

Стежинки у Всесвіт

Стежинки у Всесвіт

Комплексна освітня програма
для дітей раннього та передшкільного віку

Міністерство освіти і науки України
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ, ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА МИСТЕЦТВ
імені Валентини Волошиної
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЦЕНТР АВТОРСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ І МОДЕРНИХ ПРАКТИК

Стежинки у Всесвіт

**Комплексна освітня програма
для дітей раннього та передшкільного віку**

Схвалено Міністерством освіти і науки України

Запоріжжя
2020

Схвалено Міністерством освіти і науки України для використання у дошкільних навчальних закладах (лист від 02 жовтня 2020 року № 22.1/12-Г-801).

Назва цієї програми містить зареєстрований торговий знак “Стежинки у Всесвіт”®, тому без письмового дозволу авторів та видавництва копіювати його заборонено.

© Свідоцтво на знак для товарів і послуг № 195454, зареєстровано в Державному реєстрі свідоцтв України на знаки для товарів і послуг 12.01.2015 р.

Рецензенти:

Романюк І. А. — методист науково-методичного центру управління освіти Миколаївської міської ради, голова місцевого осередку ВГО “Асоціація працівників дошкільної освіти” в місті Миколаїв;

Терещенко І. А. — методист із дошкільної освіти Славутицького міського методичного центру, голова місцевого осередку ВГО “Асоціація працівників дошкільної освіти” в місті Славутич.

Науковий керівник професор К. Крутій.

Авторський колектив:

Більська О. В., Богуш А. М., Голюк О. А., Дем’яненко О. Є., Деснова І. С., Зданевич Л. В., Каплуновська О. М., Кахіані Ю. В., Кіт Г. Г., Король А. В., Крутій К. Л., Курінна С. М., Курінний Я. В., Лазаренко Н. І., Маковецька Н. В., Молнар Т. І., Пахальчук Н. О., Пісоцька Л. С., Попович О. М., Присяжнюк Л. А., Родюк Н. Ю., Стеценко І. Б., Федорович Л. О., Шикиринська О. А., Шоробура І. М.

Стежинки у Всесвіт : комплексна освітня програма для дітей
С79 раннього та передшкільного віку / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. — Запоріжжя : ТОВ “ЛПКС” ЛТД, 2020. — 244 с. — Бібліогр.: с. 242–243.

Оновлений варіант програми “Дитина в дошкільні роки” (2015 р.) схвалено МОН України для використання у дошкільних навчальних закладах (лист від 02 жовтня 2020 року № 22.1/12-Г-801).

Зміст комплексної освітньої програми “Стежинки у Всесвіт” зорієнтовано на цінності та інтереси дитини, урахування вікових можливостей, на збереження дитячої субкультури, на ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв’язок усіх сторін життя малюка.

Програму адресовано педагогам, практичним психологам і соціальним педагогам закладів дошкільної освіти різного типу і форм власності, вихователям, які працюють у Центрах розвитку дитини, будинках сімейного типу, закладах інтернатного типу тощо; студентам педагогічних інститутів та коледжів, які навчаються за напрямом “Дошкільна освіта”; батькам.

УДК 373.2.091.214.015.3.046(075.4)

© Авторський колектив, науковий керівник К. Л. Крутій, 2020

© ТОВ “ЛПКС” ЛТД, електронна версія друкованого видання, 2021

ЗМІСТ

<u>Пояснювальна записка</u>	6
-----------------------------------	---

МАЛЯТОЧКО

Програма розвитку дітей пренатального та раннього віку

<u>Пренатальний (внутрішньоутробний) період розвитку дитини</u>	9
<u>Показники стану розвитку новонародженої дитини</u>	14
<i>Додаток.</i> <u>Твори, що можуть бути використані в музикотерапії майбутніх матерів</u>	14
<u>Психолого-педагогічна характеристика дітей раннього віку</u>	15
<u>Психолого-педагогічна характеристика дітей першого року життя</u>	20
<u>Період новонародженості (перший місяць життя)</u>	23
<u>Основні шляхи реалізації напрямку розвитку</u>	24
<u>Показники стану розвитку дитини в період новонародженості</u>	25
<u>Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців</u>	25
<u>Немовля (від 1 місяця до 1 року)</u>	26
<u>Здоров'я та фізичний розвиток</u>	26
<u>Когнітивний розвиток</u>	30
<u>Розвиток особистості</u>	33
<u>Естетичний розвиток</u>	37
<u>Основні шляхи реалізації напрямку розвитку</u>	39
<u>Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців</u>	40
<i>Додаток.</i> <u>Іграшки та ігрові матеріали для дітей першого року життя</u>	41
<u>Психолого-педагогічна характеристика дітей другого року життя</u>	42
<u>Здоров'я та фізичний розвиток</u>	44
<u>Когнітивний розвиток</u>	49
<u>Розвиток особистості</u>	54
<u>Естетичний розвиток</u>	58
<u>Основні шляхи реалізації напрямку розвитку</u>	60
<u>Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців</u>	60
<i>Додаток.</i> <u>Іграшки та ігрові матеріали для дітей другого року життя</u>	61
<u>Психолого-педагогічна характеристика дітей третього року життя</u>	62
<u>Здоров'я та фізичний розвиток</u>	66
<u>Когнітивний розвиток</u>	73
<u>Розвиток особистості</u>	78
<u>Естетичний розвиток</u>	86
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	89
<u>Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців</u>	90
<i>Додаток.</i> <u>Іграшки та ігрові матеріали для дітей третього року життя</u>	90

КРОКИ ДО САМОСТІЙНОСТІ

Програма для дітей молодшого дошкільного віку

<u>Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого дошкільного віку</u>	91
<u>Освітній напрям “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”</u>	94
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	100
<u>Освітній напрям “ДИТИНА В СОЦІУМІ”</u>	101
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	103
<u>Освітній напрям “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”</u>	104
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	108
<u>Освітній напрям “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”</u>	108
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	118
<u>Освітній напрям “ГРА ДИТИНИ”</u>	120
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	122
<u>Освітній напрям “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ”</u>	123
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	126
<u>Освітній напрям “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”</u>	127
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	129

ПОДОРОЖ У ДОВКІЛЛЯ

Програма для дітей середнього дошкільного віку

<u>Психолого-педагогічна характеристика дітей середнього дошкільного віку</u>	131
<u>Освітній напрям “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”</u>	133
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	140
<u>Освітній напрям “ДИТИНА В СОЦІУМІ”</u>	141
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	143
<u>Освітній напрям “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”</u>	143
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	149
<u>Освітній напрям “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”</u>	149
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	161
<u>Освітній напрям “ГРА ДИТИНИ”</u>	162
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	164
<u>Освітній напрям “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ”</u>	164
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	170
<u>Освітній напрям “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”</u>	170
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	175

СТЕЖИНКИ У ВСЕСВІТ
Програма для дітей старшого дошкільного віку

<u>Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку</u>	177
<u>Освітній напрям “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”</u>	181
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	192
<u>Освітній напрям “ДИТИНА В СОЦІУМІ”</u>	193
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	196
<u>Освітній напрям “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”</u>	197
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	201
<u>Освітній напрям “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”</u>	202
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	219
<u>Освітній напрям “ГРА ДИТИНИ”</u>	220
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	223
<u>Освітній напрям “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ”</u>	223
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	230
<u>Освітній напрям “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”</u>	231
<u>Основні шляхи реалізації освітнього напрямку</u>	238
<u>Тезаурус</u>	239
<u>Список використаної літератури</u>	242

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма “Стежинки у Всесвіт” є доопрацьованим та оновленим варіантом комплексної освітньої програми “Дитина в дошкільні роки” (2015 р.), зміст якої зорієнтовано на цінності та інтереси дитини, урахування вікових можливостей, на збереження дитячої субкультури, на ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв’язок усіх сторін життя.

Програму адресовано педагогам, практичним психологам і соціальним педагогам закладів дошкільної освіти різного типу і форм власності, вихователям, які працюють у Центрах розвитку дитини, будинках сімейного типу, закладах інтернатного типу тощо; студентам педагогічних інститутів та коледжів, які навчаються за напрямом “Дошкільна освіта”; батькам.

У чинному Законі України “Про дошкільну освіту” (редакція від 20.05.2020) у статті 4 подано таку вікову періодизацію: *немовлята* (до одного року); *ранній вік* (від одного до трьох років); *передшкільний вік* (від трьох до шести (семи) років); *молодший дошкільний вік* (від трьох до чотирьох років); *середній дошкільний вік* (від чотирьох до п’яти років); *старший дошкільний вік* (від п’яти до шести (семи) років) {Частина четверта статті 4 в редакції Закону № 2145-VIII від 05.09.2017}. Програму “Стежинки у Всесвіт” доопрацьовано з урахуванням положень Закону.

Оновлення комплексної освітньої програми обумовлено закономірною необхідністю: соціальним розвитком суспільства і психолого-педагогічної науки, вимогами практики та обов’язковістю дошкільної освіти для дітей п’ятирічного віку, Базовим компонентом дошкільної освіти в чинній редакції 2012 р., а також протиріччями, що існують у сучасній дошкільній освіті, а саме: до моменту приходу дитини в школу в неї розвинена права півкуля, тоді як ліва актуалізується лише до дев’яти років; протиріччя між складним, гармонійним, насправді казковим, художнім внутрішнім світом дитини і способами її розвитку, навчання та виховання; протиріччя між існуючими способами виховання дитини в ранньому і передшкільному віці та можливостями формування особистості в цей період.

Вузловим пунктом нової освітньої парадигми є ідея розвитку. Три основні грані цієї ідеї полягають у: постійному розвитку самої освіти (її змісту, форм, методів, способів організації); становленні освіти як простору, сфери розвитку особистості (її здатності до універсального саморозвитку); перетворенні освіти на провідний чинник розвитку суспільства (насамперед у засіб реанімації, додання життєстійкості різноманітним формам людських спільнот) (за В. Слободчиковим).

Метою програми є створення оптимальних умов для соціально-особистісного розвитку дітей раннього та передшкільного віку шляхом ефективної взаємодії дітей, педагогів і батьків, а також для забезпечення якості освітнього процесу.

Відповідно до мети всі завдання, представлені у програмі, розподілено на освітні напрями, що відповідають Базовому компоненту дошкільної освіти (нова редакція).

Принципи, які сприяють реалізації програми, сформульовано так:

- повноцінне проживання дитиною раннього або передшкільного віку всіх етапів дитинства;
- підтримка ініціативи дітей у різних видах діяльності, збагачення (ампліфікація) дитячого розвитку;

- вікова адекватність дошкільної освіти (відповідність умов, вимог, методів віку й особливостям розвитку);
- забезпечення наступності та перспективності цілей, завдань і змісту освіти, що реалізуються в межах освітніх програм різних рівнів;
- урахування міжкультурної та полілінгвальної ситуації розвитку дітей;
- співпраця закладу дошкільної освіти із сім'єю (родиною);
- вибудовування освітньої діяльності на основі індивідуальних особливостей кожної дитини, за яких сама дитина є активною у виборі змісту своєї освіти, є суб'єктом освіти (далі — індивідуалізація дошкільної освіти);
- сприяння і співпраця дітей та дорослих, визнання дитини повноцінним учасником (суб'єктом) освітніх стосунків;
- побудова освітнього процесу на адекватних віку формах організованого освітнього простору і реалізації освітньої діяльності;
- формування соціокультурного середовища відповідно до вікових, індивідуальних, психологічних та фізіологічних особливостей дітей;
- забезпечення варіативності і різноманітності змісту та організаційних форм дошкільної освіти, можливості формування парціальних програм різної спрямованості з урахуванням освітніх потреб, здібностей і стану здоров'я дітей;
- забезпечення психолого-педагогічної підтримки сім'ї та підвищення компетентності батьків (законних представників) у питаннях освіти, охорони і зміцнення здоров'я дітей.

Науково-теоретичним підґрунтям програми є досягнення вітчизняної та світової психолого-педагогічної науки, а також сучасні дослідження розвитку дитини, які визнають своєрідність, унікальність, особливість раннього і передшкільного дитинства в становленні особистості, урахування сензитивності цього періоду щодо становлення первинного схематичного світогляду, супідрядності мотивів, довільної поведінки, внутрішніх етичних інстанцій, самосвідомості. Філософією програми є діяльнісний підхід. У межах діяльнісного підходу педагогам потрібно створити умови для того, щоб зробити процес набуття дитиною знань вмотивованим, учити дитину самостійно ставити перед собою мету і знаходити шляхи, у тому числі засоби, її досягнення, допомагати дитині сформува-ти в собі вміння контролю та самоконтролю, оцінки і самооцінки.

До базисних характеристик особистості науковці відносять: компетентність, креативність та ініціативність, довільність, самостійність, відповідальність, безпеку і незалежність поведінки, самосвідомість та здатність особистості до самооцінки. Особистість визначається не своїми характером, темпераментом, фізичними якостями тощо, а тим, із ким і як вона спілкується; що і як вона знає; що і як вона творить; що і як вона цінує; які її художні потреби і як вона їх задовольняє (за М. Каганом).

Своєчасне становлення базисних характеристик розглядається авторами програми як необхідність реалізації стандарту дошкільної освіти, тобто виконання обов'язків держави перед дитиною, родиною та суспільством узагалі, пов'язаних із забезпеченням рівного старту кожної дитини незалежно від місця й умов проживання, типу закладу дошкільної освіти.

Наприкінці кожного освітнього напрямку запропоновано “Основні шляхи реалізації освітнього напрямку”, які будуть доповнюватися та розширюватися педагогами, виходячи зі своїх можливостей і професійного досвіду. Вперше передбачено розділ “Зовнішні

ознаки, за яких необхідний контроль фахівців”, зміст якого допоможе зорієнтуватися педагогам та батькам щодо стану розвитку дитини раннього віку.

Програма має особливості у структурі, кожен віковий період має невипадкову назву. Програма розвитку дітей пренатального та раннього віку називається “Малюточко”, програма для дітей молодшого дошкільного віку має назву “Кроки до самостійності”, дітей середнього дошкільного віку чекає програма “Подорож у довкілля”, а для дітей старшого дошкільного віку створено програму “Стежинки у Всесвіт”. Стежка завжди пов’язана з рухом, її довжина зазвичай складає не більше пари сотень метрів, після чого вона обов’язково виводить до більшого шляху. Всесвіт — це слово охоплює все те, що знає людина, і те, чого вона не знає. Останнього набагато більше — незнання переважає над знанням, не дивлячись на всі спроби науки розшифрувати загадки природи. Отже, Всесвіт — це все, що існує: матерія, простір, енергія, час... Дитину треба вводити у Всесвіт, надаючи їй можливості йти своєю стежинкою, супроводжуючи та допомагаючи ви-йти на свій великий шлях!

Програму структуровано з урахуванням освітніх напрямів.

У програмі завданням розвитку кожного психологічного віку передусє психолого-педагогічна характеристика дитини, яка складається із критеріїв, а саме: провідна діяль-ність; кількісні та якісні показники рівня розвитку пізнавальних, емоційних і вольових процесів; новоутворення кожного віку; сензитивні періоди формування тих чи інших психічних процесів, особистих властивостей, феноменів тощо.

Зміст програми розподілено за двома частинами — *інваріантною* та *варіативною*.

- **Інваріантна частина** визначає обов’язковий для дітей певного віку ступінь за-своєння знань, понять, забезпечує єдність освітнього простору України, створює необхідні умови для розвитку, навчання і виховання дітей незалежно від місця та умов проживання, типу закладу дошкільної освіти. Інваріантна (обов’язкова) частина складає до 80 % змісту Програми.
- **Варіативна частина** формується суб’єктами освітнього процесу, враховує й відбиває в змісті освіти соціально-економічні, регіональні, етносоціокультурні, кліматичні та інші умови, видове різноманіття дошкільної освіти та індиві-дуальні особливості розвитку дитини передшкільного віку. Варіативна частина складає до 20 % змісту.

Обсяг навантаження в інваріантній та варіативній частинах визначається: спе-ціально організованою діяльністю дітей; спільною доросло-дитячою діяльністю дитини; вільною самостійною діяльністю дитини; вибором дитиною меж і моделі взаємодії з од-нолітками, дорослим, довкіллям.

До оновлення та доопрацювання програми було залучено провідних фахівців із пи-тань дошкільної та початкової освіти в Україні. У процесі розробки обсягу знань, умінь (компетенцій) і навичок раннього та передшкільного віку було використано сучасні до-слідження психологів, педагогів, дидактів, соціологів, лінгвістів і онтолінгвістів.

Авторський колектив, розуміючи всю складність оновлення програми, яка б від-повідала всім вимогам сучасності, **із вдячністю прийме всі зауваження, побажання і пропозиції та обов’язково їх урахує під час доопрацювання і перевидання програми.**

МАЛЯТОЧКО

Програма розвитку дітей пренатального та раннього віку

ПРЕНАТАЛЬНИЙ (ВНУТРІШНЬОУТРОБНИЙ) ПЕРІОД розвитку дитини

У наших предків існувала особлива культура, пов'язана з продовженням людського роду, в основі якої лежали уявлення про фізичне і духовне самовдосконалення майбутніх батьків; зміцнення душевного й тілесного здоров'я; свідоме формування гармонійних стосунків у сім'ї; усвідомлення своєї відповідальності за продовження роду; позитивне ставлення до вагітності, зокрема як поводитися під час вагітності, тощо. Ідея розвитку, виховання та навчання дитини у пренатальний період виникла у відповідь не лише на потреби суспільства, але й запити з боку майбутніх матерів, вона знайшла відображення в концепції Ухтомського-Аршавського про материнську доміную та складається з фізіологічного та психологічного компонентів; теорії Отто Ранка про вплив отриманої під час народження травми на психічний розвиток і становлення особистості людини; уявленні Д. Віннікота про єдність системи "Мати-дитя" та формування в цій системі стосунків; теорії прихильності Дж. Боулбі, яка виокремилася з психоаналізу, і М. Ейнсворта; розумінні В. М'ясищева особистості як системи стосунків; системному підході у психології сімейних стосунків та сімейної психотерапії С. Мінухіна, а з кінця ХХ-го ст. її реалізує наука — пренатальна (від лат. *prae* — до, перед і *natalis* — що має відношення до пологів) педагогіка, або допологове виховання.

У сучасних психологічних концепціях розвитку особистості вважають за доцільне враховувати внутрішньоутробне життя дитини, бо, за висловом Ф. Дальо, "...і не народжена ще дитина — вже особистість", а особистісно орієнтований підхід у розвитку, навчанні й вихованні дитини зумовлює охоплення увагою педагогів всього циклу її розвитку від початку — зачаття.

Це спонукало виокремлення галузі пренатальної педагогіки та психології (В. Абрамченко, І. Добряков, Н. Коваленко, Р. Овчарова, Н. Подобед та ін.) в теорії і практиці, як розвитку, навчання та виховання в період внутрішньоутробного життя від зачаття до моменту пологів й цілеспрямованого впливу на дитину до появи її на світ, бо пренатальний досвід плода стає основою його особистості, на яку повинна спиратися вся наступна освіта.

Професійне забезпечення умов для формування уявлень і досвіду пренатального виховання пренеїтів (дітей, які ще не народилися), як комплексного впливу (шляхом використання музики, естетичних вражень, позитивних емоцій) на вагітну, плід, сімейну систему в цілому, сприяє оптимізації здорового способу життя майбутніх батьків, внутрішньоутробного розвитку дитини, гармонійного розвитку всієї сім'ї та є профілактичним засобом народження здорового покоління, формою захисту сім'ї і дітей.

Просвітницька діяльність із батьками

Просвітницька діяльність із батьками може відбуватися шляхом:

- послідовної підготовки майбутніх батьків до виконання батьківських обов'язків, розуміння цінності сім'ї та шлюбу, розвитку почуття батьківства і встановлення духовного зв'язку між батьками та ненародженою дитиною, корекції батьківської сфери і формування батьківських компетенцій у дітей та підлітків;

- гармонізації подружніх стосунків і міжродинної взаємодії в сім'ях, профілактики порушень у ранніх дитячо-батьківських стосунках;
- організації та проведення просвітницьких програм з питань підготовки вагітних жінок і майбутніх батьків до виховної діяльності;
- організації взаємодії з фахівцями суміжних спеціальностей (лікарями, клінічними психологами, соціальними педагогами, фахівцями із соціальної роботи та ін.);
- розробки та апробації психолого-педагогічних проєктів формування батьківських компетенцій, супроводу майбутніх батьків та розробки й апробації програм розвитку пренейтів.

Етапи розвитку пренейта у пренатальний період

I етап — яйце (від зачаття й до кінця другого тижня). Через кілька годин після запліднення клітини інтенсивно діляться, рухаючись по одній із труб до матки. Вони перетворюються на бластоцисту (кулькоподібне скупчення клітин), заповнену рідиною. Під час руху її клітини діляться, утворюючи майбутні тканини, які виконують різні функції. Входячи до порожнини матки, бластоциста вже має 200 клітин. Упродовж кількох днів вона перебуває у вільному плаванні. Потім прикріплюється до стінки матки. Процес закріплення закінчується на 10–14 день, бластоциста перетворюється на ембріон. Через два дні після повного проникнення в слизову оболонку матки і закріплення в ній відбувається затримка менструації, тому що цей маленький ембріон виділяє гормони, диктує умови свого життя мільярдам клітин жіночого організму, підпорядковуючи їхню діяльність собі.

II етап — ембріон (від кінця другого тижня до кінця другого місяця). У цей період в ембріоні формується плідна бульбашка, плацента та пуповина. Плідна бульбашка (амніон) заповнена навколоплідною рідиною, яка підтримує постійне тепло, температуру ембріона. Плацента починає розвиватися з моменту імплантації (занурення бластоцисти в стінку матки) і продовжує рости приблизно до сьомого місяця вагітності. Плацента виконує велику роботу, беручи на себе функцію легенів, нирок, кишечника, печінки і гормональних залоз. Вона забезпечує обмін речовин між організмом матері та ембріоном, затримує великі сторонні утворення, але пропускає поживні речовини. Плацента пов'язана з ембріоном пуповиною. Пуповина має дві артерії, які переносять із кров'ю продукти розпаду з ембріона в плаценту, та одну вену, яка, у свою чергу, доставляє з кров'ю кисень і харчові продукти, речовини. Важливо зазначити, що кровоносна система організму матері та ембріона не є спільною. Протягом усіх шести тижнів ембріонального розвитку зародок швидко росте, змінюючись щодня. Після імплантації ембріона, загуснувши, маса клітин, із якої утворюється бластоциста, розпадається, диференціюючись на три шари: ектодерму (зовнішній зародковий пелюсток) — зовнішній шар, який пізніше перетворюється на шкіру, волосся, нігті, частину зубів, нервову систему, органи чуттів; ентодерму (внутрішній зародковий пелюсток) — основу кишково-шлункового тракту, щитоподібної, слинної, підшлункової залоз, євстахієвих труб, трахей, бронхів, легенів, печінки; мезодерму (середній зародковий пелюсток) — утворюється дерма (внутрішній шар шкіри), який дає початок м'язовій тканині, скелету, кровоносній системі, органам виділення.

III етап — плід (від початку третього місяця до народження). З моменту зачаття дитина поважчала в мільйон разів та в довжину витяглася у двісті сорок разів. Плід може відкривати рот, вдихати й видихати. З'являється здатність ковтати (навколоплідну рідину), випиває в наступні місяці до пів літра за день. Збільшення ваги в останні три місяці

досягається головним чином за рахунок підшкірного жиру, що забезпечує належну температуру тіла дитини після народження. В останні місяці плід росте повільніше. Наприкінці вагітності плід звичайно займає положення вниз головою.

Особливості розвитку пренейта у пренатальний період

Перший місяць внутрішньоутробного життя — період найбільш інтенсивного росту в житті людини: порівняно із зиготою (клітина, що утворюється внаслідок злиття чоловічої й жіночої статевих клітин), ембріон збільшується в 10 000 разів. Кров уже тече в артеріях та венах ембріона, хоча їхній розмір ще занадто малий. Серце ембріона за розміром дорівнює рядковій літері, частота серцебиття — 65 поштовхів за хвилину. На цьому етапі вже є зачатки головного мозку, нирок, печінки та стравоходу. Починає діяти пуповина — місточок між ембріоном та матір'ю. Під мікроскопом на голові ембріона можна роздивитись кілька випуклостей, які перетворюються на очі, вуха, ніс та рот. Визначити стать дитини ще неможливо.

Другий місяць внутрішньоутробного життя. Довжина ембріона від 21 мм до 2,5 см, маса від 1 г до 2,1 г. Голова вдвічі менша від усього тіла. Чітко диференціюються частини обличчя, з'являються зачатки зубів та язика. На руках виділяються кисті і пальці, на ногах — коліна, гомілки та стопи. Хоча плід має тоненьку шкіру, вже можна отримати відбитки пальців рук та ніг. Кісткові клітини формуються на восьмому тижні внутрішньоутробного розвитку. Мозок координує функціонування органів. Розвиваються статеві органи. Серцевий ритм стабільний. У шлунку виробляються травні соки, у печінці утворюються кров'яні клітини, у нирках кров очищується від сечовини. Шкіра реагує на тактильні подразнення. На грубе механічне подразнення (удар) плід восьми тижнів реагує згинанням тулуба, підніманням голови та відведенням рук назад.

Третій місяць внутрішньоутробного життя. На кінець третього місяця вага плода досягає 28 г, довжина 70,5 мм. Плід має нігті, повіки (поки заплющені), голосові зв'язки, губи та ніс, що виступає. Голова плода залишається великою — близько 1/3 всієї довжини, характерне високе чоло. Стать майбутньої дитини в цей період уже визначити легко. Органи вже функціонують: плід може дихати (заковтувати амніотичну рідину в легені та випускати її назовні), іноді відбувається сечовиділення. У ребрах і хребті з'єднувальна тканина змінюється на хрящову. Рефлекси плода різноманітні: він рухає ногами, руками, великими пальцями рук та головою; рот плода відкривається та закривається, здійснює ковтальні рухи. Коли торкаються вії, плід мружиться, коли долоні — часто стискає кисть у кулачок; дотик до губ викликає смоктальний рефлекс; під час удару по п'ятках пальці ніг розгинаються. Ці рефлекси є в новонародженого і зникають протягом перших місяців.

Четвертий місяць внутрішньоутробного життя. Тіло росте швидше, ніж голова, і пропорція голови до тіла стає 1:4 (як у новонародженого). Довжина плода 20–25 см, вага 170 г. Пуповина приблизно дорівнює довжині плода і збільшується разом із ним. У цей період завершується розвиток плаценти. Мати починає відчувати рухи плода — так звані ворухіння, які в деяких країнах та релігійних школах вважають початком людського життя. Рефлекси плода стають жвавішими внаслідок розвитку м'язової системи.

П'ятий місяць внутрішньоутробного життя. Вага плода в цей період коливається в межах 340–450 г, довжина тіла досягає 310 мм. З'являються індивідуальні риси зовнішності, притаманні лише цьому плоду. Стабілізується зміна станів, подібних до сну та неспання, особливе положення плода (передлежання). Збільшується рухова активність: плід штовхається, потягається, чухається. Якщо прикласти вухо до живота матері, то можна почути серцебиття дитини. Почали функціонувати потові та сальні залози. Система дихання плода ще не пристосована до самостійного дихання поза маткою; діти, які народилися в цей період, як правило, не виживають. Майбутні матері повинні не перевантажувати хребет. Плід чує гучні крики довкола, чітко реагує на мамин настрій.

Шостий місяць внутрішньоутробного життя. Швидкість росту плода дещо уповільнюється, і на кінець шостого місяця він має довжину близько 350 мм, масу тіла — 560 г. З'являється підшкірна жирова клітковина. Завершується розвиток очей: вони розплющуються, заплющуються та дивляться у всіх напрямках. Плід здатен чути, плакати, міцно стискати руку в кулачок. Діти, які народилися на шостому місяці, мають невеликий шанс залишитися живими, оскільки формування їхнього дихального апарату ще не завершено. Між тим, відомі випадки, коли дитина, народжена в цей період, виживає.

Сьомий місяць внутрішньоутробного життя. На кінець сьомого місяця довжина плода досягає 400 мм, маса тіла коливається від 1400 до 2300 г. Рефлекси в цей період остаточно сформовані. Плід дихає, ковтає, робить рухи, схожі на крик, може смоктати великий палець руки. Лануго (шовковисте волосся, що росте по всьому тілу) може зникнути або залишитися до народження. Волосся на голові продовжує рости. У плода функціонують шлунок, кишечник — дитина ковтає навколоплідні води і в них же вивільняє продукти обміну. Плід здійснює поодинокі дихальні рухи. У цей період дитина починає реагувати на гучні звуки, на голоси батьків. Тому подружжю віднині треба особливо пильнувати за своїм мовленням, уникати сварок, образливих слів, адже до батьків прислухається і в них учиться їхнє дитя. Мати помічає, що дитина менше, ніж звичайно, ворухиться, причому рухи відчутні тільки в певній частині матки. Причина проста — малюк уже досить великий, тому не може вільно перевертатися, як раніше. А наприкінці сьомого місяця вагітності він набуває сталого положення — зазвичай (у 85 % вагітних) донизу головою, і рідше — сідницями. Остання поза має певний ризик пологових ускладнень — оскільки тазові кістки дитини значно вужчі за об'єм черепа, голова може застрягти під час виходу плода із шийки матки, внаслідок чого травмуються і малюк, і мати. Тому жінкам із таким розміщенням плода на 31-му тижні вагітності призначають комплекс гімнастики, завдяки котрій малюк до 34-го тижня ще може перевернутися в потрібну позу. Наприкінці сьомого місяця рекомендовано зробити останнє УЗД, мета котрого — встановити положення плода, визначити ступінь зрілості плаценти й перевірити, чи немає обвивання пуповиною. Починаючи із цього періоду, майбутня мати повинна обмежувати навантаження як фізичні, так і розумові, — їй треба більше відпочивати. Шанси плода вагою як мінімум 1 500 г на виживання достатньо великі за умови інтенсивних медичних заходів. Плід дорощують в умовах ізоляції від зовнішнього середовища (в кюветі) до досягнення ним маси тіла 2 300 г.

Восьмий місяць внутрішньоутробного життя. Восьмимісячний плід досягає 450–500 мм у довжину з вагою 2 300–3 200 г. Йому стає мало місця, тому рухова активність знижується. Упродовж цього і наступного місяців по всьому тілу триває формування жирової клітковини, яка допоможе дитині пристосуватися до зміни зовнішньої температури після народження.

Дев'ятий місяць внутрішньоутробного життя. Приблизно за тиждень до народження плід припиняє рости, досягаючи в довжину близько 500 мм, маса плода приблизно дорівнює 3400 г. Хлопчики, зазвичай, трішки довші й важчі за дівчаток. Продовжує формуватися жирова клітковина, підвищується ефективність роботи різних систем органів, частота серцевих скорочень, через пуповину починає виводитися велика кількість продуктів обміну. Колір шкіри спочатку червоний, далі стає блідішим. На момент народження загальний строк перебування плода в утробі матері дорівнює приблизно 266 днів, хоча, зазвичай, вагітність триває 280 днів, оскільки більшість лікарів починає відрахунок від останнього менструального циклу матері.

Шляхи формування в майбутніх батьків знань щодо розвитку дитини у пренатальний період

1. Підтримувати належний фізичний стан власного організму й вести здоровий спосіб життя: відповідний режим дня, прогулянки на свіжому повітрі, заняття фізкультури

турою, раціонально збалансоване харчування, тобто майбутня мати повинна жити своїм звичайним життям, займатися побутовими справами, працювати, підтримувати свою фізичну форму і приємно проводити вільний час, щоб дитина могла отримувати всі необхідні стимули для розвитку.

2. Утримувати емоційно-позитивний стан засобами сприйняття картин природи, музики, поезії, заняттями музикою або своїм хобі (малювання, ліплення, вишивання, бісероплетіння, квілінг тощо), відвідуванням театрів, виставок і концертів, тобто робити все, що дає позитивні емоції та хороший настрій і сприяє виробленню “гормонів зростання і розвитку” на хіміко-молекулярному рівні організму матері та одночасно впливає на фізичний й інтелектуальний розвиток дитини, тобто організм матері творить дитя, формує фундаментальні основи майбутньої особистості.

3. Здійснювати спілкування майбутніми батьками з плодом, тобто фізичний контакт з майбутнім малюком можливо з п'ятого місяця вагітності. Спочатку двічі на день поплескували по животу матері, поки з'явиться реакція плода на цей сигнал, говорити з дитиною про те, як ви її чекаєте, любите. Варто обрати 3–4 твори казок або віршів і регулярно впродовж 10–15 хвилин читати їх уголос. Майбутня дитина ще не розуміє змісту слів, але здатна зрозуміти інтонації, тому й розмовляти потрібно виразно, з почуттям. Після народження ці діти починають раніше розмовляти, слухати звуки мовлення.

4. Ознайомлювати дитину зі звуками (звукотерапія, музикотерапія, казкотерапія). Слухати музику (класичну, мелодії із підбірок, рекомендованих майбутнім мамам), можна співати малюкові колискові та інші пісні. Окрім співу, використовувати інші види музичної діяльності: малювання під музику, рух під музику (танець, ритмічна гімнастика), гра на музичних інструментах. Спів впливає на сенсорні системи організму, на сердечну діяльність і дихання, зокрема пісня впливає на ліву півкулю (сенс), на праву півкулю (образ), викликає певний емоційний стан та сприяє формуванню основних елементів пренатальної особистісної матриці в майбутньої дитини, що пов'язана з провідними сферами життєдіяльності, які дозрівають до народження (вокально-мовленнєва, імунна, кардіореспіраторна, травна, рухова, нейроендокринна, інтелектуальна).

Авторські системи і програми виховного впливу на розвиток дитини у пренатальний період

Значущість методик пренатального розвитку та виховання полягає у створенні активного розвивального середовища як провідного чинника динаміки в розвитку мозку, що спричиняє прискорене дозрівання в допологовий та післяпологовий періоди. Саме недостатність сенсорних подразників, зокрема звукових, у процесі пренатального розвитку, гальмує розвиток мозку дитини й зумовлює функціональну незрілість організму дитини в цілому. Авторські методи та програми вітчизняних і зарубіжних дослідників, створені на основі їхніх власних гіпотез, з урахуванням генетичних програм клітин, виконання яких залежить не лише від стану зародка, але і значною мірою — від стану організму матері.

“Сонатал” (від лат. *sonus* — звук і *natal* — народжений) — допологовий метод та програма для вагітних жінок із пренатального розвитку і виховання дитини за допомогою музики М. Лазарева, використовується з 1983 р. Метод розроблений у межах нового напрямку — пренатально орієнтованої освіти, спрямований на оптимізацію розвитку плода і психічних та фізіологічних процесів в організмі вагітної за допомогою музики. Відмічають три ефекти впливу музики на організм матері й дитини: психолого-естетичний (асоціації, емоції, образи); фізіологічний (тренування окремих функцій організму); вібраційний (вплив на клітини плода та активізація в них різних біохімічних процесів).

Baby Plus Prenatal Education System — допологова система навчання. Це ряд із 16-ти ритмічних звуків, які схожі на ритм серця матері. Ритм звуків збільшується послідовно, у міру того, як вагітність розвивається. Вагітні жінки прослуховують набір з 16 касет із записами ускладненого характеру серцевого ритму (варіації частоти і висоти звуку). Систему Baby Plus розроблено професором Б. Лоуганом, американським фізіологом та пренатальним психологом, фахівцем із розвитку дітей, використовується з 1986 року.

Гаптономія (Haptonomie). Датський учений Ф. Вельдман розробив методику пренатального спілкування з плодом через дотик — гаптономія (від грец. hapsis — дотик; harto — торкаюся і nomos — закон; букв. “закон дотиків”). Методика впроваджена в 1978 році у Франції. Метою гаптономії є близьке знайомство та контакти батьків з їхньою майбутньою дитиною за допомогою дотиків.

Показники стану розвитку новонародженої дитини

У пологовому будинку протягом перших хвилин після народження за п'ятьма основними клінічними ознаками здійснюється оцінка адаптації новонародженої дитини до позаутробних умов існування за шкалою В. Апгар. Указана оцінка якості стану новонародженого має бути зрозумілою й усвідомленою батьками. Залежно від вираженості кожної функції ставлять оцінки в балах та отримані результати складають. Нормальною вважається оцінка за шкалою В. Апгар у 9–10 балів. Якщо оцінка трохи знижена і відповідає 7–8 балам, то це свідчить про резидуальну енцефалопатію або легку асфіксію плода, що в подальшому призводить до мінімальної мозкової дисфункції та цереброастенічного синдрому. Оцінка 7 балів і вище за шкалою В. Апгар указує на хороший прогноз як у відношенні життєздатності дитини, так і її нервово-психічного розвитку. Низькі оцінки, особливо 5 балів, відносять до фактора ризику стосовно смертності та розвитку неврологічних порушень.

Оцінка якості стану новонародженого за шкалою В. Апгар

Критична характеристика	Оцінка, бали		
	2	1	0
Шкіряний покрив	Рожевий	Рожевий, кінцівки синюшні	Синюшний або блідий
Дихання	Глибоке, ритмічне, крик голосний	Поверхове, неритмічне, не кричить або кричить слабо	Дихання і крик відсутні
Частота пульсу	Вище 100	Нижче 100	Відсутній
М'язовий тонус	Помірний	Слабкий	Виражена гіпотонія
Рефлекторна реакція на катетер у носі	Кашель або чхання	Гримаса	Не відповідає

ДОДАТОК

Твори, що можуть бути використані в музикотерапії майбутніх матерів

Для зняття стресу і зменшення почуття тривоги: Фридерік Шопен “Мазурка”, “Прелюдії”; Йоганн Штраус (син) “Вальси”; Антон Рубінштейн “Мелодії”.

Для зменшення дратівливості: Йоганн Себастьян Бах “Кантата 2”, “Італійський концерт”; Людвіг ван Бетховен “Місячна соната”, “Симфонія ля-мінор”.

Для загального заспокоєння, задоволення: Людвіг ван “Симфонія 6” 2 частина; Йоганнес Брамс “Колискова”; Франц Шуберт “Аве Марія”; Фридерік Шопен “Ноктюрн соль-мінор”.

Для зняття симптомів гіпертонії: Йоганн Себастьян Бах “Концерт ре-мінор” для скрипки, “Кантата 21”; Бела Барток “Соната для фортепіано”, “Квартет 5”; Антон Брукнер “Меса ля-мінор”; Фридерік Шопен “Ноктюрн ре-мінор”.

Для зменшення головного болю, пов’язаного з емоційною напругою: Вольфганг Амадей Моцарт “Дон Жуан”; Ференц Ліст “Угорська рапсодія”; Людвіг ван Бетховен “Фіделіо”; Арам Хачатурян, сюїта “Маскарад”.

Для підняття загального життєвого тону, поліпшення самопочуття, активності, настрою: Петро Чайковський “Шоста симфонія” 3 частина; Людвіг ван Бетховен “Увертюра Едмонд”; Фридерік Шопен “Прелюдія 1, опус 28”; Ференц Ліст “Угорська рапсодія”.

Від безсоння: Ян Сібеліус “Сумний вальс”; Крістоф Глюк “Мелодія”; п’єси Петра Чайковського.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА дітей раннього віку

Першим періодом становлення людини як особистості є ранній (від народження до трьох років) вік, у якому виділяють стадії та фази, що не мають однозначних назв і мають характерні особливості фізичного та психічного розвитку і вимагають створення спеціальних умов для дітей цього віку як в умовах сім’ї, так і в умовах закладу дошкільної освіти.

Взаємозв’язок фізичного і психічного розвитку — це загальна закономірність, властива будь-якому віку, але в ранньому дитинстві вона проявляється особливо яскраво, тому що в цей період відбувається становлення всіх функцій організму. Цьому віку властиве задоволення дитиною природних психофізіологічних потреб: сенсомоторної потреби; потреби в емоційному контакті; потреби у взаємодії і спілкуванні з дорослими з 1-го дня; пізнавального спілкування — в 3–10 місяців; вербально-невербального спілкування — в 10 місяців–1,5 року; ігрове і ділове спілкування — в 1,5–3 роки.

Ранній вік — своєрідний ступінь психічного розвитку з притаманними йому відносно стійкими якісними особливостями, що впливають на специфіку переходу від одного вікового періоду до іншого. Власне тому навчання й виховання організовує діяльність дітей поетапно, керує нею на основі накопиченого досвіду, врахування наявних психофізіологічних можливостей, узятих в їхньому системному зв’язку, що виявляє характерні для кожного віку цілісні новоутворення, бо ранній вік — період істотних змін в анатомофізіологічному, психічному розвитку і спілкуванні з дорослими.

Анатомо-фізіологічні особливості. Розвиток дитини характеризується подальшим інтенсивним фізичним ростом організму: за перший рік життя дитина виростає на 20–25 см, за другий — на 10–12, за третій — лише на 7 см. До трьох років зріст її сягає 80–90 см, вага становить 14,8–15 кг. Змінюється співвідношення між величиною голови, тулуба та кінцівок. До двох років прорізуються всі 20 молочних зубів. Ритмічніше функціонує серце. До третього року життя вага мозку дитини досягає 1000 г, що становить

2/3 ваги мозку дорослої людини. Розвиваються нервові механізми, енергійно відбувається мієлінізація нервових шляхів у півкулях мозку. Концентрованішими стають процеси збудження й гальмування. Підвищується працездатність нервової системи, що виявляється і в збільшенні часу неспання.

Психічний розвиток. Цей період характеризується значним розвитком психічних процесів і пізнавальної діяльності дитини.

Психічні процеси — різні форми єдиного, цілісного відображення суб'єктом об'єктивної дійсності (відчуття, сприймання, пам'ять, уява, уявлення, мислення, увага, почуття, воля).

Основою розвитку психічних процесів у дитини є її власна активність, що виявляється в спілкуванні з дорослими, маніпулюванні предметами, самостійному пересуванні та ін. Рухаючись самостійно, дитина знайомиться з новими предметами, виявляє їхні якості, створює їхні цілісні образи. Тобто дії зумовлюють розвиток відчуття і сприймання.

Відчуття — психічний процес, що полягає у відображенні мозком властивостей предметів і явищ, станів організму під безпосереднім впливом подразників на відповідні органи чуття. Перші відчуття в дитини формуються від народження — відчуття тепла, холоду, дотику тощо.

Сприймання — психічний процес відображення предметів і явищ дійсності за безпосередньої їхньої дії на органи відчуття, що супроводжується розумінням цілісності відображуваного.

Особливо інтенсивно розвивається в дитини із 3–6 місяців зорова чутливість, з'являється орієнтовне дослідження предметів та іграшок, а також дотикова і кінестетична чутливість рук. У цей період удосконалюється координація системи “око — рука”. Спочатку предмет “навчає” руку враховувати його властивості, а потім рука “навчає” око. Виникають різноманітні міжаналізаторні зв'язки, найважливішими з яких є координація рухів рук та очей. У 9–11 місяців виникає зорове сприйняття форми та величини, з'являється інтерес до властивостей предметів.

До кінця року розвивається й слух у дітей, які уже розрізняють музичні тони, різні звуки, голоси людей та тварин. Розширюються можливості сенсорного (чуттєвого) виховання, що забезпечує їхню перцептивну, моторну й мовленнєву активність, розвиток фонематичного та музикального слуху. Найбільш інтенсивно на другому році життя розвивається сприймання, воно стає цілісним. *Дворічні діти* під час вибору однакових предметів часто орієнтуються передусім на їхню форму, потім на розміри (величину) та згодом і на колір. Розвиток сприймання предметів у цьому віці значною мірою залежить від використання в роботі з дітьми дидактичних ігор, завдань (геометричних вкладок, мотрійок, пірамідок), які дають можливість співвідносити предмети зі зразками, здійснювати вибір за кольором, формою і величиною.

Сприймання становить центр свідомості дитини і разом із тим тісно пов'язане з розвитком практичних дій, мовленням та мисленням. У період від 2-х до 3-х років виникають оцінні дії сприймання. Властивості одного предмета стають еталоном, зразком, міркою, з допомогою яких вимірюються, оцінюються властивості інших предметів. На початку третього року життя дитина вже орієнтується в найближчому просторовому оточенні — у знайомій кімнаті, дворі, розрізняє напрямки “вперед” та “назад”, “догори” та “донизу”, помічає зміни в розташуванні предметів. У неї виникають перші орієнтації і в часовій послідовності подій, але дитині ще важко розрізняти значення слів “сьогодні”, “завтра”, “вчора”.

Пам'ять. У ранньому дитинстві відбуваються значні зрушення в пам'яті. Пам'ять — закріплення, збереження в мозку того, що відбувалося в минулому досвіді людини. Оскільки це один із феноменів розумової діяльності людини, вона фіксує набутий дитиною сенсорний (чуттєвий), моторний, емоційний досвід. Зазнають перших змін основні

процеси пам'яті (запам'ятовування, зберігання і відтворення інформації). До народження, в утробному періоді розвитку, дитина ще не має пам'яті, живучи пам'яттю матері. З моменту сприйняття нею звуків, світла, смаку, запаху з'являється пам'ять. Формування найпростіших умовних рефлексів у вигляді сенсомоторних реакцій є першими процесами запам'ятовування з 4–5 місяців: малюк упізнає близьких йому дорослих, знайомі йому предмети, у 9–10 місяців діти починають шукати предмет, який зник у них на очах. Пам'ять розвивається в образному, руховому, словесному та емоційному її видах. Образна пам'ять — пам'ять на уявлення, картини природи й життя, звуки, запахи, смаки. Моторна пам'ять — запам'ятовування, збереження й відтворення рухів, їхніх величин, амплітуди, швидкості, темпу, послідовності. Емоційна пам'ять — пам'ять на почуття. Загалом процеси пам'яті на ранньому етапі мають мимовільний характер.

Мимовільна пам'ять — запам'ятовування та відтворення, які не мають спеціальної мети щось запам'ятати чи пригадати.

Дитина мимоволі запам'ятовує життєво значуще, емоційне, яскраве. Вона легше сприймає образний матеріал, ніж словесний, не підкріплений малюнком. Розуміння дитиною слова й особливо оволодіння активним мовленням робить можливими й перші вияви довільності в роботі пам'яті.

Увага в ранньому дитинстві розвивається від мимовільної її форми до перших виявів довільної (дія за вказівкою, додання труднощів). Увага — форма психічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах з одночасним абстрагуванням від інших. Обсяг уваги ще дуже малий, малюка легко відволікає кожний новий, яскравіший об'єкт. Ця особливість дає змогу дорослим легко відвертати увагу дитини від недозвільної для неї речі, від небажаної дії. Наприкінці третього року слово може викликати увагу і спрямувати її, що створює умови для проведення коротких занять у групах дітей.

Мислення. В останні місяці першого року життя дитина вже здатна виконувати дії, що базуються на встановленні найпростіших зв'язків і відношень між предметами та їхніми властивостями. Виникають дії мислення: граючись із пірамідкою, знімаючи й надіваючи кільця на стрижень пірамідки, дитина звертає увагу на його більш товстий чи тонкий кінець, бо від цього залежить успіх її дій. Малюк у цьому випадку дізнається про властивості предмета опосередковано, через дії з іншими предметами. Зароджується наочно-дійове мислення, що формується на основі сприймання і дій дитини з предметами. Мислення в цей період має всі ознаки наочно-дійового мислення. Як результат практичного експериментування з предметами дитина відкриває для себе не тільки нові властивості предметів, нові форми пересування, а й нові засоби досягнення мети: дістати м'ячик із-під столу можна не ковзаючи животом по підлозі, а з допомогою палки, дідусевої ковнічки.

На кінець 3-го року життя у процесі мислення діти перестають спиратися тільки на зовнішні дії, а можуть спиратися на внутрішні образи, уявлення, фантазії. Зароджуються елементи внутрішнього плану дій, остаточне формування якого закінчується на порозі вступу дитини до школи. Цьому також сприяє формування дій, що імітують дії дорослого, іграшок, предметів-замісників, картинок із книжок, власних малюнків. Однак головну роль як засобу означення починає відігравати слово. Предмети-замісники та мовні знаки (слова) є "будівним матеріалом", на основі якого формується символічна функція мислення, тобто заміщення реальних предметів докільля і дій людини символами, абстракціями, словами. Символічна функція не відкривається самостійно дитиною, а засвоюється під керівництвом дорослого у грі та інших продуктивних видах діяльності. Саме у предметних практичних діях зароджується мислення дитини, яка може мислити тільки про ті предмети, які бачить, з якими щось робить. Виникнення внутрішнього плану дій, засобів позначення, у тому числі й символічних, сприяють появі наочно-образного мислення, тобто дитина вчиться мислити, відкриваючи для себе властивості об'єктів не просто на власному досвіді, а у процесі

практичного і мовленнєвого спілкування з дорослими, а запитання до дорослих (“Це що?”, “Хто це?” тощо) стають важливим фактором розвитку мислення.

У поведінці дитини, в її діях із предметами, іграшками, у перших спробах малювати виявляються образи її уяви, хоча в ранньому віці нелегко їх відокремити від образів пам’яті.

Уява — психічний процес створення образів предметів, ситуацій, обставин через використання наявних у людини знань у новій комбінації. З’являється серед інших психічних процесів наприкінці 2-го — початку 3-го року життя дитини. Активна взаємодія з довкіллям, збагачення життєвого досвіду, засвоєння мовлення відкриває можливість аналізу й синтезу попередніх вражень.

Спершу уява спирається на сприймання. На другому і третьому році життя дитини активізується її репродуктивна (відтворювальна) уява. У перших іграх, в яких ще немає ні сюжету, ні ролі, уява виявляється в перенесенні дитиною відомої їй дії в нову ігрову ситуацію (годує ляльку, вкладає її спати, умиває, одягає тощо). У 3 роки дитина може слухати казки про віддалені й незнайомі для неї події та явища, що свідчить про розвиток уяви.

Провідною діяльністю цього віку є предметна діяльність. У віці з 1 року до 3-х відбувається розділення ліній психічного розвитку хлопчиків і дівчаток. Їм властиві різні типи провідної діяльності. У хлопчиків на основі наочної діяльності формується наочно-предметна. У дівчаток на основі мовленнєвої діяльності — комунікативна. Наочно-предметна діяльність включає маніпуляцію з предметами, створеними людьми, зачатки конструювання, внаслідок чого у чоловіків краще розвинене абстрактне мислення. Комунікативна діяльність припускає освоєння логіки людських відносин, і більшість жінок володіють розвиненішим, ніж у чоловіків, соціальним мисленням, сфера якого — спілкування людей. У жінок тонше інтуїція, такт, вони більш схильні до емпатії (співчуття та розуміння інших).

Спілкування з дорослими. Воно є необхідною умовою забезпечення життя, розвитку й діяльності дитини. Нові фізичні та психічні якості, сформовані протягом першого року життя, і подальший розвиток дитини викликають якісні зміни у її взаєминах з дорослими. Діти у віці від 1 до 3 років усе ще залежать від батьків, вони постійно хочуть відчувати фізичну близькість батька і матері, актуалізується потреба в любові, але провідна роль у задоволенні базової потреби віддається одному з батьків протилежної статі, а також виявляється в самостійності дитини, яка невпинно росте, оволодіваючи в спільній діяльності з дорослими та під їхньою опікою предметними діями, способами пересування, дитина починає згодом виконувати їх уже без участі чи прямої допомоги дорослих (знаходити іграшку, гратися нею тощо). Якщо дорослі не враховують якісних змін у психіці дитини, в її стосунках з оточенням, прагненнях, виникають конфлікти, які спричиняють зриви в її поведінці, бо біологічні ритми сильно деформовані, а мовленнєві не настільки сформовані, щоб дитина могла вільно управляти своєю поведінкою. За таких умов виникає “криза першого року”, що є результатом невідповідності між новими прагненнями і можливостями дитини та застарілими формами її взаємодії з дорослими.

Від одного до трьох років настає стадія сензитивності (особливої чутливості) дитини до мовних впливів. Пасивний словник дитини швидко поповнюється. До двох років вона розуміє всі слова, що стосуються її оточення.

Важливим досягненням дитини є оволодіння слуханням мовлення, зокрема вказівок щодо її дій та розповідей дорослих. Активне мовлення виникає до 1,6–2 років (у дівчаток раніше, ніж у хлопчиків). Під час навчання рідної мови дорослим потрібно говорити з дітьми чітко, виразно, щоб передавати їм навички правильного мовлення. На другому-третьому році життя діти охоче слухають оповідання, казки, вірші, які вперше виводять їх за межі безпосереднього спілкування з дорослими, дають їм відомості про те, чого вони ще не бачили. Наприкінці другого року життя вдосконалюється граматична структура мов-

лення дитини: з'являються складніші речення, морфологічні елементи множини, теперішній і минулий час дієслів, родовий, давальний, знахідний відмінки. Мовленнєві надбання дітей: у 1 рік — 10–15 слів, у 1,8 — 50 слів, у 2 роки — 200–300 слів, у 3 роки — близько 900–1000–1500 слів стимулюють позитивні зрушення в їхньому психічному розвитку, позначаються на всіх психічних процесах (відчуттях, сприйманні, мисленні, пам'яті). Наприкінці раннього дитячого віку мовлення починає виконувати в житті дитини не тільки комунікативну функцію, а й деякі інші — планування дій, інструктування самої себе. Воно виявляє себе і як засіб усвідомлення власних можливостей, саморегуляції поведінки, певної її самостійності. Недоліки в розвитку мовлення позначаються на подальшій поведінці дитини: формуються неповноцінні взаємини між нею та іншими дітьми, дорослими. З розвитком активності, самостійності дітей різноманітнішими стають їхні стосунки з дорослими, розвиваються взаємини й між самими дітьми, виникають спільні ігри.

Перші уявлення про себе виникають у дитини до року. Це уявлення про частини свого тіла, але узагальнити їх малюк поки не може. За спеціального навчання дорослими до півтора років дитина може впізнавати себе в дзеркалі, освоює ідентичність віддзеркалення і своєї зовнішності. Наприкінці другого року життя виникає так звана "*криза трьох років*" як криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини, її сутність полягає у психологічному відокремленні дитячого "Я" від дорослих, які оточують, що супроводжується певними специфічними проявами — негативізму, впертості, норовистості, свавілля, протесту, знецінення, прагнення до деспотизму в поведінці дитини, їхні причини — невдоволеність взаєминами з дорослими, прагнення знайти власну позицію.

У період "*кризи трьох років*" у дітей виробляється певний комплекс поведінки. Вони прагнуть самоствердитись, самостійно досягти позитивного результату в своїй діяльності, постійно заявляють і вимагають "Я сам!", бажають бути схожими на дорослих, наслідувати їх. До трьох років дитина проявляє початки самосвідомості, у неї розвивається бажання визнання з боку дорослих. Загалом, цей період характеризується підвищеною вразливістю й чутливістю малюка до оцінювання його досягнень дорослими.

Трирічний малюк починає використовувати займенник "Я", засвоює своє ім'я, стать. До 3-х років дитина вже знає, хто вона: хлопчик чи дівчинка. З'ясування дитиною приналежності до конкретної статі відбувається в перші 2–3 роки життя, і наявність батька при цьому вкрай важлива. Для хлопчиків втрата батька після 4-х років мало позначається на засвоєнні соціальних ролей. Наслідки відсутності батька в дівчаток починають позначатися в підлітковому віці, коли в багатьох із них виникають труднощі у пристосуванні до жіночої ролі під час спілкування з представниками іншої статі. Якісні зміни, що відбуваються протягом перших трьох років життя дитини, забезпечують поступове перетворення малюка з безпомічної істоти на активного діяча в найближчому суспільному середовищі та формуванням такого центрального психологічного новоутворення особистості — системи "Я".

Новоутворення раннього віку

Оволодіння рідним мовленням (проробляє 90 % роботи в засвоєнні мовлення) та його компонентами (словником, граматичною будовою, звуковимовою тощо), перехід від маніпулятивної до предметної діяльності та наочно-дійового мислення. Оволодіння елементарними формами поведінки. Виникнення початкових форм самосвідомості, розвиток Я-концепції, самооцінки. Починає спілкуватися з іншими дітьми: грають поруч, діляться іграшкою. За три роки людина долає 3 кризові (кризу новонародженості, 1-го та 3-го років) періоди — проходить половину шляху свого психічного розвитку.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА дітей першого року життя

Перший рік життя дитини відрізняється швидким темпом фізичного і психічного розвитку. Середня вага (маса тіла) при народженні 3200–3400 г. До 5–6 місяців вона подвоюється, а до року потроюється. Середній зріст дитини при народженні 50–52 см, до року малюк підростає на 20–25 см. Оскільки розвиток людини розгортається за генетично заданою програмою, а новонароджений зовсім безпомічний, то всі біологічні потреби і пізнавальні процеси реалізуються через маму та за її допомогою, тобто життя дитини в цей період цілком залежить від дорослих, що є особливістю цього етапу.

До кінця першого місяця (новонародженості) формується добовий ритм із концентрацією сну в нічний час, а бадьорості — в денний, що поступово збільшується впродовж року: з 1 години до 3,5–4 годин. Ретельний гігієнічний догляд, формування чіткого режиму годування, виховання позитивних і попередження негативних звичок (смоктання пальців, безладне годування тощо), постійна взаємодія й спілкування з батьками є необхідною потребою дитини вже з перших днів життя та джерелом її подальшого розвитку.

У процесі догляду за дитиною спілкування між дитиною та дорослим набуває надзвичайного значення, має емоційно-позитивний характер. Спілкування характеризується нерозривністю єдності дитини і дорослого, у якій дорослий виступає умовою розвитку немовляти, посередником між дитиною та довкіллям. На початку 2-го місяця в спілкуванні дитини з дорослим з'являється усмішка, що свідчить про формування емоційного спілкування та після 6 місяців переростає в основну форму — особистісного спілкування, тобто стає провідною діяльністю для дитини першого року життя й проявляється двома формами: емоційно-безпосереднього, “спілкування заради спілкування” — 0–6 місяців, емоційно-опосередкованого, тобто опосередкованого предметами — 6–12 місяців. Емоційно-безпосереднє спілкування як емоційно-позитивна реакція на дорослого, що проявляється зосередженням погляду на його обличчі, жваві рухи ніжками та ручками зумовлюють виникнення “комплексу пожвавлення” наприкінці 1-го місяця життя. Це один із перших показників нормального психічного розвитку дитини першого року життя.

Провідним у розвитку дитини є формування зорових і слухових орієнтовних та відповідних емоційно-позитивних реакцій. Розвивається вміння зосереджувати погляд на іграшці, що висить, на обличчі дорослого, предметі, що рухається. Дитина прислухається до звуків (мовлення, співу, звучання брязкальця), розвивається “мовленнєвий слух”, вміння встановлювати зв'язок між зоровими і слуховими враженнями, сприймати подразники на відстані.

На 3-му місяці немовля здатне втримувати голівку, формується “комплекс пожвавлення”: радіючи, дитина випрямляє руки, розтискає пальці, натрапляє при цьому на іграшку, відтворює звуки (гукає, бельоче).

У віці 4-х місяців продовжує збільшуватися тривалість бадьорості, формується позитивне ставлення до процесів, розвивається активність під час годування. Провідними в цьому віковому періоді є подальший розвиток зорових та слухових орієнтовних реакцій у будь-якому положенні (лежачи на спині, на животі, на руках у дорослого), на основі яких пізніше формується розуміння мовлення, предметна діяльність, сенсорне сприймання і складна поведінка.

У 4–5 міс. дитина здатна розрізняти інтонацію зверненого мовлення, мелодію (танцювальну, спокійну), голос знайомих та незнайомих дорослих, упізнавати матір або іншу близьку людину. До 5 міс. дитина реагує на нову обстановку: в незнайомих умовах, побачивши чужих людей, перестає усміхатися, тривало і напружено їх розглядає, може заплакати. Якщо з нею строго говорять, вона хмуриється, стискає губи, проявляє незадоволеність.

У 6 місяців дитина за звучанням упізнає своє ім'я. Провідними у віці 4–6 місяців є розвиток рухів руки: її основні функції — уміння хапати, тримати, обмацувати, до 5 міс. — акт хапання, цілеспрямований рух рук, у 6 міс. дитина сама бере іграшки і маніпулює ними. На основі цих рухів формуються ігрові дії з предметами; дитина пізнає навколишній світ, набуває життєвого досвіду. Рухи руки багато в чому сприяють формуванню вмій основних рухів у другому півріччі.

У цей період провідним є розвиток підготовчих етапів активного мовлення, бурливо розвивається гуління та з'являються передумови лепету. В 4 міс. дитина тривало гулить. До 5 міс. це переходить у співуче гуління, забарвлене різною інтонацією. До 5–6 міс. дитина починає вимовляти приголосні звуки (губні, піднебінні — [п], [б], [т], [д], [н] та ін.) і перші склади — поєднання голосного та губного або піднебінного приголосного звука [па, ба, ма], тобто з'являється белькіт. При цьому в розвитку мовленнєвого слуху велику роль відіграє артикуляційний апарат і слухове зосередження. Дитина чує звуки, вимовлені дорослим, слухає сама себе та починає вимовляти звуки і склади повторно, що сприяє вимовлянню перших слів у другому півріччі життя.

Близько року формується *автономне мовлення* та служить перехідною фазою між пасивним й активним мовленням, воно не збігається з мовленням дорослих артикуляційно та фонетично ([бі-бі]), а також за значенням (багатозначність одних і тих же вигуків), а зв'язок між словами своєрідний: мовлення нагадує ряд вигукувань, арсенал символів, через які малюк щось намагається висловити.

До 6 міс. дитина лежить на животі, спираючись на долоні випрямлених рук, повертається зі спини на живіт і назад, підповзає, міцно упирається ніжками за підтримки. До кінця першого півріччя дитина може гратися самостійно, активно та тривало.

У віці 7–9 міс. дитина переходить на режим із трьома періодами денного сну. З розвитком ускладнюється її поведінка в режимних процесах. Вона п'є із чашки, яку тримає дорослий, а в 9 міс. притримує її руками, тримає в руці скориночку хліба. Провідними в цьому віці є розвиток рухів, і перш за все, оволодіння повзанням. До 7 міс. дитина добре повзає. Це міняє її поведінку, вона стає більш активною та самостійною, починає орієнтуватися в навколишньому середовищі. Повзання позитивно впливає на фізичний розвиток; у дитини зміцнюються м'язи ніг, рук, спини, черевного пресу, шиї, формується правильна постава.

До 8 міс. дитина набуває вертикального положення, уміє сідати, лягати, вставати, сидіти, стояти, переступати, тримаючись за бар'єр. У віці 10–12 міс. дитина активна у процесах і починає проявляти самостійність у годуванні. Вона ще повзає, але часто встає, багато ходить, підіймається, до 12 міс. ходить не тримаючись, тривало, у різних напрямках.

У період 7–9 міс. вона починає розуміти мовлення дорослого. Це змінює її поведінку, характер діяльності, рухів, впливає на активне мовлення. До 7 міс. дитина на прохання дорослого шукає поглядом предмет, що знаходиться в постійному місці. З 8 міс. вона знаходить названі дорослим предмети, починає виконувати на його прохання прості дії (без показу) — “Ладусі-ладусі”, “Пока-пока”. До 9 міс. вона розуміє назви кількох предметів, знаходить їх у будь-якому місці, використовуючи при цьому вказівний жест, знає своє ім'я, на прохання дає іграшку, що знаходиться в неї в руках. Дитина розуміє слова-назви режимних процесів, виконує на прохання дорослого рухи й дії (“сідай”, “пий”, “дай ручку”). Мовлення дорослого починає регулювати дії дитини. У цьому віці розвивається здатність наслідувати мовлення та дії з предметами. До 10 міс. дитина на прохання дорослого знаходить і приносить знайому іграшку, якщо вона в полі її зору, до 11 міс. знаходить названу іграшку серед багатьох інших, а до 12 міс. на прохання дорослого знаходить декілька однорідних предметів, якщо вони зовні трохи розрізняються (різні ляльки, м'ячі різних розмірів і кольорів та ін.). Дитина розуміє слово “ні”,

адекватно реагує на слова “можна”, “добре”, “погано”, якщо вони промовляються відповідно до ситуації.

Збільшується кількість зрозумілих слів, що позначають назви іграшок, одягу, меблів, дій, рухів, імена дорослих і дітей, частини тіла тощо. Дитина може виконувати прості доручення. У період 10–12 міс. формується активне мовлення, дитина опановує перші слова. До року дитина вимовляє близько 10 простих слів, якими вона починає позначати певні поняття. Окремі слова та звуки, підкріплені мімікою, починають слугувати засобом спілкування з дорослими й дітьми. Спостерігається наслідування дорослого в діях із сюжетними іграшками. Дитина на прохання дорослого відтворює те, чого її навчили: катає машину, годує ляльку тощо. З’являються передумови гри. Це період розвитку предметної діяльності на основі наслідування та відтворення.

Перший рік життя дитини умовно поділяють на два етапи — період новонародженості та період немовлячого (від 1 місяця до 1 року) дитинства, який закінчується в рік. Період новонародженості — це проміжний (неонатальний) період між життям в утробі матері і життям поза її організмом, тобто перехід від пренатального до постнатального розвитку, який починається з першого вдиху дитини (ранній період 1–7 днів та пізній — 7–28 днів). У психологічній літературі є розбіжності у тривалості періоду новонародженості: одні дослідники обмежують його до 10 днів, інші — до 2 місяців.

Період новонародженості характеризується *кризою новонародженості*, яку не відкрили, а визначили теоретично як особливий період у психічному розвитку дитини. Ознакою кризи є втрата дитиною ваги в перші дні після народження. Одразу ж після народження виявляються безумовні рефлексії, що забезпечують роботу основних систем організму (захисні, орієнтувальні).

За умови вдоволення органічних потреб та дотримання правильного режиму і виховання в дитини формуються нові, власне людські потреби (в отриманні вражень, у спілкуванні з дорослими), на їхній основі здійснюється психічний розвиток. Поступово на появу дорослого в дитини виробляється специфічна емоційно-рухова реакція (“комплекс пожвавлення”), яку вважають початком другого етапу — розвитку немовляти. “Комплекс пожвавлення” — специфічне психічне новоутворення, є межею критичного періоду новонародженості, а час його появи є основним критерієм нормальності психічного розвитку дитини.

Криза першого року пов’язана з освоєнням мовлення та спричиняє появу нового типу діяльності — безпосереднього емоційного спілкування дитини й матері. Специфічна особливість цієї діяльності полягає в тому, що її предметом є інша людина. Якщо спочатку життєдіяльність немовляти регулювала біологічна система, то поступово вона вступає в суперечність із вербальними ситуаціями, які створюються дорослими. Встановлення нових стосунків з дитиною, поява певної самостійності, формування структури мовної та предметної дії є основним новоутворенням цього періоду розвитку, а поява та зникнення автономного мовлення свідчить про початок і кінець кризи першого року.

Подолання кризи першого року життя зумовлює подальший розвиток дитини. На цьому етапі відбуваються перехід від біологічного до соціального типу розвитку, оволодіння “діалогом” із дорослим, значні зрушення в пізнавальному розвитку (розпізнавання інформації на основі оперативних одиниць сприймання і сенсорних еталонів, розвиток упізнавання та оперативної пам’яті), формування мовлення, структур взаємодії з предметами і людьми, які оточують, розширення соціальної ситуації розвитку завдяки оволодінню ходьбою, проявляються перші афективні реакції. Нормальне подолання кризи першого року життя спричинює роз’єднання предметної та соціальної складових безпосереднього оточення дитини, розпад “Ми”, становлення першої форми “Я” як основи для розвитку предметної маніпуляції, в результаті якої пізніше виникає “Я-діюче”. Головною ознакою кризи першого року є різке зростання незалежності дитини від дорослих: вона опановує ходьбу і предметні дії, стає активнішою, з нею не можна не рахуватися.

Новоутворення першого року життя

Оволодіння прямою ходою розширює самостійність дитини в пересуванні й пізнанні, з'являється перше “передособистісне” новоутворення — активність; поява зорово-рухових координацій, вирівнювання в розвитку органів чуття та опорно-рухового апарату зумовлюють виникнення маніпулятивної діяльності з предметами, операційною стороною яких виступає дія хапання, а мотиваційною — потреба в пізнанні та активності, що сприяють формуванню елементарних форм наочно-дійового мислення; спілкування з дорослим, становлення перших двох форм спілкування із дорослими: ситуативно-особистісного та ситуативно-ділового, поява перших соціальних емоцій, спрямованих на дорослого, починається оволодіння пасивним і активним мовленням. Загалом, головними надбаннями віку немовляти є пізнавальний розвиток, взаємодія з неживими предметами та людьми, які його оточують, ходьба, поява мовлення.

Період новонародженості (перший місяць життя)

Новонароджений — це дитина з моменту народження до 28 дня життя (4 тижні). Довжина тіла новонародженого становить приблизно 50–51 см, вага — 3,4–3,5 кг. У нього непропорційні окремі частини організму: відносно велика голова, довгий тулуб і короткі кінцівки. Вага мозку немовляти становить 1/4 ваги мозку дорослої людини. Хоча кількість нервових клітин у ньому така, як у дорослого, ці клітини ще недостатньо розвинені. Цей період характеризується незрілістю всіх органів і систем, особливо центральної нервової системи, а також рядом функціональних, біохімічних та морфологічних змін, зокрема дитина спить, щільно стуливши повіки, більшу частину дня. Це неглибокий сон, під час якого дитина робить різкі нескоординовані рухи кінцівками, неусвідомлені мимічні рухи (гримаси) іноді нагадують усмішку, напружує м'язи спини, хребетний стовбур майже прямий, голівка падає на груди.

З перших днів позаутробного існування центральним і основним новоутворенням періоду новонародженості є індивідуальне психічне життя. Йдеться про те, що в період новонародженості дитина існує індивідуально, відокремлено від організму матері й зливається із соціальним життям людей, які її оточують, як першою і найпримітивнішою формою соціального існування.

Після народження різко змінюється форма взаємодії організму дитини та середовища, і новонароджена дитина має ряд перехідних станів у зв'язку із пристосуванням (адаптацією) її організму до нових умов життя, зокрема наявністю безумовних рефлексів, які свідчать про генетичну заданість розвитку. Безумовні рефлекси — спадкова форма реагування на впливи зовнішнього світу або на зміни внутрішнього середовища організму, що протікає без участі кори головного мозку й не створює основи для психічного розвитку дитини, а лише забезпечує її виживання.

Новонародженість — єдиний період у житті дитини, коли спостерігаються вроджені інстинктивні форми її поведінки, спрямовані на задоволення органічних потреб (у кисні, їжі, теплі). Для новонароджених характерні: смоктальний рефлекс; рефлекс повзання (у положенні на животі, якщо до підшов приставити долоню); захисний (обіймає руками за різкої зміни положення тіла); хапальний рефлекс (стискання пальців навколо предмета, який торкається долоні); “підшовний” (якщо натискати на підшову біля кореня пальців, пальці згинаються, а якщо провести пальцем уздовж зовнішнього краю стопи — розгинаються). Відсутність характерних рефлексів або їхнє збереження після 3–4 місяців життя — явище, що свідчить про порушення розвитку нервової системи. Передумовою формування умовних рефлексів є зорове і слухове зосередження на обличчі та голосі матері, яке виникає під час годування дитини груддю.

Органи чуття новонародженого з перших днів досить добре розвинені: відчуває вплив тепла і просто дотик до шкіри або слизових оболонок, реагує на смакові, нюхові та деякі зорові подразники. Найрозвиненіша в немовлят *дотикова чутливість*, особливо чутливі губи, уся ділянка рота. Розвиток *зору та слуху* відбувається в них швидше, ніж тілесних рухів. Після народження дитина вже бачить обриси предметів, що знаходяться на відстані 25–30 см від її очей. Яскраве світло викликає звуження зіниць, стискання вік і сильне відкидання голови. На другому тижні життя дитини погляд затримується нетривалий час на кольорових предметах, особливо предметах овальної форми із червоними та блискучими плямами, а до кінця періоду новонародженості дитина може фіксувати погляд на блискучих предметах.

У дитини розвинена *смакова чутливість*: на солодке реагує смоктанням і ковтанням слини; на неприємний смак та гірке — мімікою і здриганням; на кисле та гірке — гримасою, перестає смоктати. Завдяки розвиненій *нюховій чутливості* за запахом материнського молока немовлята визначають, є в кімнаті мама чи немає.

До кінця цього періоду в дитини зростає *рухова активність*: уміє повертати і піднімати голівку, лежачи на животику, а лежачи на спині, повертає голову вбік, звідки долинає знайомий голос або звук, розглядає тих, хто оточує.

Удосконалення реакцій на зовнішні подразники відбувається на основі дозрівання нервової системи дитини, насамперед її мозку, що сприяє утворенню умовних рефлексів, як свідчення встановлення зв'язків дитини з довкіллям за участі вищих зон мозку — кори великих півкуль. Тісний контакт із мамою, особливо під час годування: положення тіла, тепло і запах матері симулює прояв участі кори головного мозку в процесах нервової діяльності щодо забезпечення психічного розвитку дитини та пізнання нею світу.

До кінця першого місяця з'являється *емоційна реакція* на людський голос, дитина дізнається про голос мами і батька, відрізняє розмовне мовлення від інших звуків. Специфічна реакція на людський голос свідчить про переломний момент у психічному та соціальному житті дитини, бо емоційна взаємодія дитини із дорослим — це фундаментальний чинник розвитку її особистості та психічного здоров'я в дорослому віці. Якщо перші емоції дитини були виражені плачем, криком, то тепер з'являється усмішка під час звучання людського голосу або у зв'язку з появою в полі зору дитини знайомої людини й супроводжується мімікою, жвавими рухами, гулінням, поверненням голівки до дорослого, тобто виникає комплекс проявів радості, який називають "*комплексом пожвавлення*".

"Комплекс пожвавлення" (лат. *complexus* — поєднання, зв'язок) — позитивна емоційно-дійова реакція новонародженого на появу дорослого, особливо на голос матері, її обличчя, дотики, перша форма людської поведінки, основне новоутворення періоду новонародженості. Ця складна реакція свідчить про вирізнення людини (переважно матері, яка доглядає дитину) з навколишнього оточення і встановлення зв'язку з нею, про потребу спілкування.

Основні шляхи реалізації напрямку розвитку

- Ретельний гігієнічний догляд для забезпечення благополуччя і спокою дитини; формування чіткого режиму годування, виховання позитивних та попередження негативних звичок (смоктання пальців, колисання, безладне годування тощо): класти малюка в різні положення (на животі, на спині, на боці) для активних рухів руками і ногами, класти на жорсткий матрац та сприяти вільним рухам ручками і ніжками.
- Формування добового ритму з концентрацією сну в нічний час, а бадьорості — в денний: позитивне ставлення до годування, укладання спати, гігієнічних процедур.

- Формування зорових і слухових орієнтовних та відповідних емоційно-позитивних реакцій: тримати дитину на руках, пританцьовувати під музику для розвитку в неї почуття ритму, повільно поводити червоним світлом ліхтарика з одного боку в інший перед лежачою дитиною, повісити кольоровий дзвоник так, щоб дитина могла бачити, як він рухається, і чути його звук; потрясти брязкальцем справа і зліва від дитини: тихо, а потім голосніше.
- Розвиток уміння зосереджувати погляд на підвішеній іграшці, на обличчі дорослого, рухомих предметах: у вертикальному положенні (гра “очі в очі”) тримати дитину на зручній для неї відстані від очей дорослого та повільно переміщаючи малюка то ближче, то далі, поки погляд дитини не стане зосередженим (20–33 см).
- Розвиток слухової уваги, уміння прислуховуватися до звуків (мовлення, співу, звучання брязкальця), розвиток “мовленнєвого слуху”, уміння встановлювати зв’язок між зоровими і слуховими враженнями, сприймати подразники на відстані: класти дитині на долоньку палець або брязкальце, щоб вона їх схоплювала.

Показники стану розвитку дитини в період новонародженості

Руховий розвиток: здригання, різкі рухи руками; тягне руки до очей і до рота; лежачи на животі, повертає голову з одного боку в інший; голова закидається назад, якщо її не підтримувати; руки постійно напружені й кисті рук стиснуті в кулачки; спостерігаються яскраво виражені рефлексорні рухи.

Розвиток зорового аналізатора: зосереджує погляд на відстані 20–30 см; погляд блукає, можлива косоокість; бачить чорно-білі або контрастні предмети і малюнки; віддає перевагу обличчям людей над усіма іншими зображеннями.

Розвиток слухового аналізатора: слух повністю сформувався; дитина реагує на окремі звуки; повертає голову на знайомі звуки та голоси.

Розвиток нюху і дотику: віддає перевагу солодким смакам; уникає гірких або кислих смаків; упізнає запах своєї матері; надає перевагу м’яким матеріалам; радіє м’яким теплим дотикам; не подобаються недостатньо обережні або несподівані дотики.

Новоутворення періоду новонародженості

Психологічним утворенням, критерієм нормального перебігу психічного розвитку, верхньою межею періоду новонародженості й закінчення кризи та періоду новонародженості є комплекс.

Фізіологічним критерієм завершення цього періоду є поява зорового і слухового зосередження, можливість формування умовних рефлексів на зорові та слухові подразники.

Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців

- Дитина виразно погано і повільно смокче.
- Не моргає, коли опиниться перед джерелом яскравого світла.
- Не стежить очима за об’єктом, що знаходиться близько або переміщається з одного боку в інший.
- Рідко рухає руками та ногами, має вигляд як лялька.
- Ніжки й ручки розслаблені, висять, “як ганчірочка”.
- Нижня щелепа тремтить безперервно, навіть коли дитина не плаче та не кричить.
- Дитина не реагує на гучні звуки.

Немовля (від 1 місяця до 1 року)

Період від народження до 1-го року є часом найбільш інтенсивного розвитку організму дитини. Цей віковий етап включає чотири якісно різних періоди, у кожному з яких виділяються свої провідні вміння, що впливають на подальший розвиток дитини. Зразкова періодизація має такий вигляд: від народження до 2,5–3 місяців (включає і період новонародженості); від 3 до 5–6 місяців; від 6 до 9 місяців; від 9 місяців до 1 року.

Для кожного вікового періоду рекомендований режим, що враховує фізіологічні потреби і фізичні можливості дітей та передбачає забезпечення необхідної турботи і догляду за немовлям; позитивне емоційно насичене спілкування з близьким дорослим.

Здоров'я та фізичний розвиток

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ

Забезпечувати повноцінний фізичний розвиток, берегти і зміцнювати здоров'я, підтримувати емоційно-позитивний стан кожної дитини.

Сприяти своєчасному формуванню рухів руки, розвивати статичні й моторні функції: уміння утримувати голову, перевертатись із положення лежачи, сидіти, повзати, ходити, попереджати втому дитини.

Удосконалювати дії з предметами, створювати умови для розвитку рухової активності дитини.

Виховання гігієнічних навичок і здорового способу життя у процесі догляду

0–2–3 місяці

Формувати позитивне ставлення до режимних процесів, не порушувати режим, дотримуватись постійних умов і єдності вимог до дітей у сім'ї та закладі, що здійснює освітню діяльність.

Дітей, які живуть за одним режимом, годувати після пробудження.

Щодня або через день купати дитину (перед нічним сном).

Створювати умови для глибокого і тривалого сну. Діти повинні спати на веранді або в спальні з відкритими вікнами, поза приміщенням. З перших тижнів життя привчати засинати без додаткових дій (заколисання, соска тощо). Піднімати дітей тільки після пробудження.

Привчати до виконання самостійних дій: притримувати пляшку під час годування, брати її і підносити до рота.

Створювати умови для періоду бадьорості кожної дитини: з 2 місяців — у манежі.

2–3 місяці — 5–6 місяців

Під час укладання дітей формувати в них позитивне ставлення до процесу сну, укладання, підйому, створювати обстановку для сну, неголосно співати колискову тощо. Забезпечувати емоційно-позитивний стан після сну (неквапливі дії дорослих, привітне мовлення), попереджати появу негативних звичок (смоктання пальців, розгойдування тощо). Після хвороби і в період адаптації потрібно привчати дітей до сну на свіжому повітрі поступово. Враховувати індивідуальні особливості кожної дитини (дітей, які потребують тривалішого сну, укладати першими, піднімати останніми, втомленого малюка укласти раніше).

Привчати до виконання самостійних дій: їсти з ложки напівгусту їжу, пити із чашки, яку тримає дорослий.

Під час купання дитини формувати розуміння мовлення дорослого. Підтримувати мовленнєві та рухові реакції дитини у процесі водних процедур (умивання, купання тощо).

Спонукаати до активних голосових реакцій (лепет, спрощені слова). Пропонувати кожній дитині різноманітні іграшки для освоєння необхідних навичок. Своєчасно оновлювати й ускладнювати ігровий матеріал з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей дітей.

5–6 місяців — 9–10 місяців

Створювати в дітей позитивну установку на одягання, годування, укладання.

До 7–8 місяців годувати дитину, тримаючи її напівлежачи на руках, з 8 місяців (коли навчиться самостійно сидіти) — за високим столом. Створювати в дітей позитивну установку на фразу дорослого: “Зараз будемо їсти”. Знайомити з назвами деяких предметів сервіровки (*чашка, тарілка, ложка*), формувати вміння розуміти дії (*сідати, пий, їж хліб* тощо). Привчати до виконання самостійних дій: із 7 місяців їсть хліб, тримаючи його в руці. З 8 місяців годувати одночасно двох дітей, які сидять за столом, даючи їм по черзі по 2–3 ложки їжі, привчати доброзичливо ставитися до того, хто сидить поруч, не заважати йому. Формувати вміння з 8–9 місяців користуватися серветкою. Формувати вміння дякувати дорослому після їди кивком голови або спрощеним словом.

Формувати позитивну установку на водні процедури. Звертати увагу дитини на чистоту рук; мити обличчя і руки після забруднення, перед їдою.

З 7–8 місяців формувати в дітей розуміння проситися на горщик. Висаджувати дитину відразу після сну, якщо вона прокинулася сухою, а також через 10–15 хвилин після їди. Створювати умови для періоду бадьорості кожної дитини: з 7–8 місяців — за бар’єром на підлозі.

9–10 місяців — 12 місяців

Залучати малюків до посильної участі у процесах одягання, годування, укладання.

Привчати дитину самостійно підходити до низького столу, сидати в крісло. Формувати звичку з’їдати покладену порцію, враховувати вибіркове ставлення дітей до їжі, брати зі столу чашку, тримати її і пити самостійно.

Розвивати розуміння мовлення під час називання дорослим предметів взуття, одягу; залучати дітей до виконання деяких дій (підняти руку, подати колготки) і повторення за дорослим окремих слів.

Здійснювати цілеспрямоване навчання у процесі ігор-занять. Заохочувати активне звернення дитини до дорослого, а також уміння самостійно зайняти себе.

Спонукаати дітей до самостійних дій і пересувань, до активних мовленнєвих реакцій. Для підтримки активності дітей міняти види діяльності. Стежити, щоб діти довго не залишалися в статичній позі, не заважали одне одному.

Організовувати місця для ігор із тими іграшками, яким діти віддають перевагу.

Створювати в групі спокійну обстановку, щоб кожна дитина могла чути дорослих, себе, прислухатися до голосових проявів інших дітей (гуління, лепету), проявляли мовленнєву активність.

Стежити за порядком у групі, систематично обробляти іграшки. Масаж і гімнастику повинен проводити фахівець. Активізувати мовлення дитини (*ам-ам, дай, на* тощо).

Заохочувати перші спроби дитини сигналізувати — звуками, лепетом, поведінкою — про необхідність фізіологічного відправлення, хвалити за позитивного результату. Висаджувати у визначеному місці і на індивідуальний горщик. Привчати до елементарних навичок охайності. Виховувати потребу знаходитися в сухому одязі.

Загартування дітей проводиться з дітьми першого року життя у формі індивідуальних занять, що включають комплекси масажу і гімнастики за призначенням лікаря, у груповому приміщенні щодня через 45 хвилин після їди. Тривалість заняття з кожною дитиною складає 6–10 хв. Починаючи з 9 місяців, окрім комплексів гімнастики та масажу, з дітьми проводять різноманітні рухливі ігри в індивідуальному порядку, проте допускається об’єднання дітей у невеликі групи (по 2–3 дитини). Рекомендується викорис-

товувати стіл заввишки 72–75 см, шириною 80 см, завдовжки 90–100 см, що має м'яке покриття з матеріалів, що дозволяють проводити вологу обробку й дезінфекцію; згори стіл накривається пелюшкою, яка міняється після кожної дитини.

Розвиток рухів

0–2–3 місяці

Вправляти в умінні утримувати голову під час викладання на живіт і у вертикальному положенні на руках у дорослого (з 15–20 днів).

Учити піднімати голову та груди, лежачи на животі, підводити верхню частину тіла руками, лежачи на животі.

Учити відштовхуватись ногами від твердої поверхні, для розвитку упору ніг, лежачи на животі або спині, підтримуючи малюка попід пахви у вертикальному положенні (3 місяці).

Удосконалювати хапальний рух кистей рук: розкривати долоні та стискати кулачки, підносити руки до рота, ударяти звисаючі предмети руками, діставати висячі іграшки і трясти ними.

2–3 місяці — 5–6 місяців

Розвивати рухи, що готують до повзання: уміння лежати на животі, спираючись на долоні випрямлених рук, перевертається із живота на спину і назад, сідати з допомогою, а потім і без допомоги рук, учити повзати.

Стимулювати розвиток кисті руки, дотягуватися до предметів однією рукою, захоплювати їх, брати та утримувати іграшки, предмети обома руками й однією рукою; розмахувати іграшкою, кидати її, брати в кожную руку по іграшці одночасно і тримати деякий час, перекладати предмети з однієї руки в іншу.

Учити малюка робити повороти на бік (4 місяці), зі спини на живіт (5 місяців), з живота на спину (6 місяців), упиратися ногами у тверду поверхню (5 місяців), підтримуючи дитину попід пахви у вертикальному положенні, та спонукати відштовхуватися від опори у вертикальному положенні, зберігати рівновагу, погойдуючи малюка в горизонтальному та вертикальному положеннях.

5–6 місяців — 9–10 місяців

Учити повзати, покликавши до себе і притягуючи іграшкою (з 6 місяців), прагнути до того, щоб малюк до 7 місяців активно та довго повзав.

Підтримувати прагнення дитини самостійно сідати з лежачого положення, а потім сідати, сидіти без підтримування, вставати й опускатися, тримаючись руками за опору (до 8 місяців), стояти з підтримкою, притримуючись за опору.

Вправляти в умінні зберігати рівновагу (сидячи, стоячи, переступаючи), переступати при підтримуванні під пахви та за обидві руки, розвивати вміння переступати вздовж бар'єра, тримаючись за нього руками, переходити від одного предмета до іншого, ходити, тримаючись за опору.

Підтримувати спроби дитини вповзати на гірку і спускатися з неї (8 місяців), підніматися на гірку сходами, тримаючись за перила (9 місяців), перелазити через колоду, влізати в дидактичні ящики (з 8–9 місяців).

9–10 місяців — 12 місяців

Учити з положення сидячи вставати на карачки або лягати животом донизу й сідати без сторонньої допомоги, повзати вперед із положення лежачи на животі, відштовхуючись руками та ногами і тримаючи тулуб вертикально.

Розвивати рухи: стояти без підтримки, робити пару кроків без підтримки, ходити, тримаючись за меблі, — що спрямовані на закріплення і вдосконалення рухових дій та вмінь, які допомагають оволодіти самостійною ходьбою, розвивати м'язові групи черевного пресу і спини.

До 10–11 місяців формувати вміння ходити, тримаючись за предмети, переходити від одного предмета до іншого; ходити з підтримкою за обидві руки, спокійно підніматися та спускатися сходами і з гірки, присідати навпочіпки, підійматися на невисокі предмети, вільно вставати та опускатися, ходити самостійно.

Розвиток дрібної моторики і рухів рук

2–3 місяці — 5–6 місяців

Учити тримати долоні відкритими або стискати їх у кулак.

Учити дивитися на руки та грати пальцями.

Учити хапати й відпускати предмети.

Учити хапати ненадовго брязкальце, розглядати його та відпускати.

5–6 місяців — 9–10 місяців

Учити хапати всі предмети, до яких можна дотягнутися.

Учити використовувати пальмарний захват (захват усіма пальцями, обов'язково з участю мізинця).

Учити хапати дрібні предмети з допомогою вказівного і великого пальця — “пінцетний” захват.

9–10 місяців — 12 місяців

Удосконалювати користування “пінцетним” захватом.

Учити, тримаючи в руках кубики, стукати ними один об одиний.

Учити усвідомлено випускати предмети з рук, складати предмети в різні ємкості та виймати їх, штовхати предмети вказівним пальцем.

Учити кидати маленькі предмети (кульки, кубики) в ємності та виймати їх.

Учити гортати сторінки в книгах.

Безпека життєдіяльності

Дорослі забезпечують безпеку дитини, з 9 до 12 місяців формують адекватну реакцію на слова “можна” і “не можна”.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

0–3 місяці

Посилено рухає руками та ногами, лежачи на спині. Утримує голову, коли знаходиться у вертикальному положенні.

Повертається з боку на спину. Підіймає голову, лежачи на животі.

Утримує іграшку, вкладену в долоню.

3–6 місяців

Самостійно тримає голову, довго лежить на животі, спираючись на передпліччя. Тягнеться до іграшок, бере їх; повертає голову на звук.

Перевертається зі спини на бік, живіт; починає повзти до іграшки, спираючись руками.

6–9 місяців

Розвивається дрібна моторика рук, дитина розстібає кнопки, знімає кільця зі стрижня, відкриває коробки.

Розвиваються рухи пальців, дитина бере маленькі м'ячі, перебирає великі намиста, нанизані на нитку, великі гудзики.

Виконує дії з предметами: стискає гумову іграшку, качає кульки і м'ячі, кладе в кошик дрібні предмети; брязкає брязкальцем, плескає в долоні.

9–12 місяців

Стоїть без підтримування та із цього положення присідає й підводиться.

Ходить у бічному напрямку, швидко повзає, вилазить на гірку та спускається з неї. Під час самостійної ходьби спотикається, падає.

Розвивається дрібна моторика: дитина катає й пересуває кульки, нанизані на горизонтально та вертикально розташовані стрижні, тощо.

► Показники розвитку дитини:

- самостійно ходить; присідає, підводиться, не тримаючись за опору;
- наслідує рухи дорослого, дістає один предмет за допомогою іншого;
- бере великі й дрібні предмети, обстежує пальчиками рук, перебираючи пальчики, засовує пальчики в отвори;
- адекватно реагує на слова “можна” та “не можна”;
- користується чашкою і ложкою.

Когнітивний розвиток

Розвивати дії, спрямовані на досягнення певного результату.

Формувати зорові та слухові орієнтування і збагачувати сенсорний досвід.

Розвивати вміння розуміти мовлення дорослого та здійснювати підготовчу роботу з оволодіння активним мовленням.

Предметний світ

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ

До 3 місяців

Сприяти появі спроб дитини натрапляти руками на низько підвішені іграшки і доторкатися до них (із 2 місяців).

Розвивати вміння зосереджуватися та стежити за яскравими рухомими предметами (на відстані 50–60 см) у горизонтальному і вертикальному напрямку.

Стимулювати розвиток умінь захоплювати та утримувати іграшку, що низько висить, обома руками.

До 6 місяців

Розвивати дії з предметами: захоплювати, обмацувати іграшку, що висить над грудьми, маніпулювати нею (з 4 місяців); брати з рук дорослого (5 місяців) з різних положень (лежачи на спині, животі, знаходячись на руках у дорослого), утримувати її; брати іграшку обома руками одночасно (з 5 місяців), вміння брати іграшку і перекладати її з однієї руки в іншу (6 місяців).

До 9 місяців

Формувати вміння спочатку за показом і словом дорослого, а потім тільки за словом виконувати дії: стукати брязкальцем, катати м'яч, кульки по жолобку, виймати з коробки та вкладати в неї предмети (із 6–7 місяців).

Створювати умови для розвитку дій із предметами відповідно до їхніх властивостей: гумові іграшки стискувати, прислухаючись до їхнього звучання, м'ячі катати, дрібні предмети (кульки, кубики) виймати з миски, відерця і вкладати їх назад (до 9–10 місяців).

Учити знаходити захований (червоний тощо) предмет, частину якого видно, організовувати ігри: “Сорока-ворона”, “Пальчик” тощо.

До 12 місяців

Розширювати орієнтування в довкіллі: котити по поверхні та скочувати й ловити кульку, сприяти досягненню певного результату в діях із предметами: вкладати один порожнистий предмет в інший, відкривати та закривати коробки, знімати та нанизувати кільця на стрижень, накладати кубик на кубик, встромляти грибки в отвори спеціального столика.

Учити знаходити за словом дорослого серед кількох іграшок одну (кульку, кубик), розбирати і складати пірамідку, подвійну мотрійку, організовувати ігри з дидактичною коробкою.

Учити виконувати прості доручення: приносити предмети, віддавати дорослим, іншим дітям.

Учити виконувати перші ігрові дії з сюжетними іграшками: “Погойдай, погодуй, потанцюй”, розуміти назви дій із предметами: *дай, на, дістань, покажи, де, принеси* тощо.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

Використовує рухи тіла, голови, рук для спостереження за предметами, рухами інших.

Удосконалює вміння наслідувати рухи дорослого в обстеженні предметів: виймає предмети з коробки; вкладає в коробку іграшку, яка звучить; перекладає предмети з однієї руки в іншу; знаходить предмет, захований під коробкою.

Уміє відкривати й закривати кришку коробки; знімати й нанизувати кільця на стрижень, ставити один предмет на інший.

Намагається розглядати предмети довкілля, людей.

► ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:

- маніпулює іграшкою, яка потрапила в поле зору;
- виконує найпростіші дії з іграшкою: трясє, роздивляється, жбурляє, стукає, торохкотить, виймає, ховає, кидає, котить тощо;
- вільно нанизує на стрижень кільця пірамідки (довільно);
- за допомогою дорослого ставить кубик на кубик.

Сенсорний розвиток. Формування чуттєвого досвіду

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ

Розвивати сенсорні процеси, забезпечувати різноманітні зорові, слухові та дотикові враження через стимулювання різних аналізаторів.

До 3 місяців

Розвивати сенсорні процеси, забезпечувати різноманітні зорові, слухові й дотикові враження через стимулювання різних аналізаторів.

Викликати стеження очима за іграшкою (10–15 днів), що повільно рухається.

Формувати вміння фіксувати погляд на підвішеній іграшці, на обличчі дорослого, який ласкаво розмовляє з дитиною (до 20 днів).

Сприяти розвитку плавного стеження за іграшкою (1 місяць), що рухається.

Викликати в дитини першу посмішку (до 1 місяця).

Ласкаво розмовляти з дитиною, тримаючи її у вертикальному положенні (2 місяці). Спонукати стежити за дорослим, який розмовляє та повільно пересувається навколо манежу (до 3 місяців), прислухатися до його голосу, неголосного співу, різноманітних звуків оточення.

Сприяти тому, щоб під впливом зорових, слухових, орієнтовних реакцій у дитини формувалися нові вміння: наштовхування на іграшку, що низько висить, спроба захопити, обмацати її (до 3 місяців).

Викликати в дитини “комплекс пожвавлення” (яскрава посмішка тощо).

До 6 місяців

Закріплювати та збагачувати зорові і слухові реакції дітей, заохочувати спроби знаходити поглядом, поворотом голови джерело звуку (дорослий, який розмовляє; звучна іграшка тощо).

Удосконалювати вміння стежити за об'єктами, що переміщуються, і зосереджувати погляд на нерухомих предметах на відстані, знаходячись у різних положеннях (лежачи на спині, животі; на руках у дорослого).

Розвивати зорово-моторну координацію рук, погоджувати рухи рук і напрямок погляду в ситуаціях, коли дитина цілеспрямовано тягнеться до іграшки, захоплює та утримує її, маніпулює нею (до 4 місяців).

Формувати вміння проявляти емоційний відгук, радити, побачивши матір (до 4 місяців).

Розвивати емоційний відгук на різні інтонації мовлення знайомого дорослого (ласкава, весела, строга). Учити за показом і словом виконувати дії.

До 9 місяців

Збагачувати сприйняття дитини за допомогою стимулювання зору, слуху, дотику. Пропонувати їй увазі предмети різної форми (круглі, овальні, прямокутні), з різного матеріалу (м'які, пружні), за показом і словом виконувати дії, що відповідають властивостям предметів (пити із чашки, їсти ложкою).

Сприяти естетичному сприйняттю барвисто оформлених іграшок, красивого посуду, квітучої рослини. Розвивати координацію рук: сприяти формуванню вміння брати та утримувати іграшку з будь-якого положення (збоку, над головою), дотягуватися до іграшки, предмета (підготовка до повзання, ходьби), відкривати коробку й інші ємкості.

Удосконалювати зорове сприйняття віддалених об'єктів та стежити поглядом за ними (собачка, котик).

До 12 місяців

Продовжувати збагачувати сенсорний досвід дітей та вдосконалювати зорові, слухові і тактильні відчуття. Пропонувати послухати звучання барабана, дудочки, гладити предмети з різних матеріалів.

Учити відкривати коробку, виймати та вкладати в неї різні речі (кубик, кульку). Формувати вміння розуміти, що кулька котиться, провалюється в круглу лунку, що на кубик можна поставити інший кубик тощо.

Розвивати вміння розрізняти різні зорові враження через стимулювання яскравими іграшками, різними за кольором (переважно червоним), розміром (великий, малий), формою (куля, куб).

Пропонувати озвучені іграшки (“Чарівний мішечок”) тощо.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

Обстежує предмети руками та ротом, здійснює зорово-рухову координацію рухів під час складання піраміди, мотрійки тощо.

Може бачити всі кольори, виділяє червоний.

Упізнає обличчя рідних, матері, розрізняє їхні голоси.

Зорово сприймає віддалені рухомі об'єкти, стежить поглядом за ними.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- знає колір відносно предметів: сонечко жовте, огірок зелений;
- складає пірамідку із 2–3 кілець (за розміром);
- розрізняє предмети куля, куб, упізнає й розрізняє обличчя рідних, матері;
- розрізняє та називає предмети за величиною (малий — великий стільчик);
- координує свої дії в діях із предметами: розбирає і складає піраміду, мотрійку, котить кульку, виймає та кладе кульку в коробку.

Розвиток особистості

Формувати емоційну чуйність дітей, доброзичливе ставлення до близьких людей.

Розвиток мовленнєвого слуху, розуміння зверненого до дитини мовлення, накопичення пасивного словника.

Активізація передмовленнєвих вокалізів дитини, що передують власному активному мовленню.

Соціалізація

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

До 3 місяців

Розвиток емоційних реакцій. Поява “комплексу пожвавлення” під час появи матері та рідних.

Сприяти появі “соціальної” посмішки (посміхатися стороннім людям).

Розвивати здатність дитини до прояву емоцій (сміху, усмішки, загальних пожвавлених рухів, агукання) під час спілкування з дорослими, виявляти реакцію на емоційне забарвлення голосу.

Учити встановлювати зорово-слухові зв'язки, розрізняти різні зорові та слухові враження: шукати джерело звуку, стежити за рухами дорослих, за іграшкою, що рухається.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

До 6 місяців

Радіє, граючи з іншими людьми, і може заплакати, коли гра припиняється.

Стає більш товариською, усе більше може виражати свої емоції за допомогою рухів та виразу обличчя.

Копіює деякі рухи і вирази осіб, наслідує міміку дорослого.

До 9 місяців

Дитині подобаються спільні ігри: “Хованки: ку-ку”, потішки з рухами “Куй-куй чобіток”, “Дай-на”.

Виявляє цікавість до свого відбиття в дзеркалі.

Реагує на прояви емоцій інших людей, часто радіє.

До 12 місяців

Поводиться неспокійно або скуто у присутності незнайомців, плаче, коли мама або тато йдуть.

Копіює в іграх інших, віддає особливу перевагу певним людям та іграшкам.

Перевіряє, як реагуватимуть батьки на її дії під час годування, на її поведінку (коли залазить на стілець, дістає щось зі столу, смокче пальчик).

У певних ситуаціях може лякатися, повторює звуки або жести, щоб звернути на себе увагу.

Відає перевагу мамі й тому, хто більше за інших про неї піклується, витягає руки або ноги, щоб допомогти тому, хто її одягає.

Уміє стежити за рухами дорослого, за іграшкою, що рухається.

Позитивно реагує на перебування в колі сім'ї: усміхається у відповідь на вираз обличчя дорослих (відбиття в дзеркалі), інтонацію, звертання.

За потреби використовує під час спілкування жести, міміку, усвідомлені звуконаслідування. Виявляє реакцію на своє ім'я поглядом. Імітує рухи дорослих: “Привіт”, “Пока — до побачення”.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- добре орієнтується в знайомому предметному середовищі, починає виокремлювати себе, своє тіло в навколишньому просторі;
- устанавлює контакт із дорослими, використовуючи жести, міміку, звуки;
- користується спрощеними словами (6–10), вибірково ставиться до близьких дорослих і відчуває свою “окремість” від них;
- виявляє позитивні емоційні реакції до дорослих, які її оточують, володіє різними способами предметних дій та соціальними способами спілкування за допомогою перших слів, а також використовуючи для контакту з оточенням виразні вокалізи, жести, міміку.

Мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування, розвиток мовлення

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

До 3 місяців

Перший місяць. Спонукати дитину прислухатися до ласкавого звернення дорослого, викликати перші горлові звуки (кректання тощо).

До 6 місяців

Чотири місяці. Сприяти формуванню слухових та зорових зв'язків як основи розуміння зверненого мовлення. Спілкування між дитиною і дорослим на основі голосових реакцій, мовних звуків. Спонукати дитину прислухатися до різних інтонацій у розмові з нею дорослого, викликати та розвивати в дитини голосові реакції у відповідь на звертання: гукання, гуління — трелі (“а-а-а-а, о-о-о-о”, “ау-ау-ау-ау”, “еї-еї-еї”, “аль-ле-е-ли, агу-ел”).

П'ять місяців. Спонукати знаходити поглядом привабливі для дитини предмети (“Де годинник?”).

Шість місяців. Формувати передумови активного мовлення. У процесі спілкування вимовляти звуки, окремі склади (ба, ма, па), спонукати до повторного їхнього вимовлення. Сприяти розвитку артикуляційного апарату.

До 9 місяців

Сім місяців. Розвивати здатність розуміти мовлення дорослого, вслуховуватися у вимовлені ним звуки, слова.

Допомагати встановлювати зв'язок між предметом і словом, що його означає, зокрема на запитання дорослого “Де?” шукати поглядом та знаходити предмет, який має постійне місце. Заохочувати спроби дитини за словом дорослого поглядом відшукувати близьку людину (“Де мама?”).

Вісім місяців. Підтримувати бажання дітей наслідувати окремі звукосполучення під час показу дій зі знайомою сюжетною іграшкою: “ав-ав” — собачка гавкає, “ом-ом” — собачка їсть.

Дев'ять місяців. Спонукаати дітей до пошуку предметів, що знаходяться в різних місцях приміщення і продовжувати розвивати передумови активного мовлення. Формувати вміння наслідувати нові звукосполучення, наслідувати різні інтонації дорослого, користуватися спрощеними, такими, що означають назви знайомих предметів і дій (собачка — *ав-ав*, спить — *бай-бай*), та першими повними словами (*мама, тато, дядько, баба* тощо).

Активізувати прояви мовлення (звуки, звукосполучення, лепет) під час показу заводної іграшки, в іграх-розвагах. Сприяти гарному настрою дітей, доброзичливому ставленню до однолітків. Підтримувати емоційно-позитивний стан кожної дитини.

До 12 місяців

Десять місяців. Розширювати орієнтування в докільці, формувати здатність розуміти мовлення дорослого. Закріплювати вміння знаходити предмет у різних місцях кімнати; певну іграшку серед інших іграшок (із 9 місяців); виконувати прості доручення (“Знайди лялечку”).

Одинадцять місяців. Активізувати виконання тієї самої дії з різними іграшками (*укладати спати ляльку, ведмедика, зайця* тощо), розуміти, що те ж слово може означати предмети, що відрізняються за різними ознаками: ляльки в різних сукнях, собачки різного розміру тощо (до 11–12 місяців).

Дванадцять місяців. Формувати вміння впізнавати на картинці знайомий предмет, називати його спрощеним словом. Викликати емоційний відгук на художнє оздоблення картинок. Формувати вміння розуміти сенс слів “можна” — “не можна”, “добре” — “погано” і сприяти зміцненню доброзичливого ставлення до дорослих та дітей, викликати радість від сприйняття живого об’єкта.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

З моменту народження дитина здатна на голосові реакції: крик і плач.

Може затихати, зосереджуватися, коли з нею розмовляє дорослий, реагувати та повертати голову на голос.

Два місяці. Повертає голову в напрямку звуку. Прислухається до голосу чи предмета, який звучить; рухи загальмовуються, посміхається у відповідь на звернення. З’являються перші звукові комплекси — гукання (“*агу-гу-гу*”).

Близько 2 місяців з’являється гуління, а на початку 3 місяця — перші домовленнєві диференційовані звуки [а-а-а], [г-у], [б-у] виникають як реакції дитини, до кінця місяця постійно гулить.

Три місяці. Зосереджує свій погляд на обличчі дорослого, який розмовляє з дитиною, тримаючи її вертикально на руках. У відповідь на звертання дорослого виявляє радість (“комплекс пожвавлення”), гукає; з’являється гуління, звукосполучення, в яких переважають приголосні звуки: “*тіль-тіль, тілья, фрру, фррі, кх-кх-кіх*”. Посміхається, почувши звук маминого голосу, повертає голову в напрямку звуку, починає наслідувати деякі звуки. Ініціатива спілкування належить дитині.

Чотири місяці. Звуки промовляються під контролем слуху, дитина прислуховується до своїх голосових проявів.

П’ять місяців. Руки та звуки (гуління) дитина використовує як засіб спілкування з дорослими й іншими дітьми, грає з дорослими (ініціативне спілкування), закликає дорослого підійти, розрізняє тон, із яким до неї звертаються.

Шість місяців. Дитина розуміє ситуацію спілкування (годування, купання, міміку, жести). Промовляє окремі склади, з’являється лепетання (белькотання): “*ба-ба-ба, ма-ма-ма, та-та-та, па-па-па*” (переважно з губних приголосних та голосних).

Після 6 місяців дитина починає наслідувати дорослих — подовгу промовляє різні склади, лепече, переймає темп, ритм, мелодику, інтонацію й повторює різні поєднання звуків.

Сім місяців. Розрізняє емоції й інтонації, видає свої звуки у відповідь на ті, які чує. Промовляє склади, довго лепече (період активного лепету). Виражає голосом радість та незадоволення.

Вісім місяців. З'являється звуконаслідування, голосно повторює за дорослим складом, наслідує їх. Виконує на прохання дорослих різні рухи “ладусі-ладки”, “до побачення”, “дай ручку”. Шукає і знаходить очима предмети та осіб, яких називають, тривалий час займається іграшками, роздивляється їх.

Дев'ять місяців. Дитина повертається в бік названого предмета у відповідь на запитання “Де?”, шукає і знаходить його серед інших предметів, виникає реакція на самі слова, незалежно від ситуації та інтонації.

Повторює за дорослим склади, які були в лепеті дитини. Знає своє ім'я, повертається на оклик, відповідає на загравання “дожену-дожену”, грає “в схованки” з дорослими. На запитання “Де?” знаходить кілька знайомих предметів незалежно від їхнього місцезнаходження. Починає реагувати на слово “ні”.

Десять місяців. Дитина наслідує дорослих, повторює за ними різні звуки і склади. На прохання дорослого дитина знаходить та називає іграшку (“дай лялю”, “дай кицю”). Знає на ім'я кількох дорослих і дітей. Починає лепетати: вимовляє поєднання приголосних звуків та складів. Усе більше цікавиться мовленням оточення, реагує на нескладні усні прохання, реагує на слово “ні”.

Одинадцять місяців. Лепет стає виразніший. Уживає перші слова-позначення (*мама, тато, ба-ба, дай, гав-гав, няв-няв, ту-ту, киць-киць*). Окремі слова набувають узагальненого значення. На запитання дорослого “Де собачка?” знаходить різних собачок: гумову, м'яку, на малюнку. На прохання дорослого виконує різні дії: гойдає ляльку-собачку, подає іграшки. Користується нескладними жестами, негативно гойдає головою, кажучи тим самим “ні”.

Дванадцять місяців. Легко наслідує нові склади та слова. Добре розуміє мовлення дорослих і дітей. Вимовляє певні звуки з особливою інтонацією для того, щоб привернути увагу: [e] чи [a]. Намагається повторювати склади і прості односкладові слова. В активному словнику дитини нараховується 10–15 слів, розуміє удвічі більше.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- здатна на голосові реакції: крик і плач, реагувати та повертати голову на голос;
- розуміє звернене мовлення, виникає реакція на самі слова незалежно від ситуації та інтонації;
- говорить 10–15 слів (“мама”, “тато”, “баба”, “дай”, “на” тощо).

Гра

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 2,5 до 6 місяців

Ігрові дії, ігри індивідуальні не більше 3–5 хв для зорового і слухового орієнтування, розвиток рухів руки, формування емоційного відгуку, розуміння мовлення дорослого, розвиток лепету, рухів, що готують до повзання, самостійного присідання, упору ніг.

До 9 місяців

Проводяться індивідуальні ігрові дії, ігри в будь-які відрізки часу, не більше 10 хв для вдосконалення зору, слуху, дотику; розвиток координації рук, маніпуляцій із предме-

тами; сприяння розвитку вмінь повзати, сидати, вставати, переступати, тримаючись за опору; розвиток розуміння мовлення дорослого, розвиток передумов активного мовлення.

До 12 місяців

Ігрові дії, ігри проводяться в підгрупах (не більше 5–6 дітей) по 10 хв для збагачення сенсорного досвіду, вдосконалення раніше освоєних рухів (повзання, самостійна ходьба); формування здатності розуміти мовлення дорослого, виконувати його прохання; виконання дій із різними іграшками, формування емоційного відгуку на показ іграшок, картинок; розвиток активного мовлення (уміння користуватися словами, що означають назви предметів і дій); розвиток сприйняття музики, формування інтересу до співу дорослих.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

Радіє іграшкам, з радістю маніпулює ними.

Розуміє мовлення дорослого, виконує його прохання.

Виконує різні дії за показом, словесною вказівкою.

Грається іграшкою сама.

► ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:

- добре орієнтується в знайомому ігровому середовищі;
- устанавлює контакт із дорослими, використовуючи вказані дії;
- емоційно відгукується на появу дорослого, іграшок;
- володіє різними способами предметних дій і соціальними способами спілкування.

Естетичний розвиток

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ

Сприяти розвитку сприйняття музики та емоційного відгуку на музику.

Розвивати слухову увагу, викликати емоційну чуйність до співу дорослих, до музики, слухати звучання інструментальної музики.

Формувати інтерес до співу дорослих, танцювальних рухів, а також сприяти прояву активності дітей через підспівування окремих складів і використання під час рухів під музику плескання долонями, пританцювання, бряжчання брязкальцем, махання хусточкою, кулькою.

Формувати інтерес до розгляду картинки, емоційного відгуку на різні твори культури та мистецтва, матеріалів і речовин для створення продукту образотворчої діяльності.

Образотворча діяльність

До 9 місяців

Звертати увагу дитини на яскраві іграшки та предмети інтер'єру.

Показувати яскраві предметні, малосюжетні картини, предмети декоративного мистецтва, народні іграшки.

Залежно від особливостей предмета виконувати з ним характерні дії з використанням потішок, дитячих пісенок, віршів, організувати “ігри-діалоги” від імені дитини, називаючи малюка на ім'я.

До 12 місяців

Учити розглядати картинки, емоційно відгукуватися на різні твори культури і мистецтва.

Учити маніпулювати із предметами та вчиняти пізнавально-дослідницькі дії з інструментами і матеріалами, що сприяють інтересу до образотворчої діяльності.

Формувати готовність до експериментування з матеріалами та речовинами (пісок, вода, тісто тощо) для створення продукту образотворчої і конструктивної діяльності.

Учити діяти із фломастером, залишаючи слід на папері, за умови, що дорослий маює фломастером, демонструючи результат та спосіб дії.

Музика

До 3 місяців

Вступати в емоційний контакт з немовлям — ласкаво звертатися до нього, наспівувати його ім'я на 1–3 звуки: “Аня, Аня, Анічка”, співати колискову, погладжуючи по ручці, плечуку (тактильний контакт, масаж), викликати “комплекс пожвавлення” на спів, звучання музики (1–3 хв).

Учити прислухатися до звуків, викликати слухове зосередження в дитини, спонукати знаходити джерело звуку, що їх видають різноманітні предмети (брязкальця, дзвоники, шумові коробочки, спів дорослого).

Сприяти формуванню вміння вслухуватися у звук, позитивно й емоційно реагувати на нього (посмішка).

До 6 місяців

Дорослий викликає емоційний відгук на власні спів та рухи танцювального характеру, музику дитячих музичних інструментів, дає слухати звучну музику впродовж 4–5 хв із перервами.

Учити музичного сприйняття, формування навички зосереджуватися на співі дорослих і звучанні музичних інструментів, можна ходити навколо манежу.

Спонукаючи дитину стежити за переміщенням звучного інструмента, повертаючи голову; прислухатися та відшукувати поглядом джерело звуку, емоційно відгукуватися загальним пожвавленням, усмішкою на веселі, спокійні мелодії, відшукувати джерело звучання.

Спонукаючи дитину до підспівування співу дорослих (рухи рук і ніг).

Учити підводити та опускати руки й дзвеніти брязкальцем, дзвоником, бубном, удари в барабан.

До 9 місяців

Формувати позитивну реакцію на спів дорослого, звучання музики.

Залучати до слухання вокальної та інструментальної музики.

Спонукаючи дитину тримаючи її на руках, емоційно позитивно відгукуватися і пританцювати на веселу, швидку, сумну, спокійну, повільну мелодії, зіграні на різних музичних інструментах (дудочка, губна гармошка тощо).

Сприяти прояву активності під час сприймання танцювальних мелодій: плескати в долоні, притупувати та злегка присідати, згинати і розгинати ноги в колінах під музику для розвитку в дитини почуття ритму, можна використовувати ляльку.

Стимулювати проспівування звуків та підспівування складів.

До 12 місяців

Привчати дітей слухати низьке і високе звучання дзвіночка, танцювальні мелодії, використовувати для слухання невеликі колискові пісеньки.

Спонукаючи знаходити джерело звуку в будь-якому місці кімнати; дивитися в той бік, куди сховався гравець або дорослий, який співає (“слухові хованки”), зацікавлено чекати звучання, побачивши інструмент.

Учити спостерігати за рухами дорослого, ініціювати повторення дитиною рухів дорослого (удари по бубну, барабанчику; “ховати”, закривши хусточкою, ляльку; грати “в ладусі” тощо); “танцювати” разом із дорослим, повторювати танцювальні рухи: пружинку, оберти кистей рук, бічне переступання, кружляння (за допомогою дорослого),

ритмічні рухи, піднімати й опускати руки, присідати, у відповідь на спів дорослого гулити та лепетати; наслідувати його інтонації: “А-а!” (у хованках), “Ма-ма!”.

Ігри-розваги

До 12 місяців

Спілкуватися з дитиною, бавитися, учти пізнавати навколишній світ.

Привертати увагу до інтонацій голосу дорослого, звуків класичної та народної музики.

Проводити народні ігри, ігри з іграшками, викликати в дітей радість, пожвавлення (“Хованки”, “Іде коза рогата” тощо).

За допомогою улюблених іграшок інсценувати потішки, примовки, пісеньки, вірші.

Залучати до ігор із музичними іграшками, викликати інтерес до народних, механічних іграшок, створювати радісний настрій від ігор із ними.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

До 6 місяців

Емоційно відгукується на веселі, спокійні мелодії, агукає, ритмічно рухає руками і ногами.

До 12 місяців

Виявляє задоволення під час сприйняття вокальної та інструментальної музики й емоційну чутливість до музики контрастного характеру (весела — спокійна, швидка — повільна), інтерес до звучання музичних інструментів та ін.

Виконує найпростіші рухи: помахати рукою; плескати в долоні під танцювальну музику; брязкати брязкальцем; переступати з ноги на ногу, тримаючись за руки дорослого.

Наслідує окремі співецькі інтонації дорослого (*a-a-a...*), відгукується на пісенно-ігрові дії дорослих (“Сорока-ворона”, “Хованки”).

Активно і самостійно пристукує в долоні, помахає рукою, притупує ногою, пританцьовує, ударяє в бубон, грає з іграшкою, іграшковим роялем.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- виявляє емоційну зацікавленість до джерела звуків, до веселої, спокійної мелодії, любить розваги;
- виконує найпростіші рухи під танцювальну музику;
- підспівує дорослому;
- виявляє зацікавленість слідом, що залишає пісок, вода, тісто.

Основні шляхи реалізації напряму розвитку

На першому році життя освітні завдання вирішуються паралельно із завданнями догляду за дитиною, бо щоденний догляд за немовлям: годування, укладання, купання, тощо — є однією зі складових розвитку дитини. Розмовляючи з дитиною впродовж режимних моментів, дозволяти їй рухатися під час перевдягання, наспівувати пісеньки під час прогулянки тощо, спеціально організовувати:

- безпосереднє емоційне спілкування з дорослим;
- маніпулювання з предметами і пізнавально-дослідницькі дії;
- сприйняття музики, дитячих пісень та віршів;
- рухову активність і тактильно-рухові ігри.

Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців

До 2 місяців

Не реагує на гучні звуки, не посміхається на звук голосу рідного дорослого.
Не звертає уваги на свої руки, не стежить поглядом за рухом предметів.

До 3 місяців

Не тягнеться до іграшок, не хапає їх і не утримує предмети в руці.
Не може добре тримати голову в три місяці та не починає гулити.
Не реагує на матір і не посміхається людям.

До 4 місяців

Не починає захоплювати й тягнути предмети в рот.
Починає лепетати, але не намагається копіювати ніяких звуків.
Не відштовхується ногами, коли ступні знаходяться на твердій поверхні.
Не може вільно рухати одним або двома очима у всіх напрямках, косить очима значну частину часу (незначна косоокість нормальна в ці перші місяці).
Не звертає уваги на нові обличчя або має дуже переляканий вигляд під час появи нових осіб чи потрапляння в нову обстановку.
Не повертається до джерела звуку.

До 5 місяців

Дитина дуже напружена, м'язи жорсткі, наявний тонічний шийний рефлекс, не перевертається зі спини на живіт та назад.
Дитина занадто розслаблена, як ганчіркова лялька, й голова, як і раніше, закидається назад, якщо дитину тягнути за руки, допомагаючи їй сісти.
Завжди простягає тільки одну певну руку, щоб дістати якийсь предмет.
Відмовляється від обіймів, не проявляє любові до тих людей, які її доглядають, їй не подобається бути в товаристві інших людей, не посміхається.
Одне або обидва ока постійно зведено до перенісся або розходяться до скронь, постійна слезотеча, виділення з очей або чутливість до світла.

До 6 місяців

Не сідає з підтримкою, не сміється, не повискує, не тягнеться активно за предметами, нестримно плаче ночами.

До 7 місяців

Не стежить за предметами обома очима зблизька (на відстані 30 см) і на відстані 180 см.
Не втримує вагу тіла, стоячи на ногах із підтримкою, не намагається привернути увагу своїми діями.

До 8 місяців

Не лепече, не виявляє цікавості до гри в “ку-ку”.

До 9 місяців

Волочить по підлозі одну сторону свого тіла, коли повзе (впродовж більше одного місяця).
Не може стояти з підтримкою.

До 12 місяців

Не повзає, не стоїть, не ходить.
Не шукає предмети, які були заховані на її очах.
Не вимовляє окремих звукосполучень, складів, слів (“мама” або “тато”).

Не вчиться користуватися жестами, махати рукою, гойдати головою.
Не вказує на предмети або картинки.

За необхідності може бути проведено психолого-педагогічну діагностику розвитку дітей. Її проводять кваліфіковані фахівці (педагоги-психологи, психологи) і тільки з відома батьків (законних представників). Результати діагностики можуть використовуватися для вирішення завдань психологічного супроводу та проведення кваліфікованої корекції розвитку дітей.

ДОДАТОК

Іграшки та ігрові матеріали для дітей першого року життя

1. Брязкальця (жовте, зелене, синє — перші кольори, які привертають увагу немовлят), дзвоники.
2. Іграшки на резинках для натягування над ліжечком або манежем.
3. Стрічка, натягнута над ліжечком, з різними предметами, що висять на ній: маленькими м'ячами, гумовими кільцями для зубів, які дитина хоче хапати, відштовхувати або роздивлятися.
4. Гумові іграшки, що пищать.
5. Музична іграшка, яка реагує на дотик або поштовх.
6. Люстерко, прикріплене над ліжечком, в якому дитина бачить себе.
7. Кільця для зубів, які вона може гризти.
8. Іграшки, що плавають, для купання.
9. Набір для гри з водою, піском.
10. Фігурки тварин.
11. Кольорові губки для купання.
12. Великі й маленькі легкі різнокольорові м'ячі.
13. Книжки-малютки, що миються, із зображеннями знайомих предметів.
14. Старі журнали та газети, які можна м'яти і рвати.
15. Легкі пластмасові або дерев'яні миски, дерев'яні ложки, які можна кидати.
16. М'які іграшки, які можна прати та сушити.
17. Завідні механічні іграшки, іграшковий телефон.
18. Дитячі музичні інструменти.
19. Ганчіркова лялька і лялька з рухомими частинами тіла.
20. Пластмасові конструктори та кубики.
21. Пірамідки, коробочки з кришками, сумочка, коробка, кошук.
22. Автомобілі з мотузкою.
23. Ляльки-“неваляйки”.
24. Осередок активності: із записами простих ліричних мелодій, дитячими пісеньками, голосами птахів і тварин.
25. Стільчик зі столиком, гойдалка, ходунки, коник, стрибунки.
26. Мобілі з паперу, лози, стрічки, прикрашені залежно від сезону.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА дітей другого року життя

Період від 1 року до 2 років є наступним етапом у розвитку дитини, який визначають як початок раннього дитинства. Це пов'язано не лише з новими фізичними можливостями, зокрема високим ступенем рухливості дитини, але і з розвитком психічних функцій: спочатку психологічне відділення від матері, а до кінця періоду з'являються первинні основи (зачатки) самосвідомості.

Цей вік ділять на два якісно рівних періоди: від 1 року до 1,5 і від 1,5 до 2 років. У кожному із двох періодів виділяються свої головні лінії, що відповідають генетичним завданням розвитку. Основними провідними лініями розвитку дитини на другому році життя є: оволодіння самостійною ходьбою, розвиток мовлення, ускладнення предметної діяльності, поява сюжетно-рольової гри. У віці від 1 року до 2 років провідною є предметна діяльність. Розвиток дітей цього віку відрізняється своєрідністю: у них відсутні усвідомлені довільні дії; засвоєння перших уявлень і вмінь відбувається на основі мимовільного запам'ятовування та освітня діяльність повинна проводитися з високим емоційно-чуттєвим підкріпленням у процесі гри.

На другому році життя відбувається подальший фізичний і психічний розвиток дитини. Щомісячна надбавка у вазі складає 170–190 г; у зростанні — 1 см; вага дворічної дитини в середньому досягає 12,0–12,7 кг, зріст — 85–86 см; у 2 роки в дитини 20 молочних зубів. У цьому віковому періоді середня маса тіла хлопчика становить 11 465 г + 1300 г, зріст 79,4 см ± 3,6 см, середня маса тіла дівчинки — 10 520 г ± 1275 г, зріст 76,7 см ± 3 см. Важливо, щоб зріст відповідав масі тіла дитини — у таких випадках говорять про гармонійний фізичний розвиток. Час неспання стає активним і тривалим: у першому півріччі — 3–4 год; у другому — 4–5,5 год. Добова кількість сну зменшується від 14 до 12,5 год. Спить удень один раз протягом 3 годин. Не проситься на руки. Чекає, поки прийдуть їй на допомогу. Дитина охоче їсть різні страви, має серед них улюблені. Їсть самостійно, користується серветкою, самостійно встає з-за столу та дякує після їди. Дитина прагне мати охайний зовнішній вигляд, не ходить у мокрих штанцях і практично їх не мочить.

Другий рік життя характеризується тим, що дитина починає говорити, ходити, опановує прості способи дій із предметами, що сприяє швидкому сенсорному розвитку. У неї формуються складні і важливі функції мозку та виділяються провідні лінії розвитку, що впливають на особистісне формування дитини: розуміння мовлення дорослого, розвиток активного мовлення; сенсорний розвиток; розвиток гри та дій із предметами; розвиток рухів; розвиток навичок самостійності. Проте такий розподіл умовний, оскільки кожна лінія розвитку формується у зв'язку з усіма іншими.

Треба відзначити, що в період від 1 року до 1,5 року активізується рухова активність дитини (розвиток гри та дій із предметами) і розвиток пасивного словника, а після 1,5 року — розвиток активного мовлення.

Дитина освоїла в цілому всі види основних рухів. Основним надбанням є оволодіння ходьбою та збільшення швидкості під час ходьби. У процесі ходьби часто змінює положення тулуба — присідає, нахилиється, біжить, повертається, задкує, зупиняється. Поступово розвивається стійкість положення, здатність утримувати рівновагу, дитина виконує різноманітні вправи з лазіння, прокочування та кидання м'ячів. Виникають передумови для початку бігу чи стрибків. Рухи стали більш координовані, дитина добре крокує по рівній доріжці, якщо зустрічається перешкода (ямка, горбок, палиця, камінь), то вона долає її, уже не приставляючи крок, а чергуючи — це приклад більш досконалої ходьби. Уміння дитини чергувати крок у цьому віці є показником своєчасного розвитку рухів. Другий рік життя — це сензитивний період у розвитку мовлення, коли розвиток

мовлення протікає дуже інтенсивно. У першому півріччі найінтенсивніше розвивається розуміння мовлення дорослого; удосконалюється здатність наслідування його мовлення, розширюється активний словник, сягаючи 30–40 слів, дитина опановує граматичну будову мовлення, починає користуватися мовленням.

Для розвитку розуміння мовлення характерне, що до півтора року дитина інтенсивно встановлює зв'язки між предметами, діями і їхніми словесними позначеннями, недостатньо міцний зв'язок між окремими системами (руховими, зоровими, слуховими) аналізаторів, цим і пояснюється те, що іноді дитина, навіть якщо розуміє завдання дорослого, реагує на нього недостатньо правильно.

У другому півріччі відбуваються істотні зміни в розвитку активного мовлення: активний словник збільшується до 200–300 слів. У мовленні дитини з'являються форми множини та відмінки іменників, наказовий спосіб, минулий і майбутній час дієслів, вона правильно вимовляє найбільш легкі приголосні звуки. Дворічна дитина знає, що слова, якими позначають знайомі їй предмети, стосуються тих самих предметів на малюнках, а засвоєння дитиною назви предмета відбувається за активної самостійної дії з ним. Дитина зацікавлено розглядає книжки та слухає читання художніх творів, розповіді дорослого, впізнає літературних персонажів. Користується діалогічною формою ситуативного мовлення, ставить багато запитань до дорослого. Мовлення набуває зв'язного характеру, одиницею мовлення стає не слово, а речення. Будуючи фразу, дитина вживає іменники, дієслова й інші частини мови — прикметники (*велика, маленька, гарна* тощо), займенники (*він, ми, я*). Хороший показник розвитку мовлення — вміння ставити запитання “Що?”, “Де?”, “Куди?”.

До кінця другого року мовлення починає виконувати свою основну функцію — комунікативну і стає засобом спілкування з оточенням, а мовлення дорослого — важливим засобом виховання дитини. Розуміючи мовлення дорослих, дитина адекватно реагує на заборону, прохання, доручення. Вона оволодіває навичками соціальної поведінки, освоює елементарні моральні норми та правила (*можна, не можна, добре, погано*), починає розрізняти речі за приналежністю різним членам родини (*бабусині окуляри, мамина сумка*), з'являється бажання виконувати прохання дорослих (*принеси, прибери, пожалий*). Дитину привчають дотримувати охайності й виконувати прості правила поведінки. Формують у неї вміння діяти із предметами домашнього вжитку відповідно до їхнього призначення та здатність користуватися деякими побутовими предметами як знаряддями. Дитина охоче знайомиться зі своїм “Я”: роздивляється своє обличчя, тіло, зачіску, одяг; супроводжуючи все назвою частин; по-різному реагує на пестливі й стримані звернення дорослого. За зовнішніми ознаками дитина розрізняє свою статеву належність, ідентифікує себе із представниками своєї статі, відрізняє від представників протилежної. Дитина має високу емоційну вразливість, чутливість до ставлення тих, хто оточує.

Особливе значення для дитини має розвиток у сфері гри і дій із предметами. Предметна активність, властива дитині другого року життя, включає декілька напрямів розвитку: дитина не лише розуміє інструкцію дорослого, але й за допомогою мовних засобів спілкується з дорослим; починає узагальнювати та класифікувати предмети і дії з ними по відношенню до певних процесів (*їда, прання, прибирання* тощо); за допомогою мовних засобів будує план своїх дій по відношенню до предметів. На початку другого року гра зводиться до різних маніпуляцій із предметами: дитина відкриває та закриває мотрійку, ставить один кубик на іншій, надіває кільця на стрижень пірамідки.

У дитини другого року життя урізноманітнюється характер гри: ігри-дослідження, ігри-конструювання, рольові гри. Збагачується індивідуальний досвід. Малюк засвоює уявлення про 3–4 форми (круг, квадрат, прямокутник, трикутник) та 3–4 кольори (червоний, жовтий, синій, зелений). На прохання дорослого дитина вказує на предмети відповідної кількості, форми і розміру. Дитина не лише помічає уявлення зв'язків між пред-

метами, але й починає самостійно встановлювати нові відношення між ними, враховувати їх у своїх діях. Основним видом мислення в цей період є наочно-дійове: спрямовуючи свої спроби на досягнення мети, дитина розв'язує різноманітні практичні завдання.

У період до 1,5 року дитина починає виконувати відображувальні дії, які до кінця другого року переходять у сюжетні ігри, що вимагають ряд послідовних дій: малюк відтворює те, що побачив сам, наслідуючи дії старших дітей та дорослих, копіюючи рухи дорослого. У наступному півріччі гра стає стійкішою, дитина здійснює різні дії з тим же предметом; якщо до півтора року вона займалася одним видом діяльності 2–4 хв, то до двох років — до 5–7 хв, супроводжуючи свої дії словом. Поступово у грі формується мислення: граючи, дитина використовує предмети-замінники, уявні предмети, при цьому вона наслідує дії дорослого, переносить свої дії в інші ігрові ситуації. Так виникають зачатки наочно-дійового мислення.

Дитина другого року життя емоційно чутлива до музики, художнього слова. Діти по-різному реагують на музику танцювального і спокійного характеру. З'являються прості вокальні інтонації; діти підспівують окремі склади, повторюють інтонації. Розвивається здатність співвідносити рухи з музикою, проявляється елементарна ритмічність, стають різноманітніші рухи під музику.

Дитина засвоює деякі правила поведінки, підкоряється вимогам дорослого та виконує його доручення, за власною ініціативою звертається до дорослого. З'являються прості взаємини з іншими дітьми: дитина виявляє цікавість до однолітків, до їхньої діяльності, наслідує їй, прагне грати поруч, робить спроби включитися в ігрові дії інших дітей.

На другому році життя відзначаються суттєві відмінності в темпі й характері розвитку окремих дітей, тому у вихованні необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини.

Головною метою дорослого відносно дитини другого року життя є: організація предметної діяльності; забезпечення повноцінного фізичного та рухового розвитку; формування мовлення.

Через вікову специфіку й особливості розвитку дітей немовлячого віку та другого року життя, відповідно до єдності процесів догляду, виховання і навчання у віці від 1 року до 2 років, проводиться 10 ігрових дій, ігор та інших видів діяльності на тиждень (по 2 види на день): з дітьми до 1,5 року — індивідуально або невеликими підгрупами (5–6) тривалістю 8–12 хвилин; після 1,5 року — по 6–10 дітей тривалістю 10–15 хвилин. Ігрові дії, ігри, інші види діяльності з дітьми до 1,5 року проводяться в ранішній час, з дітьми від 1,5 до 2 років — у ранішній і вечірній періоди бадьорості.

Новоутворення другого року життя

Удосконалення основних рухів; розвиток наочно-дійового мислення (перехід від маніпулятивної до предметної діяльності); розвиток предметно-ігрової поведінки; розвиток різних сторін мовлення та його функцій; зростання самостійності дитини в усіх сферах життя.

Здоров'я та фізичний розвиток

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ

Зміцнювати здоров'я, розвивати захисні властивості організму, залучати до здорового способу життя, освоєння елементарних культурно-гігієнічних навичок.

Учити вмиватися, одягатися й роздягатися, купатися, їсти та розвивати уявлення про дії із предметами, що їх супроводжують (мило, рушник тощо).

Розвивати природні види рухів дітей, закріплювати їх, сприяти руховій активності й координації рухів; попереджати утомленість дітей.

Учити ходити прямо, зберігаючи рівновагу з поступовим включенням рухів рук; влізати на драбину та злізати з неї; підлазити, перелазити; відштовхувати предмети під час кидання і катання; виконувати рухи спільно з іншими дітьми.

Збагачувати руховий досвід виконанням ігрових дій із предметами та іграшками, різними за формою, величиною, кольором, призначенням.

Створювати медико-психологічні умови для гармонійного фізичного і психічного розвитку, підвищення розумової та фізичної працездатності з урахуванням можливостей кожної дитини.

Гігієнічні навички і здоровий спосіб життя

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Виховувати культурно-гігієнічні навички і навички самообслуговування в режимних процесах (годування, укладання до сну, підйом, збори на прогулянку та повернення з неї тощо). Підтримувати прагнення дітей до самостійності.

Привчати перед їдою і після забруднення обов'язково мити руки, їсти ложкою густу кашу, суп та іншу різноманітну їжу, користуватися серветкою, після їди дякувати дорослим.

Привчати роздягатися з допомогою дорослого (зняти шапку, розстебнути туфлі, зняти колготки тощо).

Виховувати навички поведінки, що відповідають нормам і правилам: сідати за стіл із чистими руками, правильно поводитися за столом; спокійно розмовляти в групі, не шуміти в спальні; слухати дорослого, виконувати його вказівки, відгукуватися на його прохання. Формувати бажання надавати посильну допомогу вихователю в групі та на ділянці; у домашніх умовах — членам сім'ї, сусідам.

Учити дітей розуміти слова “добре”, “погано”, “не можна”, “можна”, “треба”, діяти відповідно до їхнього значення; привчати вітатися, прощатися, дякувати.

Формувати вміння вільно орієнтуватись у групі (приймальні, спальні).

Формувати вміння звертати увагу на того, хто грає поруч, — однолітка, розуміти його стан, співчувати, якщо плаче.

Формувати вміння дбайливо ставитися до всього живого: не рвати квіти і листя, не ходити по газонах, не кривдити тварин, ласкаво поводитися з ними, захищати їх.

Розширювати запас слів у режимних процесах: назви предметів ужитку (*мило, носова хустка* тощо), побутових дій (*умиватися* тощо), назв частин тіла.

Спонукаати дітей називати предмети (як можуть) одягу, взуття, меблів, окремих дій з ними.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Продовжувати вчити мити руки перед їдою і після забруднення, користуватися особистим рушником, із частковою допомогою дорослого з'їдати покладену порцію, жувати. Закріплювати вміння користуватися серветкою, після їди дякувати дорослим, засовувати стілець.

Учити користуватися носовою хусткою, упорядковувати одяг, зачіску, акуратно і в певній послідовності складати одяг, ставити на місце взуття тощо. Учити дбайливо ставитися до речей, звертати увагу дітей на порядок у кімнаті. Під контролем дорослого виконувати окремі дії: знімати й надівати перерахований одяг та взуття в певному порядку.

Сприяти виробленню навички регулювати власні фізіологічні відправлення.

Знайомити із призначенням приміщень групи, з місцями зберігання особистих речей, місцем дитини за столом. Знайомити з дорогою від будинку до дитячого майданчика.

Привчати не заважати одноліткові, не віднімати іграшки, ділитися ними, уміти почекаати.

Позитивне ставлення до тих, хто оточує, повинно мати дієвий характер: треба вчити дітей поливати рослини, годувати тварин і птахів тощо.

Закріплювати вміння розуміння слів: предмети вжитку та їхній колір, розмір, місце розташування (високо, низько), послідовність дій (узяти мило, вимити руки з милом і витерти їх тощо). Розвивати вміння вимовляти прості фрази, що складаються з одного-двох слів (“дай мені”, “на” тощо).

Сприяти формуванню вміння висловлювати прохання, бажання, враження короткими реченнями — із 2–3 та більше слів. Розвивати природні рухи дітей, спонукаючи до рухової активності, виробляти вміння орієнтуватися у просторі.

Загартовування проводиться у вигляді повітряних і водних процедур (з урахуванням кліматичних умов). Повітряні процедури здійснюються під час переодягання, масажу, після денного сну. Елемент повсякденного водного гартування — умивання та миття рук до ліктя водопровідною водою.

Розвиток рухів

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Вправління в ходьбі та рівновазі. Самостійна ходьба без опори зі стимулюванням іграшкою і словесною інструкцією зі збереженням постави. Ходьба з опорою на гімнастичну палицю. Ходьба в одному напрямку рівномірними кроками, зберігаючи рівновагу: ходьба зграйкою прямо по доріжці (довжина 1,5–2 м, ширина 35 см), що лежить на підлозі. Ходьба зі зміною напрямку; зі зміною висоти і ширини кроку залежно від умов. Ходьба зі зміною темпу. Ходьба з переступанням через стрічечки, мотузки, що лежать на підлозі. Ходьба по ребристій доріжці. Ходьба в одному напрямку з використанням зорових орієнтирів — відстань 3–4 м (*принеси м'ячик, ляльку* тощо). Ходьба з переступанням через мотузку на висоті на 5–10 см від підлоги. Ходьба вгору та вниз по похилій дошці, піднятій одним кінцем над підлогою на 10–15 см, ширина дошки 30 см, довжина 1,5–2 м (страховка дорослого). Ходьба зграйкою за дорослим в одному напрямку. Ходьба зграйкою за дорослим зі зміною напрямку. Підйом на перевернутий догори дном ящик (50 × 50 × 10 см) і спуск із нього. Самостійна ходьба зі зміною напрямку на сигнал дорослого до 2–3 зорових орієнтирів (іграшок).

Ігри: “Принеси іграшку”, “Пройди по доріжці”, “Піднімай ноги вище” тощо.

Повзання, лазіння. Повзання на задану відстань до 2 м, підлазити під палицю, мотузку (висота 50 см), пролізання в обруч (діаметр 50 см). Залазити зі страховкою по драбинці вгору і вниз (висота 1 м).

Вправління в лазінні, повзанні. Повзання на відстань 2–3 м до іграшки рачки; підповзаючи під предмети, прогинаючи спину; по обмеженій поверхні до іграшки. Підповзання під дугу (висота дуги 60 см), під мотузку, сітку, натягнуту на висоті 40 см від підлоги. Перелізання через невисокі предмети (наприклад через колоду); пролізання в обруч. Влізання на предмети (висота 10–15–20 см) і злізання з них.

Ігри: “Доповзи до брязкальця”, “Проповзи в обруч” тощо.

Катання, кидання. Катання м'яча (діаметр 25 см) з гірки, дорослому вперед, вгору (з положення сидячи, стоячи), іншій дитині. Кидання м'яча (діаметр 6–8 см) вниз, удалину, через стрічку.

Вправління в киданні та катанні м'яча. Відштовхування м'яча з наданням йому правильного напрямку під час прокочування. Відштовхування м'яча, що висить на рівні грудей дитини. Прокочування м'яча дорослому (відстань 50–100 см) із гірки. Кидання м'яча в різних напрямках (уперед, угору, униз), різними способами (від плеча, від грудей із-за голови) двома руками й однією.

Ігри: “Хто далі?”, “Коти м'яча ” тощо.

Загальнорозвивальні вправи. Піднімати руки вгору, відводити за спину; згинати та випрямляти руки, помахувати кистями рук, повертати руки долонями вниз і вгору; згинати та розгинати пальці рук.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Ходьба і вправління в рівновазі. Ходьба зграйкою, ходьба по дошці (ширина 20 см, довжина 1,5–2 м), піднятій одним кінцем над підлогою на 15–20 см. Підйом на перевернений догори дном ящик (50 × 50 × 15 см) і спуск із нього. Переступання через мотузку або палицю, підняту над підлогою на 12–18 см.

Ходьба і біг. Ходити “зграйкою”, намагатися бігати прямо; ходити по обмеженій площі опори (дошці, доріжці), утримуючи рівновагу; підніматися по похилій дошці і сходити з неї; підніматися і сходити з опорою (заввишки 12–15 см); ходити по нерівній доріжці, підніматися на гірку, переступати канавки.

Вправи з бігу. Легкий біг зі зміною темпу (уповільнюючи та прискорюючи); перехід від ходьби до бігу і навпаки; дотримання напрямку під час бігу, тримаючи правильну поставу.

Ігри: “Наздожени м’яч”, “Принеси іграшку” тощо.

Повзання, лазіння. Перелізання через колоду (діаметр 15–20 см), підлізання під мотузку, піднятий на висоту 35–40 см, лавку, пролізання в обруч (діаметр 45 см). Лазіння по драбині вгору й униз (висота 1–1,5 м).

Ігри: “Проповзи по містку”, “Збери кільця” тощо.

Катання, кидання. Учити відштовхувати м’яч (кульку) під час катання та кидання, замахуватися рукою із-за спини перед кидком предмета; рухатися самостійно, виконувати деякі рухи і дії разом із дорослим та іншими дітьми в парі. Катання м’яча (діаметр 20–25 см) у парі з дорослим, катання з гірки. Кидання м’яча (діаметр 6–8 см) удалину однією рукою, підкидання вгору двома й однією рукою, кидання вниз правою та лівою рукою на відстань 50–70 см.

Ігри: “Передай м’яч”, “Наздожени м’яч” тощо.

Загальнорозвивальні вправи. Формувати вміння виконувати рухи за словесною інструкцією, у положенні сидячи на лавці піднімати руки вперед й опускати їх, відводити за спину, виконувати різні рухи — обертати кистями рук, стискати та розтискати пальці, захоплювати пальцями дрібні предмети; стоячи і сидячи обертатися вправо та вліво, передаючи одне одному предмети, нахилитися вперед і випрямлятися; за підтримки дорослого робити напівнахили вперед, перегинаючись через палицю (40–45 см від підлоги), присідати з підтримкою; намагатися підстрибувати.

Вправи з обручем. Присідання та вставання, притримуючись за обруч (діаметр 50 см) двома руками (обруч тримає дорослий), без опори (“Підніми іграшку”).

Вправи з гімнастичною палицею. Присідання, тримаючись за палицю; підняття корпусу, тримаючись за палицю; підняття палиці вгору.

Вправи імітаційного характеру. Підняття рук у сторони й опускання їх — “пташки махають крилами”. Присідання та випрямлення — “пташки клюють зернятка”.

Ігри: “Птахи махають крилами”, “Маленькі і великі” тощо.

Розвиток дрібної моторики і рухів рук

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Вказівним пальцем торкає предмети, указує на предмети, що хоче взяти.

Утримує в руці олівець, не зовсім правильно.

Відкриває коробочки, баночки тощо.

Кидає в стакан, коробку маленькі предмети, наслідуючи дії дорослого.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Будує башту із 2–3 кубиків.

Дістає з упаковок продукти, предмети.

Гортає сторінки книг і журналів.

Нанизує 2–3 кільця діаметром 24 мм на піраміду.

Рухливі ігри

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Формувати в дітей стійке позитивне ставлення до рухливих ігор. Щодня індивідуально проводити рухливі ігри з використанням іграшок і без них.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Розвивати основні рухи дітей: ходьба, повзання та лазіння, катання і кидання м'яча.

Щодня індивідуально та підгрупами (2–5) проводити рухливі ігри з використанням іграшок і без них.

Формувати вміння рухатися зграйкою в одному напрямку, не заважаючи одне одному.

Розвивати вміння уважно слухати дорослого, діяти на сигнал: “Наздожени м'яч”, “Прокоти м'яч”, “Знайди брязкальце” тощо.

Стимулювати рухову активність у самостійних іграх із каталками, візками тощо.

Безпека життєдіяльності

Оберігати дітей від травм; попереджати можливі падіння дитини (підлога має бути рівною та неслизькою, майданчик ділянки — утрямбований, без виступаючих коренів дерев).

Створювати атмосферу психологічного комфорту, що сприяє розвитку в дитини почуття захищеності, упевненості, безпеки й дозволяє дитині звернутися в потрібний момент по допомогу до дорослого.

Формувати правильну поведінку в режимних процесах (годування, укладання на сон, підйом, збори на прогулянку та повернення з неї, проведення гігієнічних процедур) і користуванні гігієнічними предметами та засобами, а також адекватну реакцію на слова “можна” й “не можна”.

Залучати дітей до розуміння та виконання правил безпечної поведінки: не можна включати електричну (газову) плиту, чіпати електричні розетки, пересувати каструлі на столі, залізати на підвіконня.

По драбинці треба ходити обережно, тримаючись за перила, не чіпаючи інших дітей. Не можна кривдити інших дітей, битися, робити дітям боляче.

Двері і дверці шаф треба закривати повільно, не прищикнувши пальці.

Не можна втікати від дорослого під час прогулянки.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

Удосконалює вміння ходити без використання опори, пересуватися в темпі залежно від власних можливостей.

Долає невеликі перешкоди: переступає через палицю, обходить предмети, сходять на невелику гірку та спускається з неї.

Перелазить, підлазить, пролізає тощо.

Удосконалює вміння відштовхувати, котити, кидати предмети тощо.

Разом із дорослими виконує вправи в рухливих іграх.

► **Показники розвитку дитини:**

- здійснює процеси умивання, миття рук за участі дорослого, користується носовою хусткою, туалетом;
- їсть за незначної участі дорослого;
- одягається та роздягається за участі дорослого;
- доглядає за іграшками за допомогою дорослого;
- розуміє сенс дій, спрямованих на здійснення гігієнічних процедур;
- висловлює свої потреби й інтереси за допомогою активного мовлення;
- вільно пересувається у швидкому темпі (бігає, ходить), основні рухи (ходьба, повзання, лазіння, катання, кидання тощо) виконує правильно, утримує рівновагу під час виконання різноманітних рухів, удосконалює координацію, швидкість рухів; підіймається вгору та спускається вниз по драбині чергуючи ноги, присідає навшпиньках, самостійно встає, виконує інструкції дорослого (“Біжи!”, “Лови!”), бере активну участь у рухливих іграх;
- проявляє цікавість до спільних рухливих ігор;
- користується конем-гойдалкою, підлізає під стілець тощо;
- імітує колові рухи, катає м’яч обома руками, грається самостійно;
- наявні навички здорового способу життя, безпеки життєдіяльності.

Когнітивний розвиток

Сприяти розширенню уявлень про найближче предметне оточення, розвиток інтересу до предметів і освоєння культурних способів дій з ними (лопатки, совочки, молоточки тощо).

Підтримувати та стимулювати пізнавальну активність дитини: наочно-дійові способи пізнання, сенсорно орієнтовані операції обстеження нових предметів, прагнення зрозуміти їхнє призначення, способи дії з ними, експериментування з матеріалами та речовинами (пісок вода) і динамічними іграшками.

Розвиток елементарних та узагальнених уявлень про природні об’єкти і зображені на картинках: тварин, рослини, природні явища, предметне оточення, іграшки, предмети побуту та їхнє призначення, особисті речі, продукти харчування, страви.

Розвиток особистісних якостей: пізнавальної активності, ініціативи, передумов допитливості.

Предметний світ

► **Створення умов для реалізації напряму розвитку**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Дидактичний матеріал

Удосконалювати різноманітні дії з предметами (відкривати, закривати, нанизувати, знімати, прокочувати, встромляти, шнурувати, накладати), орієнтуючись на їхню величину (великий, маленький), колір (червоний, синій), розрізняти контрастні форми: куля, куб, цеглина.

Учити виконувати завдання на співвідношення предметів за формою й розміром (вибір робити із двох форм та величин).

Дидактичні іграшки

Учити діяти з різними дидактичними іграшками (дидактичні коробки, грибки і втулочки зі столиками до них тощо) та збагачувати враження про зовнішні властивості предметів (колір, форма, величина).

Учити перекладати кульки в коробку, скочувати по жолобу; розкласти і збирати кольорові ковпачки, нанизувати на стрижень 3–5 однакових кілець, вкладати порожні предмети — менший у більший, збирати іграшку із двох частин.

Ігри-заняття з будівельним матеріалом (настільним, на ковдрі). Знайомити дітей із деякими формами (кубик, цеглинка, призма). Спільно з дорослим обігравати будівлі з використанням сюжетних іграшок.

Предмети-знаряддя

Сприяти освоєнню суспільно вироблених дій, включаючи прості предметно-орудійні дії (користування ложкою під час їди, лопаткою та совком у грі тощо). Учити використовувати найпростіші предмети-знаряддя, за допомогою яких можна виконувати дії, — посунути іграшку палицею.

Формувати дії зі складнішими предметами-знаряддями — паличкою з кільцем на кінці, сачком, черпаком; присувати, діставати, переміщувати за їхньою допомогою відповідні іграшки, кульки.

Підтримувати володіння предметом як засобом досягнення мети, початок розвитку предметно-орудійних дій.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Дидактичний матеріал

Формувати вміння підбирати кришки (круглі, квадратні) до коробочок і скриньок відповідних форм; збирати двомісні дидактичні іграшки (мотрійки тощо), складати різні картинки із двох частин (будинок, яблуко тощо).

Розвиток дрібної моторики рук, виконання тонших дій із предметами та сенсомоторних координацій “око — рука”.

Учити групувати однорідні предмети, формувати вміння співвідносити предмети, відносно близькі за формою й розміром.

Співвідносити предмети двох різко контрастних кольорів: червоний — синій, білий — фіолетовий.

Формувати вміння співвідносити різнорідні предмети під час вибору із 4-х кольорових тонів: червоний — оранжевий, жовтий — оранжевий, синій — фіолетовий, жовтий — білий.

Розвиток елементарних уявлень про величину (великий — маленький), форму (круглий, квадратний, трикутний), колір (червоний, жовтий, синій, зелений), кількість (багато — мало).

Дидактичні іграшки

Розвивати вміння розрізняти іграшки за величиною: за допомогою дорослого збирати пірамідку із 2–3 кілець (від великого до маленького).

Вправляти в співвідношенні площинних фігур (круг, квадрат, трикутник, прямокутник) з отворами дидактичної коробки.

Учити складати двомісні іграшки. Учити складати предмети зі зменшеною величиною. Дати уявлення про проміжні величини предметів: менший, більший.

Учити розуміти завдання з орієнтацією на дві властивості одночасно: колір і величину, форму і величину, форму і колір.

Проводити дидактичні ігри на розвиток слухової уваги (“Хто в будиночку живе?”, “Чий голос?” тощо).

Предмети-знаряддя

Удосконалення орудійних дій із предметами: виштовхувати паличкою іграшку, навгвинчувати гайки, ловити рибок сачком, забивати втулочки в пісок тощо. Дати уявлення про дії з предметами-знаряддями та іграшками, які імітують знаряддя праці, з урахуванням особливостей їхньої форми, розміщення у просторі.

Учити використовувати іграшки-знаряддя: совок, формочки, лопатку, відра.

Конструювання з будівельного матеріалу

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Розвиток інтересу до будівельного матеріалу (настільного, підлогового) і його властивостей та залучення дітей до створення простих конструкцій (будиночок, вежа, ворота, лавка тощо) з деталей будівельного матеріалу через розігрування дорослим знайомих сюжетів з іграшками (мотрійка гуляє, ляльки їдять, сплять, відпочивають; машини їдуть вулицею, в'їжджають у ворота тощо).

Знайомити дітей з деякими формами (кубик, цеглинка, призма, циліндр), зі способами конструювання — прикладанням, накладенням.

Формувати вміння користуватися знайомими формами будівельного матеріалу й елементами пластмасових конструкторів під час спорудження власних будівель: накладати кубик на кубик, призму на кубик; викладати доріжку з пластин; за допомогою дорослих встановлювати зв'язок між формою деталі та її конструктивними властивостями.

Спонукає до спільного складання матеріалу в коробку, звертаючи увагу на форму і колір деталей, властивості стійкості — нестійкості деталей будівельного матеріалу та конструктора, створюючи умови для самостійної діяльності.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Збирає двомісні дидактичні іграшки: бочата, яйця, циліндри, мотрійки, пірамідки із 2–3 груп кілець контрастних розмірів.

За допомогою дорослого збирає пірамідку з 4–5 і більше кілець, підбираючи їх не лише за величиною, але й за кольором, підбирає відповідні деталі-вкладки під час вибору із 2-х, а потім із 3-х деталей.

Підбирає до коробок кришки аналогічної форми (круглої, квадратної, трикутної).

Сортує на дві групи іграшки, предмети та геометричні фігури, однорідні за кольором і формою, але різні за величиною, розкладає предмети за величиною; розуміє слова “поменше”, “більше”.

Підбирає та приносить на прохання дорослого предмети того або іншого кольору; виконує завдання з орієнтуванням на дві властивості одночасно — колір і величину; форму і величину; форму і колір, використовуючи дидактичні та народні іграшки, побутові предмети.

Розрізняє предмети під час збирання та розкладання порожнистих кубів, циліндрів, конусів, півсфер із 2–3 деталей; звуки предметів, виконаних із різних матеріалів, а також музичних різнометрових іграшок (дзвіночків, металевих підвісних паличок, іграшок-пискунчиків, музичних іграшок).

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- на прохання дорослого показує предмети-знаряддя, іграшки, дидактичний матеріал й використовує іграшки-знаряддя за призначенням;
- діє з предметами-знаряддями в ігровій діяльності (прасує праскою, помішує ложкою тощо);
- співвідносить, класифікує предмети: іграшки, різномісні предмети, вибирає із 4-х кольорових тонів 2 заданих тони;
- самостійно маніпулює будівельним матеріалом: вкладає в коробку, висипає з коробки;
- у грі використовує різномісні приладдя для перемішування, діставання, пересування, підсування предметів, приладдя для гри з піском (формочки, совок тощо);
- складає картинку, мотрійку із 2-х частин, пірамідку, довільно нанизуючи кільця на стрижень (2–3 шт.);
- добирає за допомогою дорослого предмети певного кольору, певної форми, певного розміру для будівельних конструкцій.

Сенсорний розвиток. Формування чуттєвого досвіду

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Орієнтація в кольорах. Учити розрізняти основні кольори: червоний, синій, жовтий, зелений; групувати однорідні предмети за кольором, вибираючи із двох кольорів; розташовувати вкладки відповідно до кольорів.

Орієнтація за формою. Учити групувати предмети за формою: круг, квадрат, прямокутник, овал, трикутник, здійснюючи вибір із двох форм.

Орієнтація за величиною. Учити групувати предмети за величиною (великий, маленький або маленький, більший, іще більший).

Орієнтація у просторі. Дати уявлення про просторове розташування предметів: далеко — близько, високо — низько.

Орієнтація в запахах та смакових властивостях. Дати уявлення, що предмети мають запах: приємний, неприємний. Учити розуміти слова, що означають смакові та нюхові якості: смачно, несмачно, гірке, кисле, солоне.

Орієнтація у звуках. Учити на слух розпізнавати й імітувати голоси тварин.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Розвивати вміння розрізняти чотири кольори (червоний, синій, жовтий, зелений) та за пропозицією дорослого відбирати предмети певного кольору.

Використовувати спеціальні дидактичні посібники: допомагати дітям співвідносити колір і форму грибоків та втулочок із колірним полем, площинні та об'ємні предмети з фігурними отворами коробок і столиків. Надавати можливість самостійно грати з дидактичними іграшками, дрібним та великим будівельним матеріалом.

Учити нанизувати на стрижень пірамідки 2–3 кільця однакового розміру, збирати в певній послідовності пірамідку на конусній основі, із 2–3 кілець двох контрастних розмірів; відкривати й закривати одномісну мотрійку, вкладати менші предмети у великі та виймати їх.

Привертати увагу до предметів, зроблених із різних матеріалів (дерево, поліетилен, папір, метал, тканина), різного кольору, форми і величини, до звуків, які можуть видавати ці предмети, а також музичних різнометрових іграшок (дзвоник, бубон, брязкальце тощо).

Учити знаходити однакові предмети, використовуючи слова “такий же”.

Співвідносити предмети за однаковими сенсорними властивостями (за формою або за величиною), за двома ознаками одночасно (за величиною і формою), групувати предмети за однією з ознак (величина або форма).

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Розрізняє та називає кольори: червоний, жовтий, можливо, синій і зелений.

Добирає і групує предмети за формою, величиною, кольором, призначенням, за контрастом (великий — маленький, твердий — м'який).

Орієнтується у просторі групової кімнати.

Розрізняє та називає розміри предметів (маленький, великий м'ячик).

Вправляється у збиранні пірамідок за кольором, величиною (із 2–3 кілець).

Під час виконання доручень керується підказками дорослого і розуміє слова-вказівки: *далеко* — *близько*, *високо* — *низько*.

Виявляє емоційні реакції під час розпізнавання голосів тварин.

Діє за вказівками дорослого щодо смаку деяких продуктів.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- знає та називає 2–4 кольори відносно предметів: *сонечко жовте, огірок зелений*;
- складає пірамідку із 2–3, можливо 5, кілець (за розміром);
- імітує голоси тварин: півника, курочки, кішки, собачки;
- розрізняє та називає предмети за величиною (маленький стільчик, великий стільчик);
- координує свої дії у грі з іграшками: каталкою, колискою тощо.

Світ природи

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Поповнювати уявлення про воду: ллється, холодна, тепла. Ознайомлювати з властивостями піску: сухий — сиплеться, вологий — зберігає форму.

Учити називати явища природи: це дощ, сніг, світить сонечко.

Учити вибирати, показувати й називати, де дерево, кущі, трава.

Учити впізнавати та показувати в натуральному вигляді й називати рибку, курочку, кішку, собаку, кролика, тварин, які живуть поруч (собака, кішка, рибка тощо); рослини в будинку (рослини в горщиках, квіти у вазі); природні явища (сонечко, дощик тощо).

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Ознайомити із зовнішнім виглядом та смаковими якостями городніх культур (помідор, морква, огірок, капуста) і плодових рослин (яблуко, груша). Учити відрізнити в натуральному вигляді та на малюнку.

Учити впізнавати й показувати на картинках рибку, курочку, кішку, собаку, кролика. Познайти з основними частинами тіла та відмінними ознаками (хвіст), рухом (бігає, літає).

У літній час на прогулянці проводити ігри із природними матеріалами. Розвивати вміння викладати камінчиками, черепашками, шишками зображені дорослим на піску знайомі фігури. Заохочувати самостійне включення дітьми в сюжетні ігри природного матеріалу як предметів-замісників (листочок — тарілка).

Попереджати прояви байдужості до природи і жорстоке поводження з нею. Виховувати бережне ставлення до незнайомих тварин, собак, кішок. Їх не можна чіпати, гладити — це небезпечно. Не можна робити боляче кішці, собаці, птахам та іншим тваринам.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Використовує для гри з піском вологий пісок.

Добирає за вказівкою дорослого картинку із зображенням рослин і тварин.

Використовує у визначенні тварин, рослин відповідні слова. Звуконаслідує голоси тварин. Користується в іграх різноманітні за формою, розміром камінці. Встановлює прості взаємозв'язки: дощ — не можна гуляти, світить сонечко — тепло.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- дає назви знайомим тваринам і рослинам;
- виявляє турботу про живе;
- звуконаслідує півника, курочку, кішку, собачку;
- називає явища природи: світить сонце, іде дощ, сиплеться сніг.

Розвиток особистості

Соціалізація

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Використовувати сильну прихильність до матері; емоційну реакцію на знайомих та незнайомих людей; швидкий перехід від сміху до капризів; легке відволікання, почуття радості від спільних ігор із близьким дорослим; вираження протесту за обмеження рухів; реакції на спокійні й танцювальні мотиви для підвищення самооцінки малюка: вітати його самостійність та незалежність.

Формувати гуманістичну спрямованість взаємовідносин із дорослими й однолітками, позитивні звички. Знайомити з елементарними нормами та правилами культурної поведінки. Учити виконувати доручення й вимоги.

Розвивати здатність розрізняти різні емоційні стани дітей та дорослих (радість, гнів, сум), виявляти співчуття. Формувати елементарні уявлення: про себе, своє ім'я, тобто “систему Я”, що охоплює усвідомлення свого імені, уявлення про статево-рольову приналежність (хлопчик, дівчинка), потребу у визнанні, схваленні (“Я хороший!”) і самостійності (“Я сам!”).

Створювати в дітей передумови позитивних рис характеру: доброзичливо ставитися до інших дітей та дорослих, співчутливо і чуйно — до ровесників. Учити бережно ставитись до рослин та тварин на основі емоційного впливу під час спостережень у природі. Учити відгукуватися на пропозицію дорослих.

Формувати первинний досвід соціального життя (що можна робити, а чого робити не можна); учити вітатися, відповідати на вітання дорослого, дякувати; підтримувати прояви перших самостійних бажань (“хочу”, “не хочу”).

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Формувати перші уявлення: про людей, їхню діяльність (“тітка продавець”, “дядько лікар”, “дядько шофер” тощо); про предмети, їхні властивості і функціональне призначення; про природні явища; про деякі конкретні ситуації громадського життя, свята, підтримувати інтерес до найближчого оточення.

Формування в дітей елементарних уявлень: про себе — про своє ім'я; про зовнішній вигляд; про свої дії (міє руки, їсть, грає, одягається, купається тощо); про бажання (гуляти, грати тощо); про близьких людей (мама, тато, бабуся, дідусь та інші). Для формування самосвідомості дитини дуже важлива позитивна оцінка батьків. Якщо малюк відчуває, що батьки його люблять та цінують, самооцінка дитини буде позитивною і вона буде більш слухняною.

Формувати поведінку відповідно до правил: не кричати (крик заважає), не штовхатися та не битися (це боляче); віддавати іграшку однолітку; гратися поруч, дотримуючись умов: не заважати однолітку, не кидати іграшку (вона зламається). Учити вітатися і прощатися, дякувати.

Розрізняти позитивну та негативну оцінку своїх дій: похвала викликає радість, стимулює активність малюка, покращує його ставлення до дорослого, посилює довіру до нього.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Демонструє яскраво виражену потребу в спілкуванні: просить іграшки в дорослого, ділиться іграшкою з однолітками, дружно грається.

Уміє діяти із предметами відповідно до їхнього соціального призначення, розуміє слова: “можна”, “не можна”, “треба”; діє відповідно до цих вимог.

Активно наслідує однолітків та дорослих, використовує вербальні, жестові засоби спілкування під час вітання, прощання, подяки.

Прагне до самостійності, демонструє елементарні навички самообслуговування, проявляє активність й ініціативність, бере участь у грі “поруч”, утворює короткочасні ігрові об’єднання.

Виявляє зацікавленість, звертається до дорослого із проханням про допомогу, обстежуючи навколишнє середовище.

Копіює відомі дії, рухи, слова дорослих, активно включається в парні ігри з дорослим, виявляє інтерес до однолітків, до їхньої діяльності, наслідує їх.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- виявляє позитивні емоції — радість, задоволення;
- привертає до себе увагу за допомогою вербальних засобів;
- вітається, прощається після нагадування дорослих;
- доброзичливо ставиться до дорослих та однолітків, установлюючи контакти в певних ситуаціях;
- відгукується на своє ім’я, розрізняє дітей і дорослих за ім’ям;
- виконує прості доручення дорослих (*принеси іграшку, поклади іграшку на місце*), позитивно реагує на схвалення, потребує емоційно забарвленого спілкування;
- підкоряється вимогам дорослих, переживає в разі несхвалення ними своєї поведінки.

Мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування, розвиток мовлення

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Розуміння мовлення. Спонукає за словом дорослого знаходити й показувати у природних умовах та на картинці іграшки, предмети одягу, посуд і збільшувати пасивний словник.

Учити розуміти слова, що означають частини тіла людини (*руки, ноги, голова*), частини обличчя (*рот, очі, вуха*), побутові та ігрові дії (*умиватися, гуляти* тощо), ознаки предметів: колір (*червоний, синій*), контрастні розміри (*великий, маленький*), форму (*кубик, цеглинка*) і встановлювати зв’язок між предметами, діями та їхніми словесними позначеннями, узагальнювати предмети за суттєвими ознаками.

Учити дітей уважно слухати, розуміти прості конструкції та зміст фраз, якими дорослий супроводжує свої дії, виконувати за словом (інструкцією) дорослого прості дії з предметами (“закрий”, “відкрий” тощо) (до 1 року 3 місяців), а потім і складні доручення із 2–3 дій (“Сядь на стілець і візьми ложку”). Викликати інтерес та розуміння сюжетів невеликих інсценувань, що складаються із 2–3 дій.

Розвиток активного мовлення. Удосконалювати вміння наслідувати звукосполучення і слова, поповнювати активний словник назвами знайомих предметів, їхніх якостей, дій (“Оля їсть, зайчик спить” тощо). Спонукає показувати та називати знайомі предмети, зображені на картинці, відповідати на запитання (Хто? Що? Де? Що робить? Який?) та ставити ці запитання дорослим. Наслідувати звукосполучення, які чує від інших, ігри-монологи (наслідування мовлення дорослих у формі лепету). Повторювати за дорослим закінчення слів і легкі слова.

Розгляд книг із дітьми, спонукає до впізнавання персонажів, озвучування характерними вокалізами, як кричить тварина, як видають звук літак, машина тощо.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Розвиток розуміння мовлення. Розширювати запас слів, що розуміються та означають: предмети, людей, які оточують, відповідно до їхнього віку і статі (*дівчинка, хлопчик, тітка, дядько, бабуся, дідусь*), їхні дії, які діти бачать, стан, настрої (*радіє, плаче*), частини та ознаки предметів: колір (*червоний, синій, жовтий, зелений*), контрастні розміри (*великий, маленький*), форму (*кубик, цеглинка*), призначення й дії з предметами (*ложкою їдять, із чашки п'ють, шапку надівають на голову* тощо).

Спонукає знаходити та показувати предмети у природних умовах і на картинці, розуміти речення із прийменниками та виконувати відповідні дії: “Поклади ложку в чашку” тощо. Сприяти розумінню простих за змістом оповідань, потішок, сюжетів невеликих інсценувань з іграшками, спектаклів лялькового театру, близьких за змістом до особистого досвіду дітей.

Розвиток активного мовлення. Стимулювати ініціативне мовлення дитини. Продовжувати розширювати активний словник: використовувати іменники, дієслова, прикметники. Спонукає замінювати звуконаслідувальні слова загальноживаними (замість “бі-бі” — “машина” тощо). Активізувати в мовленні дітей займенники (*я, ти, мені*), прислівники (*там, туди*), прийменники (*у, на, за*). Стимулювати бажання вступати в діалог і використовувати доступні способи спілкування (міміка, жести, слово). Підтримувати прагнення дитини ставити запитання (Хто? Що? Що робить? Який?) та охоче відповідати на них. Сприяти освоєнню вміння говорити фразами, вживаючи речення із 3–4 слів (до кінця року). Залучати дитину до слухання творів малих фольклорних жанрів (потішки, пісеньки, приказки, невеликі казки), забезпечуючи розуміння доступного змісту.

Розширювати сферу пізнання дитини, привертаючи увагу, інтерес до предметів, явищ, ситуацій, образи яких фігурують у художніх текстах, встановлюючи зв'язок між реальними предметами явищами і їхнім втіленням у літературних образах: про їжу (хліб, молоко, яблуко, морква тощо); про страви (суп, каша, кисіль тощо); про найближче предметне оточення — про іграшки (ведмедик, зайчик, лялька, машина, м'яч, мотрійка, пірамідка, кульки, кубики, барабанчик, каталка тощо); про предмети побуту (стіл, стілець, ліжко, чашка, ложка, ковдра, подушка тощо); про особисті речі (рушник, сорочка, штанці, сукня, туфлі, черевики, хустка, шапка тощо).

Залучення до художньої літератури. Привчати слухати та розуміти короткі, доступні за змістом народні пісеньки, потішки, казки, а також авторські твори (проза, вірші). Супроводжувати читання (розповідь) показом картинок, іграшок. Привчати дітей слухати добре знайомі твори без наочного супроводу.

Надавати можливість повторювати услід за дорослим деякі слова віршованого тексту і виконувати нескладні дії, про які говориться в поетичному творі. Звертати увагу на інтонаційну виразність мовлення дітей. Знайомити дітей із художніми творами (багатократна розповідь, читання одних і тих же художніх творів), розгляд площинних та об'ємних ілюстрацій, показ тих або інших дій, постійне включення художнього слова в повсякденне життя дитини.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

Виявляє підвищений інтерес до розмови дорослих, втручається у виконання деяких дій, що впливають із розмови, яка безпосередньо не звернена до дитини. Розуміє зміст речень, висловлювань про події та явища, які часто повторюються в особистому досвіді дитини. Розуміє запитання “Що?”, “Хто?”, “Де?”. Легко повторює слова і фрази, які промовляють дорослі.

Запас активного словника швидко зростає: в 1 рік 6 місяців — 30–40, в 1 рік 8 місяців — 100 слів, 1 рік 9 місяців — 175 слів, 1 рік 10 місяців — 225 слів, 2 роки — 300 слів. Слова набувають узагальнювального характеру (словом “кішка” позначає будь-яку

кішку: живу, іграшкову, гумову, м'яку, велику, маленьку, чорну, руду, на картинці). У словнику багато слів дитячого мовлення (*ляля, коко, гам-гам, бі-бі, тік-так*), які замінюються правильними (*киць-киць — киця; гав-гав — собака*). Переважають іменники та дієслова, з'являються прикметники, займенники. Звертається із запитаннями: “Що це?”, “Де?”, узагальнює предмети за суттєвими ознаками.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- продовжує багато лепетати, емоційно спілкуючись із дорослими у процесі своєї діяльності, слова доповнюються мімікою, жестами, рухами, уживає слова-речення, наприкінці періоду (до 1,5 року) з'являються двослівні речення;
- активізується мовленнєва діяльність, дитина багато розмовляє, звертається до дорослих із проханням, скаргою, показує жестами, мімікою, іноді додає знайомі слова;
- засвоює перші граматичні форми (словозміна слів у реченні, їхнє узгодження);
- мовлення стає засобом спілкування з дорослими, відповідає на запитання, звертається до дорослих із запитанням “Що це?”; прохання, бажання передаються словами, набирають мовної форми;
- у мовленні з'являються дво-, трислівні речення, а наприкінці року — чотирислівні й навіть більше, мовлення стає емоційно виразне.

Ігрова діяльність

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

За допомогою дорослого знайомитися з різноманітними властивостями іграшок у процесі активних дій з ними (струшувати, стискувати, катати, переміщати деталі). Розвивати гру як самостійну діяльність, відтворюючи одну ігрову дію (годувати ляльку), а також даючи дитині сюжетні, дидактичні іграшки, будівельний матеріал.

Сприяти розвитку основних рухів дитини (ходити, бігати, лазити), спонукати до рухливих ігор (катання візочків, каталок, ігри з м'ячем, кульками, біг по доріжці тощо).

Учити знаходити іграшки на прохання дорослого, показувати й називати їх. Пояснювати та показувати застосування деяких іграшок, супроводжувати гру, стимулювати промовлянням “своєю” мовою і вживати зрозумілі для оточення слова (імена, назви, емоційні вирази типу “ах”, “ой”).

Учити знаходити предмети, необхідні для продовження ігор, переносити дії, засвоєні за допомогою дорослого, з однієї іграшки на іншу, подібну.

Від 1 рік 6 місяців до 2 років

Просити іграшки в дорослого, ділитися іграшкою з однолітками, дружно гратися.

Учити розуміти слова: “можна”, “не можна”, “треба” та діяти відповідно до цих вимог.

Використовувати вербальні, жестові засоби спілкування під час вітання, прощання, подяки.

Учити брати участь у грі “поруч”, утворювати короткочасні ігрові об'єднання, виявляти зацікавленість, обстежувати довкілля, виявляти інтерес до однолітків, до їхньої діяльності, наслідувати їх.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Відтворює у грі кілька взаємопов'язаних послідовних дій з іграшками, приймає ігрові завдання. Використовує у грі із сюжетними іграшками додатковий ігровий матеріал

(кубик замість мила, дротик замість лопатки). Буде споруди, користуючись уміннями, здобутими на заняттях. Грається досить довго, не заважаючи іншим, ділиться та обмінюється іграшками.

Наслідує дорослого у простих ігрових діях (катає колиску, качає ляльку). Виконує справи в рухливих іграх (ходить, бігає, лазить по драбині).

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- грає самостійно впродовж 5–10 хвилин;
- відтворює у грі кілька взаємопов'язаних послідовних дій з іграшками;
- використовує у грі із сюжетними іграшками додатковий ігровий матеріал (будує вежу із 3-х кубиків, стіл, стілець із 2-х деталей, широку, вузьку доріжку);
- наслідує дорослого у простих ігрових діях (нанизує 4 намистини за 2 хв).

Естетичний розвиток

Виховувати вміння помічати красиве у природі, довкіллі, вчинках людей, одязі для повноцінного та гармонійного розвитку дітей з раннього віку.

Формувати естетичні почуття, любов до красивого в довкіллі, природі, побуті засобами слухання інструментальної музики (невеликі п'єси для дітей) у живому виконанні на музичних інструментах (барабан тощо) і співу дорослого, музично-ритмічних рухів за показом дорослого, музичних ігор тощо.

Розвивати творчі здібності (музикальний слух, образотворча діяльність).

Образотворча діяльність

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Давати можливість спостерігати за процесом малювання, ліплення дорослого, викликати до них інтерес, помічати сліди олівця або фарби на папері, наслідувати образотворчі дії дорослого, викликати емоційну реакцію на яскраві кольори фарб, об'ємну форму ліплення.

Розвивати інтерес до малювання, бажання малювати фарбами, олівцями, фломастерами.

Викликати радість, почуття задоволення, прояв емоційних реакцій на яскраві кольори фарб у процесі малювання дорослим.

Стимулювати маніпуляції з фарбами, олівцями — дозображувальний період — період “карлючок”.

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Стимулювати інтерес до ліплення, малювання, спостерігати за процесом малювання дорослого, помічати сліди олівця або фарби на папері, наслідувати дорослого.

Заохочувати бажання малювати фарбами, олівцями, фломастерами, ліпити.

Учити заповнювати аркуш паперу яскравими плямами, ритмічними мазками; ляскати по паперу долонькою, на якій є фарба; стукати олівцем по аркушу паперу, проводити лінії.

Називати зображене дітьми образно (сонечко, квіточки тощо), оскільки від 1,5 до 2 років у дітей починають виникати асоціативні образи.

Експериментувати із фарбами, глиною, тістом, пластиліном, малювати на великих кольорових аркушах паперу, звертаючи увагу на красу колірних плям. Процес малювання, ліплення має характер спільних дій.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Малює карлочки як випадкові мітки, що залишаються на папері олівцем або фарбами залежно від руху руки, починає давати їм назви.

Малює прості зображення (будиночок у вигляді півкола, “квадратик” — машина та ін.) та контролює зором.

Опановує прийоми ліплення: розкочування (ковбаски), сплющення (тарілочки, млинці), коловими рухами (яблучка, кульки, цукерки), використовуючи глину, тісто, пластилін.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- спостерігає за процесом малювання, ліплення дорослого;
- виявляє інтерес до слідів олівця або фарби на папері;
- наслідує образотворчим діям дорослого: малювання, ліплення.

Музика

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ**

Від 1 року до 1 року 6 місяців

Слухання музики. Залучати до слухання веселої і спокійної музики, формувати вміння розрізняти на слух звучання різних за тембром музичних інструментів (барабан, флейта або дудочка), розвивати вміння вслуховуватися в музику, розуміти її образний зміст, виховувати емоційний відгук на музику.

Співи. Сприяти розумінню дітьми змісту пісеньки, допомагати підспівувати, поступово формувати вміння закінчувати співати разом із дорослим.

Танцювальні рухи. Розвивати вміння ходити під музику, виконувати прості танцювальні рухи (пружинка, притупування ногою, переступання з ноги на ногу, плескання в долоні, помах брязкальцем, хусточкою; кружляння, обертання руками — “ліхтарики” тощо).

У процесі ігрових дій викликати бажання передавати рухи, пов’язані з образом (пташка, ведмедик, зайчик тощо).

Від 1 року 6 місяців до 2 років

Слухання музики. Учити розрізняти контрастні особливості звучання музики: голосно — тихо, швидко — повільно, вищий — нижчий регістр.

Викликати радість від сприйняття знайомого музичного твору, бажання дослухати його до кінця. Допомогати розрізняти темброве звучання музичних інструментів (дудочка, барабан, гармошка, флейта), показувати інструмент (один із двох або трьох), на якому дорослий виконував мелодію.

Співи. Учити розрізняти окремі твори. Ознайомлювати з музичними іграшками. Спонукаати дітей до підспівування, співу, розвивати співучі інтонації, стимулювати самостійну активність дітей (звуконаслідування, підспівування слів, фраз, нескладних пісеньок тощо).

Танцювальні рухи. Розвивати вміння пов’язувати рухи з музикою в сюжетних музичних іграх, вправах; виконувати спільні рухи, розвивати в дітей музичну пам’ять, удосконалювати рухи під музику, учати виконувати їх самостійно.

Розвивати вміння дітей вслуховуватися в музику та зі зміною характеру її звучання змінювати рухи (переходити з ходьби на кружляння тощо). Допомогати відчувати характер музики і передавати його ігровими діями (ведмедик іде, зайчик стрибає, пташка дзьобає тощо).

Свята, музичні ігри, розваги

Залучати дітей до сюжетних музичних ігор.

Формувати вміння перевтілюватися під час сприйняття музики.

Викликати радість, почуття задоволення від ігрових дій.

Показувати дітям прості за змістом спектаклі.

Для дітей 2-го року життя впродовж року проводять один святковий ранок “Ялинка” та дві розваги на місяць. Одна з улюблених розваг — ляльковий театр.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Виявляє слухове зосередження, якщо чує звуки музики.

Виявляє емоційне задоволення під час прослуховування знайомих мелодій.

Активно реагує на музику, із задоволенням рухається під музику і слухає прості твори.

► **ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ:**

- емоційно відгукується на музику;
- з увагою слухає спів дорослого;
- володіє елементарними видами основних танцювальних рухів;
- підспівує дорослому слова знайомих пісень.

Основні шляхи реалізації напряму розвитку

- Предметна діяльність, самостійна і спільна з дорослим, ігри зі складеними та динамічними іграшками, використовувати довкілля і спілкування з дитиною для розвитку її сприйняття, мислення, уваги, пам'яті.
- Розвиток пізнавальної та рухової активності дітей в усіх видах ігор: предметна діяльність, самостійна і спільна з дорослим, ігри зі складеними та динамічними іграшками.
- Експериментування з матеріалами і речовинами (пісок, вода, тісто тощо).
- Спілкування з дорослим та спільні ігри з однолітками під керівництвом дорослого.
- Самообслуговування і дії з побутовими предметами-знаряддями.
- Сприйняття музики, казок, віршів, розгляд картинок, образотворча діяльність.
- Рухова активність.
- Методи формування навичок: словесні методи (роз'яснення, бесіди, розповіді, казки); метод прикладу (педагогів, батьків); педагогічний вплив (порада, вимога, виховні ситуації); привчання до виконання певних дій, режиму дня (вправи); стимулювання та заохочення (схвалення тощо).

Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців

- Дитина не реагує на оточення, не демонструє потреби в спілкуванні.
- Має труднощі з підтримкою рівноваги під час ходьби (у цьому випадку необхідно звернутися до педіатра, невропатолога).

- Є несподівані зміни в поведінці: відсутність апетиту; відставання у зрості, вазі, психічному і моторному розвитку.
- Утрудняється використовувати предмети відповідно до їхнього соціального призначення, переживає складнощі в самообслуговуванні, не прагне до самостійних дій.
- Відсутня ініціативність, активність малюка недостатня для того, щоб провокувати загальні дії у грі з дорослим та однолітком.

ДОДАТОК

Іграшки та ігрові матеріали для дітей другого року життя

1. Гірка із 3–4 сходинками, набір великих машин, візки з кубиками, ляльки тощо.
2. Іграшки для розвитку дрібної моторики рук (кулі, кільця, кубики тощо).
3. Однотипні іграшки (мотрійки, качата, зайчата тощо).
4. Іграшки різні за величиною, кольором, формою (заєць великий — заєць маленький; цуценя біле — цуценя чорне тощо).
5. Іграшки-забави (гойдалки тощо).
6. Музичні іграшки (бубон, барабан, дзвоник тощо).
7. Ігровий куточок (великі ігрові меблі, посуд, ліжечко для ляльок тощо).
8. Куточок одягання (дзеркало на повний зріст, елементи одягу).
9. Дидактичний столик із розташованими: втулками, предметами-вкладками; стрижні для нанизування кілець, жолобки для прокочування кульок тощо.
10. Шарнірний пристрій на стелі для підвішування великих іграшок (великого надувного м'яча для розвитку координації рук тощо).
11. Овальні ворота, поролонові модулі (для розвитку основних рухів).
12. Кошки, відерця, сумочки для збору різних предметів (грибочків, кульок тощо).
13. Центр театрального мистецтва (шафа-бар'єр із театром).
14. Домотека (ігровий простір, наближений до домашньої обстановки).
15. Куточок відпочинку (для індивідуальної діяльності дитини).
16. Центр конструювання (підлогові конструктори, будівельні набори); центр книги; центр образотворчого мистецтва.
17. Центр експериментування з доступними матеріалами (піском, водою тощо); фізкультурний куточок.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА дітей третього року життя

На третьому році життя інтенсивно триває фізичний розвиток дитини: може додати у вазі від 2,5 до 3 кг, зріст збільшується на 7–8 см й до кінця року може зрости від 99 до 101 см, а вага — від 14 до 16 кг, зникає округлість тіла, ноги стають довші, починається помітне накопичення м'язової сили, збільшується витримка, зростає рухливість. Кісткова система зберігає ще в окремих місцях хрящову будову (кисті рук, гомілки, деякі частини хребта). Тому необхідно постійно стежити за поставою, положенням тіла дитини під час сидіння, сну тощо. Удосконалюється діяльність нервової системи та збільшується тривалість активності до 6–6,5 годин, проте нервова система легко збуджується і легко виснажується від одноманітних дій, а дитина швидко втомлюється.

Головними лініями розвитку та виховання дітей на третьому році життя є: рухова активність, мовлення, самостійність, емоції, розвиток сюжетно-рольової гри. Ігри з дітьми третього року життя передбачають широке використання наочного матеріалу і рухової активності. Зміст ігрових дій, ігор та інших видів діяльності визначається програмним матеріалом, що включає ті уявлення, які дитина не може освоїти самостійно, що забезпечує інтерес дитини до пізнання і перетворення довкілля. Особливе місце посідають сюжетні ігри, які за своїм характером стають складніші, з'являються елементи рольової гри.

Діяльність дитини на третьому році життя стає складною та різноманітною, новим є поява елементів планування. Вона представлена такими видами: предметна діяльність (заняття з пірамідками, мотрійками, мозаїкою); сюжетні ігри (гра з лялькою); спостереження; розгляд картинок, книг; елементи трудової діяльності (самостійна їда, одягання, прибирання іграшок); ігри з будівельним матеріалом; початок образотворчої діяльності (ліплення і малювання). Усі ці види діяльності мають значення для інтелектуального розвитку малюка. Поза діяльністю нормального розвитку дитини бути не може. Нові види діяльності, зокрема малювання, ліплення, дають розуміння того, що за допомогою олівця, пластиліну можна щось зображувати, й до кінця третього року дитина малює доріжки, дощик, кульки, ліпить палички, колечка, коржі, може зліпити грибок, пірамідку тощо.

Провідна діяльність — предметна, саме розвиток предметної діяльності пов'язаний із засвоєнням культурних способів дії з різними предметами. Процес освоєння дії — від спільного з дорослим через спільно-роздільне до самостійного в різних видах діяльності: предметній, грі, конструюванні, праці, образотворчій діяльності тощо. Дитина стає все більш активною, самостійною та вмілою, можливий прояв передумов творчості. Відбувається перенесення й узагальнення способів дії; проявляється особлива спрямованість на результат діяльності, наполегливість у пошуку способу його досягнення. Дитина виявляє сенсорні ознаки предметів, узагальнює свої уявлення про предмети за функціями, за окремими сенсорними ознаками, за способом дії. Формуються перші цілісні уявлення про довкілля і зв'язки. У процесі діяльності та спілкування в дитини рано починає складатися певне ставлення до людей, які оточують її, і явищ, а відповідно до цього й поведінка. Усі позитивні форми поведінки вже цілком доступні дітям цього віку, починає складатися довільність поведінки, яку потрібно формувати.

Розвиток психіки та пізнавальної діяльності. Удосконалюються сенсорні можливості дітей, зорові і слухові орієнтування, що дозволяє дітям безпомилково виконувати ряд завдань: здійснювати вибір із 2–3 предметів за формою, величиною та кольором; розрізняти мелодії, усі спектральні кольори. Інтенсивно розвивається зорова, тактильна і кінестетична чутливість, координуються дії рук та очей. Переважає наочно-образна й рухова пам'ять, основним ще є мимовільне запам'ятовування та згадування. Діти цього віку можуть відтворити в середньому не більше 4 предметів (їхніх відображень) із 10–15. Ця обмеженість виявляється і в запам'ятовуванні окремих слів у середньому не більше 2 слів із 10.

У цей період підвищується стійкість мимовільної уваги, збільшується її обсяг. Стійкість уваги — це проміжок часу, протягом якого дитина може зосереджуватися на певній діяльності. Якщо у трирічному віці вона триває в середньому 25–27 хв, діти можуть безперервно гратися. В інших видах діяльності дитина ще не здатна довго зосереджувати увагу. Розширюється сфера інтересів дитини. За деякого згортання в сприйнятті наочно-практичних дій та за розвитку мовлення з'являються уявлення, символічні образи — зароджується *наочно-образне мислення*.

Формуються способи партнерської взаємодії. Дитина проявляє при цьому доброзичливість і перевагу окремих однолітків та дорослих, усе більшою мірою в поведінці і діяльності починає керуватися правилами ставлення до предметів, дорослих, однолітків. Освоюються основні засоби спілкування з дорослими та однолітками (переважно вербальні), тобто *мовлення стає засобом спілкування і з дітьми*. Словник включає всі частини мови, окрім прислівників і дієприслівників. Словник дитини в цьому віці збільшується в три-чотири рази, порівняно з попереднім періодом, змінюючись кількісно та якісно і до кінця року складає до 1500–2500 слів. Дитина за своєї ініціативи вступає в діалог, може скласти невелику розповідь-опис, розповідь-оповідання. Майже зникають спрощені форми слів, а також неправильна вимова слів; діти починають вживати всі частини мови. Мислення дитини, що склалося, відбивається у граматичній будові мовлення: вживає поширені та складні речення, ставить безліч запитань: “Чому? Де? Коли? Навіщо?”, що свідчить про зростання пізнавальних потреб. Уживання дітьми різних частин мови і поява підрядних речень, запитань характеризує подальший етап розвитку розумової діяльності: діти сприймають предмети, явища навколишньої дійсності не ізольовано, а намагаються встановити між ними зв'язки, уловлюють властивості предметів та явищ, порівнюють, зіставляють; розвиток мовлення і розумового процесу йде одночасно.

Істотні зміни відбуваються і в розумінні мовлення тих, хто оточує. Дитина розуміє сенс слів, що стосуються її особисто, пов'язані з її переживаннями. З дитиною можна говорити вже не лише про цей момент, але і про минуле, і якоюсь мірою про майбутнє: про те, куди вона піде, що робитиме на прогулянці; що сталося вчора на прогулянці; якими іграшками прикрашали ялинку; що збирали влітку в лісі тощо. З'являються складніші узагальнення: словами “іграшки”, “одяг” дитина узагальнює різноманітні, але схожі за функціями предмети. Узагальнених значень набувають і слова, що означають якість предметів. Дитина може зрозуміти розповідь дорослого про такі явища та події, які сама вона безпосередньо не бачила, але сприйняла те, про що говорять, сенс слів, уживаних у розповіді, їй зрозумілий.

На третьому році істотно змінюється виховне значення мовлення. Хоча під час навчання провідне місце ще займає показ, але питома вага мовлення як засобу навчання і виховання значно зростає. Словом можна припинити ту або іншу дію дитини, попередити негативну поведінку, викликати приємні спогади, навчити новій дії, сформулювати уявлення, поняття. Але незважаючи на великі досягнення в розвитку мовлення, діти ще не мають достатньо досвіду та не володіють граматичною будовою мовлення, тому їхнє мовлення залишається своєрідним. Правильна вимова звуків на третьому році не закріплена, але автоматизована. Багато звуків вимовляються ще пом'якшено, одні й ті ж звуки в одному поєднанні вимовляються правильно, в іншому — неправильно. Не всі діти в цьому віці вимовляють звуки [р], [л], шиплячі, зустрічається заміна і пропуск важких звуків, їхня перестановка. Але недоліки власного мовлення не заважають дитині помічати помилки інших дітей і виправляти їх, тому що слухове сприйняття звуків мовлення досконаліше, ніж мовленнєво-рухові вміння дитини.

Відбувається подальший сенсорний розвиток, зазнає значних змін орієнтовно-пізнавальна діяльність. Одним із видів діяльності дитини можна назвати спостереження, якому потрібно приділяти особливу увагу, оскільки воно є важливим засобом сенсорного

розвитку. Якщо дорослий бере активну участь у спостереженнях дитини, то, як правило, дитина ставить багато запитань, до яких також треба ставитися дуже уважно. З'являються перші успіхи в образотворчій діяльності та переваги в естетичному сприйнятті світу. Дитина здатна емоційно відгукуватися на зміст художнього образу, на естетичні особливості навколишніх предметів і виражати свої почуття, захоплено використовує різноманітні художні матеріали (олівці, фломастери, фарби). У неї з'являються естетичні, моральні, пізнавальні переваги: улюблені ігри й іграшки, книжки, музичні твори, побутові речі.

Соціальна ситуація розвитку. Стосунки дитини з дорослими та іншими дітьми розширюються й ускладнюються. Роль дорослого у взаємодії залишається провідною, але прагнення до самостійності та незалежності від дорослого інтенсивно розвивається, досягаючи до кінця року позиції “Я сам”, яку дитина яскраво демонструє, стверджує і захищає. *Настає криза третього року життя.* Під час кризи дитина за дуже короткий термін змінюється в основних рисах цілком і проявляється в негативізмі, впертості, непокірності, свавіллі, протесті, знеціненні дорослих, деспотизмі. Для критичних періодів характерні процеси переходу до якісно іншого типу взаємостосунків дітей із дорослими, враховуючи їхні нові, доросліші можливості. Зміни в період криз охоплюють три основні компоненти: “соціальну ситуацію розвитку”, провідний тип діяльності, структуру свідомості дитини. Прагнучи до самостійності та незалежності, дитина в той же час хоче відповідати вимогам значущих для нього дорослих. У неї проявляється підвищена зацікавленість в оцінці дорослого, прагнення бути хорошою; при цьому вкрай важливий інтерес і позитивна оцінка результату її діяльності. Дорослі та їхнє ставлення до дитини стають центром її уваги.

У своєму розвитку “Я” долає кілька стадій, пов'язаних із виокремленням його із зовнішнього світу, розвитком довільності й рефлексивності. На третьому році життя малюки починають порівнювати себе з іншими людьми, у результаті чого в них поступово складається певна самооцінка, далі формуються почуття гордості, сорому, елементарні опредмечені форми рівня домагань.

Про розвиток самосвідомості дитини на третьому році життя свідчать:

- називання свого імені в різних варіантах;
- твердження про себе в першій особі (“Я”);
- здатність виражати засобами мови окремі стани та потреби (“Я хочу”, “Я буду”);
- позитивно забарвлене твердження про себе (“Я гарний”);
- позитивне ставлення до похвали дорослого, намагання самостійно повторити позитивну дію;
- прагнення до активних самостійних дій.

Із зародженням самосвідомості в дитини розвивається здатність розуміти емоційний стан іншої людини. Після 1,5 року вона виявляє усвідомлене прагнення втішити засмучену людину, обняти її, поцілувати, дати їй іграшку або солодощі. Це свідчить про її здатність згадати свої попередні емоційні почуття, діяти відповідно до власного досвіду. У дитини з'являється чутливість до ставлення однолітків, формується потреба в спілкуванні з ними. Спілкування збагачується за змістом, способами, учасниками, стає одним із засобів реалізації будь-якої спільної діяльності з дитиною. Дорослий — уважний, добрий, той, хто співпрацює, підтримує, — залишається при цьому головним мотивом спілкування для дитини третього року життя. Проте дитина може відчувати себе покинутою назавжди батьками й гірко це переживати.

Отже, формується “система Я” — потреба в реалізації та утвердженні власного “Я” (“Я хочу”, “Я можу”, “Я сам”). Міняється ставлення до світу. Оформляється позиція “Я сам”, актуалізується вимога визнання тими, хто оточує, прагнення до перебудови

стосунків із дорослими. Позитивний образ “Я” формується залежно від успішності дитини в діяльності і доброзичливих оцінних стосунків із боку оточення. Формуються особистісні якості: самостійність у діях, цілеспрямованість, ініціативність у спілкуванні та пізнанні, передумови творчого рішення завдань.

Базисні характеристики особистості дитини 3-х років

До базисних характеристик особистості трирічної дитини відносяться: *компетентність, емоційність, ініціативність, самостійність*.

Компетентність. До 3-х років дитина досягає певного рівня соціальної компетентності: вона виявляє цікавість до іншої людини, випробовує довіру до неї, прагне до спілкування і взаємодії з дорослими та однолітками. Для налагодження контактів з іншими людьми використовує мовні й немовні способи спілкування. Усвідомлює свою статеву приналежність. Інтелектуальна компетентність виражається передусім у тому, що дитина активно цікавиться довкіллям, ставить запитання, використовує за призначенням деякі побутові предмети, іграшки, предмети-замінники та словесні позначення об'єктів у побуті, грі і спілкуванні. У практичній діяльності враховує властивості предметів (колір, форму, величину, фактуру, будову) та їхнє призначення, багато й активно експериментує, спостерігає. Опановує рідну мову, користуючись основними граматичними категоріями та словником розмовного мовлення.

У плані фізичного розвитку компетентність трирічної дитини проявляється в тому, що вона володіє основними життєво важливими рухами (ходьба, біг, лазіння, дії з предметами), елементарними гігієнічними навичками і навичками самообслуговування.

Емоційність. Дитина відчуває підвищену потребу в емоційному контакті з дорослими, яскраво виражає свої почуття — радість, прикрість, страх, здивування, задоволення та ін.

Ініціативність. Проявляється в усіх сферах життєдіяльності: спілкуванні у практичній предметній діяльності, самодіяльних сюжетно-відображувальних іграх. Усе це складає основу розвитку в дитини креативності (здібності до творчості).

Самостійність. Фундаментальна характеристика дитини 3-х років (“Я сам”, “Я можу”). Вона активно заявляє про своє бажання бути як дорослі (самій їсти, одягатися), включатися у справжні справи (мити посуд, прати, робити покупки тощо). Оскільки словесні попередження дитина часто не враховує, дорослому необхідно передбачати небезпеку і заздалегідь її усувати (прибирати такі предмети, що б'ються або колють, закривати дверці шаф тощо).

Можливі кризисні періоди

Криза цього віку виникає в результаті суперечливих тенденцій розвитку особистості дитини: вона починає бачити себе через призму власних досягнень, визнаних та оцінених іншими людьми. Це проявляється у своєрідному комплексі поведінки, що виражається у прагненні до отримання результату; бажанні продемонструвати свої успіхи дорослому й отримати позитивну оцінку; загостреному почутті власної гідності (підвищена образливість, хвалькуватість, перебільшення своїх успіхів, загострена реакція на оцінку дорослих), що стикається з опікою батьків. Результатом подолання кризи трьох років виступають новоутворення: відділення дитиною себе від інших.

Новоутворення в дітей третього року життя

У результаті подолання кризи трьох років виникають такі важливі психічні новоутворення, як початкові форми самосвідомості, усвідомлення своєї поведінки, прагнення

до самостійної діяльності, тобто формування “системи Я”, що проявляється елементарними формами довільної поведінки, яка опосередкована нормами та правилами, самостійності й відокремленням дитини від дорослого, а також розвитком усіх сторін мовлення та наочно-образного мислення.

Здоров'я та фізичний розвиток

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ

Створювати умови для рухової активності у приміщенні і на вулиці.

Сприяти накопиченню рухового досвіду, розвитку основних видів рухів (ходьба, біг, стрибки тощо).

Створювати умови для формування в дітей інтересу, позитивних емоцій, потреби в рухах, активності та самостійності у їхньому виконанні.

Зміцнювати здоров'я дитини, загартовувати її, підвищувати працездатність нервової системи.

Розвивати культурно-гігієнічні навички.

Спонукаати до дотримання охайності й чистоти, викликати та підтримувати в дитини приємні почуття від чистоти свого тіла і навколишнього простору. Викликати бажання користуватися предметами індивідуального призначення (носовою хусткою, серветкою, гребінцем, стаканчиком для полоскання рота).

Учити розрізняти та називати органи чуття, дати елементарне уявлення про їхню роль в організмі; необхідності дбайливо і регулярно доглядати за ними.

Сприяти освоєнню елементарних відомостей про людський організм, його фізичний та психічний стани — здоровий, хворий, веселий, сумний, втомлений.

Викликати позитивне ставлення до режиму дня (їди, сну, прогулянки тощо).

Гігієнічні навички і здоровий спосіб життя

Образ тіла. Будова тіла дитини. Призначення та дія органів. Мати уявлення про дитину (себе). Знати основні частини свого тіла.

Органи відчуття. Знати, що люди бувають різні за зовнішнім виглядом. Знайомитися з основними проявами органів відчуття: око — бачить, вухо — чує, ніс — відчуває запах, язик — смак.

Розвиток організму. Вікові зміни в організмі. Мати уявлення про людину, яка живе на Землі серед інших людей, рослин, тварин. Уявляти, що стан організму людини залежить від рухів, харчування, сну, відпочинку, праці, розваг, фізичної культури. Засвоювати поняття, що природне довкілля — середовище життєдіяльності людей (дітей). Природа впливає на їхнє самопочуття, поведінку. Чисте природне довкілля — це красиво, радісно, корисно. Мати знання про зв'язок людини (дитини) із природою: живою та неживою. Учити спостерігати за сонцем, гратися з водою, піском, глиною, землею, камінцями, черепашками.

Живлення організму. Харчування та розвиток. Збагачувати знання про те, що тіло дитини росте, змінюється, згодом стає таким, як у дорослої людини (це залежить від харчування). Формувати уявлення про користь рослинного світу в харчуванні дітей (людей). Рослини народжують плоди: овочі, фрукти, ягоди, гриби. Люди їх їдять, але не всі: є корисні, є шкідливі.

Спрага і голод. Знати ознаки спраги і голоду.

Культура споживання їжі. Познайомитися з основними вимогами гігієни харчування: їсти акуратно, ретельно пережовувати їжу, не розмовляти під час їди тощо. Створювати умови для розвитку самостійності під час їди. Заохочувати малюка за самостій-

ності та акуратності. Залучати дитину до участі в організації харчування (поставити стілець до столу, принести і постелити серветку, принести тарілку, ложку тощо). Заохочувати до вміння ретельно та безшумно пережовувати їжу, бажання полоскати рот питною водою після кожної їди, користуватися серветкою за необхідності у процесі їди і після її закінчення.

Гігієна тіла. Мікроорганізми. Знати про наявність в організмі мікроістот (мікроби).

Догляд за тілом та його органами. Основні гігієнічні процедури. Знати основні правила догляду за ротовою порожниною, носом. Уміти самостійно дотримуватися гігієни порожнини рота, носа, користуватися гігієнічними засобами. Навчатися користуватися милом та водою. Формувати в дитини культурно-гігієнічні навички під час умивання: намилювати руки милом і мити їх коловими рухами; акуратно струшувати крапельки води з рук у раковину, не розбризкуючи; витирати досуха руки та обличчя особистим рушником.

Загартування організму. Загартувальні процедури, їхня користь. Загартування дітей включає систему заходів. Елементи загартування в повсякденному житті: умивання прохолодною водою, широка аерація приміщень, правильно організована прогулянка, фізичні вправи, що проводяться в легкому спортивному одязі у приміщенні та на відкритому повітрі. Для загартування дітей основні природні чинники (сонце, повітря і воду) використовують диференційовано залежно від віку дітей, стану їхнього здоров'я, з урахуванням підготовленості персоналу та матеріальної бази закладу, із суворим дотриманням методичних рекомендацій. Загартувальні заходи змінюють за силою і тривалістю залежно від сезону року, температури повітря у групових приміщеннях, епідеміологічних обставин. Повітряні процедури: повітряні ванни за часткового оголення тіла дитини (до трусиків) під час перевдягання, після денного й нічного сну, під час масажу та гімнастики за температури повітря 22°C. Тривалість процедури від 5–6 хвилин до 11 хвилин до кінця року.

Загартування має здійснюватися тільки на тлі сприятливого фізичного і психічного стану дітей.

Здоров'я. Хвороба. Показники хвороби. Про нормальне функціонування організму дитини свідчить: глибокий сон, активність, гарний апетит тощо. Мати уявлення про основні показники свого здоров'я (хороше самопочуття, апетит, настрій тощо).

Показники хвороби та поведінка під час неї. Навчитися розрізняти основні ознаки хвороби (поганий апетит, висока температура, біль, загальмовані рухи тіла, дратівливість або кволість).

Вплив шкідливих звичок на стан здоров'я. Мати уявлення про шкідливі звички та шляхи позбавлення їх (брати пальці до рота, витирати носа рукавом тощо).

Опір захворюванню. Усвідомлювати власну роль (дитини) у підтримці, збереженні, розвитку, збагаченні здоров'я.

Здоровий спосіб життя. Знати про існування фізичного і психічного нездоров'я. Прояви психічного здоров'я: переважає врівноважений емоційний тонус, радісний настрій у колективі однолітків; інтерес до того, що оточує, проявляється в пізнавальній та фізичній активності, у потребі спілкування з оточенням; уміння витримати недовге відстрочення в задоволенні бажань (почекати, потерпіти); уміння розрізняти “можна” і “не можна”, адекватно реагувати на заборону (не кричати, не падати на підлогу, не стукати ногами, легко перемикається, швидко заспокоюватися тощо).

Прояви у фізичному здоров'ї: володіння основними рухами (ходьба в різних напрямках, із переступанням через предмети (висота 10 см), у різному темпі; біг у різних напрямках та до цілі, безперервний упродовж 30–40 с; стрибки на місці і з рухом уперед); відтворювання простих рухів за показом дорослого; охоче виконує рухи імітаційного характеру, бере участь у нескладних сюжетних рухливих іграх, організованих дорослим; отримує задоволення від процесу виконання рухів.

Розвиток рухової активності. Формувати: рухи, які забезпечують переміщення тіла у просторі та вміння зберігати стійке його положення; уміння зберігати правильну його поставу, зміцнювати стопу. Фізкультурно-оздоровлювальні заняття вихователь проводить підгрупами 2–3 рази на тиждень у груповому приміщенні або у фізкультурній залі.

Активізувати рухову активність у самотійних іграх. Учитися: погоджувати свої рухи з рухами інших дітей, змінювати напрямки, характер рухів відповідно до сигналу (у ходьбі, бігу); стрибати в довжину з місця із відштовхуванням обома ногами.

Розвиток рухів

Ходьба. Ходьба підгрупами і всією групою, парами, по колу, взявшись за руки, зі зміною темпу, з переходом на біг, та навпаки, зі зміною напрямку, врозтіч (після 2 років 6 місяців), обходячи предмети, приставним кроком уперед, у сторони.

Вправління в ходьбі. Ходьба зграйкою за вихователем в одному напрямку; ходьба зграйкою в різних напрямках за вихователем до зорових орієнтирів, розташованих у різних місцях кімнати або ділянки; самотійна ходьба зграйкою до зорового орієнтира за спільною інструкцією (“Йдемо в гості” — відстань не менше 10 м); ходьба зграйкою на носочках (1–1,5–2 м), у чергуванні зі звичайною ходьбою, ходьба звичайним кроком. Загальна відстань від 10 до 20 м. Ходьба в колоні по одному зі зміною напрямку; у колоні по одному за вихователем зі зміною темпу; у колоні по одному в поєднанні з рухом рук (літаки, птахи тощо) — відстань не менше 15–20 м. Ходьба парами.

Рівновага. Ходьба по прямій доріжці (ширина 20 см, довжина 2–3 м) з переступанням через предмети (висота 10–15 см); по дошці, гімнастичній лавці, колоді (ширина 20–25 см). Кружляння в повільному темпі (з предметом у руках).

Вправління в рівновазі. Ходьба із зупинкою на сигнал (“Будь уважний” — сигнал може бути звуковий, зоровий). Ходьба по обмеженій поверхні (довжина доріжки 2–2,5 м, ширина від 25 до 10 см); по колу (ходьба звичайна, на носочках тощо); по твердій і м’якій доріжках; по прямій і звивистій доріжках; по гладкій і колючій доріжках; по гімнастичній лавці. Ходьба з переступанням предметів (8–10 предметів заввишки від 10 до 25–30 см).

Біг. Біг підгрупами й усією групою прямо, одне за одним, у колоні по одному, в повільному темпі впродовж 30–40 секунд (безперервно), зі зміною темпу. Біг між двома шнурами, лініями (відстань між ними 25–30 см).

Вправління в бігу. Біг зграйкою за вихователем в одному та різних напрямках (відстань від 8–10 м до 30 м); зграйкою від вихователя; зграйкою за вихователем у різному темпі. Біг у колоні одне за одним; по колу одне за одним; по колу, взявшись за руки. Біг зі зміною напрямку на сигнал дорослого, біг із зупинкою на сигнал (звуковий, зоровий) — відстань 30 м. Біг по доріжках: звивистій, м’якій; між предметами (предмети розташовуються на відстані 50–60 см, усього 5–6 великих предметів), безперервний 30–40 с, імітаційний (як мишки тощо).

Повзання, лазіння. Повзання рачки по прямій (відстань 3–4 м); по дошці, що лежить на підлозі; по похилій дошці, піднятій одним кінцем на висоту 20–30 см; по гімнастичній лавці. Підлазити під ворота, мотузок (висота 30–40 см), перелазити через колоду. Лазіння по драбині, гімнастичній стінці вгору і вниз (висота 1,5 м) зручним для дитини способом.

Вправління в лазінні, повзанні. Повзання рачки в одному напрямку до зорового орієнтира (відстань від 2 до 3 м); повзання в різних напрямках до зорових орієнтирів (3–4 великих іграшки розміщуються в різних місцях групової кімнати або зали); по обмеженій поверхні (використовуються звичайна доріжка, довжина 2–2,5 м, ширина 35 см; звивиста доріжка, довжина 2–2,5 м, ширина 35 см; м’яка доріжка, довжина 2 м, ширина 35–40 см); між предметами (4–6 великих предметів розміщуються на відстані 50 см одне від одного). Підлазити під ворота (відстань від воріт 2 м, ширина воріт не менше 50–60 см);

під мотузок, натягнутий на відстані 30–40 см від підлоги. Перелазити через колоду; лазити по драбині (висота 1,5 м) будь-яким способом; влізати на гімнастичну стінку і злізати з неї.

Катання, кидання, метання. Катання м'яча двома руками та однією рукою педагогові, одне одному, під дугу, стоячи і сидячи (відстань 50–100 см); кидання м'яча вперед двома руками знизу, від грудей, із-за голови, через шнур, натягнутий на рівні грудей дитини, з відстані 1–1,5 м, через сітку, натягнуту на рівні зросту дитини. Метання м'ячів, набивних мішечків, шишок на дальність правою та лівою рукою; у горизонтальну ціль — двома руками, правою (лівою) рукою з відстані 1 м. Ловіння м'яча, кинутого педагогом з відстані 50–100 см.

Вправління в киданні, катанні й ловінні. Відштовхування м'яча, підвішеного в сітці, одній, двома руками. Катання м'яча дорослому та ловіння. Прокочування м'яча по доріжці (довжина 2–2,5 м, ширина 35 см); у ворота (відстань до воріт 1,5–2 м, ширина воріт не менше 50 см). Кидання м'яча вперед і біг за ним; перекидання м'яча через сітку, через мотузку (сітка, мотузок підвішується на рівні витягнутої руки дитини). Підкидання м'яча вгору та спроба впіймати його; кинути м'яча об підлогу і зловити; кидання м'яча в горизонтальну ціль (відстань до цілі 0,5–1 м — 1,5 м). Упіймати м'яч, кинутий вихователем.

Стрибки. Стрибки на двох ногах на місці, злегка просуваючись уперед; стрибки на двох ногах через шнур (лінію); через дві паралельні лінії (10–30 см). Стрибки вгору з докторканням до предмета, що знаходиться на 10–15 см вище піднятої руки дитини.

Вправління у стрибках. Підстрибування на місці, тримаючись за обидві руки дорослого. Стрибки на місці без опори; навколо обруча (“Зайчик стрибає”); заскакування в обруч. Стрибки по прямій доріжці в чергуванні з ходьбою (довжина доріжки 3–4 м, ширина 25–35 см); по звивистій доріжці в чергуванні з ходьбою (довжина доріжки 2–2,5 м, ширина 35 см); у довжину (“Через струмочок” — ширина струмочка від 15 до 35 см); між предметами, огинаючи їх (“Стрибає між пеньками” — 5–6 великих кубиків розміщуються на відстані 40 см один від одного); зістрибування з предметів (висота предметів 10–15 см).

Загальнорозвивальні вправи

Вправи для кистей рук, розвитку і зміцнення м'язів плечового поясу

Учитися запам'ятовувати деякі гімнастичні вправи (із предметами та без них) для рук, плечового поясу з різних вихідних положень: стоячи з паралельно розставленими ступнями ніг, сидячи та лежачи на підлозі. Навчатися вправ для рук і плечового поясу: розводити їх у сторони, піднімати вперед, угору; згинати й розгинати руки перед грудьми (“поличка”) та розводити їх у сторони: відводити руки назад за спину. Виконувати махи руками над головою і перед собою. Піднімати руки вперед, угору, в сторони; схрещувати їх перед грудьми і розводити в сторони. Відводити руки назад, за спину; згинати і розгинати їх. Плескати руками перед собою, над головою, розмахувати вперед-назад, вниз-угору.

Вправи для розвитку і зміцнення м'язів спини та гнучкості хребта

Учитися запам'ятовувати деякі гімнастичні вправи (із предметами та без них) для зміцнення м'язів спини і гнучкості хребта з різних вихідних положень: стоячи з паралельно розставленими ступнями ніг, сидячи та лежачи на підлозі.

Сформувати вміння і навички виконання вправ для тулуба: нахили тулуба в сторони із положення стоячи, сидячи; повороти тулуба праворуч-ліворуч із витягнутими руками вперед, у сторони з передачею предмета партнеру.

Лежачи на животі (на спині), піднімати, відводити поперемінно ноги й руки вгору (назад); перевертатися з боку на бік. Обертатися вправо-вліво, передаючи предмети

тому, хто поруч стоїть (сидить). Нахилитися вперед і в сторони. По черзі згинати та розгинати ноги, сидячи на підлозі. Піднімати й опускати ноги, лежачи на спині. Стоячи на колінах, сідати на п'ятки та підніматися.

Вправи для розвитку і зміцнення м'язів черевного пресу та ніг

Учитися запам'ятовувати деякі гімнастичні вправи (із предметами та без них) для черевного пресу і ніг із різних вихідних положень: стоячи з паралельно розставленими ступнями ніг, сидячи та лежачи на підлозі. Оволодіти виконанням вправ для ніг: ходити на місці; робити приставні кроки (3–4 рази) вперед, у сторони (вліво, вправо), назад; виставляти вперед, у сторони поперемінно ноги (праву, ліву); згинати й розгинати поперемінно ноги в колінах (ліву, праву), стоячи на другій. Присідати на обидві ноги, без опори; підніматись на носки без опори на стілець; виставляти ногу вперед на п'ятку; ворушити пальцями ніг у положенні стоячи. Ходити на місці. Згинати ліву (праву) ноги в коліні (з підтримкою) з вихідного положення стоячи. Присідати, тримаючись за опору; потягуватися, піднімаючись на носочки. Виставляти ногу вперед на п'ятку. Ворушити пальцями ніг (сидячи). Виконувати імітаційні вправи спритно, обережно, вправно, дотримуватися правил поведінки. Засвоїти вправи в шикунанні й перешикунанні в коло підгрупами та всією групою за допомогою вихователя (з розведенням рук у сторони); шикуватися в пари (одне з одним); ставати одне за одним по колу.

Рухливі ігри

З ходьбою і бігом. “Наздожени м'яч!”, “По стежині”, “Через струмочок”, “Хто тихіший?”, “Крокуй через палицю”, “Наздоженить мене!”, “Горобці й автомобіль”, “Сонечко і дощик”, “Пташки літають”, “Принеси предмет”.

З повзанням. “Доповзи до брязкальця”, “Проповзи у ворота”, “Не переповзай лінію!”, “Мавпочки”.

З киданням і ловінням м'яча. “М'яч у колі”, “Прокоти м'яч”, “Лови м'яч”, “Влуч у ворота”, “Цілься точніше!”.

З підстрибуванням. “Мій веселий дзвінкий м'яч”, “Зайчик біленький сидить”, “Пташки в гніздечках”, “Через струмочок”.

На орієнтування у просторі. “Де дзвенить?”, “Знайди прапорець”.

Рух під музику і спів. “Потяг”, “Зайчєня”, “Прапорець”.

Ігри з ковзанням: прокочування дітей по крижаній доріжці, тримаючи їх за руки; скочування з крижаної гірки в положенні сидячи.

Катання на санчатах: катання дитини дорослим; скочування з гірки, сидячи на санчатах; везіння санчат за мотузочок; катання ляльок на санчатах.

Ходьба на лижах: ознайомлення з лижами; спроби стояти, зберігаючи рівновагу; переступання.

Їзда на велосипеді: посадка на триколісний велосипед і сходження з нього з підтримкою та без підтримки дорослого; спроби пересування, управління кермом.

Розвиток дрібної моторики і рухів рук

Ігрові вправи: на розвиток дрібних рухів рук: застібання гудзиків; зав'язування і розв'язування вузлів (різноманітні шнурівки); діставання іграшок із басейну з крупою; розкручування та закручування маленьких кришок; вкладання різноколірних пластикових стаканчиків один в один; перебирання круп, гороху; сортування квасолин за кольором, гудзиків за величиною або за кількістю дірочок у них; розкладання в тарілки різних за формою макаронних виробів, за величиною — камінців, каштанів, жолудів, листочків; нанизування на тонкий шнурок гудзиків, макаронів, намистинок у ланцюжок, роблячи намисто для мами.

Ігри: “Мозаїка”, “Намистини-горошини”, “Лови кульку”, “Палички” тощо.

Безпека життєдіяльності

Формування первинних уявлень про безпечну поведінку в побуті, соціумі, природі. Виховання усвідомленого ставлення до виконання правил безпеки.

Формування обережного й обачного ставлення до потенційно небезпечних для людини та довкілля ситуацій. Формування уявлень про типові небезпечні ситуації і способи поведінки в них: під час спуску сходами не переступати через сходинки, не чіпати (не штовхати) інших дітей; під час ходьби і бігу по нерівній поверхні дивитися під ноги, не брати в руки гострі предмети; не можна брати в незнайомих людей пригощання, іграшки; іти з дитячого садка, з ігрового майданчика можна тільки з татом, мамою або іншим знайомим дорослим; не можна без вихователя залишати ділянку дитячого садка; не можна брати сірники.

Знайомити з елементарними правилами безпечної поведінки у природі (не підходити до незнайомих тварин, не гладити їх, не дратувати; не рвати і не брати в рот рослини тощо). Вживати поняття “можна — не можна”, “небезпечно”. Формувати уявлення про правила безпечної поведінки в іграх із піском і водою (воду не пити, піском не кидатися тощо).

Формування елементарних уявлень про правила безпеки дорожнього руху; виховання усвідомленого ставлення до необхідності виконання цих правил. Без дорослих не можна наближатися до дороги. Біля дороги є світлофор, на ньому вогники: червоний, жовтий, зелений. Коли світлофор засвітиться червоним світлом — це означає, що переходити дорогу не можна ні татам, ні мамам, ні дітям. Коли світлофор засвітиться жовтим вогником — це означає, що потрібно трохи почекати, переходити дорогу ще не можна. А коли світлофор засвітиться зеленим світлом — це означає, що можна йти.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Знає про особисте тіло, що воно складається з таких частин: голова, обличчя, вуха, ніс, рот, волосся, шия, тулуб, кінцівки (руки, ноги).

Відрізняє себе від інших дітей за зовнішнім виглядом.

Орієнтується в основних проявах органів відчуття: око — бачить, вухо — чує, ніс — відчуває запах, язик — смак.

Знає, що люди живуть на Землі серед рослин, тварин.

Знає про необхідність для життя людини таких факторів, як ритм її життя, який робить людину сильною; чинники, які стимулюють розвиток тіла дитини, забезпечують його міцність, — це харчування, загартовування, рух, сон, відпочинок; праця, розваги.

Відрізняє й називає словами деякі групи їжі: овочі, фрукти.

Орієнтується в ознаках спраги та голоду. Ретельно пережовує їжу.

Уміє користуватися серветкою; правильно тримає ложку; дякує дорослим за їжу, бажає смачного іншим дітям і дорослим.

Уміє полоскати рота після їди кип'яченою водою або відваром трави. Користується носовою хусточкою, водою, милом.

У самостійній руховій діяльності виконує підстрибування на місці, відштовхується обома ногами.

Включається з радістю в ігрові вправи та рухливі ігри, які організовує дорослий.

Уміє ходити в парі по колу, взявшись за руки; робить приставні кроки вперед і в сторони; по прямих, хвилястих доріжках (вузьких та широких), по цеглинах, які лежать на відстані 20–25 см одна від одної, ходить уперед-назад (поїзд).

Переступає рівчаки, струмочки, камінці, показує своїм одноліткам, як можна ходити по накреслених лініях, переступати чи перестрибувати їх.

Переходить від ходьби до бігу та від бігу до ходьби.

Бігає разом із дорослими, однолітками в самостійній руховій діяльності, тікає від них; бігає в різних напрямках, не штовхаючи інших; бігає зграйкою в певному напрямку; доганяє предмети, які котяться; бігає безперервно повільно впродовж 30–40 с.

Підстрибує до предметів, які знаходяться вище піднятих рук.

Перестрибує через різноманітні перешкоди, які лежать на підлозі (відстань від 10 до 30 см).

Кидає різноманітні предмети різними способами. Збирає й переносить предмети; передає м'ячі іншим уперед, назад (сидячи на лаві або стільці); прокочує м'ячі (відстань 100–125 см) двома руками сидячи і стоячи; під дугою (столом, стільцем, мотузком). Катає м'ячі однолітку в обмеженому просторі. Збиває кеглі м'ячем. Кидає, відбиває м'ячі різними способами.

У самостійній руховій діяльності кидає: торбинки з піском, мішечки, каштани, кульки у великий кошик (ящик, обруч).

Бере участь в іграх. Розмахує руками вперед-назад (“годинник” — тік-так) з положення руки вниз; вниз-угору (з положення — руки вгору або в сторони).

Виконує оплески в долоні над головою та перед собою.

Присідає, тримаючись руками за опору (стілець).

Піднімається на носки, тримаючись за опору (стілець).

Ворушить пальцями ніг із положення сидячи на полу.

Виконує нахили тулуба вперед із положення стоячи та сидячи.

Згинає й розгинає ноги, сидячи на підлозі.

Може піднімати та опускати ноги, лежачи на спині, з одночасними рухами руками й ногами.

Стоячи на колінах, сидить на п'ятках і підіймається з різним положенням рук (на поясі, долоні на потилиці, руки розведені в сторони).

Може шикуватися в коло за допомогою зорового орієнтира: кубиків, м'ячів, розташованих один від одного на відстані.

Виконує правила в рухливих іграх, діє за прикладом вихователя.

Може самостійно та вправно повзати й лазити в рухливих іграх у спортивній залі та на майданчику, діяти на сигнал дорослого.

Із задоволенням доганяє, ловить, передає м'яч у рухливих іграх.

Самостійно стрибає в рухливих іграх у середньому темпі.

Прислуховується до сигналу та діє за ним.

Спокійно переносить середні та малі навантаження у процесі занять із фізичної культури, ранкової гімнастики, рухливих ігор.

► **Показники компетенції дитини:**

- називає свої частини тіла;
- знає назви гігієнічних процедур та самостійно виконує їх (умивання, одягання, роздягання тощо);
- називає рухи людини та свої (біжить, ходить, стрибає тощо);
- знає назви страв, їсть з апетитом різні страви;
- визначає, де болить, відчуває біль, каже про це батькам, вихователю, співчуває болю інших людей;
- виконує елементарні загартувальні процедури, знає їхню назву;
- негативно ставиться до шкідливих звичок;
- співчуває дітям, дорослим із фізичними і психічними проблемами;
- вільно рухається, виявляє інтерес до різних рухів, рухливих ігор, весела, життєрадісна;
- швидко засинає, вчасно пробуджується;
- знає назву спортивного обладнання;
- виявляє інтерес до об'єктів природи як чинників свого здоров'я.

Когнітивний розвиток

Формування наочно-дійового й наочно-образного мислення на основі функціональної діяльності з предметами шляхом забезпечення розвитку первинних уявлень: про основні властивості предметів з активним використанням дотику, зору, слуху, нюху; про предмети контрастних та однакових груп; про кількість предметів: багато й один.

Сприяти розвитку в дітей безпосередніх наочно-дійових способів пізнання (подивитися, послухати, понюхати, поторкати, погладити) та опосередкованих (літературні й художні образи). Сприяти спостереженню у природі деяких залежностей (у теплі сніг тане, дме вітер — гілки гойдаються).

Створення умов для набуття досвіду: дослідницькі дії із визначення кольору, величини, форми предмета; визначення ознак схожості та відмінностей між предметами, що мають однакову назву; добирання предметів за величиною (великі і маленькі); розрізнення їх за формою (куля, куб тощо); назви властивостей предметів; експериментування з піском, водою; орієнтування у груповій кімнаті, в найближчому оточенні; розрізнення частин доби, використання в мовленні відповідних слів; розрізнення та назви іграшок, предметів меблів, одягу, посуду, членів своєї сім'ї і персоналу групи.

Предметний світ

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ

Дати уявлення про предмети найближчого оточення, з якими діти активно діють у повсякденному житті: предмети одягу та взуття, меблів, іграшок. Сприяти появі в словнику дітей узагальнювальних понять (*іграшки, посуд, одяг, взуття, меблі* тощо). Викликати інтерес дітей до предметів найближчого оточення: іграшки, посуд, одяг, взуття, меблі, транспортні засоби.

Познайомити із функціональним призначенням цих предметів, особливостями будови і призначенням їхніх частин (у чашки ручка, щоб було зручно тримати); матеріалів, що широко застосовуються (папір, дерево, скло, метал), та їхніми основними якостями і властивостями (скло холодне, прозоре, б'ється; папір гладенький, м'який), точно співвідносити назву із предметом (стілець — крісло — табуретка), диференціювати за допомогою дорослого призначення предметів.

На конкретних прикладах учити встановлювати (за допомогою дорослого) зв'язок між призначенням предмета й особливостями його будови.

Спонукаати дітей називати колір, величину предметів, матеріал, з якого вони зроблені (папір, дерево, тканина, глина); порівнювати знайомі предмети (різні шапки, рукавички, взуття тощо), підбирати предмети за тотожністю ("знайди такий же", "підбери пару"), групувати їх за способом використання (із чашки п'ють тощо). Розкривати різноманітні способи використання предметів.

Сприяти реалізації потреби дитини в оволодінні діями із предметами. Вправляти у встановленні схожості й відмінності між предметами, що мають однакову назву (однакові лопатки; червоний м'яч — синій м'яч; великий кубик — маленький кубик). Називати властивості предметів: великий, маленький, м'який, пухнастий тощо.

Ознайомлювати дітей із транспортними засобами найближчого оточення. Учити розрізняти та правильно називати легкові, вантажні автомобілі, види пасажирського транспорту (автобус, трамвай, поїзд). Формувати уявлення про призначення легкового, пасажирського транспорту (для перевезення людей) та вантажного (для перевезення вантажів). Учити виділяти, називати частини вантажного автомобіля (кабіна, кузов, колеса) і деякі дії шофера.

Нагадувати дітям назву міста (селища), у якому вони живуть.

Сприйняття праці дорослих. Продовжувати знайомити дітей із дорослими в найближчому оточенні (двірник, помічник вихователя, кухар тощо), знайомити із предме-

тами, створеними працею людей. Викликати інтерес до простих трудових дій, бажання брати участь або виконувати самостійно, відображувати у грі. Спонукає визначати та називати деякі трудові дії (помічник вихователя миє посуд, прибирає кімнату, приносить їжу, мінє рушники тощо). Розповісти, що дорослі виявляють працьовитість, вона допомагає їм успішно виконати трудові дії. Формувати уявлення про те, що речі виробляються людьми з різних матеріалів, різними інструментами (створення дорослим різних коробок для дитячих ігор).

Дати уявлення про працю дорослих (мама пере тощо), про зміст основних трудових процесів няні, двірника, про результати праці, її значення для людей. З допомогою дорослого вчити виділяти й називати (за запитаннями) компоненти в послідовності їхнього виконання в конкретному процесі праці.

Оволодіння основами трудової діяльності. Залучати малюка до посильної праці із самообслуговування, господарчо-побутової, ручної; допомагати оволодівати орудійними діями відповідно до функціонального призначення предметів; викликати інтерес до результату дії та прагнення отримати потрібний результат, пояснювати зв'язок між результатом і способом дії, викликати почуття задоволення від досягнення результату.

Виховання культурно-гігієнічних навичок. Формувати звичку (спочатку під контролем дорослого, а потім самостійно) мити руки після забруднення та перед їдою, насухо витирати лице й руки особистим рушником.

Учити за допомогою дорослого випорожнитися; користуватися індивідуальними предметами (носовою хусткою, серветкою, рушником, гребінцем, горщиком).

Формувати вміння під час їди правильно тримати ложку.

Самообслуговування. Учити дітей одягатися та роздягатися у визначеному порядку; за невеликої допомоги дорослого знімати одяг, взуття (розстібати гудзики спереду, застібки на липучках); у певному порядку акуратно складати знятий одяг. Привчати до охайності.

Суспільно корисна праця. Залучати дітей до виконання простих трудових дій: спільно з дорослим і під його контролем розставляти хлібниці (без хліба), серветки, розкладати ложки тощо.

Привчати підтримувати порядок в ігровій кімнаті, після закінчення ігор розставляти ігровий матеріал по місцях.

Повага до праці дорослих. Заохочувати інтерес дітей до діяльності дорослих. Звертати увагу на те, що та як робить дорослий (як доглядає за рослинами (поливає) і тваринами (годує); як двірник підмітає двір, прибирає сніг; як столяр чинить альтанку тощо), навіщо він виконує ті або інші дії. Розвивати активність, інтерес, бажання виконувати доручення дорослих.

Виховувати здатність перемагати труднощі. Помічати, підтримувати та стимулювати ініціативну активність дитини у прагненні встановити контакти з дорослими та дітьми, самостійний пошук і вибудовування взаємин з різними людьми та в різних ситуаціях. Учити встановлювати зв'язки між початком виконання завдань і кінцевим результатом. Сприяти формуванню в дитини дбайливого ставлення до людей, рукотворного світу. Підтримувати становлення особистісних якостей дитини: самостійності, активності, упевненості в собі.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Удосконалює вміння відбирати та групувати предмети за практичним використанням, називати їх. Використовує предмети за їхнім призначенням (чашка — щоб пити воду; рушник — для витирання рук). Вправляється в називанні засобів пересування (автомобіль, поїзд, автобус тощо).

Закріплює навички бережного ставлення до предметів.

Відбиває в іграх окремі види праці дорослих, передає під час ігор ставлення дорослих до роботи, турботливе ставлення до близьких людей. Бере участь у побутовій праці: прибирає іграшки, збирає листя, розставляє хлібниці. Виявляє самостійність під час одягання, роздягання, умивання. Вправляється в називанні процесів самообслуговування, їхніх частин (застебнути, знайти лице та спід); користується словами: “застібка”, “рукава”, “манжета”. Відтворює процеси самообслуговування під час ігор на побутову тематику.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- знає й називає предмети найближчого оточення;
- вказує на частини та ціле у предметах;
- називає операції праці дорослих (миє посуд, пере білизну);
- на прохання дорослого обирає картинки із зображенням вантажного та пасажирського транспорту;
- виявляє зацікавлення працею дорослих. Виконує прості доручення.

Сенсорний розвиток. Формування чуттєвого досвіду

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ**

Орієнтація за кольором. Знайомити дітей із предметами 4–8 кольорів: червоний, жовтогарячий (оранжевий), жовтий, зелений, синій, фіолетовий, чорний, білий.

Орієнтація за формою. Розвивати уявлення про форму предметів. Учити групувати предмети за формою: овал, прямокутник, трикутник, квадрат. Учити за контуром визначати зображені предмети.

Орієнтація за величиною. Розвивати вміння диференціювати однорідні предмети: менший, більший; групувати однорідні предмети, що різко відрізняються за величиною. Залучати дітей до формування груп однорідних предметів. Учити розрізняти кількість предметів (один — багато).

Орієнтація у просторі. Учити дітей розуміти та позначати словами поняття: високо — низько, вгорі — знизу, вгору — вниз (щодо руху). Продовжувати накопичувати в дітей досвід практичного освоєння навколишнього простору (приміщень групи і ділянки дитячого садка). Розширювати досвід орієнтування в частинах власного тіла (голова, лице, руки, ноги, спина). Учити рухатися за вихователем у певному напрямку.

Орієнтація за запахом і на смак. Учити визначати їжу за запахом та на смак за допомогою слів: “приємний”, “неприємний”, “гіркий”, “солодкий”, “кислий”, “смачний”.

Орієнтація за звуками. Учити за характером звуку визначати предмети, називати звук словами: “радісний”, “сумний”, “веселий” (за характером); “тихий”, “гучний” (за силою голосу).

Орієнтація за дотиком. Визначати та називати якості предметів за дотиком рук, усього тіла: вода тепла чи холодна; повітря холодне, тепле; земля холодна, суха, волога; листя гладеньке; каміння тверде; вата, хутро м’які.

Розвиток борічного відчуття. Дати уявлення про вагу деяких предметів: вата легка, каміння важке тощо.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Ураховує колір, форму, розмір, фактуру, вагу; співвідносить деталі (частина, ціле), їхнє розташування, якості у практичній діяльності: у дидактичних іграх, іграх із предметами-знаряддями.

Використовує зорове сприйняття предметів (дитина здатна зібрати пірамідку, накриває коробку відповідною кришкою, вкладає в коробку різні за розміром співвідносні іграшки, будує доріжку, вежу, паркан; складає прості візерунки з мозаїки з великими деталями).

Використовує слова-назви із предметним значенням: прямокутник — цеглинка; круг — кулька. Виконує завдання за зразком і словесною вказівкою.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- диференціює 4–8 кольорів;
- добирає 3–4 кольори;
- збирає мотрійку, яка складається із 3–4-х маленьких;
- добирає геометричну фігуру до її зображення на малюнку;
- збирає пірамідку з 5–8 кілець (у порядку зменшення розміру кілець);
- на прохання кладе предмети в, на, під інший предмет;
- називає предмети, які подають звуки;
- збирає головоломки із 3-х частин;
- добирає за зразком предмети однакової текстури.

Світ природи

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО НАПРЯМУ**

Світ неживої природи. Учити помічати та називати різний стан погоди (іде дощ, сніг; світить сонце; дме вітер). Дати уявлення про об'єкти неживої природи: пісок, земля, камінці, глина, вода, сніг. Формувати загальні уявлення про яскраві істотні ознаки і якості: пісок сухий (мокрый, вологий), сиплеться (ліпиться, формується); камені великі (малі), важкі; вода тепла (холодна), розливається, у воді предмети тонуть, плавають тощо.

Учити розпізнавати сезонні спостереження:

Осінь: звертати увагу дітей на осінні зміни у природі: похолоднішало, на деревах пожовтіло й опадає листя, формувати уявлення про те, що восени дозріває багато овочів та фруктів.

Зима: формувати уявлення про зимові природні явища: стало холодно, йде сніг, залучати до участі в зимових забавах (катання з гірки і на санчатах, гра в сніжки, ліплення сніговика тощо).

Весна: формувати уявлення про весняні зміни у природі: потепліло, тане сніг; з'явилися калюжі, травичка, комахи; набубнявіли бруньки.

Літо: спостерігати природні зміни: яскраве сонце, жарко, літають метелики. Учити дітей помічати красу природи в різні пори року.

Рослинний світ. Учити впізнавати за зовнішнім виглядом, смаком, назвою: огірок, помідор, моркву, яблуко, апельсин. Виробляти вміння розрізняти дерева (1–2 види), траву, квіти. Розрізняти на вигляд та смак овочі (помідор, огірок, морква тощо) і фрукти (яблуко, груша тощо).

Тваринний світ. Ознайомлювати дітей із тваринами у процесі безпосереднього спостереження, за допомогою ілюстрацій та іграшок (із собакою, кішкою, куркою, півнем, козою, коровою, зайцем, ведмедем) і їхніми дитинчатами та називати їх. Учити називати частини тіла тварин: голова, хвіст, ноги, лапи; на голові: вуха, роги, очі, рот тощо. Навчити виділяти найбільш характерні особливості тварин: у корови, кози — роги, у півня — красивий гребінець, у зайця — довгі вуха, короткий хвіст. Познакомити із птахами, які прилітають на майданчик. Дати уявлення про особливості їхньої поведінки (літають,

сідають на дерева, дзьобають тощо). Разом із дітьми спостерігати за птахами і комахами на ділянці, за рибками в акваріумі; підгодовувати птахів. Виховувати дбайливе ставлення до тварин. Учити основам взаємодії з природою (доглядати рослини і тварин, не завдавати шкоди; одягатися відповідно до погоди).

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Обстежує об'єкти за допомогою зорово-тактильно-рухових дій.

Розрізняє об'єкти живої та неживої природи під час спостережень; знаходить об'єкти за вказаними ознаками.

Виконує посильні дії в спільній із вихователем діяльності в куточку природи: підтримати лійку, насипати корм, налити воду пташкам.

Виявляє інтерес до спостережень та догляду за неживою природою, рослинами і тваринами.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- розрізняє об'єкти живої природи: дерево, кущ, трава, тварина; неживої природи: пісок, земля, глина, каміння;
- бере участь у догляді за рослинами, тваринами;
- називає окремі ознаки: колір, розмір, форму, стан, запах;
- називає тварин та їхніх дитинчат, частини тіла, особливі ознаки.

Конструювання

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ**

Ознайомлювати з різноманітними конструктивними властивостями будівельного матеріалу (кубиків, цеглинок, пластинок).

Учити розміщувати цеглинки на площині для спорудження різних за призначенням будівель. Ознайомлювати із залежністю стійкості будівельного матеріалу від його розташування на площині.

Учити споруджувати елементарні будівлі та з'єднувати їх загальним сюжетом.

Розвивати просторову орієнтацію (відстань об'єкта — довга доріжка; розташування об'єктів на столі — в середині).

Знайомити дітей із простими способами конструювання: накладення і додавання однієї деталі до іншої, організовувати спільне з дітьми сюжетне конструювання простих конструкцій: довгу крамничку для мотрійок із цегли, високу вежу з кубиків для півника, широку та вузьку доріжки для ляльок, ворота, стільчик для маленького і стілець для великого ведмедика тощо.

Використовувати сюжетні набори “Зоопарк”, “Домашні тварини”, конструктори типу LEGO, що ініціює їхні ігрові дії.

Конструювання з паперу

Формування початків уяви, образного мислення. Створення умов для дитячого експериментування з папером, що має різні властивості (мнеться, рветься, складається, ріжеться тощо). Показувати дітям первинні способи роботи з папером — м'яття та розривання, допомагати їм побачити в зім'ятих грудочках і розірваних папірцях образ художнього характеру (жовті курчата у траві, червоні яблучка на яблуні тощо).

Складати разом із дітьми прості комбінації (наприклад: діти роблять травичку шляхом розривання зеленого паперу, і туди поміщають кульбаби (грудочки); на аркуші паперу сірого кольору поміщають “горобців (грудочки), що купаються”, тощо), підтри-

мувати ініціативу дітей; використовувати створені дітьми та вихователями панно як прикраси для групових кімнат.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Використовує будівлі в сюжетній грі.

Добирає необхідний будівельний матеріал для споруд.

Самостійно розбирає споруди і складає будівельний матеріал у коробку.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- виокремлює з будівельного матеріалу кубик, цеглинку;
- ідентифікує призму, позначаючи її словом “дах”;
- будує доріжку, вежу, паркан із 4–6 елементів будівельного матеріалу;
- відтворює предмети найближчого оточення в спорудах, будує стіл, стілець із двох елементів.

Розвиток особистості

Сприяти зародженню й розвитку в дітей особистісних якостей. Стимулювати розвиток спілкування: інтерес до спілкування з різними людьми, подальше освоєння правил мовленнєвого спілкування; сприяти розвитку всіх сторін мовлення як головного засобу розвитку особистості.

Розвивати ініціативне спілкування дитини з однолітками та дорослими, проявляти при цьому доброзичливість, співпереживання, прагнення надати допомогу. Сприяти змістовному, діловому спілкуванню з дорослими в різних видах діяльності. Створювати умови для партнерського спілкування та наслідування дорослого під час освоєння будь-якої діяльності; дорослий — носій норм, зразка, який пояснює і допомагає, цінитель результату, партнер.

Сприяти появі потреби бути успішним у діяльності, створювати основу для формування позитивного образу “Я”, розвитку позитивної самооцінки залежно від успішності дитини в спілкуванні та в різних видах діяльності.

Розширювати діапазон самостійно виконуваних дій дитини, створювати атмосферу емоційного прийняття і розуміння дитиною корисності своїх дій.

Збагачувати та розширювати зв'язки дитини з довкіллям, підтримувати інтерес до доступних її розумінню явищ у повсякденному житті і в спеціально організованій діяльності, розвивати здатність до відображення вражень в ігровій та художній діяльності.

Соціалізація

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ**

Спілкування. У процесі спілкування треба розвивати в дитини інтерес до різних людей (дорослих і однолітків), підтримувати ініціативне спілкування дитини з однолітками та дорослими, проявляти при цьому доброзичливість, співпереживання радісному і сумному настрою іншого, прагнення надати допомогу. Стимулювати спілкування на вербальному рівні. Важливо сприяти змістовному спілкуванню в різних видах діяльності. Створювати умови для партнерського спілкування та наслідування дорослого під час освоєння діяльності. Україй важливо, щоб у дитини виникало почуття задоволення від спілкування з людьми, тому необхідно сприяти розвитку позитивної самооцінки, позитивного образу “Я” і відповідного емоційного фону спілкування.

Процес соціалізації дитини неможливий без формування уявлень про:

- *людину*. Зовнішні особливості (елементарні відомості про людський організм, його фізичний та психічний стани — здоровий, хворий, веселий, сумний, втомився). Підтримувати інтерес до пізнання себе як людини: “Я” — хлопчик, “Я” — дівчинка, я вмію дружно гратися, працювати, малювати тощо.

- *сім'ю*. Дізнаватися про свій будинок і квартиру. Знати членів сім'ї: мама, тато, бабуся, дідусь; їхні трудові дії: готують обід, купують продукти, тато допомагає прибирати квартиру тощо: “Наша сім'я”. Розуміти залежність між станом членів сім'ї та поведінкою дитини (бабуся хворіє — шуміти не можна тощо).

- *дитячий садок*. Дізнаватися про свій дитячий садок. Орієнтуватися у приміщенні своєї групи і на ділянці (розміщення ігрового матеріалу та устаткування). Знати трудові дії дорослих: назва професії, форма одягу, предмети праці і дії, значущість праці (вихователь, помічник вихователя, лікар, кухар, шофер, дворник).

- *рідне місто, селище, село*. Вулиця, де живе дитина; вулиця, на якій розташований дитячий садок; найближчі будівлі та споруди; рослини, природні явища: назви, якісні характеристики. Соціальний розвиток дітей у спілкуванні з природою (екологічне виховання). Учити дітей помічати стан рослин, настроїв тварин, викликати бажання не заважати, захищати, потурбуватися. Спонукаючи дітей до прояву дбайливого, зацікавленого ставлення до природи різними способами: словом, мімікою, жестом. Залучати до елементарної співучасті в догляді за об'єктами природи. Забезпечити профілактику небезпечної поведінки із тваринами: не підходити близько до незнайомих, чужих тварин, не чіпати руками, не лякати.

Розвивати інтерес, довіру й симпатію дитини до найближчих дорослих та однолітків. Формувати вміння використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування (доброзичливо вітатися, відповідати на привітання інших, дякувати, ввічливо просити, махати привітно рукою, кивати головою у відповідь тощо). Підтримувати бажання дитини спілкуватися з однолітками й дорослими з приводу предметів, іграшок та дій із ними, спонукаючи дітей до взаємодії (грати, малювати, будувати, розглядати разом книжки тощо). Розвивати доброзичливі відносини з дорослими: прагнення слухати й чути дорослого, привертати увагу до себе, ставити запитання, виконувати прохання, прості доручення, просити поради та приймати її тощо. Учити говорити про себе в першій особі.

Емоції. Надати дитині можливості побачити різні емоційні стани дорослих і дітей: радість, сум, гнів, здивування; допомогти дитині помічати їхню зміну та виявляти співчуття (пожаліти, допомогти). Формувати емоційно-оцінне уявлення про те, що є добре й погане, стимулювати позитивну поведінку дитини в різних ситуаціях (*пожалій іншого, якщо йому погано або боляче; поділись іграшкою; порадій разом з іншим чи за іншого; не бійся* тощо).

Самопізнання. Формувати та підтримувати позитивне ставлення дитини до самої себе (“Я хороший!”). Підтримувати впевненість у собі, своїх силах (“Я можу!”), розвивати потребу в самостійності (“Я сам!”). Допомогти дитині розрізнити свою статеву приналежність за зовнішніми ознаками (одяг, ім'я, зачіска тощо). Знати своє ім'я, впізнавати себе в дзеркалі, на фотокартці.

Формувати уявлення дітей про людей (дорослих, однолітків), про особливості зовнішнього вигляду, яскраво виявлених емоційних станів людей.

Учити вітатися і прощатися з вихователями, дорослими, користуватися словами на означення вдячності, прохання (*дякую, будь ласка*).

Формувати практичний досвід моральної поведінки в оточенні однолітків.

Учити виконувати правила культурної поведінки на вулиці, в дитячому садочку, вдома.

Учити орієнтуватися у своїй групі, на ділянці дитячого садка: називати основні приміщення, споруди.

Формувати інтерес до праці близьких дорослих. Учити берегти результати праці, в ігровій формі залучати до спільної праці з дорослими.

Формувати елементарні уявлення про окремі добрі та погані вчинки.

Формувати почуття емоційної захищеності.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Звертається до інших дітей на ім'я, іноді звертається до підгрупи дітей за статевими ознаками (“Дівчатка, пограймо з ляльками”, “Хлопчики, побудуймо дім”).

Використовує слова вітання, прощання, подяки, називає імена під час спілкування з дорослими та однолітками (за нагадуванням дорослого).

Бере участь у спільних іграх з однолітками, керуючись правилами поведінки.

Прагне виявляти увагу, співчуття, бажання поступитися, поділитися, допомогти.

Дитина емоційно чуйна, чутлива до ставлення дорослих до себе, потребує емоційної підтримки (“молодець” тощо); проявляє любов і ніжність до близьких людей; реагує на музику, із задоволенням рухається під музику та слухає прості твори; з'являється уявлення про небезпеку (не підходить близько до глибокої ями, обережно наближається до собаки, тримається за перила або стінку, спускаючись зі сходів тощо).

Використовує знання про призначення приміщень групи: спальня — де діти відпочивають тощо.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- виявляє активність у спілкуванні з тими, хто оточує, починає оволодівати ситуативним спілкуванням та елементарним співробітництвом із дорослим;
- зберігає здебільшого емоційно-позитивний настрій, швидко долає негативні стани, виражає прагнення до позитивної оцінки тих, хто оточує, позитивно відгукується про себе та своїх близьких;
- мовленнєве спілкування з однолітками має форму емоційно-практичного спілкування. До однолітків ставиться дружелюбно, має друзів;
- за власною ініціативою виявляє співчуття, виражає прагнення допомогти;
- знає деякі власні можливості, починає в них вірити;
- отримує задоволення від своєї самостійності;
- у більшості випадків виконує вимоги дорослих;
- виконує прохання дорослих (принести або взяти предмет);
- каже “будь ласка”, “дякую”, коли нагадують;
- розуміє прояви почуттів, називаючи їх: “любить”, “сердиться”, “посміхається” тощо;
- відгукується на своє ім'я: “Я — Даринка”, говорить про себе в першій особі з розумінням своєї статево-рольової приналежності (“Я — дівчинка”, “Я — хлопчик”);
- ідентифікує себе на фотокартках та у дзеркалі;
- знає членів своєї родини, називає їхні імена;
- за зовнішніми ознаками розрізняє стать.

Ігрова діяльність

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ

Формувати способи ігрової діяльності: виробляти вміння використовувати ігрові дії з іграшками, що об'єднані нескладним сюжетом; самостійно добирати 1–2 предмети для гри, зайняти себе грою, зосереджено діяти з ігровим матеріалом за зразком і простими правилами.

Виробляти вміння гратися не тільки поруч, а й разом з іншою дитиною.

Розвивати позитивне спілкування дітей одне з одним.

Учити діяти з предметами та іграшками, включаючи нові епізоди до знайомого сюжету; добирати предмети-замісники.

Формувати найпростіші форми рольової поведінки (мама, водія, лікаря).

Навчити використовувати як партнера у грі ляльку, ведмедика, перетворювати іграшку в персонаж.

Дидактичні ігри. Збагачувати в іграх із дидактичним матеріалом чуттєвий досвід дітей. Закріплювати знання про величину, форму, колір предметів. Учити збирати із частин ціле, пірамідки з різнокольорових кілець, кубиків, пірамідку (вежу) з 5–8 кілець різної величини; орієнтуватися в співвідношенні площинних фігур “Геометричної мозаїки” (круг, трикутник, квадрат, прямокутник); складати ціле із чотирьох частин (розрізних картинок тощо); порівнювати, співвідносити, групувати, встановлювати тотожність і відмінність однорідних предметів за однією із сенсорних ознак (колір, форма, величина), розміщення у просторі.

Проводити дидактичні ігри на розвиток уваги і пам'яті (“Чого не стало?”); слухової диференціації (“Що звучить?”); тактильних відчуттів, температурних відмінностей (“Чарівний мішечок”, “Теплий — холодний”, “Легкий — важкий”); дрібної моторики руки (іграшки з гудзиками, гачками, блискавками, шнуруванням тощо).

Рухливі ігри. Розвивати в дітей бажання грати разом із дорослим в рухливі ігри з простим змістом. Привчати до спільних ігор невеликими групами. Підтримувати ігри, в яких удосконалюються рухи (ходьба, біг, кидання, катання). Учити виконувати нескладні правила гри, погоджувати свої дії з діями дорослого та інших дітей. Відтворювати рухи знайомих персонажів (зайчика, ведмедика, птахів). Формувати навички в рухах: бігати зграйкою, ходити навшпильках, підстрибувати на місці, кружляти, котити, прокочувати, кидати м'яч тощо.

Сюжетно-рольові ігри. Учити дітей виявляти цікавість до ігрових дій однолітків; допомагати грати поруч, не заважати одне одному.

Учити виконувати декілька дій з одним предметом і переносити знайомі дії з одного об'єкта на інший; виконувати за допомогою дорослого декілька ігрових дій, об'єднаних сюжетною канвою. Сприяти бажанню дітей самостійно підбирати іграшки та атрибути для гри, використовувати предмети-замісники.

Підводити дітей до розуміння ролі у грі. Формувати початкові навички рольової поведінки; учити пов'язувати сюжетні дії з роллю. Розвивати передумови творчості.

Театралізовані ігри. Пробуджувати інтерес до гри, що театралізується, шляхом спілкування з персонажем (лялька Катя показує концерт), розширення контактів із дорослим (бабуся запрошує...). Спонукаючи дітей відгукуватися на ігри-дії зі звуками (живої і неживої природи), наслідувати рухи тварин та птахів під музику, під звучне слово (у творах малих фольклорних форм).

Сприяти прояву самостійності, активності у грі з персонажами-іграшками.

Створювати умови для систематичного емоційного перегляду театралізованих вистав у виконанні дорослих.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Бере участь в ігрових об'єднаннях (2) під керівництвом вихователя.
Удосконалює вміння наслідувати дії дорослих у грі.
Вчиться прибирати іграшки на свої місця.
Порівнює іграшки за розміром, кольором.
Правильно називає предмети, що використовуються у грі.
Використовує знання про властивості матеріалів в іграх із водою, піском, снігом.
Відтворює образні дії деяких персонажів (стрибає, як зайчик; ходить, як ведмедик).

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- грає разом із дорослим, узгоджуючи свої нескладні дії;
- виконує ролі мами, лікаря, шофера (1–2 ігрові дії);
- використовує споруди для обігравання;
- наслідує ігрові дії за дорослим;
- використовує предмети-замісники (кубик — мило тощо).

Мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування, розвиток мовлення

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ**

Звукова культура мовлення. Вправляти дітей у виразній вимові ізольованих голосних і приголосних звуків (окрім свистячих, шиплячих та сонорних), у правильному відтворенні звуконаслідувань, слів і нескладних фраз (із 2–4 слів). Учити дітей чітко вимовляти голосні [а], [у], [о], [е], [и], [і] та приголосні звуки [б], [п], [м], [н], [т], [д], [к], [г], [х], [ф], [в], [с], [з], як тверді, так і м'які ([с] — [с'], [т] — [т'], [з] — [з']): *суп — сік, тато — тьотя, вези — візьми*; проривний звук [г] у словах: *гуля, тава, дзига, гудзик*; чітко вимовляти кожний склад у дво- і трискладових словах: *мо-ло-ко, ма-ши-на, ма-ли-на, со-ба-ка, ко-па-ти, хо-ди-ти*. Стежити за роздільною вимовою звукосполучень типу [мйа], [вйа], [пйу], [мйач], [пйе], [бйе], [мйасо]. Вправляти дітей у вимові шиплячих звуків та звуків [ц], [р].

Розвивати слухову увагу, фонематичний слух, диференціювати на слух слова, які різняться одним чи двома звуками: *коси — кози, дуб — зуб, пити — мити — лити, нігті — кігті*.

Учити промовляти слова в різному темпі (швидко, повільно), формувати вміння користуватися (за наслідуванням) висотою і силою голосу (тихо, тихіше, голосно, голосніше), чітко, не ковтати склади та закінчення, вправляти у звуконаслідуванні й римуванні (мовленнєві ігри).

Розвивати артикуляційний та голосовий апарат, мовленнєве дихання та виразність мовлення.

Формування словника. На основі розширення орієнтування дітей у найближчому оточенні розвивати розуміння мовлення й активізувати словник. Учити розуміти мовлення дорослих без наочного супроводу та розвивати вміння дітей за словесною вказівкою педагога знаходити предмети за назвою, кольором, розміром (“Візьми червоний олівець” тощо); називати їхнє місце розташування (“Трибок на верхній полиці, високо”); імітувати дії людей і рухи тварин (“Походи, як ведмежа”).

Розвивати здатність дітей розуміти мовлення дорослих, звернене до інших дітей (до всіх дітей), контекстне мовлення (оповідання, казки, розповіді), розуміти та впізнавати дії і сюжети за картинками, показами, театральними виставами.

Збагачувати словник дітей різними частинами мови: іменниками, що означають назви іграшок, предметів особистої гігієни (*рушник, зубна щітка, гребінець, носова хустка*), одягу, взуття, посуду, меблів, спального приладдя (*ковдра, подушка, простирадло, піжама*), транспортних засобів (*автомашина, автобус*), овочів, фруктів, домашніх тварин і їхніх дитинчат; дієсловами, що означають трудові дії (*прати, лікувати, поливати*), дії, протилежні за значенням (*відкривати — закривати, знімати — надівати, брати — класти*), дії, що характеризують взаємини людей (*допомогти, пошкодувати, подарувати, обійняти*), їхній емоційний стан (*плакати, сміятися, радіти, ображатися*); прикметниками, що означають колір, величину, смак, температуру предметів (*червоний, синій, солодкий, кислий, великий, маленький, холодний, гарячий*); прислівниками (*близько, далеко, високо, швидко, темно, тихо, холодно, жарко, слизько*). Уводити в активний словник дітей слова ввічливості (*добрий день, добрий ранок, до побачення, дякую, вибач, будь ласка*) та узагальнювальні слова (*іграшки, посуд, одяг, їжа* тощо). Сприяти вживанню засвоєних слів у самостійному мовленні дітей.

Граматична правильність мовлення. Учити погоджувати іменники і займенники з дієсловами, уживати дієслова в майбутньому та минулому часі, змінювати їх за особами, використовувати в мовленні прийменники (*у, на, у, за, під*). Вправляти дітей у правильному вживанні іменників: жіночого, чоловічого і середнього роду в родовому відмінку однини; жіночого і чоловічого роду — в давальному відмінку однини; жіночого роду із прийменником, чоловічого та середнього роду — в орудному відмінку однини; жіночого, чоловічого та середнього роду — в місцевому відмінку однини із прийменниками *на, у*. Правильно вживати рід та число іменників, узгоджувати слова в роді та числі в реченні, утворювати множину іменників; правильно вживати кличну форму іменників.

Уживати слова із суфіксами *-ик, -ичк-, -оньк-, -еньк-*, із суфіксом *-ищ-*. Уживати дієслова в теперішньому, минулому, майбутньому часі, у наказовому способі.

Узгоджувати прикметники з іменниками в роді та числі. Учити будувати прості поширені речення з однорідними членами, складносурядні і складнопідрядні речення зі сполучними засобами: *і, якщо, тому що, коли, щоб, де, який*; із питальною, розповідною та окличною інтонацією, зокрема вживати питальні слова (*хто, що, де*) в нескладних фразах із 2–4 слів.

Зв'язне мовлення. Допомогати дітям відповідати на прості (“Що?”, “Хто?”, “Що робить?”) і складніші запитання (“Кому?”, “Який?”, “Коли?”, “Куди?”).

Заохочувати спроби дітей старше за 2 роки 6 місяців на прохання вихователя розповідати про зображення на картинці, про нову іграшку, про подію з особистого досвіду.

Під час ігор-інсценувань учити дітей повторювати нескладні фрази. Допомогати дітям старше за 2 роки 6 місяців драматизувати уривки з добре знайомих казок. Учити слухати невеликі оповідання без наочного супроводу.

Мовленнєве спілкування. Створювати розвивальне мовленнєве середовище та сприяти розвитку мовлення як засобу спілкування. Давати дітям різноманітні доручення, які стимулюватимуть спілкування з однолітками й дорослими (“Заглянь у роздягальню і розкажи мені, хто прийшов”, “Дізнайся в тітки Олі та розкажи мені” тощо). Домагатися того, щоб до кінця третього року життя мовлення стало повноцінним засобом спілкування дітей одне з одним.

Привчати дітей брати участь у невимушеній розмові, бесіді, відповідати на запитання, підтримувати розмову, звертатися із запитаннями (“Де ти була?”, “Що робила?”, “Що це?”, “Яка іграшка тобі подобається?”), відповідати на запитання за змістом картини, казки, невеличкого оповідання фразами, реченнями (3–8 слів). Залучати дітей до спільної розповіді за сюжетною картиною, за ігровою ситуацією, до спільного розповідання

казки (“Дід та баба”). Пропонувати для самостійного розгляду картинки, книги, іграшки як наочного матеріалу для спілкування дітей одне з одним і вихователем. Розповідати дітям про предмети, а також про цікаві події (про звички та хитрощі домашніх тварин); показувати на картинках стан людей і тварин (радіє, сумує тощо).

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Перше півріччя (2 роки — 2 роки 6 місяців)

Розуміє зв’язне мовлення дорослих, смисловий зміст потішок, забавлянок, віршів, інсценівок, казок, оповідань із використанням наочності. Розуміє майбутній і минулий час дієслів, якщо вони безпосередньо були в досвіді дитини. Слово дорослого стає регулятором поведінки дитини, дитина діє за словесною інструкцією дорослих, виконує словесні доручення. Розуміє запитання дорослого, відповідає на них окремими словами, діями, жестами. Звертається до дорослих із простими запитаннями: “Що це?”, “Як?”, “Де?”, “Чому?”, “Коли?”.

Легко повторює за дорослими слова, фрази, в ігровій формі добирає рими (виконує разом із дорослим ігрові вправи на римування). Чітко промовляє голосні, більшість приголосних. Може спостерігатися пом’якшена вимова окремих приголосних звуків, шиплячих, свистячих, заміна чи пропуск звука [р].

Збагачується лексика, в активному словнику нараховується до 500–600 слів. Знає забавлянки, потішки, коротенькі віршики. У мовленні переважають іменники та дієслова, з’являються поширені прості (до 7–8 слів) речення, а також складні речення зі сполучниками, хоча ще не завжди правильні (аграматичні).

Мовлення стає основним засобом спілкування не лише з дорослими, а й з іншими дітьми. Багато й довго розмовляє, легко підтримує розмову, виявляє ініціативу спілкування. У звичних життєвих ситуаціях визначає наперед словами свої бажання та дії.

Друге півріччя (2 роки 6 місяців — 3 роки)

Розуміє зміст мовлення дорослих про події та явища, яких не було в безпосередньому досвіді дитини, але окремі їхні елементи раніше вже сприймалися дитиною. Розуміє зміст художніх текстів, розповідей з використанням наочності. Легко запам’ятовує забавлянки, вірші. Знає напам’ять 4–5 забавлянок, віршів, пісень.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- вимовляє правильно, чітко всі голосні та приголосні звуки, крім шиплячих [ж], [ч], [ш] та [р]. Зникає загальна пом’якшеність мовлення. Мовлення емоційно виразне;
- у словнику дитини є всі частини мови, окрім прислівників і дієприслівників. Словник складає 1000–1300 слів. Уживає запитання: “Для чого?”, “Навіщо?”, “Чому?”, “Кому?”;
- розмовляє простими, поширеними, складносурядними та складнопідрядними реченнями зі сполучниками і сполучними словами, хоча часом вони ще аграматичні;
- правильно вживає більшість відмінкових закінчень. У мовленні трапляються граматичні помилки, спостерігаються яскраво виражені випадки словотворення. Основною формою в спілкуванні є діалогічне мовлення між дитиною та дорослим, між дитиною та іншими дітьми. Переважає ситуативне мовлення: дитина розповідає про бачене, пережите фразами, реченнями, які перемежуються словами *там, тут, ось, цей* або ж показами, діями, жестами;
- за допомогою запитань дорослого відтворює зміст казки, оповідання, розповіді, сюжетної картинки (спільна розповідь).

Художньо-мовленнєва діяльність

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ

Усна народна творчість. Ознайомити дітей із малими поетичними жанрами українського фольклору: утішками, забавлянками, примовками, піснями, віршиками. Привичаювати дітей до краси й образності народної мови. Учити емоційно відгукуватися на їхній зміст, виховувати бажання запам'ятовувати малі поетичні твори, виконувати дії відповідно до тексту, повторювати звуконаслідувальні вирази, слова, фрази. Відтворювати з допомогою вихователя та самостійно кілька народних пісеньок, віршиків, забавлянок, супроводжуючи читання відповідними рухами, жестами, діями з іграшками.

Ознайомити дітей з українськими народними казками, доступними розумінню малечі, як із використанням ілюстрацій, так і без них. Зумовити в дітей емоційний відгук на зміст казки, співчуття персонажам, бажання висловитися, наслідувати слова, народні образні вирази, повтори. Упізнавати персонажів казок у процесі розглядання ілюстрацій, під час повторного розповідання казки. Залучати дітей до показу окремих дій (з іграшками, з персонажами казок) за змістом казки у процесі повторного розповідання.

Читання. Учити дітей сприймати прозові твори на слух, розуміти їхній зміст. Ознайомити дітей із доступними для їхнього віку оповіданнями і віршами морально-етичної та гумористичної (розважальної) спрямованості українських письменників і поетів. Учити відповідати на запитання оцінного характеру образами, реченнями. Спонукаати дітей до розгляду ілюстрацій у книжках, альбомах, супроводжуючи їх словами, фразами, висловлюваннями. Збагачувати словник дітей новими словами та фразами із тексту художніх творів.

Розповідання вихователя з ілюстративним матеріалом. Розповідати дітям казки й оповідання з використанням ілюстративного матеріалу — театру іграшок, картонажного, тіньового, байкового, лялькового театрів, діафільмів (відеофільмів).

Сприяти виникненню в дітей позитивних емоційних переживань, стимулювати висловлювання за змістом переглянутих театральних дійств, повторювати зачини, кінцівки, повтори, пісні.

Виразне читання. Учити сприймати на слух та розуміти поетичні віршовані твори українських поетів, спонукаати дітей повторювати фрази й рядки віршів, запам'ятовувати їхній зміст. Учити виразно передавати інтонаційні відтінки, інтонацію повідомлення, прохання, наказу, звернення, радості, суму, окличну та запитальну інтонації.

Театралізовано-ігрова діяльність. Учити дітей розігрувати тексти забавлянок, утішок, віршів, пісень, промовляти слова, поєднуючи мовні й немовні засоби виразності (жести, рухи, міміку) з використанням наочності (іграшок, предметів, речей) та без неї. Залучати дітей до театралізованих ігор та ігор-драматизацій за змістом коротких і добре знайомих казок.

Інсценування. Учити інсценувати тексти знайомих українських народних казок (“Дід та баба”, “Ріпка”) з використанням декорацій, атрибутів, костюмів, у музичному супроводі. Допомогати дітям старше за 2 роки 6 місяців грати в добре знайому казку. Продовжувати залучати дітей до розгляду малюнків у книжках. Спонукаати називати знайомі предмети, показувати їх на прохання вихователя, привчати ставити запитання: “Хто (що) це?”, “Що робить?”.

► ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ

Впізнає, емоційно позитивно реагує на зміст знайомих творів українського фольклору. Знає напам'ять і виразно розповідає самостійно 2–3 забавлянки, утішки, пісеньки; з допомогою дорослих — 2–3 забавлянки.

Розігрує (виконує адекватні рухи, жести) тексти знайомих забавлянок, промовляє слова, імітує рухи, дії поетичних персонажів (котика-воркотика, киці, доні тощо), вставляє в текст своє ім'я.

Розуміє, емоційно позитивно реагує на зміст українських народних казок, повторює окремі фрази, звуконаслідування, образні вирази. Упізнає знайомих персонажів казок у книжці на ілюстраціях.

Звертається до дорослого із проханням прочитати чи розповісти казку. У дитини з'являється інтерес до повторного слухання знайомих казок, оповідань. Дитина намагається "підказувати" текст, випереджаючи його читання, або промовляє текст разом із дорослим, неначе перевіряє себе. Кожну вільну хвилину дитина готова слухати "читання" чи "розповідання" дорослого.

Дитина починає розуміти загальний зміст моралі оповідань, давати першу узагальнювальну адекватну оцінку позитивним і негативним персонажам одним словом — "хороший", "гарний", "добрий" чи "поганий", "злий", "недобрий". Уміє відповідати на запитання вихователя за змістом оповідання, казки словами, реченнями.

З великим інтересом та захопленням дивиться театралізовані вистави, емоційно виразно і бурхливо виявляє свої почуття (голосно сміється, підстрибує, жестикулює), намагається допомогти персонажам, співчуває позитивним та обурюється вчинками негативних. Повторює разом із персонажами звернення, примовки, повтори, пісні.

З допомогою вихователя бере участь у розігруванні уривків добре знайомих казок, віршів, оповідань, інсценуванні казок. Знає напам'ять 2–3 вірші українських поетів.

Естетичний розвиток

Формування інтересу до естетичної сторони навколишньої дійсності, естетичного ставлення до предметів і явищ навколишнього світу, витворів мистецтва; виховання інтересу до художньо-мистецької діяльності.

Розвиток естетичних почуттів дітей, художнього сприйняття, образних уявлень, уяви, художньо-мистецьких здібностей.

Забезпечення розвитку первинних уявлень про правила поведінки у процесі музичної, образотворчої діяльності, про властивості образотворчих матеріалів; проявів емоційного відгуку під час слухання музики; дослухавши пісню, музичну п'єсу до кінця, запам'ятовувати і впізнавати їх; розуміти, про що співається в пісні; слухати мелодії, що виконуються на різних музичних інструментах; підспівування окремих складів і слів пісні, наслідуючи інтонації дорослого та спільно з дорослим голосом, не форсувати звук і не вигукувати окремі слова; вчасно починати та закінчувати спів; співати, не випереджаючи і не вторячи, витримувати паузи; виконувати прості танцювальні рухи.

Образотворча діяльність

► СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ

Виховувати інтерес до образотворчого мистецтва. Формувати передумови естетичного ставлення до довкілля, яке б виявлялося в емоційному відгуку на яскраві за кольором, приємні за фактурою іграшки та предмети. Дати елементарні уявлення про матеріал для малювання, ліплення.

Малювання. Викликати в дітей інтерес до дій з олівцями, фломастерами, пензликом, фарбами, глиною. Розвивати сприйняття дітей раннього віку, збагачувати їхній сенсорний

досвід шляхом виділення форми предметів, обведення їх по контуру по черзі то однією, то іншою рукою. Налаштовувати дітей на зображення знайомих предметів, надаючи їм свободу вибору.

Звертати увагу дітей на те, що олівець (пензлик, фломастер) залишає слід на папері, якщо провести по ньому вигостреним кінцем олівця (стрижнем фломастера, ворсом пензлика). Учити стежити за рухом олівця по паперу.

Привертати увагу дітей до зображених ними на папері різноманітних ліній, конфігурацій. Спонукає замислюватися над тим, що вони намалювали, на що це схоже. Викликати почуття радості від штрихів і ліній, які діти намалювали самі. Спонукає дітей до доповнення намальованого зображення характерними деталями; до усвідомленого повторення ліній, плям, форм.

Розвивати естетичне сприйняття предметів. Учити дітей розрізняти кольори олівців, фломастерів, правильно називати їх; малювати різні лінії (довгі, короткі, вертикальні, горизонтальні, похилі), перетинати їх, уподібнюючи предметам: стрічкам, хусточкам, доріжкам, струмочкам, бурулькам, огорожі тощо. Налаштовувати дітей на малювання предметів округлої форми.

Формувати правильну позу під час малювання (сидіти вільно, не нахилитися низько над аркушем паперу), вільна рука підтримує аркуш паперу, на якому малюють.

Учити дбайливо ставитися до матеріалів, правильно їх використовувати: після закінчення малювання класти їх на місце, задалегідь добре промивши пензлик у воді.

Учити тримати олівець і пензлик вільно: олівець — трьома пальцями вище загостреного кінця, пензлик — трохи вище за залізний наконечник; набирати фарбу на пензлик, умочуючи його всім ворсом у баночку, знімати зайву фарбу, торкаючись ворсом краю баночки.

Ліплення. Викликати в дітей інтерес до ліплення. Знайомити з пластичними матеріалами: глиною, пластиліном, пластичною масою (віддаючи перевагу глині). Учити акуратно користуватися матеріалами.

Учити дітей раннього віку відламувати грудочки глини від великого шматка; ліпити палички й ковбаски, розкачуючи грудочку між долонями прямими рухами; сполучати кінці палички, притискаючи їх один до одного (колесо тощо).

Учити розкачувати грудочку глини коловими рухами долонь для зображення предметів круглої форми (кулька, яблуко, ягода тощо), сплющувати грудочку між долонями (коржі, печиво, пряники); робити пальцями поглиблення в середині сплюснутої грудочки (миска, блюдце). Учити сполучати дві виліплені форми в один предмет: паличка і кулька (брязкальце або грибок), дві кульки (неваляйка) тощо.

Привчати дітей класти глину та виліплені предмети на дощечку. Знайомити з властивостями глини (м'яка, можна ліпити, робити поглиблення).

Учити прийомам ліплення: поділяти на шматочки, розкачувати в долонях коловими і прямими рухами рук, розплющувати, робити поглиблення на поверхні. Навчити ліпити предмети простої форми (кульки); складніші, із двох частин (гриби).

Аплікація (без наклеювання). Учити розкладати на фланелеграфі готові форми контрастних кольорів, складати зображення предметів.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Закріплює навички малювання в малюванні паличками на піску, землі, крейдою на дошці.

Використовує пісок для ліплення піріжків, веж тощо, сніг — для ліплення сніговиків.

► **Показники компетенції дитини:**

- реагує на кольори, добирає вподобані кольори;
- розрізняє 8 кольорів, називає не менше 6;
- самостійно добирає матеріали для передачі образів;
- створює зображення різних форм: круглих, прямокутних;
- розпізнає в зображенні геометричних фігур предмети, іграшки;
- експериментує з матеріалом для ліплення.

Музика

► **СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО НАПРЯМУ**

Слухання музики. Активізувати дитяче музичне сприйняття засобом взаємозв'язку слухання музики, співу й музично-ритмічних рухів.

Виховувати інтерес до музики, бажання слухати музику, підспівувати, виконувати прості танцювальні рухи. Викликати в дітей зацікавлене ставлення до музики. Виховувати емоційний відгук на неї. Формувати вміння слухати контрастні за характером музичні твори.

Учити дітей уважно слухати спокійні та бадьорі пісні, музичні п'єси різного характеру, розуміти, про що (про кого) співається, й емоційно реагувати на зміст.

Учити розрізняти звуки за висотою (високе та низьке звучання дзвіночка, фортепіано, металофона). Знайомити з висотою, тембром, динамікою музичного звука під час гри на різноманітних музичних інструментах (бубон, дзвіночок, барабан, сопілка).

Спів. Привчати дітей слухати музику уважно, прислуховуючись до слів пісні.

Розвивати музично-сенсорні здібності. Розвивати вміння підспівувати невеличкі пісні, прислуховуватись до слів і мелодії пісні. Учити співати разом із дорослим, підлаштовуючись до його голосу, а також до інструмента. Учити слухати вступ та закінчення мелодії, її напрямки і ритмічний малюнок. Формувати вміння разом починати та закінчувати співи, не випереджаючи інших дітей або дорослих. Розвивати співочі інтонації. Співати в діапазоні мі-ля. Викликати активність дітей під час підспівування і співу. Розвивати вміння підспівувати фрази в пісні (спільно з вихователем). Поступово привчати до сольного співу.

Музично-ритмічні рухи. Розвивати емоційність та образність сприйняття музики через рухи. Продовжувати формувати здатність сприймати і відтворювати рухи за показом дорослого (плескати, притупувати ногою, здійснювати оберти кистей рук тощо). Учити дітей починати рух із початком музики та закінчувати з її завершенням; передавати образи (пташка літає, зайчик стрибає, ведмедик клишоногий іде). Удосконалювати вміння ходити й бігати (на носочках, тихо; високо та низько піднімаючи ноги; прямим галопом), виконувати танцювальні рухи в колі, врізнобіч, міняти рухи зі зміною характеру музики або змісту пісні. Привчати дітей рухатись відповідно до яскраво вираженого характеру музики. Реагувати на двочастинну форму музики (марш — біг, танець — коліскова). Учити починати та закінчувати рухи разом із музикою. Привчати дітей виконувати рухи за текстом пісні або за завданням вихователя. Учити виконувати рухи з предметами і без них. Розвивати ритмічність рухів.

Свята та розваги. Для дітей 3-го року життя проводять три святкові ранки на рік: восени (жовтень, початок листопада), взимку — Новий рік, навесні — Мамин день. Розвага — одна на місяць: театр іграшок; ляльковий театр; музичні казки, за умови, що раз

на тиждень у другій половині дня організовується слухання класичної музики. Основа дитячого ранку — гра, яку підбирають, організовують і проводять дорослі. Святкову гру розучують тільки з вихователями. З дітьми незадовго до свята розучують лише окремі фрагменти, які дозволяють дітям активно включитися в канву свята.

► **ДИТИНА МОЖЕ І ВМІЄ**

Любить слухати знайомі мелодії як удома, так і в дитячому садку.

Із зацікавленістю слухає казки та розповіді, які супроводжує музика.

Під час слухання музики супроводжує її рухами, звуконаслідуванням.

Реагує рухами на слова і зміст пісні.

Звуконаслідує деякі образи в піснях.

Самостійно підспівує дорослим або дітям деякі слова, фрази.

Має бажання підспівувати знайомі коротенькі пісні як удома, так і в дитячому садку.

Виконує рухи з бажанням, радістю. Самостійно виконує танцювальні рухи, як тільки почує музику вдома чи в дитячому садку.

Передає рухами зміст пісні, імітуючи деякі образи або дії.

Наслідує рухи тварин чи птахів, передає одну-дві характерні ознаки (птахи літають, дзьобають).

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- уміє слухати невеликі музичні твори, емоційно відгукується на них;
- розрізняє: звуки за висотою (як кричить великий півник і малий; хто співає — Мама-пташка чи пташенятко); зміни динаміки музики (голосно — тихо);
- упізнає: знайому пісню або мелодію, може її назвати, розуміє, про що або про кого співає; гру різноманітних музичних інструментів за тембровим звучанням;
- уміє асоціювати звуки музики зі звуками навколишнього середовища (дощик накрапає, пташка співає, ведмідь іде тощо);
- уміє підспівувати дорослим окремі склади, слова, фрази;
- прислуховується до інтонації дорослого;
- розуміє, про що співалося в пісні;
- співає без напруги, природним голосом;
- уміє ходити й бігати: під музику, в одному напрямку за вихователем;
- розрізняє контрастні зміни в музиці (голосно — тихо, високо — низько, швидко — повільно), відповідно змінює рухи;
- за допомогою вихователя робить коло, уміє рухатись по колу;
- виконує: різні рухи з атрибутами (прапорцями, брязкальцями, хустинками, іграшками) за показом або під спів дорослого; прості танцювальні рухи: плескає в долоні, тупотить ногами, напівприсідає, переступає з ноги на ногу, кружляє на носочках, стукає каблучком, виставляє по черзі ноги, робить оберти кистями рук, кружляє в парі.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Сприяти зародженню та розвитку в дітей особистісних якостей: емоційної сфери дитини, доброзичливих стосунків із дорослими й однолітками; прагнення до самостійності, прояву ініціативи.

- Підтримувати інтерес до художнього досвіду: віршів, потішок, казок, інструментальної музики, пісень, рухів під музику; розгляду картин, скульптури малих форм, народних іграшок тощо.
- Викликати та підтримувати емоційний відгук на твори культури, мистецтва.
- Сприяти зародженню й розвитку образотворчої, музичної діяльності, естетичного сприйняття художньої літератури, об'єктів природи.
- Розвивати та підтримувати інтерес до доступних розумінню дітей соціальних, природних явищ, предметів у повсякденному житті.

Зовнішні ознаки, за яких необхідний контроль фахівців

- Є втрата інтересу до ігор; часті падіння дитини.
- Ускладнені маніпуляції з дрібними предметами.
- Наявна нездатність розуміти прості повідомлення.
- Наявна нездатність говорити декількома словами.
- Слабкий інтерес до їжі або його відсутність.

ДОДАТОК

Іграшки та ігрові матеріали для дітей третього року життя

Різноманітні ляльки та супроводжувальне устаткування:

- ганчіркові (висота — до 30 см);
- пластикові;
- лялька-голяк із набором простого одягу (з великими гудзиками або липучками);
- маленькі “пупси” в різних позах;
- лялькове вбрання, відповідне до розмірів ляльок;
- набір лялькового посуду (плита, чайник, каструльки тощо);
- меблі й устаткування для ляльок (ліжечко, ванна, стільчик, стіл);
- “предмети гігієни” для ляльок — гребінці, щітки, мило тощо;
- “продукти харчування” — набори овочів, фруктів;
- іграшкові тварини — маленькі та середніх розмірів із реалістичною, достовірною і виразною зовнішністю.

Предмети невизначеного призначення, які здатні стати предметами-замісниками (кульки, колечка або бруски різних кольорів та розмірів, шматочки тканини або поролону тощо).

Динамічні іграшки:

- іграшки-каталки (барабанчик із бубонцями, стонога, каченя-барабанщик);
- що крутяться (дзиґа тощо);
- що гойдаються (неваляйка, конячка-гойдалка);
- що котяться (доріжка для катання кульок — кегельбан, м'ячі);
- що лезять і перекидаються (клоун-верхолаз, клоун-акробат);
- що крокують (крокуючі ляльки) тощо.

КРОКИ ДО САМОСТІЙНОСТІ

Програма для дітей молодшого дошкільного віку

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА дітей молодшого дошкільного віку

Подолання кризи трьох років веде до подальшого розвитку гри. Соціальна ситуація розвитку характеризується тим, що дитина виходить за коло свого сімейного спілкування і встановлює відносини з більш широким світом дорослих та дітей.

Провідна діяльність

Особливого значення набуває *сюжетно-рольова гра*.

Саме через сюжетно-рольову гру дитина засвоює всю систему людських стосунків (розігруються сюжети взаємин людей, які вона спостерігає в повсякденному житті). Саме через гру можна побачити, що в цей період діти сприймають дорослих насамперед як носіїв суспільних функцій, певних ролей (діти переймають ролі дорослих). Засвоєння соціального досвіду взаємин людей у 3–4 роки відбувається на емоційному рівні. Це — саме переважно засвоєння, а не моделювання стосунків дорослого світу, тому й сюжети в цей період досить одноманітні: “доньки-матері”, “дитячий садок”, “лікарня”. Зміст ролей, які виконують діти, небагатий: роль лікаря обмежується “трафаретним” вистукуванням хворого, роль матері — колиханням дитини. Сама роль досить нестійка і може змінюватися у процесі гри. “Вихователька” може із часом перетворитися на “медсестру”, “матір” — на “дитину”. Нестійкість обраних на початку гри ролей свідчить про те, що дітям цього віку ще важко підтримувати уявний внутрішній план дій.

Поєднавшись у невеличкий колектив та розподіливши ролі, діти надалі вже не цікавляться поведінкою одне одного і граються самі по собі, але епізодично вони можуть обмінятися іграшками, показати щось одне одному, а потім знову граються наодинці.

Така гра може виникати з ініціативи дорослого та самотійно, тобто починатися із власного бажання, задуму дитини. Саме в останньому виді дитина найбільше розвивається розумово і як особистість, бо саме ця гра будується на матеріалі значущих для дитини почуттів та вражень.

Інші види продуктивної діяльності

Образотворча діяльність починає відігравати неабияку роль у цей період. Вона дозволяє більш глибоко пізнавати світ і за допомогою образів, на чуттєвому рівні, відтворити своє ставлення до нього, яке ще не усвідомлюється, не виокремлюється в словах. Про це свідчать тематика зображуваного та кольори, які обирає дитина. Інше значення образотворчої діяльності полягає в тому, що в ній формується *внутрішній план дій*. Проте цей план формується і в процесі конструювання, ліплення. Якщо у дворічному віці дитина супроводжувала свої дії словами, то в 3 роки вона починає випереджати дії. Розвивається попереднє планування, *задум*, хоча він досить нестійкий, може декілька разів змінюватись та обмежується позначенням окремих предметів.

Під час малювання трирічні діти розташовують окремі зображення хаотично, у них відсутня композиція. Колір зображеного предмета не обов'язково відповідає кольору реального предмета.

Із 3-х до 4-х років формуються *елементарне самообслуговування та праця*. Так, дитина може допомагати матері терти моркву, коли та готує їжу. Виникаючи на основі

простої цікавості, ці дії поступово вплітаються в більш складні стосунки взаємодопомоги, координації, розподілу обов'язків між дорослим і дитиною. Це, у свою чергу, породжує усвідомлення значення своїх дій для інших, їхньої важливості. Основним тут є те, що *дитина готова* себе елементарно самообслуговувати та засвоїти прості правила культури побуту.

Надалі розвиваються інші види художньої діяльності дитини: музична, художньо-мовленнева. Молодший дошкільник може порівняти тиху й голосну мелодію, розрізнити веселий або журливий настрій музики, передати в русі її ритм. Загальна висока рухливість у цьому віці, яскрава емоційна чуйність спричиняють ситуацію, коли рух під музику стає одним з найулюбленіших видів музичної діяльності трирічної дитини. Однак слухова увага ще нестійка, голос щойно починає формуватися, тому здібності до співів слабкі. У 3–4 роки з'являються перші ознаки музичної обдарованості.

Діти цього віку можуть розрізнити поетичний та прозаїчний тексти, у них підвищується інтерес до слухання казок, віршів.

У процесі конструювання формується універсальна здатність до побудови будь-якої дитячої діяльності та розвивається креативність. На наочному рівні відточується вміння створювати цілісності з різноманітних одиниць і *різними способами*. Поступово це вміння переходить у внутрішній план діяльності дитини. У трирічних дітей конструювання має яскраво виражений характер *сюжетного конструювання*, яке злито із сюжетно-рольовою грою: будується оселя, яка є житлом для зайчика.

Зароджується *учіння*. Воно не виокремлюється як самостійний вид діяльності, а охоплює всю сферу активного життя дитини. Так, у цей період починають формуватися математичні уявлення, уявлення про простір та час, інтелектуальні навички загального плану. Дитина засвоює, що означає *мало, багато, один, порівну, до, після, зараз, потім, зненацька, зверху, знизу, вперед, назад*. Вона може згрупувати предмети за величиною, кольором, формою.

Розвиток пізнавальної сфери

Відчуття і сприймання. Удосконалюється фонематичний слух, розрізнення кольорів, гострота зору. Продовжується засвоєння *системи сенсорних еталонів*. Сприймання поступово виокремлюється із предметної дії. Тепер дитина вже може розглядати та пізнавати предмет лише на основі сприйняття, не обмацуючи його та не маніпулюючи ним. Формується *вміння роздивлятися предмет*. Однак це не означає, що предметні дії зникають, навпаки, вони продовжують свій подальший розвиток у єдності з тактильним, слуховим, нюховим сприйняттями: дитина може зігнути, стиснути, розтягнути, подерти, піднести до вуха, потрясти, понюхати предмет. Тобто для дитини цього віку характерне активне, різноманітне, розгорнуте орієнтування у світі речей.

Пам'ять. Серед інших психічних процесів у цей період пам'ять розвивається найбільш інтенсивно. Дитина без особливих зусиль, не ставлячи собі за мету що-небудь запам'ятати й не використовуючи спеціальних мнемотехнічних засобів, засвоює велику кількість різноманітних слів, виразів, віршів, казок. Однак *образна пам'ять* переважає над словесною. *Мимовільна пам'ять* розвивається не під час спеціальних занять, а безпосередньо у процесі сюжетно-рольової гри, мовленнєвого спілкування, під час слухання літературних творів.

Надбання пам'яті цього віку охоплюють не лише чуттєві компоненти, конкретні образи, а й символічні уявлення про предмети та події, слова-назви, фантастичні образи та уявлення про об'єкти.

Пам'ять тісно пов'язана з уявленням. Так, дитина на основі сприйняття предмета може відтворити приховані його частини й оперувати образами цих прихованих частин.

Мислення. Наприкінці третього року життя в дітей зароджуються елементи *символічної функції мислення та внутрішнього плану дій*. Можна сказати, що в період із 3-х до 4-х років вони остаточно з'являються “на поверхні” психічного розвитку дитини й відбиваються в її зовнішній поведінці. Отже, мислення дітей цього віку є *наочно-дійовим та наочно-образним*. Образність мислення означає, що дитина мислить, спираючись на уявлення, що воно відокремлюється від практичної дії і сприймання. Узагальнення предметів може відбуватися не лише за зовнішніми ознаками, а й прихованими від безпосереднього спостереження — за функціональними ознаками, тобто за їхнім ужитком (ці речі одягають, а ці — взувають). Щоправда, здебільшого таке узагальнення відбувається за допомогою дорослого, його допоміжних запитань.

Мислення цього періоду має деякі специфічні характеристики, а саме: *реалістичність* — для дитини реальне все, що існує; їй важко розрізнити сновидіння, фантазії та реальність, звідси і страхи дітей; *егоцентричність* — дитина не вміє поставити себе на місце іншої дитини, побачити ситуацію з іншого боку; *аніманістичність* — усі предмети можуть “відчувати” та “думати” так, як це робить сама дитина.

Оцінка предметів довкілля базується на виокремленні однієї, найбільш яскравої ознаки предмета.

Мовлення. Соціальна ситуація розвитку, зростаючі потреби дитини стають факторами розвитку нових форм мовлення. Воно все більше набуває характеристик *діалогічності*. Мовлення дитини зрозуміле не лише в певній ситуації, а й стає зрозуміле взагалі, адекватно вживаються слова за їхнім змістом і контекстом. Діти в цей період не лише коментують власні дії та за допомогою слів регулюють їхнє виконання, а й коректують поведінку інших, планують найближчі цілі, розподіляють ролі у грі. Однак мовлення все ще має *зовнішню форму усного мовлення*.

У цей період надзвичайно висока *творча спрямованість мовлення*. Так, діти конструюють слова, що відсутні в словнику дорослого, комбінують різні частини слів між собою. Дитина може утворити дієслово від іменника й навпаки. Так, *копатка* утворено від слова *копати*, а за формою нагадує іменник *лопатка*. Слово *паплате* (у цьому випадку йдеться про волосся) є комбінуванням прикметників *патлате* та *коплате*.

Урізноманітнюється вживання дітьми різних частин речення. Новим є поява антонімів, узагальнювальних слів (*одяг, взуття, посуд*). Спостерігаються значущі індивідуальні відмінності в розвитку мовленнєвих здібностей дітей.

Уява. Дитина може побачити в одному й тому ж матеріалі, формах і лініях різноманітні образи та назвати їх. Так, у білому колі, зображеному на сірому фоні, одна й та ж дитина може “побачити” миску, м'яч, око людини, годинник, яблуко тощо. Уява продовжує бути все такою ж нестійкою, як і раніше, образи швидко змінюються під впливом зовнішніх вражень.

Увага — мимовільна.

Емоційний розвиток

Почуття яскраво виражені та ситуативні. Діти легко переймаються емоціями інших. Вони не тільки несвідомо переймаються почуттями інших, а й можуть їх помітити, особливо в близьких людей, звернути на них увагу. Характерна підвищена чутливість до тону, настрою і ставлення до себе тих, хто оточує.

Формуються моральні та інтелектуальні емоції дітей. Діти переживають гордість за виконане доручення, за дії, що схвалюються дорослими. Починають розуміти, що красиво, а що некрасиво робити. Характерним є те, що трирічні *діти соромляться тільки дорослих* і сором виникає тільки в конкретній реальній ситуації.

Загалом діти досить імпульсивні, емоції легко виникають та швидко минають.

Розвиток вольової сфери

Мовлення починає відігравати значну роль у регуляції діяльності дитини. Однак дітям цього віку притаманний ситуативний, ненавмисний характер діяльності. Їм недоступне тривале, навмисно усвідомлене контролювання своїх рухів. Діти ще не вміють співвідносити результат і умови діяльності, відстежувати процес досягнення мети. Легко гублять основну мету діяльності. Ігрові мотиви переважають та мають значний вплив на пізнавальну і продуктивну діяльність.

Розвиток особистості

Для дітей трьох років характерна висока *пізнавальна активність, допитливість*, тому й називають цей вік віком “запитань”, “чомусиків”. Дитина безкінечно питає: “Чому...?”, “Чому...?”, “Чому...?”. Спілкування між дорослим і дитиною переважно відбувається із приводу пізнання світу. Однак у процесі спілкування розвивається також потреба дитини в довірі до дорослих та здатність відчувати їхній емоційний стан. Тому нерідко відповіді на ті запитання, що ставить дитина, очевидні, а основна мета такого спілкування — підтримання, продовження, відчуття контакту з дорослим. Якщо потреба дитини в спілкуванні не задовольняється дорослим, то формується відчуженість, тривожність, плаксивість, негативізм, капризування, безпричинні зміни настрою. Отже, дорослий для дитини — і джерело інформації, і фактор формування емоційної стабільності, відкритої комунікативної позиції в ставленні до інших та світу взагалі.

Діти цього віку можуть подовгу розглядати те, що їх зацікавило, спостерігати явища й об'єкти природи, що свідчить про формування їхнього загального інтересу до пізнання світу.

У молодшому дошкільному віці спостерігається доброзичлива пристрасть до дітей своєї статі. Діти часто групуються у грі за ознакою статі. Усе це говорить про *стійке почуття власної статевої приналежності*, що є одним із компонентів системи “Я”.

Новоутворення молодшого дошкільного віку

Уява, підпорядкованість мотивів лише починають складатися; самооцінка, як правило, завищена; відбувається поступова децентрація мислення; форма спілкування дорослого й дитини — позаситуативно-пізнавальна; ігрова діяльність реалізується в індивідуально-режисерській грі.

Освітній напрям “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”

ІНВАРІАНТНА ЧАСТИНА

Здоров'я та фізичний розвиток

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Здоров'я та хвороба

Сформувані уявлення про: людину, частини тіла (як у дорослої людини), особливості рухів його частин: голова — повертається, очі — бачать, рухаються; рот — відкривається й закривається; руки — виконують різні дії; ноги — йдуть, біжать, стрибають тощо.

Життя людини проходить серед таких же людей, як і вона. У неї є домівка, може бути сім'я: мама, тато, брат, сестра, бабуся, дідусь.

Формувати поняття про чинники розвитку організму дитини як біологічного виду, який росте, розвивається й перетворюється в дорослу людину — завдяки свіжому повітрю, їжі, сну, грі, рухам, гігієні.

Закріплювати знання, що дитина живе серед природи: рослин, тварин; якщо вона живе в злагоді з довкіллям, то життя її радісне, дитина має здоров'я.

Учити спостерігати за травою, деревами, квітами, сонцем, дощем, снігом, вітром та своїми відчуттями, які виникають при цьому: якщо радість, бадьорість, рухливість — це добре, бо тоді дитина (людина) здорова.

Навчити встановлювати залежність між особистим станом і явищами природи.

Сформувати уявлення про ознаки фізичного та психічного нездоров'я.

Створювати умови для ініціативної рухової активності у приміщенні і на вулиці.

Забезпечувати необхідний обсяг рухової активності дітей; збагачувати руховий досвід дитини, створювати “абетку рухів”.

Виключити зайву заорганізованість у реалізації рухової активності дітей, щоб уникнути втрати інтересу дітей до руху.

Сприяти творчому перетворенню образів у русі.

Сприяти поліпшенню координації рухів і збільшенню економічності та ритмічності їхнього виконання.

Уміти називати деякі параметри свого здоров'я: зріст, масу тіла.

Навчити: помічати причину змін у своєму здоров'ї (тілі), аналізувати їх та запам'ятовувати ознаки.

Навчити способів сприяння нормальному функціонуванню організму. Навчити словами називати ознаки спраги й голоду.

Гігієна життєдіяльності

Сформувати уявлення про те, як віруси зашкоджують здоров'ю.

Учити приймати повітряні ванни, робити водні процедури, загорати, ходити босоніж, здійснювати масаж тіла (під наглядом дорослого).

Навчити: мити руки, обличчя коловими рухами, своєчасно користуватися туалетом; самостійно, у певній послідовності одягатися та роздягатися; ретельно витирати ноги, заходячи до приміщення; послідовно виконувати чищення зубів; за допомогою дорослого причісувати волосся.

Учити користуватися зубною щіткою, рушником, гребінцем.

Навчити правильно сидіти за столом: спина рівна.

Навчати фіксації відчуттів м'язової радості після гігієнічних процедур.

Рухова активність і саморегуляція

Активізувати біологічну потребу в рухах у дітей у процесі проведення: щоденної ранкової гімнастики (для дітей третього року життя — 4–5 хв; для дітей четвертого року життя — 5–6 хв); занять із фізичної культури (для дітей третього року життя — 15–20 хв; для дітей четвертого року життя — 20–25 хв); Дня здоров'я (раз на місяць, починаючи із четвертого року життя); фізкультурних розваг (двічі на місяць, починаючи із четвертого року життя).

Формувати природні види рухів. Навчити: вільно ходити й бігати, координуючи рухи рук та ніг, не човгаючи ногами, не опускаючи голови; стрибати, енергійно відштовхуючись обома ногами і м'яко приземлюючись; спільних дій з іншими дітьми в загальному для всіх темпі у процесі виконання основних та загальнорозвивальних рухів, у групових шикуннях. Використовувати ігрову мотивацію в освоєнні дітьми основних рухів.

Навчити правильно ходити: на носках, приставним, змінним кроком, різноманітними способами: у колоні по одному, дотримуючись дистанції; за завданням вихователя (із зупинкою, присіданням, поворотом, обходячи предмети, змійкою).

Розвиток локомоторних рухів, пов'язаних із формуванням бігу, стрибків, кидання.

Засвоювати вміння та навички бігу різними видами, способами, напрямками.

У колоні зі зміною напрямку, із зупинками, по колу, по прямій, хвилястий, на сигнал, у певне місце (з максимальною швидкістю до 10 м). Повільний біг (до 160 м).

Учити стрибків і вдосконалювати їхнє виконання: із кола в коло; у довжину з місця (на 40 см); на одній нозі; через предмети (висота 5 см), зістрибувати з кутів, лав.

Відпрацьовувати: кидання, ловіння, прокочування м'яча, кульки, торбинки, кільця з попаданням у предмети.

Вправляти: у пролізанні напівприсівши під мотузком, дугою (висота 50–40 см), не торкаючись руками підлоги; у повзанні по гімнастичній лаві в упорі стоячи на колінах; у пролізанні в обруч грудьми вперед, лівим і правим боком, у лазінні: по похилій драбинці, не пропускаючи щаблів; приставним кроком по гімнастичній стінці (висота 1,5 м).

Учити: проходити по обмеженій доріжці різними способами, по снарядах, піднятих на висоту 10–15 см від підлоги (землі) та покладених на землю (ширина 20 см).

Сполучати ходьбу: з переступанням через предмети, поворотами, рухами рук. Ходити по дошці, покладеній похило (висота піднятого кінця дошки 30–35 см); по ребристій дошці. Робити ластівку (стоячи на одній нозі, другу відводячи назад).

Збагачувати руховий досвід назвами загальнорозвивальних вправ і технічними вміннями та навичками їхнього виконання.

Привчати діяти спільно з однолітками, у загальному для всіх темпі, навчити орієнтуватись у своєму місці під час шиккування.

Зміцнювати великі й дрібні групи м'язів, які сприяють зміцненню рухового апарату, формуванню правильної постави та стопи. Зміцнювати різні м'язові групи з метою розвитку відповідних нервових центрів з управління їхньою роботою і вироблення пластичності вищої нервової діяльності.

Виявляти інтерес до фізичних вправ, різноманітних дій з іграшками, фізкультурним інвентарем.

Навчити виконувати загальнорозвивальні вправи з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи), з різними предметами (хустинками, кольоровими прапорцями, малими: м'ячами, гантельками, кульками; кубиками, брязкальцями, торбинками з піском масою 100 г тощо).

Засвоювати вміння й навички вправ для рук та плечового поясу: ставити руки на пояс, на плечі. Піднімати руки вгору через сторони по черзі, також опускати (спочатку одну, потім іншу) вперед, у сторони, повертаючи їх долонями догори, піднімати й опускати їх долонями догори, піднімати й опускати кисті, ворушити пальцями.

Перекладати малі предмети з однієї руки в іншу перед собою, за спиною, над головою, під коліном лівої та правої ноги.

Навчити робити обертальні рухи прямими руками вперед і назад поперемінно (ліва, права).

Формувати вміння та навички виконувати вправи для ніг: ставати двома ногами навшпиньки; виставляти ноги по черзі: на носок уперед, назад, убік (лівий, правий).

Вправляти у присіданні: піднімаючи руки вперед, розводячи їх у сторони, спираючись руками об коліна, обхоплюючи коліна руками і пригинаючи голову.

Виконувати: оплески під зігнутою в коліні ногою (по черзі: під лівою, правою).

Сидячи захоплювати ступнями ніг м'яч, мішечок із піском, пластмасові кульки, природний матеріал: маленькі шишки, каштани тощо.

Навчити пересуватися по валику (діаметр 6–8 см) приставними кроками в лівий та правий бік, спираючись на середину ступні.

Привчати виконувати вправи для тулуба: передавати м'яч над головою однолітку (назад, уперед). Сидячи підтягати до себе ноги, складаючи їх калачиком, витягувати поперемінно ноги вгору і класти їх одну на одну (праву на ліву та навпаки), руки розведені в сторони.

Лежачи на спині, піднімати одночасно обидві ноги вгору (руки розведені в сторони); рухати ногами, як під час їзди на велосипеді. Лежачи на животі, прогинатися та піднімати плечі, розводячи руки в сторони. Використовувати під час виконання загально-розвивальних вправ промовляння слів і звуків на видиху відповідно до рухів, щоб уникнути затримки дитиною дихання на видиху.

Засвоювати танцювальні вправи: ритмічно, легко ходити та бігати під музику; змінювати вид рухів відповідно до зміни характеру і темпу музики.

Уміти починати та закінчувати рухи відповідно до музики.

Учити водити хороводи з піснею. Кругляти по одному і парами під музику.

Удосконалювати шиккування та перешиковування: шикуватися в колону, шеренгу невеличкими групами і всією групою (за допомогою вихователя, за орієнтиром). Уміти під час шиккування повертатися, переступаючи на місці.

Допомагати виявляти інтерес до рухливих ігор та залучати до участі в них.

Учити бути обережним, сміливим у рухливих іграх і спортивних вправах.

Засвоювати ходьбу, біг, рівновагу (динамічну та статичну в переміщенні у просторі, у русі в різних умовах); удосконалювати повзання і лазіння в іграх. Навчити вправ спортивного характеру: катання на санках із невисокої гірки, катати вдвох-втрьох одного.

Учити ходити на лижах, надівати і знімати лижі, ставити їх на місце, ходити на лижах (без палиць). Засвоювати послідовність катання на триколісному велосипеді. Сідати на велосипед та сходити з нього. Кататися по прямій доріжці, по колу, робити повороти ліворуч і праворуч.

Готувати до плавання у відповідних умовах: гратися та плескатися на мілководді (у річці, озері, басейні), заходити у воду до колін.

Залучати до участі в пішохідному переході (дитячий туризм) і долати в природному темпі два переходи (по 15–20 хв кожний) з активним відпочинком між ними. Учити володіти своїм тілом.

Учити витримці на занятті (15–20 хв).

Навчати фіксації відчуттів м'язової радості після фізичних занять; навчати техніки зняття емоційної напруги через фізичне розслаблення м'язів.

Елементи туристичної діяльності

Познайомити з поняттями *пішохідний туризм* та *велосипедний туризм*. Сформува-ти уявлення про зовнішній вигляд і призначення намету та рюкзака. Дати знання про елементарні норми і правила рекреаційного природокористування. Пізнавальний туризм. Похід на основі казкового сюжету за участю персонажів.

Здоров'язбереження

Розширювати уявлення про користь рослинного харчування для життя та здоров'я, вплив його на розвиток тіла.

Мати елементарні навички догляду за овочевими рослинами у процесі спільної праці з дорослими.

Познайомити з оздоровлювальними властивостями українських національних страв, основних груп їжі (каша, хліб, молоко).

Засвоювати знання про назви й користь для здоров'я українських овочевих та фруктових страв: гарбузова каша, буряковий квас, кисіль, печені яблука, картопля.

Познайомити з найдоцільнішими способами споживання овочів. Учити їсти акуратно, добре жувати.

Учити підтримувати власне здоров'я.

Безпека життєдіяльності

Навчити орієнтуватись у корисних і шкідливих звичках, які негативно впливають на здоров'я.

► **ПОКАЗНИКИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- розповідає, що хоче їсти, пити. Мие овочі та фрукти перед вживанням. Їсть акуратно, не розливає рідку страву. Дякує за їду;
- знає, що вірус в організмі призводить до хвороби;
- мие руки й обличчя після забруднення, туалету, перед їдою;
- знімає взуття, плаття, білизну, шкарпетки та одягає у зворотній послідовності;
- користується зубною щіткою, гребінцем;
- розчісується за допомогою дорослих; може видавлювати пасту на зубну щітку;
- рівно сидить за столом;
- приймає загартувальні процедури під наглядом дорослого;
- називає словами деякі параметри свого здоров'я: зріст, масу тіла;
- відмічає причини змін у своєму здоров'ї, пам'ятає їхні ознаки;
- навчилась відрізняти корисні звички від шкідливих;
- підтримує власне здоров'я загартуванням, гігієнічними процедурами;
- реалізує деякі способи сприяння нормальному розвитку організму: додержання режиму харчування, гігієнічних процедур тощо;
- запам'ятовує ознаки фізичного нездоров'я (дефекти);
- називає частини тіла людини (свої), знає назви його рухів;
- відрізняє дітей і дорослих за віком, здорову людину від хворої (за станом самопочуття);
- знає особливості способу життя людини;
- називає культурно-гігієнічні та загартувальні процедури, рухи, позитивно ставиться до їхнього виконання;
- виявляє інтерес до туристичної діяльності, розуміє її оздоровлювальне значення для організму;
- може бути витримана і спокійна під час пішохідного переходу;
- називає способи пересування під час пішохідного та велосипедного походів, пори року, сприятливі для організації цих видів туризму;
- розповідає про призначення туристичного спорядження — намету та рюкзака;
- виявляє бажання доглядати за хворими;
- може свідомо регулювати фізіологічні відправлення;
- спокійно сидить на занятті (15–20 хв);
- володіє відповідно до віку основними руховими діями.

Самоставлення. Гендерна соціалізація

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учити помічати відмінності між дітьми за статевими ознаками, диференціювати власну стать. Учити визначати найістотніші відмінності між хлопчиком і чоловіком, дівчинкою і жінкою, установлювати чоловічі та жіночі соціальні ролі (батько, мати, брат, сестра, бабуся, дідусь).

Поведінка хлопчиків. Виховувати доброзичливе ставлення до дівчаток. Розпочати формувати елементарні чоловічі моральні якості: бажання бути сильним, наполегливим, терплячим, сміливим тощо.

Поведінка дівчаток. Виховувати доброзичливе ставлення до хлопчиків. Учити слідувати за власною зовнішністю. Розпочати формувати елементарні жіночі моральні якості: турботливість, лагідність, сприйнятливості тощо; розуміння того, що дівчаткам треба поводити себе не так, як хлопчикам. Виховувати позитивне ставлення до своєї зовнішності. Учити добирати одяг, що відповідає жіночій статі: плаття, спідниці, блузки тощо.

Хлопчики й дівчатка в спільних видах діяльності. Виховувати поступливість, взаєморозуміння.

► ПОКАЗНИКИ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- має уявлення про відмінності між дітьми за статевими ознаками, безпомилково визначає стать однолітків, диференціює власну стать;
- виявляє характерні для власної статі моральні якості, розуміє, що деякі дії, вчинки характерні тільки для дівчаток або хлопчиків;
- має уявлення про відмінності між чоловічою та жіночою статтю за зовнішніми ознаками;
- самостійно визначає власну стать, а також стать інших дітей, дорослих; в іграх, інших видах діяльності доброзичливо ставиться до осіб протилежної статі;
- використовує в мовленні займенники, що позначають стать: *він, вона*.

ВАРІАТИВНА ЧАСТИНА

Інформаційна культура

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати в дитини уявлення про зміст поняття *інформація* (відомості з книжок, газет, розмов, телебачення тощо); про джерела, способи передання інформації, якими користується дитина та її батьки; про використання інформації в повсякденному житті.

Дати знання, навіщо потрібна інформація, як її можна передавати і використати в повсякденному житті, учити наводити приклади джерел інформації, наслідки недостатності інформації, передавання неправдивої інформації.

► ПОКАЗНИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- знає, навіщо потрібна інформація, як її можна передавати та використати в повсякденному житті;
- розуміє наслідки передавання неправдивої інформації.

Розвиток духовного потенціалу

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Виховувати позитивні взаємини з дорослими й дітьми: уважно вислуховувати дорослих, відповідати на їхні запитання, виконувати їхні прохання, вказівки; виховувати дружні відносини між дітьми — розвивати товариськість, уміння спільно діяти, разом гратися, виховувати навички взаємодопомоги, бажання поділитися іграшками та іншими предметами.

Виховувати почуття симпатії й емпатії до ровесників, інтерес до їхніх вчинків. Дати перші уявлення про правила поведінки: розуміти прохання дорослого не кричати (крик заважає іншим); не штовхатися та не битися (іншій дитині буде боляче); поступатися іграшкою однолітку; граючись поряд, не заважати, не відбирати іграшки, не кидати їх (вони зламуються); у спальні треба поводити себе тихо (можна розбудити тих, хто спить). Познайомити із правилами стосунків між дітьми: черговість гри з іграшками, ввічливість у спілкуванні, уміння помітити однолітка, проявляти доброзичливість, бажання поділитися. Учити бережно поводитися з речами, що легко розбиваються й ламаються; берегти іграшки, обладнання, зелені насадження на майданчику. Закріплювати навички організованої поведінки в дитячому садку, вдома, на вулиці. Продовжувати формувати елементарні уявлення про те, що таке добре та що погано.

Формувати поважне ставлення до батьків, виконувати їхні прохання, намагатися поводити себе стримано в багатолюдних місцях. Учити слухати дорослих, відповідати на запитання, ввічливо просити й дякувати, вітатися з дорослими й дітьми; пам'ятати та називати на ім'я й по батькові вихователів та помічника вихователя, знати імена дітей.

Створювати сприятливі умови для виявлення позитивних емоцій: доброзичливості, життєрадісності. Залучати дітей до підготовки до релігійних свят, дати первинні уявлення про традиції підготовки і святкування (прикрашання кімнат, приготування страв, гречне ставлення одне до одного).

► **Показники компетенції дитини з розвитку духовного потенціалу:**

- позитивно ставиться до залучення до свят християнської культури; разом із дорослими та однолітками прикрашає кімнати; спостерігає за участю старших дітей у святах;
- уважно вислуховує дорослих, відповідає на їхні запитання, виконує їхні прохання, вказівки; спільно діє, разом грається: не кричить, не штовхається й не б'ється, поступається іграшкою;
- бережно поводить з речами, що легко розбиваються та ламаються; береже іграшки, обладнання, зелені насадження на майданчику; поважно ставиться до батьків, інших дорослих; вітається з дорослими й дітьми, називає на ім'я та по батькові вихователів і помічника вихователя, знає імена дітей.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Створення умов для активного накопичення уявлень про здоров'язбережувальну та безпечну поведінку: спостереження за тим, як треба вмиватися й мити руки, витирати їх насухо рушником, як користуватися столовими приборами, хусткою, серветкою, як поводитися на вулиці та у групі, щоб не завдати шкоди своєму здоров'ю.
- Задоволення потреби дітей у руховій активності, інтересу до фізичних вправ.

- Організація діяльності репродуктивного характеру (показ-повтор за дорослим, приклад однолітків, заохочення).
- Бесіди з використанням наочності, розглядання з дітьми алгоритмів процесів особистої гігієни (миття рук, чищення зубів), послідовність режимних моментів.
- Читання віршів про гігієнічні процеси, режим дня, небезпечні для здоров'я і життя ситуації та правильну поведінку в разі їхнього виникнення.
- Розповідання, читання творів дитячої літератури, зміст яких спрямовано на формування здорового способу життя.
- Створення ігрового середовища у групі, спрямованого на розвиток ігрової діяльності дітей, та ефективна ігрова взаємодія з дітьми.
- Розгляд фотографій дітей, членів сім'ї, зафіксованих у процесі спільного вмивання, одягання, загартовування, прибирання кімнати і квартири.
- Проведення індивідуальних та підгрупових бесід із дітьми, обов'язково з опорою на вітагенний досвід дошкільників середнього віку.
- Організація нескладних ігор, які допоможуть дитині навчитися вмиватися, чистити зуби, стежити за чистотою рук і обличчя, зовнішньої охайності та акуратності й разом із тим доставлять задоволення та радість.
- Залучення дитини до найпростішої пошукової діяльності (*“Допоможи ігровому персонажу розібратися, що ми робимо в дитячому садку, коли спимо, коли гуляємо, коли обідаємо — розклади правильно картинки одну за одною”; “Які небезпечні ситуації ти бачиш на цих картинках?”* тощо).
- Організація циклів ігор-експериментів або ігор-експериментувань, а також ігор-подорожей предметного характеру з метою практики і закріплення культурно-гігієнічних умінь та навичок, навичок здорового способу життя і безпечної поведінки.

Освітній напрям “ДИТИНА В СОЦІУМІ”

Соціалізація. Сім'я. Родина

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Засвоювати знання про своє ім'я й відгукуватися на нього; свій статус у сім'ї, імена батьків, близьких родичів, родинні зв'язки членів сім'ї. Навчати дитину давати собі загальну позитивну оцінку (*“Я хороший”, “Я великий”, “Я сильний”* тощо), намагаючись не завищувати самооцінку або не занижувати (*“Я ще маленький”* тощо).

Сприяти відгукуванню на гру, запропоновану дорослим, наслідуючи його дії; намаганню самостійно використовувати предмети-замісники, за необхідності вдаючись до допомоги дорослого.

Допомагати дитині помічати та адекватно реагувати на емоційні стани дорослих і дітей (радість, сум, гнів): коли дорослий ласкаво розмовляє, дає іграшку; коли дорослий хвалить дитину, робить зауваження.

Привчати до виконання вимог та обов'язків із боку вихователя і близьких дорослих (виконати доручення, прибрати в шафу свій одяг тощо).

Сприяти прояву інтересу до ігрових дій однолітків. Формувати потребу в самостійності (“*Я сам!*”), прагненні обходитися без допомоги дорослого (у процесі одягання (роздягання) на прогулянку, під час їди тощо).

Виховувати потребу в дотримуванні елементарних норм та правил поведінки (не можна битися, відбирати іграшку, штовхатися, говорити погані слова тощо), потрібний контроль із боку вихователя.

Соціалізація. За межами сім’ї, родини, житла

Познайомити з назвою міста (села), у якому живе дитина, і назвою вулиці, на якій вона мешкає. Виховувати любов до рідного міста (села).

Дати знання про назви та призначення об’єктів найближчого оточення: парк, музей, підприємство, школа, крамниці тощо.

Знайомити дітей зі святами: національними — День незалежності України — 24 серпня; релігійними — Різдво, Великдень, Святого Миколая; обрядовими — свято врожаю тощо.

Використовувати і звертати увагу дітей на державну символіку: прапор, гімн. Учити поважно ставитися до них.

Формувати уявлення про призначення транспортних засобів (пересування людей і вантажів). Навчити називати різні види вантажного та пасажирського транспорту (вантажна машина, самоскид, автобус, легковий автомобіль, тролейбус, трамвай, човен, літак, поїзд), які характерні для певної місцевості.

Називати частини автомобіля — кабіна, кузов, руль, двигун — і професію водія — шофер.

Учити розрізняти та групувати транспортні засоби за призначенням, ознайомити з особливостями праці водіїв різного виду транспорту.

Формувати перші уявлення дітей про деякі форми зв’язку між людьми: люди пишуть одне одному листи, пересилають бандеролі, посилки, розмовляють по телефону, за допомогою засобів відеозв’язку.

Соціалізація. Дитячий садок

Ознайомити дітей із назвою дитячого садка. Сформувати уявлення про те, для чого існує дитячий садок: його збудовано для дітей, у ньому працюють вихователі й помічники вихователів, музичний керівник та інші, а також кухар, дворник — усі вони піклуються про дітей.

Знайомити із предметами найближчого оточення в дитячому садку. Дати знання про назви приміщень своєї групи (*групова кімната, спальня, їдальня, роздягальня, туалет*), а також предмети, споруди, розташовані на ділянці дитячого садка (*паркан, сходи, гірка, колода, стіл, лави, пісочний ящик*).

Сформувати уявлення, що в дитячому садку всі речі спільні: меблі, іграшки, книжки, будівельний матеріал; усі діти можуть користуватися ними за умов обов’язкового дотримання правил зберігання речей.

Виховувати любов до свого дитячого садка, повагу до працівників дитячого садка.

► Показники соціальної компетенції дитини:

- позначає себе особистим займенником *Я* (“*Я малюю*”, “*Я йду гуляти*”), але іноді заміняє його на інші: *він, ми*). Знає свої частини тіла й органи чуття, але не може пояснити їхнього призначення (виділяє і позначає на ляльці та своїх однолітках);

- використовує свій позитивний досвід спілкування з людьми, які оточують, прагне до спілкування, набувати гнучкості в соціальній поведінці; ставить багато запитань пізнавального характеру, із задоволенням залучається до участі в різних видах дитячої діяльності, експериментує у предметній сфері та у сфері взаємовідносин (різними вчинками перевіряє значимість прийнятих правил, обов'язків, прав тощо);
- вирішує проблеми, які можуть виникати під час спілкування, “мириться”, використовуючи слова, жести й міміку (дивиться в очі, посміхається тощо);
- розрізняє протилежні емоції (веселий — сумний) та відповідні емоційні стани дорослих і однолітків;
- охоче включається в спільну діяльність, виявляє активність та ініціативу під час спілкування;
- самостійно відтворює форми культурної поведінки, за допомогою дорослих опановує правила колективної поведінки у групі. Приязно ставиться до однолітків;
- набуває здатності стримувати власні почуття, безпосередні ситуативні бажання (“Я хочу!”);
- уміє розрізняти емоційний стан дорослих і дітей, орієнтується в типі ставлення до себе з боку інших (доброзичливе або негативне), виявляє увагу, співчуття; вільно виражає свої емоції, здатна їх стримувати в разі потреби, що є регулятором поведінки та спілкування дитини; знає назви об'єктів найближчого оточення й орієнтується серед них;
- має уявлення про державні символи: прапор — синьо-жовтого кольору, мелодія гімну;
- знає назву міста (села), де живе;
- знає назву вулиці, на якій мешкає;
- користується іграшками, предметами адекватно їхньому призначенню.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Організація життєвих та ігрових розвивальних ситуацій, що забезпечують дітям можливість привласнювати досвід поведінки і доброзичливого ставлення до однолітків та близьких дорослих.
- Інсценування з іграшками, що демонструють дітям зразки правильної поведінки і взаємовідносин у дитячому садку та в родині.
- Спілкування і спільна діяльність із вихователем як засіб установлення довіри, збагачення соціальних уявлень та досвіду взаємодії.
- Спостереження за діями і відносинами дорослих у дитячому садку (кухар, няня, лікар, дворник, вихователь).
- Образні ігри-імітації, хороводні, театралізовані ігри для розвитку емоційної чуйності та радості спілкування з однолітками.
- Читання віршів, казок на теми доброти, любові до батьків, турботи про тварин тощо.
- Розглядання сюжетних картинок, ілюстрацій з метою збагачення соціальних уявлень про людей (дорослих і дітей), орієнтування в найближчому оточенні (у групі ЗДО, у сім'ї, родині).
- Сюжетні ігри, які об'єднують дітей загальним сюжетом, ігровими діями, радістю відображення ролей дорослих (лікар, продавець, перукар, моряк).

Освітній напрям “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Природа планети Земля. Світ неживої природи

Розвивати сенсорні вміння: виділяти, розрізняти та називати властивості предметів і матеріалів, які сприймаються різними аналізаторами; порівнювати об’єкти за однією з контрастних ознак; установлювати подібність (“подібні”, “такий же”, “різні”, “однакові”). Формувати уявлення про об’єкти неживої природи, їхні контрастні властивості та ознаки. Називати об’єкти і їхній стан: *вода лється, пісок сухий, каміння велике* тощо. Виховувати бережне ставлення до природного середовища.

Вода. Вода прозора (крізь неї можна побачити предмети), без запаху, розливається, тече.

Вода може бути прозорою (чистою) та каламутною (брудною). Вода буває холодною і теплою. Водою заповнені річки, озера, моря та інші водоймища.

Чисту воду п’ють люди і тварини, нею поливають рослини. У воді миються люди; нею миють посуд, підлогу; в ній варять різні страви. Брудна вода шкідлива.

На поверхні води тримаються паперовий човник, пір’їнка, а камінчик тоне (чому?). Дощ та сніг — це вода. Вони падають із хмар.

Сніг. Білий, холодний, пухкий, розсипається, ліпиться.

Лід. Від холоду вода замерзає. Замерзла вода називається льодом. Лід гладенький, слизький, холодний, прозорий, твердий.

Наприкінці зими сонце гріє дужче й дужче, розтає на дахах сніг, починається капіж. Дати дітям уявлення про капіж. Уночі, коли підморозить, утворюються *бурульки*. Бурулька прозора, слизька, тверда, розбивається із дзвоном.

Учити дітей користуватися водою для пиття: не забруднювати, не розливати, закривати кран. Виховувати бережливе ставлення до води (чому необхідно закривати кран?).

Стан неба. Хмари. Хмари бувають світлі та темні. Рух хмар залежить від сильного вітру.

Бувають дні, коли все небо вкрите сірими важкими хмарами, які підганяє вітер, тоді обов’язково чекай дощу. Узимку небо часто вкривають темні хмари. Наприкінці зими небо стає ясным і блакитним. Улітку небо ясне, голубе. Ним пливуть білі хмаринки, немов пір’їнки.

Вітер. Спостерігати та називати таке явище природи, як вітер (“*дме вітер*”); буває теплий і холодний.

Восени бувають дні без вітру, але частіше дмуть поривчасті вітри. Дати дітям уявлення про значення поняття *поривчастий вітер* (про таку погоду говорять: “*надворі вітряно*”). Весняний вітер приємний, ласкавий.

Літні вітри теплі, лагідні. Бувають і сильні, що здіймають навколо хмари пилу, але навіть такі вітри — нехолодні.

Земля. Земля буває тверда та м’яка. Суха земля тверда, розсипається; мокра (після дощу або поливу) — в’язка, липне. Якщо дуже багато води, утворюється бруд (отримати дослідним шляхом). Спостерігати за станом землі; розрізняти тверду і м’яку землю.

По землі ходять, бігають діти, дорослі, пересуваються тварини; люди їздять на велосипедах, автомобілях. Землю орють; на ній висівають насіння. Дати дітям елементар-

ні уявлення про такі сільськогосподарські роботи, як переорювання, засівання землі. Наприкінці осені земля замерзає. Улітку вона пухка, крихка, вкрита різними рослинами.

Пісок складається із піщинок, їх багато. Сухий пісок сиплеться, з мокрого піску можна ліпити. Вироби з мокрого піску переносити не можна, бо вони неміцні (легко можна зламати).

Глина суха, не ліпиться, вона тверда. Від води глина стає мокрою, з неї можна ліпити. М'яка глина ліпиться.

З мокрого піску, глини можна ліпити, але глина більш пластична, вироби з неї можна переносити.

Каміння тверде, за вагою — важке та легке. Дрібним камінням посипають доріжки. З каміння будують споруди, роблять прикраси.

Пісок, глина, земля, каміння бувають сухі, світлі, мокрі, темні тощо. Вони тонуть у воді. Доріжки посипають піском, землею, дрібним камінням. Льодяні доріжки гладкі, на них можна ковзати, а доріжки, які посипані піском, не гладкі, на них не можна ковзати.

Сонце. Зранку та ввечері Сонце низько над землею, удень — високо в небі, уночі Сонця не видно. Від Сонця йдуть світло і тепло. На початку осені воно яскраве, наприкінці — Сонце світить не так яскраво та гріє менше. Бувають дні, коли воно зовсім не з'являється на небі, тоді навколо похмуро, непривітно.

Узимку Сонце світить, але не гріє, по небу ходить низько (*“сонце ходить”*). На небі з'являється рідко, тому надворі холодно (причинно-наслідкові зв'язки). У затишному місці можна відчувати тепло його промінців, які зимової пори особливо ласкаві. Наприкінці зими Сонце піднімається вище на небосхилі (з'ясувати, що таке *небосхил*), від того дні стають довші. Пояснювати правила перебування надворі в сонячну погоду: закривати від Сонця голову, плечі, спину.

Визначення погоди. Звертати увагу дітей і вчити називати ознаки погоди: тепла, холодна, вітряна, безвітряна, дощова.

Сезонні зміни. Учити визначати стан погоди: хмарно, сонячно, іде сніг, дощ. На прикладах показувати залежність поведінки тварин, росту рослин від стану погоди. Пояснювати правила поводження з метою збереження здоров'я за різних погодних умов.

Ознайомлювати з характерними ознаками пір року, їхньою послідовністю.

Властивості об'єктів. Твердий — м'який. На м'яких предметах під час стискання залишаються сліди, на твердих — не залишаються. Горіх — твердий, ягідка — м'яка. Тоне — не тоне. Важкий — легкий. Звучить — не звучить.

Природа планети Земля. Світ живої природи

Осінь

Рослинний світ. Учити дітей розрізняти та називати 2–3 кімнатні рослини, описувати їхній зовнішній вигляд (стебло, листя, квіти) і виділяти характерні ознаки.

Закріплювати вміння поливати рослину з лійки.

Тваринний світ. Розширювати знання дітей про свійських та диких тварин (кішка, собака, корова, свиня, кролик, заєць, ведмідь, вовк, лисиця), особливості їхнього зовнішнього вигляду: виділяти й називати частини тіла, відмінні особливості: чим живляться, як пересуваються, які звуки видають, як називаються їхні малята. Учити дітей розрізняти основні частини рибок в акваріумі: тулуб, голова, хвіст, плавники; дати знання, чим вони живляться, як пересуваються.

Зима

Рослинний світ. Закріпити знання дітей про кімнатні рослини, виділити деякі характерні особливості листя, квітів. Учити нового прийому догляду за рослинами — протирання листків. Формувати вміння виконувати роботу в певній послідовності. Уточнити уявлення дітей про цибулю: кругла, жовта, є верхівка, корінці; формувати навички посадки цибулі, викликати інтерес до вирощування рослин.

Тваринний світ. Розширяти уявлення про свійських тварин, упізнавати їхнє зображення. Дати знання про характерні особливості зовнішнього вигляду, звички (спосіб живлення, пересування), значення для людини. Визначати, чим маленька тварина (малятко) відрізняється від дорослих тварин (наприклад: корова, коза, кінь). Викликати бажання допомагати дорослому доглядати мешканців живого куточка.

Уточнити уявлення про звички знайомих дітям диких тварин.

Весна

Рослинний світ. Учити розрізняти кілька видів дерев певної місцевості, помічати появу зеленої трави, а потім листя на кущах і деревах.

Розглядати перші весняні квітучі рослини: нарциси, тюльпани, примулу, ірис; квітучі дерева. Залучати до поливання рослин у куточку природи разом із вихователем. Спостерігати за працею старших дітей на городі та у квітнику.

Тваринний світ. Помічати, що навесні прилітає багато птахів. Залучати до слухання їхнього співу, звертати увагу на їхню поведінку з настанням тепла. У куточку природи спостерігає за годуванням тварин і брати посильну участь у ньому.

Літо

Рослинний світ. Розглядати квіти: називати квітку, форму, колір.

Спостерігати за рослинами на городі та у квітнику. Складати разом із дорослими букети.

Тваринний світ. Спостерігати за тваринами (наприклад куркою із курчатами, кроликом), доглядати за ними в куточку природи. Слухати спів птахів, спостерігати, як вони п'ють воду, купаються в калюжах, як метелики літають над квітами, складають крильця, сідають, повзають по квітці.

Природа Космосу

Дати перші загальні уявлення про життя природи, яка оточує дитину. Показати елементарний взаємозв'язок людини з різними елементами природи, взаємозв'язок різних об'єктів природи між собою. Дати перші поняття про явища природи (зміну пір року, дня та ночі), загальні уявлення про небо, хто в небі живе, що приходить до нас із неба, який має вплив на життя людини і на всю природу. Звернути увагу на зміни, які відбуваються в небі, красу та різноманітність стану небесної сфери. Намагатися викликати в дитини живий емоційний відгук на інформацію педагога. Показати залежність життя на Землі від життя неба. Формувати цілісний художній образ неба і його мешканців, основу розуміння єдності Землі та неба. Узимку, коли рано темніє, звертати увагу на зірки й Місяць, зміну форми Місяця.

► ПОКАЗНИКИ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

Осінь

- спостерігає за збиранням урожаю на городі зі старшими дітьми, допомагає дорослим дітям збирати опале листя, милуватися ним; разом із вихователем огля-

дає й доглядає (поливає) рослини в куточку природи, розрізняє кілька кімнатних рослин; знає, що для росту рослин потрібна вода;

- помічає зміни, що відбуваються восени в рослинному світі, як впливає сонячне тепло на ріст та розвиток рослин; розрізняє і називає 2–3 види дерев за яскраво вираженою характерною ознакою (забарвлення стовбура, форма листка); помічає різноманітні форми та кольори листя, що жовте листя падає з дерев; упізнає й називає 2–3 квітучі рослини, форму листя;
- підгодовує птахів, слухає, як вони співають; розрізняє два види птахів за розміром, назвою, забарвленням, голосом;
- помічає, що восени птахи збираються у великі зграї, літають над землею — вони невдовзі полетять у теплі краї.

Зима

- у куточку природи виконує нескладні навички догляду за рослинами (разом із дорослим саджає цибулю, спостерігає її ріст, сіє овес для годівлі птахів, ставить у воду та спостерігає за розпусканням бруньок на гілках дерев);
- розрізняє колір кори на стовбурах дерев (*темний і світлий*); визначає ялинку (*стовбур, гілки, листя — зелені голки*) тощо, дерева за висотою, стовбури — *тонкий і товстий*;
- піклується про птахів, підгодовуючи їх; у куточку природи спостерігає за тваринами, доглядає за ними, підгодовує заздалегідь заготованим кормом;
- виділяє нових птахів серед уже знайомих (*синиця або снігур*), спостерігає за красивим забарвленням пір'я та звичками.

Весна

- разом із дорослими сіє на грядках насіння, висаджує цибулю, спостерігає за працею дітей і дорослих на городі; користується прийомами догляду за рослинами (під керівництвом дорослого): поливає квіти, правильно тримає лійку, ллє воду обережно, протирає широкі цупкі листки вологою ганчіркою; спостерігає за набуханням бруньок, появою листочків на гілках дерев, стрілок цибулі;
- установлює взаємозв'язок між явищами живої та неживої природи: світить яскраве Сонце, стало тепло — з'явилася зелена трава, на деревах набухають бруньки (*тополя, бузок, каштан* тощо), а згодом — клейкі зелені листочки; помічає і втішається першими весняними квітами, упізнає та спостерігає за кульбабою; дотримується правила: не рвати, берегти квіти; милується квітучими фруктовими деревами;
- з дорослими, старшими дітьми вішає шпаківниці, спостерігає за шпаками: слухає їхній спів; розглядає жабу, спостерігає, як вона стрибає (плаває);
- спостерігає за комахами (метеликом, жуком: вони літають, у них є крила); помічає зміну в поведінці птахів (до годівниці не прилітають синиці, горобці збираються зграйками та весело цвірінчать); спостерігає за граками (чорне, блискуче пір'я, великий дзьоб), які голосно перегукуються.

Літо

- розрізняє за зовнішнім виглядом і назвою 2–3 види дерев, 2–3 види рослин, що цвітуть; відрізняє зелені ягоди від достиглих;
- установлює взаємозв'язок між явищами живої та неживої природи: яскраво світить Сонце — стало тепло, багато зеленої трави, квітнуть квіти, дозрівають овочі на городі, фрукти в саду; відрізняє та розповідає про дерева (бувають різної

висоти і товщини, листя — різної форми (довге, кругле, зубчиками)); розуміє, що рослини влітку треба поливати частіше;

- спостерігає за поведінкою тварин, птахів, комах у спекотні дні;
- звертає увагу на небо, його різноманітний колір, настрій небесної сфери, форму і колір хмар, на сонечко та на те, яким воно буває, де прокидається і куди заходить спати, як від нього залежить життя людини та життя природи; спостерігає за світанком і заходом Сонця, як на це реагують квіти, пташки;
- постійно спілкується з природою (спостерігає за життям природи, яка оточує дитину, звертає увагу на красу, різноманітність природи);
- емоційно відгукується, переживає радість від спілкування з рослинами, тваринами та їхніми дитинчатами, від перебування у природному середовищі;
- доброзичливо ставиться до живого, намагається йому не нашкодити, не порушити цілісності екосистеми;
- виявляє співчуття до хворих, ушкоджених живих істот;
- допитлива, емоційна у процесі спілкування із природою, виявляє бережне ставлення до об'єктів природи.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Спільні з дорослим спостереження, виявлення сенсорних ознак об'єктів природи (колір, величина, форма).
- Ігри-експериментування з водою, піском, глиною, камінчиками тощо.
- Спостереження за працею дорослого у природі і посильна участь у ній дітей.
- Використання ілюстративно-наочного матеріалу, дидактичних ігор з іграшками, що зображують тварин, картинками, природним матеріалом.
- Образні ігри-імітації, організація ігрових ситуацій із використанням іграшок, персонажів пальчикового та лялькового театрів.
- Продуктивна діяльність, читання дитячої природознавчої художньої літератури.

Освітній напрям “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”

Ознайомлення з предметним довкіллям

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рідна домівка. Предмети домашнього вжитку

Дати знання про рідну домівку як житло (*міський дім, квартира, сільська хата*), де живуть дитина та її батьки — рідні люди, які люблять одне одного, піклуються про членів своєї родини, дбайливо прикрашають своє житло, щоб воно було затишним і зручним.

Учити розрізняти та називати *вітальню, спальню, кухню, передпокій, ванну, туалет*.

Виховувати любов до рідного дому, до своєї родини.

Сформувати чіткі уявлення про предмети найближчого оточення, з якими діти активно взаємодіють у повсякденному житті, а саме: предмети одягу і взуття (*плаття, брюки, светр, штани, спідниця, сорочка, шапка, черевики, кросівки* тощо), меблі (*стіл, сті-*

лець, шафа, ліжко тощо), посуд (чашка, тарілка, ложка, виделка, каструля), іграшки (м'яч, машина, лялька, кубик тощо).

Розвивати вміння узагальнювати ці поняття словами.

Дати знання про речі індивідуального вжитку (мило, рушник, гребінець, подушка, простирало). Засвоїти відповідний словник.

Формувати уявлення про призначення предметів домашнього вжитку, особливості їхньої будови та призначення окремих частин, деталей, із яких складається предмет (стілець має спинку, сидіння, ніжки; чашка має ручку, щоб було зручно тримати, коли з неї п'ють).

Ознайомити з матеріалами, які широко використовуються у процесі виготовлення предметів (папір, дерево, скло, метал). Учити розпізнавати і групувати предмети, подібні за призначенням (крісло, диван, стілець), а також подібні за формою, кольором, матеріалом.

Учити встановлювати зв'язки між призначенням предмета та його будовою і матеріалом, із якого він зроблений. Ознайомити з нескладними діями обстеження предметів.

Познайомити дітей із правилами користування та зберігання предметів побутового призначення.

Виховувати зацікавлене ставлення до предметного світу, бережливе ставлення до предметів та іграшок як до результатів праці дорослих.

Рукотворний світ: практична діяльність

Праця дорослих. Сформувати уявлення про господарчу побутову працю дорослих удома (готують їжу, миють посуд, підлогу, прибирають житло тощо) і працю дорослих у дитячому садку — вихователя, помічника вихователя, кухаря, двірника; ознайомлювати з характерними особливостями їхньої праці, змістом головних трудових процесів, колективним характером взаємин співробітників закладу дошкільної освіти.

Учити визначати трудові дії дорослих та їхню послідовність.

Увести в активний словник назви професій дорослих, які оточують, трудових дій (вихователь грає з дітьми, навчає їх ліпити, малювати, читає їм; помічник вихователя годує дітей, прибирає; кухар варить, смажить, пече; двірник підмітає, поливає ділянку, розчищає доріжки від снігу).

Учити помічати й називати ставлення дорослих до роботи (робить усе старанно, дбайливо, красиво).

Навчити виділяти дві-три операції трудового процесу людей різних професій. Ознайомити із працею працівників транспорту: шофера, водія, машиніста, пілота, матроса, капітана; сформувати уявлення, що різними видами транспорту керують люди різних професій.

Сформувати уявлення про працю будівельників, яким допомагають у роботі водії машин. Сформувати перші уявлення про працю дорослих як засіб створення предметів, необхідних для людей (для дитячих ігор, задоволення потреби людини в охайності одягу, посуду, приміщення). Сформувати уявлення про працю дорослих як спосіб піклування про дітей. Учити берегти результати праці дорослих, виховувати повагу до праці дорослих.

Праця дітей (передумови трудової діяльності). Розвивати в дітей інтерес до праці дорослих, виховувати бажання брати участь у посильній роботі, бережне поводження з речами, предметами в докільці. Учити дбайливо ставитися до рослин і тварин, формувати елементарні трудові навички та вміння, викликати бажання працювати.

Самообслуговування. Навчити дитину найпростіших мікропроцесів (одягнути чи зняти сорочку або плаття), з яких складаються цілісні процеси самообслуговування (одягання, роздягання тощо).

Формувати в дитини вміння виконувати з незначною допомогою дорослого, а згодом під його контролем, такі дії: одягатись і роздягатись у певній послідовності; раціонально розміщувати одяг та взуття в шафі; користуватися дзеркалом, помічати непорядок в одязі, усувати його самостійно або звертатися по допомогу до дорослих, інших дітей.

Господарсько-побутова праця. Навчати дітей виконувати прості завдання з конкретним близьким результатом: розкласти серветки, ложки на столах, розставляти хлібниці (з другої половини навчального року виконувати обов'язки чергових у їдальні), після ігор прибирати на місце іграшки тощо; залучати дітей до участі у прикрашанні групової кімнати до свята; збиранні листя, гілочок на своєму майданчику.

Учити додержуватись порядку і чистоти у груповій кімнаті та на ділянці дитячого садка.

Праця у природі. Виховувати бажання брати участь у нескладній праці у природі (в живому куточку): протирати великі листки рослин, годувати рибок, птахів, тварин, висівати велике насіння гороху, квасолі, квітів, саджати цибулю, овочі, поливати рослини.

Учити виконувати роботу з бажанням, доводити справу до кінця, досягати результату. Виховувати самостійність.

► **Показники культурологічної компетенції дитини:**

- знає предмети домашнього вжитку;
- уміє виявляти позитивне ставлення до трудових завдань;
- уміє знімати й надягати одяг у певній послідовності;
- виконує прості доручення з господарчо-побутової праці;
- користується іграшками, предметами адекватно їхньому призначенню;
- знайомиться з предметним довкіллям в інших видах діяльності (грі, малюванні, ліпленні);
- під час самостійної діяльності бережливо ставиться до результатів праці дорослих; використовує набуті елементарні трудові навички в господарчо-побутових справах дорослих під час догляду за рослинами та мешканцями живого куточка;
- розрізняє кімнати і їхнє призначення в рідній домівці; користується простими предметами.

Сприйняття мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Підтримувати потяг до краси у всіх формах її існування (предмети побуту, вироби народних майстрів: книжкова ілюстрація, іграшка Яворова, вишивка Полтавщини; природні об'єкти, людські стосунки, сама дитина та продукти її образотворчої діяльності).

Активізувати потребу в гармонізації свого зовнішнього вигляду.

Сприяти розвитку сенсорних каналів одержання інформації про красу (відтінки кольору, різноманітність форм, наявність запаху, різноманітність руху). Розвивати уявлення про красу, можливості її збереження і створення власними руками.

Збагачувати знання про зображувальні матеріали та їхні можливості в процесі зображення (глина, гуаш, фломастер, будівельний матеріал). Підтримувати віру у власні можливості щодо образотворчої діяльності.

Зацікавити мистецтвом народної іграшки і книжкової ілюстрації. Учити розуміти зображувальні можливості глини, гуаші, фломастера, будівельного матеріалу. Спонукаати створювати зображення за допомогою пластичного способу в ліпленні, кольорової

плями в малюванні, будувати архітектурні споруди за допомогою будівельного матеріалу; зафарбовувати готове зображення фломастером та пензлем.

► **ПОКАЗНИКИ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- намагається пояснити красу природного об'єкта, побутового предмета, народної іграшки, посилаючись на колір, форму, декор, рух, звучання;
- відчуває потребу в гармонізації свого зовнішнього вигляду, намагається бути охайною, чемною;
- цікавиться образотворчою діяльністю, відчуває задоволення від малювання;
- уміє використовувати зображувальні матеріали (глина, фломастер, гуаш, будівельний матеріал) за призначенням;
- сміливо опрацьовує зображальну поверхню аркуша паперу в техніці кольорової плями;
- уміє зафарбовувати зображення (книжка для розфарбовування або готове зображення);
- охоче спілкується з приводу зображеного;
- уміє визначити зміст зображення (здійснити задум, вибрати зображальний матеріал);
- самостійно створює умови для пошуку, вибору змісту зображення, матеріалу і способу; має потребу в досягненні результату.

Образотворче мистецтво

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У повсякденному житті вчити розуміти призначення творів мистецтва, дати знання, хто їх створює. Навчати впізнавати твори українського декоративно-прикладного мистецтва: глиняні, дерев'яні іграшки (яворівська, опішнянська, димківська, каргопільська), розписний посуд, іграшки із соломи.

Знайомити з такими жанрами, як пейзаж, натюрморт. Дати загальні уявлення дитині про те, що картини малює художник, щоб звернути увагу на красу природи, предметів, що нас оточують, задовольнити нас, подарувати нам насолоду. Учити дітей добирати репродукції картин до певного музичного твору.

Ознайомити з книжковою графікою на прикладі творчості відомих майстрів дитячої книжки, увести малюка до створеного художником світу ліній, фарб; навчити бачити їхню красу, розуміти їхню мову.

Познайомити зі скульптурою малих форм, яка зображує тварин.

► **ПОКАЗНИКИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- упізнає знайомі ілюстрації дитячих художників (Юрія Васнецова, Володимира Сутєєва, Євгена Чарушина та ін.);
- упізнає знайомі картини українських та російських художників (Сергія Шишка, Миколи Глуценка, Івана Шишкіна, Ісаака Левітана та ін.);
- розрізняє жанри образотворчого мистецтва (графіка, скульптура, декоративно-прикладне; живопис і деякі його жанри: пейзаж, натюрморт);
- виявляє інтерес до народних іграшок, розуміє, що це не іграшка, а предмет для прикрашення групи.

Малювання

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвивати вміння ритмічно наносити лінії, штрихи, плями (“Різнобарвний листопад”, “Дощик”, “Сніжинки кружляють”, “Запалюються вогники на ялинці”, “Різнокольорові квіти на галявинці”, “Ягідки на гілці”).

Знайомити дітей зі способами зображення простих предметів, проведення різних прямих ліній (коротких, довгих, хвилястих, прямих), у різних напрямках, перетинаючи (“травинки”, “стрічки”, “доріжки”, “гілочки”, “рейки”, “парканчик”); зі способами створення предметів різної форми (округлої, прямокутної: томати, клубочки, яблука, сливи, кавун, вагончик, будиночок, прапорець, зірочки), комбінації різних форм і ліній (сніговик, курча, візок, квіточка, намистинки, гірлянди, повітряні кулі, салют).

Розвивати вміння створювати деякі узагальнені образи (дерево — стовбур, гілки; будинок — стіни (квадрат) та дах (трикутник); квітка — серединка (коло) і пелюстки), зображення іграшок на основі округлих та витягнутих форм (сніговик, неваляйка, мотрійка, зайчик, курча).

У ситуації “ігри-експериментування” з матеріалами формувати вміння добирати кольори (червоний, синій, зелений, жовтий, білий, чорний) відповідно до зображуваного предмета. Знайомити дітей з деякими відтінками (рожевий, блакитний, сірий). Учити створювати зображення з використанням одного, двох і декількох кольорів.

У предметному зображенні у процесі створення малюнка вчити дітей передавати загальні ознаки та деякі характерні деталі предметів, відносну схожість за формою, кольором, розміром, фактурою; виділяти головне кольором, розташуванням, розміром.

У сюжетному зображенні розвивати вміння створювати малюнок на всьому аркуші, прагнути відображати лінію горизонту (“лінія землі” — край аркуша, горизонталь), будувати найпростішу композицію (розташування персонажів, предметів один відносно одного, повторення елементів малюнка: “Жучки-павучки у траві”, “Квіткова галявина”, “Веселі равлики”, “Ялинковий лісок”).

У декоративному зображенні розвивати вміння бачити предметну і геометричну форму, будувати на ній ошатний візерунок за допомогою ритму та чергування форм, кольорових плям (“прикрасимо рукавиці, шапочки, хусточки, шарфики, тарілку”); передавати елементи декоративного візерунка прямими лініями, що перетинаються, точками, кругами, мазками, ритмом і чергуванням елементів, кольорових плям; прикрашати візерунками силуети іграшок, вирізаних дорослим (спідниця, кінь, пташка, козлик).

У процесі ігор та вправ з образотворчими інструментами і матеріалами формувати в дітей уміння правильно тримати олівець, пензлик, регулювати силу тиску, акуратно набирати фарбу на пензлик, знімати зайву фарбу, промивати його та використовувати серветку для обсушування; підтримувати вільний рух пензлика під час малювання.

Створити умови для прийняття дитиною правильної невимушеної пози у процесі діяльності: не нахилитися, сидіти вільно, правильно утримувати інструменти, не напружувати руку.

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З МАЛЮВАННЯ:

- сприймає і розуміє художнє зображення, виділяє деякі засоби виразності: колір, форму;
- володіє: послідовністю зображення предметів простих форм, способами зображення; доцільно використовує прийоми зображення;
- створює образ предмета, передає будову, пропорцію, співвідношення частин;
- виявляє зацікавленість до виконання колективних композицій, вирішує творчі задуми;

- емоційно та естетично реагує на зображення знайомих образів предметів, живих об'єктів, розуміє сюжети;
- малює образи предметів простої форми, використовує колір, лінію, пляму, форму, емоційно сприймає намальоване; передає образи предметів, установлює їхню схожість за формою, кольором, величиною; використовує доступні зображувальні засоби і матеріали;
- здатна до співтворчості з вихователем, дітьми.

Ліплення

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Розвивати в дитини: інтерес до скульптурної пластики (ліплення); сенсорну культуру дитини під час ознайомлення з предметом ліплення.

Формувати вміння зосереджувати увагу на конкретному образі, помічати форму, величину.

Учити створювати образи об'єктів, передавати їхні характерні особливості різними способами та прийомами ліплення.

Навчити дитину охайно користуватися пластичними матеріалами.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З ЛІПЛЕННЯ:**

- сприймає образ ліплення, може дати йому елементарну оцінку;
- зосереджується на конкретному образі, виділяє головне, відмічає характерні особливості;
- володіє сенсорною культурою під час ліплення;
- створює пластичний образ різними способами і прийомами ліплення;
- охайна під час роботи з пластичними матеріалами;
- виявляє інтерес, емоційно сприймає образи ліплення;
- виділяє структурні особливості об'єкта, його характерні виразні особливості;
- володіє формотворчими рухами, прийомами ліплення, відтворює форму, фактуру;
- користується пластичними матеріалами, дотримується правил у роботі з ними.

Аплікація

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Залучати дитину до аплікації, формувати зацікавленість до цього виду мистецтва.

Учити попередньо викладати на аркуші паперу у визначеній послідовності готові деталі різної форми (круг, трикутник, квадрат), величини (великий, маленький, більше, менше), кольору (червоний, жовтий, синій, зелений, білий, чорний), а потім наклеювати зображення на папір. Розвивати композиційні вміння в розміщенні форм на візерунку (в ряд, по краю, по кутках) та складанні предметів із 2–3 частин, силуетних зображень предметів.

Оволодівати навичкою наклеювання форм за допомогою клею з пензликом і фігурналіпок; учить акуратно користуватися клеєм: намазувати його пензликом на зворотний бік фігури на спеціально підготовленій клейонці, прикладати боком, що змазаний клеєм, до аркуша паперу і щільно притискати серветкою; відривати наліпку від аркуша-заготовки, тримаючи двома руками, впевнено та акуратно притискати до відповідного контуру. Розвивати відчуття ритму, викликати в дитини радість від отриманого зображення. Формувати навички акуратної роботи.

► **Показники компетенції дитини з аплікації:**

- виявляє інтерес до створення виробу з аплікації;
- здатна скласти візерунки, образні предмети; виявляє ініціативу, творчість;
- уміє акуратно й точно виконувати аплікації з паперу та наліпок;
- використовує знаряддя, матеріали за призначенням, виконує гігієнічні вимоги під час роботи;
- викладає на аркуші паперу у визначеній послідовності готові деталі різної форми (круг, трикутник, квадрат), величини (великий, маленький, більше, менше), кольору (червоний, жовтий, синій, зелений, білий, чорний), наклеює зображення на папір; розміщує форми на візерунку (у ряд, по краю, по кутках) та складає предмети із 2–3 частин, силуетні зображення предметів;
- наклеює форми за допомогою клею з пензликом і фігур-наліпок; акуратно користується клеєм, пензликом, серветкою; відриває та наліплює наліпку на контур.

Музика

Слухання музики

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Привчати дітей уважно слухати музику, емоційно її сприймати. Розвивати вміння дослуховувати невеликі музичні твори до кінця. Ознайомлювати дітей із кращими зразками народної, класичної та сучасної музики. Виховувати стійкий інтерес і любов до музики різноманітного характеру. Формувати музичні уявлення. Використовувати зразки класичної музики для корегування психоемоційних станів дітей. Учити запам'ятовувати окремі музичні твори, впізнавати їх під час повторного виконання.

Розвивати музичні здібності дітей. Продовжувати знайомити дітей з особливостями музичного звуку (висотою, тембром, динамікою, тривалістю), засобами гри з іграшками або інструментами, які звучать. Учити порівнювати різноманітність їхнього звучання. Учити дітей розрізняти музику за характером (весела чи сумна), темпом (швидка чи повільна), динамікою (голосна чи тиха).

Виховувати бажання слухати музику, прислухатися до змін в її звучанні. Добирати сюжетні картинки, твори живопису, мультфільми, твори художньої літератури, які підходять до образу, створеного композитором.

Виконувати задані педагогом прості ритмічні, танцювальні рухи або рухи імітації гри на музичних інструментах під час слухання музичного твору.

Навчати співвідносити ігрові дії з певною частиною музичного твору; озвучувати музичний твір “тілесною перкусією”, уявними рухами на музичних інструментах або на дитячих музичних інструментах, зокрема саморобних.

 Орієнтовний репертуар для слухання музики:

Ан. Александров “Доцик накрапає”; Жорж Бізе “Дзига”, “Лялька. Коліскова пісня” із циклу “Дитячі ігри”; Георгій Свиридов “Доцик”; Дмитро Кабалевський “Маленька полька”, “Сумний доцик”; Микола Любарський “Курочка”; Самуїл Майкапар “Восени”, “Метелик”, “Росинки”; Дмитро Шостакович “П’єси” із циклу “Танці ляльок” (“Вальс-жарт”, “Полька”); Роберт Шуман “Дід Мороз”.

► **Показники компетенції дитини зі слухання музики:**

- зацікавлено та з охотою слухає нескладні музичні твори. Емоційно відгукується на знайому мелодію;

- упізнає знайомий образ, називає його;
- малює образи знайомих пісень;
- виявляє свою любов до музики емоційними вигуками; під час слухання музики відтворює її образи або зміст пісні різноманітними рухами (качає ляльку, годує ведмедика, ліпить пиріжки, показує, як іде дощ або дзьобає пташка); під час слухання музики імітує звуки знайомих образів (цокає язиком, нявкає тощо);
- уміє розрізняти різноманітні музичні інструменти за тембровим звучанням (сопілка, дзвіночок, бубон, барабан, металофон);
- розрізняє музичні твори контрастні за динамікою (тихо — голосно), регістром (низько — високо), темпом (швидко — повільно), характером (веселий — сумний);
- розпізнає музичні жанри (танцювальна музика, колискова).

Співи

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Формувати в дітей потребу й уміння співати та підспівувати дорослому доступні пісні.

Учити застосовувати елементи пантоміми, драматизації під час виконання пісні.

Учити дітей співати коротенькі, нескладні за змістом і мелодією пісні з музичним супроводом та без нього. Стежити за правильною дикцією, чіткою вимовою слів. Формувати правильне дихання і правильне положення корпусу під час співу. Виховувати любов до пісні, емоційне ставлення до неї. Учити співати природним голосом, без напруги в діапазоні ре1 — ля1, сі1.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ ЗІ СПІВІВ:**

- співає природним голосом, без напруги;
- співає, витримуючи тривалі звуки пісні; передає характер, настрій пісні; співає разом із дорослими та самостійно (з акомпанементом), а також у колективі; правильно передає мелодію пісні, чітко промовляє слова;
- підспівує нескладні пісні в дитячому садку і вдома;
- звуконаслідує деякі образи в піснях.

Музично-ритмічні рухи

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Учити дітей рухатись відповідно до характеру, динаміки й темпу музики, реагувати на двочастинну музику. Розвивати в дітей уміння починати та закінчувати рухи разом із музикою. Учити виконувати рухи як з атрибутами, так і без них.

Розвивати вміння виконувати рухи як за текстом пісні, так і без нього (за показом дорослого). Учити передавати рухами рівнозначний ритм музики.

► **ПОКАЗНИКИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- ритмічно ходить під музику, бігає, не шаркаючи ногами, легко підстрибує на двох ногах; ходить і бігає в одному напрямку, в різних напрямках (урозсип); ходить та бігає одна за одною і парами по колу; стає самостійно в коло (в одне велике або одне з декількох малих) та виконує рухи в них; виконує рухи з різноманітними атрибутами і без них за показом дорослого або самостійно під спів дорослого, змінюючи один вид рухів на інший;

- виконує прості танцювальні рухи: поперемінно тупотить ногами, однією ногою, виставляє ноги по черзі на каблук, носок (уперед, напівубік); плескає в долоні в такт музики; кружляє в парі, на носочках; виконує напівприсідання, повертаючи туб туб трішечки вбік; плавно піднімає руки догори й опускає їх; кружляє кистями рук;
- самостійно рухається під танцювальну музику; передає різні образно-ігрові рухи в сюжетно-рольовій музичній грі, інсценівках пісень, використовуючи знайомі елементи танцювальних рухів.

Свята та розваги

Свята: Новий рік, Мамин день.

Розваги: різноманітні лялькові театри; настільний, пальчиковий театр; театр іграшок; фланелеграф; тіньовий театр; концерт старших дітей “Казкова скринька”, “Чарівний мішечок”, “День народження”, ігри-забавлянки, музичні казки.

Театральне мистецтво

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Залучати дітей до створення ігрових обставин. Учити виконувати ігрові дії, пов’язані у простому та близькому до їхнього життєвого досвіду сюжеті.

Учити дітей прийомів водіння персонажів у настільному театрі, театрі м’якої іграшки і пальчиковому театрі. Навчати мистецтва діалогу.

Театралізовано-ігрова діяльність

Продовжувати залучати дітей до ігор-драматизацій за змістом знайомих казок як у музичному супроводі, так і без нього.

Стежити, щоб діти влучно передавали інтонаційні відтінки мовлення персонажів казки в ігрових діалогах, доречно імітували їхні жести, рухи, міміку з елементами творчої імпровізації.

Учити дітей розігрувати зміст окремих віршів, забавлянок, пісень, написаних у діалогічно-ігровій формі; залучати до сюжетно-рольових ігор за уривками (окремими епізодами тексту) казки, оповідання чи у зв’язку з прочитаним художнім текстом із творчою імпровізацією сюжету (ігри за сюжетами літературних творів); театралізувати окремі епізоди казок (театралізовані ігри), влаштовуючи імпровізовані “Театри”.

Інсценування

Залучати дітей до інсценування знайомих казок, дослівного відтворення тексту, відповідної інтонації, рухів, жестів і міміки персонажів казки. Залучати дітей до посиленої допомоги у виготовленні декорацій, костюмів та атрибутів майбутньої інсценівки.

Інсценувати й читати за ролями вірші розважального, гумористичного чи морально-етичного змісту, написані в діалогічній формі.

► ПОКАЗНИКИ ТЕАТРАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- передає ігрові дії до віршів, пісень, фольклору, зображує характерні особливості поведінки персонажів;
- з радістю та захопленням бере участь в іграх-драматизаціях, театралізованих іграх, іграх за сюжетами літературних творів, читає вірші за ролями, при цьому

віддає перевагу костюмам, атрибутам, які б підкреслювали казковість персонажа, любить сюжетно-рольову гру в “Театр”. Знає назви 4–5 українських народних казок.

Художньо-мовленнєва діяльність

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Усна народна творчість

Продовжувати знайомити дітей з малими поетичними фольклорними творами, запам’ятовувати їхній зміст: утішки, забавлянки, пісні, заклички, мирилки, голосилки, приказки, прислів’я, загадки, скоромовки. Залучати дітей до розігрування малих форм фольклорних творів. Під час розігрування відтворювати текст напам’ять, емоційно, з відповідною інтонацією (радість, сум, здивування, запитання тощо), передавати діалог персонажів, виконувати відповідні рухи, жести, дії з іграшками, предметами.

Продовжувати знайомити з українськими народними казками про тварин. Ознайомити із зачином і кінцівкою казки. Учити запам’ятовувати зачини та кінцівки казок, користуватися ними у процесі розповідання казок. Відтворювати зміст казки за запитаннями вихователя, розповідати казку за ілюстраціями до неї (чи репродукціями художніх картин), упізнавати персонажів на ілюстраціях і картинах, висловлювати своє ставлення до позитивних та негативних персонажів казки, формувати етично-моральні, естетичні оцінки і судження. Залучати дітей у вільний час до розповідання знайомих казок своїм одноліткам. Запам’ятовувати та передавати повтори (*котиться-котиться, стукає-грюкає*), образні звернення (*вовчику-братику, лисичко-сестричко*). Помічати деякі жанрові особливості казки (повтори, олюднення звірів, зачин, кінцівка).

Читання

Ознайомити дітей із творами письменників-класиків української літератури (Тарас Шевченко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Іван Франко), сучасними письменниками та поетами (Наталя Забіла, Василь Чухліб, Платон Воронько, Грицько Бойко, Павло Тичина та ін.). Учити емоційно сприймати зміст і деякі елементи художньої форми: риму, ритмічність мовлення. Розрізняти прозову та віршовану мову (оповідання, казка, вірш, пісня, забавлянка, прислів’я). Розуміти зміст творів, стежити за розвитком подій у творах, співчувати персонажам, співпереживати. Відповідати на запитання за змістом творів, висловлювати своє ставлення (оцінні судження, моральні, естетичні) до персонажів оповідань, віршів. Ознайомити дітей із будовою дитячої книги: обкладинка, сторінки, ілюстрації (малюнки), текст. Учити обережно поводитися з книжкою: перегортати сторінки, самостійно розглядати ілюстрації, коментуючи їхній зміст. Виховувати інтерес до книги як джерела знань, збагачувати словник дітей новими словами.

Розповідання вихователя з наочним матеріалом

Розповідати дітям казки з використанням ілюстрацій та репродукцій художніх картин. Учити дітей упізнавати персонажів на ілюстраціях, висловлювати своє ставлення до них, описувати зовнішній вигляд.

Показувати зміст знайомих казок у різних видах театрів: іграшок, картонажному, тіньовому, байковому, магнітному, театрі Петрушок. Організовувати відвідування театру з відповідною атрибутикою. Стимулювати дітей висловлювати свої враження від переглянутих театральних вистав, показу окремих дій.

Показувати діафільми морально-етичної, гумористичної спрямованості за змістом знайомих казок, організовуючи ігри в “Кінотеатр” (зала, каса, квитки, касир), стимулювати висловлювання свого враження від переглянутих діафільмів.

Виразне читання

Виховувати інтерес до слухання поетичних творів, бажання їх запам'ятовувати. Учити виразно читати вірші напам'ять, використовуючи відповідно до тексту засоби виразності: інтонацію, що передає радість, подив, сум, захоплення, запитання, звернення, оклик, наказ; силу голосу, темп, ритм. Учити доцільно поєднувати інтонацію із жестами, рухами, мімікою. Розвивати поетичний слух дітей. Спонукає до запам'ятовування прізвища автора вірша.

► Показники художньо-мовленнєвої компетенції дитини:

- добре обізнана з малими формами українського фольклору, знає напам'ять і доречно використовує утішки, забавлянки, пісні (4–6), мирилки (1–2), прислів'я (3–4), загадки (3–4), лічилки (1–2), скоромовки (2–3);
- розіграє зміст знайомих забавлянок, пісень, вставляє в текст своє ім'я; вдало використовує інтонаційні засоби виразності, доречно імітує рухи та жести персонажів текстів;
- любить слухати українські народні казки, особливий інтерес виявляє до повторного слухання знайомих казок;
- легко впізнає персонажів казки на ілюстраціях, репродукціях художніх картин, розповідає про них. Виявляє ініціативу в малюванні персонажів казки, зображує при цьому позитивних персонажів яскравими фарбами (червона, зелена, жовта, синя), а негативних — лише чорною, коричневою. Супроводжує розповіданням уривків казки, пояснює, чому саме такі фарби вона вибрала для своїх малюнків;
- відповідає за змістом казки на запитання вихователя, бере активну участь у бесіді. Уміє самостійно чи з допомогою вихователя розповісти 1–2 добре знайомі казки, розповідає знайому казку за ілюстраціями;
- виявляє інтерес до слухання й вивчення напам'ять поетичних творів, запам'ятовує прізвище поета, вірші якого читає напам'ять. Дитина здатна вивчити та запам'ятати впродовж року 4–5 віршів;
- з інтересом і захопленням дивиться театральні вистави, діафільми, кінофільми, телепередачі (мультфільми, казки), супроводжує перегляд емоційними вигуками, репліками, жестами, рухами; любить сюжетно-рольову гру в “Театр”.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Спостереження фрагментів конкретних видів праці зі створення дорослим предметів із різних матеріалів.
- Спостереження за господарсько-побутовою працею дорослих у дитячому садку (миття посуду, зміна постільної білизни, підмітання доріжок).
- Експериментування та ігри з різними матеріалами (пісок, глина, різні види паперу, тканина).
- Розглядання предметів та картинок про ознайомлення з предметним довкіллям і трудову діяльність дорослих.

- Читання віршів, що спонукають дітей до самообслуговування.
- Виготовлення дидактичних посібників для розвитку дрібної моторики.
- Сюжетно-рольові ігри, що дозволяють дітям відтворювати уявлення про працю дорослих та використовувати в іграх предмети-замісники.
- Основними методами літературного розвитку дітей є такі: читання дорослого, інсценування, бесіда після читання, розгляд ілюстрацій, ігри-драматизації, усна народна творчість.
- Читання дорослого (перебільшено виразне розповідання, коли вихователь голо- сом “малює” образи та картини).
- Інсценування творів за допомогою іграшок і театральних ляльок під час повтор- ного розповідання.
- Бесіда після читання для глибшого сприйняття творів.
- Пропонування різних груп запитань: для з’ясування емоційного ставлення до змісту твору та його персонажів; запитання проблемного характеру про мотиви вчинків персонажів, про послідовність подій; запитання і завдання, що привер- тають увагу дітей до найбільш традиційних засобів мовленнєвої виразності.
- Розгляд ілюстрацій, віддаючи перевагу книжкам-картинкам, у яких ілюстрації передають сюжет, зміну настроїв персонажів (наприклад: Олег Петренко-Занев- ський “Українські народні дитячі ігри “Котилася торба”; Владислав Єрко “Сні- гова королева” та ін.).
- Розповідання про події, згадування та переказування окремих епізодів, а потім і творів цілком, орієнтуючись на ілюстрації.
- Ігри-драматизації (ігри-імітації, рухові імпровізації за ходом розповідання вихо- вателем літературних текстів), стимулювання творчих здібностей дітей, залучен- ня й надання можливості “виплеснути” емоції від почутого.
- Участь у постановках міні-вистав за знайомими народними казками для дорос- лих глядачів (вихователів та батьків).
- Організація і проведення вечорів літературних розваг.
- Проведення театралізованого дозвілля, коли вихователі та самі діти переодяга- ються в костюми, діють із літературними предметами, які нібито “ожили”.
- Обладнання книжкового осередку, у якому, крім літературних текстів, розміс- тити добірки картинок і фотографій на схожу тематику, фігурки настільного і пальчикового театрів, що зображують улюблених літературних та фольклорних персонажів.
- Вправи й ігри, що сприяють освоєнню дітьми властивостей зображувальних ма- теріалів та правил використання інструментів (олівців, фарб): їхнє обстеження, освоєння предметних дій, демонстрація можливостей, ігрове експериментування з матеріалами (мазати долоньки, набирати на пензлик фарбу, розглядати відбитки).
- Вправи, що сприяють розвитку вмінь пов’язувати елементи малюнка (мазки, лінії, штрихи) з предметами оточення (штрихи — як крапельки дощу, точки — зер- нятка), а також умінь створювати більш складні за способом зображення образи на основі простих (стигли яблука, листопад, різнокольорові м’ячики).
- Використання прийомів співтворчості (діти виконують малюнок на підготов- леному вихователем силуеті, домальовують елементи) та створення колективних композицій (індивідуально виконану роботу — рибку, яблуко, квітку — діти роз- ташовують на загальному фоні, об’єднуючи в сюжет або загальну тему).
- Використання нетрадиційних технік і матеріалів: малювання ладоньками, п’ят- ками, пальцями, штампами, аплікація обривками кольорового паперу та домальо-

вування, наклеювання ватних кульок, ниток, товченої шкаралупи, ліплення з різнобарвного тіста з нанесенням малюнка штампами або з наступним розфарбуванням.

- Ігри та вправи, що сприяють формуванню сенсорного досвіду дітей: тактильне і зорове обстеження предметів та іграшок, називання еталонів кольору, форми, показ дій обстеження для створення образу.
- Використання настільно-друкованих ігор, ігор із кольоровими пірамідками, різнокольоровими кульками, складання простих композицій за допомогою рамок-вкладок, геометричних мозаїк.
- Розглядання привабливих іграшок, предметів побуту (ошатний посуд, одяг, яскраво і цікаво оформлені меблі), привертання уваги до сенсорних та естетичних ознак.
- Використання іграшок для розглядання й обігравання (мотрійки, неваляйки, свищики), предметів народних промислів (дитячі меблі з візерунками петриківського розпису, скриньки, посуд, прикрашені предмети одягу — косинки, пояси, фартухи), цікаві скульптурні зображення (фігурки тварин).

Освітній напрям “ГРА ДИТИНИ”

Гра як провідна діяльність

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Сюжетно-рольові ігри. Організація спільних ігор, у яких дитина буде засвоювати вміння правильно називати себе в ігровій ролі (“Я — кухар”, “Я — вихователь”), називати свої ігрові дії (“Я заводжу мотор, я лечу в літаку”; “Я варю кашу, буду годувати дочку”), планувати в мовленні 1–2 ігрові дії, передавати сюжет із декількох взаємопов’язаних дій.

Пропонувати різноманітні сюжети і ролі, в яких діти будуть користуватися різними іграшками, предметами, предметами-замісниками, атрибутами одягу (халат та шапочка лікаря, безкозирка матроса, каска та автомат військового).

Розвивати в дітей інтерес до відображення в сюжетно-рольових іграх різноманітного змісту: сімейних відносин, безпосередніх вражень від відвідування крамниці, поліклініки; до передачі в сюжетах ігор подій із прочитаних книг, вражень від мультфільмів, розглядання ілюстрацій тощо.

У *спільній грі* розвивати вміння приймати ігрову роль, залучати до участі в нескладному рольовому діалозі, спонукати дитину називати свої ігрові ролі й ігрові дії, відповідати на запитання про гру (“Як зветь твою доньку? Що ти їй приготувала? Чи будете ви чаювати?”). Включати дитину в елементарне планування ігрових дій (“Може, твоя дочка хоче погуляти? Куди ви підете — до парку чи на річку?”).

Учити вступати в спілкування з вихователем через ігрового персонажа.

Спонукати дітей самостійно використовувати деталі костюмів для виконання ролей, розгортати гру в визначеному ігровому куточку (салон краси, кабінет лікаря), у спільній грі з вихователем проявляти ініціативу: доповнювати ігрові обставини, використовувати предмети-замісники, деталі костюмів, самостійно передавати сюжет із декількох ігрових дій.

Створювати умови для того, щоб дитина вступала в ігрове спілкування з однолітками — парне, в малій групі, елементарно домовлялася про спільні дії (“*Давай катати машинки*”, “*Давай кидати м’яч*”, “*Давай будемо гойдатися на гоїдалці*”), про ролі (“*Я буду ветеринаром, приводьте своїх звірят*”).

Учити самотійно домовлятися з однолітками (у другому півріччі) про виконання знайомих ігрових дій у спільному ігровому сюжеті.

Режисерська гра

Спонукаати в дітей інтерес до відтворення змісту знайомих казок та віршів у режисерській грі. У спільній грі з вихователем за допомогою іграшок показувати сценки зі знайомих казок (“*Покажи, як Ведмедик перевіряв ліжечко*” тощо). Вправляти в способах пересування іграшки в ігровому просторі, діяти із двома іграшками (дві лялечки йдуть на прогулянку; вовк наздоганяє зайчика тощо).

Учити відповідати на запитання вихователя про те, що відбувається у грі, коментувати дії іграшок (“*Зайчик злякався вовка і втік*”, “*Дівчинка йде по доріжці в лісі та співає пісеньку. Як вона співає?*” тощо), відповідати на запитання про те, що станеться далі.

Спонукаати дітей реагувати на появу нового персонажа створенням проблемної ситуації.

Учити *ігровим імпровізаціям* — за прикладом вихователя передавати характерні рухи та звуконаслідування: квочка і курчата, кішка та кошенята, літаки, автомобілі, комарики, равлики тощо. Слухаючи текст, озвучений вихователем, самотійно відтворювати відповідні ігрові дії (збирати квіти, показувати дії зайчика, козлика, котика), імпровізувати з різними рухами під музику: “скакати як конячки”, “літати як метелики”, “повзти як равлики”.

Учити об’єднуватися з однолітками в іграх-імітаціях, відбивати характерні дії, проявляти уяву і творчість (*кружляють сніжинки, летять великі та маленькі птахи, веселі та сумні метелики* тощо). Виявляти бажання створювати ігрові образи відповідно до різного настрою музики, її темпу: зображувати незграбних ведмедів, млосних черепах, веселих зайчиків, птахів, квіти, що розкриваються під променями сонця і засинають увечері, тощо.

За спонуканням та прикладом вихователя відображати в іграх персонажів і ситуації знайомих казок. Брати участь у хороводних іграх, організованих вихователем. Використовувати в іграх предмети для ряження, найпростіші музичні інструменти тощо. Імпровізувати з персонажами пальчикового театру (на пальці надягають голівки звірів або ляльок), з ляльками-рукавицями (на рукавиці нашивають мордочки звірів); зображувати ігрові дії, супроводжувати їх мовленням, вступати в ігровий діалог з іншою дитиною.

Пропонувати *ігри-експериментування з різними матеріалами*: ігри з піском та снігом; ігри з водою та мильною піною; ігри з папером; ігри з тінню; ігри із предметами, дидактичними іграшками, з картинками.

Пропонувати відтворювати явища довкілля в нескладних сюжетах, враження від яких дитина одержує як під час безпосереднього спілкування, так і в процесі спостережень, ігор тощо; організувати свою гру (індивідуальну), а також підключатися до гри однолітка; здійснювати ігрові дії із сюжетними іграшками, предметами-замінниками, уявленими предметами, які обумовлені роллю; розігрувати невеликі уривки знайомих казок і пісень за допомогою різних видів театру (настільний, пальчиковий, драматизація за допомогою фланелеграфа); у спільних іграх виконувати правила черговості або одночасної з іншими гравцями-дітьми дії.

Учити прийняти та позначити свою ігрову роль, виконання якої визначається відображенням розгорнутих дій; наслідувати дії дорослого із предметами; добирати іграшки й матеріали для рольових дій, міняти ігрове призначення предмета; вибирати тему побудови,

самостійно діяти за своїм задумом, обігравати предмети; слідкувати за розвитком театралізованої дії (дорослих та старших дітей); імітувати дії персонажів; водити настільних ляльок, говорити від їхнього імені; створювати для гри елементи предметно-просторового середовища на прохання дорослого; діяти за одним-двома простими правилами, які є спільними для всіх гравців; гратися дружно з партнерами, включатися у гру з дорослим.

► **Показники ігрової компетенції дитини:**

- грає наодинці, об'єднується на основі інтересу до гри, іграшки;
- уміє грати з партнером-лялькою, поруч або разом з іншими дітьми, узгоджуючи свої дії та задуми з ними; розгортати коло ігрових дій. Імітує використання предмета за призначенням;
- бере на себе роль, нетривало взаємодіє з однолітками у грі;
- може підбирати ігровий матеріал, використовувати предмети поліфункціонального призначення для організації предметно-ігрового середовища;
- діє з іграшками-персонажами, говорить від їхнього імені, передає характерні дії і настрій;
- уміє розіграти невеликі епізоди знайомих казок та пісень;
- створює для гри за допомогою дорослого елементи предметно-ігрового середовища;
- виконує у грі дії і правила: на сигнал (одночасно) або по черзі починає чи зупиняє дії;
- може діяти у грі: добирає предмети за кольором та розміром; збирає предмети й іграшки в певній послідовності, обіграє їх.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Спільна гра вихователя з дитиною.
- До спільної гри з вихователем включати рольові діалоги, змінювати зміст діалогу залежно від зміни ролей, обмінюватися ролями з вихователем, діючи відповідно до нової ігрової позиції.
- Створення збагаченого ігрового середовища.
- Спонування до ігрової творчості у вільній взаємодії молодших дошкільників з іграшками, предметами, предметами-замісниками, у взаємодії з однолітками та виховання доброго ставлення дітей одне до одного.
- Читання, розповідання казок, обговорення дитячого досвіду (відвідування поліклініки, перукарні, крамниці, цирку тощо), розглядання картинок й ілюстрацій.
- У спільних іграх із дітьми розвивати вміння до початку гри визначати тему, 1–2 ігрових подій (“*У що будемо грати? Що станеться?*”), розподіляти ролі до початку гри.
- Мовленнєве стимулювання відповідей на запитання про назву гри, про обрану роль та про ролі інших дітей.
- Ігрова діяльність інтегрується з усіма освітніми напрямками, тому що є основною формою здійснення різних видів дитячої діяльності, у тому числі організованої освітньої діяльності, методом виховання й розвитку молодших дошкільників, формою організації життя дітей у дитячому садку.

Освітній напрям “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ”

Уведення у світ кількості, геометрії, простору та часу

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сенсорні здібності. Учити порівнювати предмети за кількістю їхніх елементів за допомогою зіставлення: *більше, менше, стільки ж, однаково, один, жодного*. Звертати увагу дітей на ситуації повсякденного життя, де людині необхідно щось рахувати (використовувати різні канали отримання інформації — зір, обмацування, дотик тощо).

Величини. Формувати уявлення про величину предметів способами накладання, прикладання, зорового зіставлення (*великий — малий, високий — низький, широкий — вузький, довгий — короткий, товстий — тонкий*). Учити розуміти різницю між цими поняттями, вибирати предмети *більші (менші), ніж...; вищі (нижчі), ніж...; ширші (вужчі), ніж...; довші (коротші), ніж...; товстіші (тонші), ніж...* Розвивати вміння якісно порівнювати предмети, перевіряти отримані результати.

Геометричні уявлення. Формувати уявлення про геометричні фігури, учити порівнювати їх. Учити розрізняти геометричні фігури на площині — *круг, трикутник, квадрат* — і у просторі — *куля, куб*. Формувати уявлення про властивості геометричних фігур — *величина, колір* — про те, як можна ці властивості змінювати. Учити порівнювати геометричні фігури за величиною, кольором, виявляти однакові геометричні фігури, геометричні фігури однакового розміру. Формувати уявлення про те, що не всі геометричні фігури можна порівнювати за величиною способом накладання (*круги, квадрати — можна, трикутники — не можна*).

Учити порівнювати геометричні фігури та об'єкти довкілля за висотою, шириною, товщиною, довжиною; величину геометричних фігур і об'єктів у просторі — способом зорового зіставлення. Формувати уявлення про те, що не всі об'єкти довкілля варто порівнювати за розміром: зазвичай порівнюють або об'єкти, величина яких дуже відрізняється (*слон і мишка, будинок і макове зернятко* тощо), або однотипні об'єкти, або об'єкти схожої форми (*повітряні кульки, м'яч і повітряні кульки* тощо).

Учити розрізняти двовимірні та тривимірні об'єкти навколишнього світу, розрізняти форми предметів довкілля — знаходити об'єкти навколишнього світу, схожі на знайомі геометричні фігури на площині і у просторі.

Інтелектуальні здібності

Учити розрізняти ліву та праву руку, лівий і правий бік тіла. Формувати уявлення про розташування об'єктів на площині та у просторі відносно один одного — *попереду, позаду, за, поряд; під, над, на; між, через певний проміжок, посеред; ближче, далі; вище, нижче; вгорі, внизу* — і напрямки у просторі відносно себе — *вперед (попереду), назад (позаду), праворуч (ліворуч), угорі (згори), унизу (знизу)*. Вчити в повсякденному житті використовувати напрямки у просторі, описувати взаємне розташування об'єктів на площині та у просторі.

Формувати уявлення про частини доби (*ранок, день, вечір, ніч*), послідовність їхньої зміни, часові відношення (*тепер, сьогодні, учора, завтра; пізніше, раніше; спочатку, потім, зараз, насамкінець; давно, недавно, скоро*). Учити їх розрізняти, порівнювати частини доби одну з одною. Учити використовувати назви частин доби і часові відношення в повсякденному житті.

Логіко-математичні уявлення. Розвивати вміння виявляти в об'єктах довкілля такі властивості — колір, форму, розмір; порівнювати об'єкти за цими властивостями, абстрагуватися від цих властивостей, коли розрізняти їх не вимагає умова задачі. Учити встановлювати в об'єктах відсутність певної якості, описувати об'єкт, використовуючи частку *не* (*не круглий, не зелений* тощо).

Учити добирати предмети за 1–2 ознаками, розуміти зміст сполучника *і* (*круглий і жовтий*). Учити об'єднувати предмети в множини за 1–2 ознаками, розуміти значення слова *всі*.

Учити описувати множини об'єктів, використовуючи частку *не*, слово *всі*, використовувати означені слова в повсякденному житті під час опису груп предметів.

Учити класифікувати та систематизувати об'єкти за однією з ознак — кольором, розміром, формою; називати спільну ознаку утворених множин (*всі жовті круги, всі маленькі, всі червоні* тощо).

Розвиток творчих здібностей

Учити аналізувати властивості об'єктів навколишнього світу, виділяти їхні істотні ознаки, використовувати ці знання під час виконання завдань. Учити помічати одразу кілька ознак об'єктів, визначати суттєві ознаки об'єктів для виконання певних завдань. Учити знаходити об'єкти за заданими ознаками, придумувати предмети із заданими властивостями, зображувати, створювати моделі або описувати їх.

Учити відтворювати логічну послідовність подій, використовуючи серії сюжетних малюнків; складати зв'язну розповідь за сюжетними малюнками; розповідати, що було до (буде після) зображеної на сюжетному малюнку ситуації; відновлювати діалоги персонажів сюжетних малюнків.

Розвиток критичного мислення

Розуміти, яку інформацію про предмет і сукупність об'єктів дає нам кількість, величина, як зберігати та передавати цю інформацію. Визначати надійність і точність різних способів порівняння предметів, орієнтуватися, коли та який спосіб варто використовувати.

Учити розповідати про власні дії, зрозуміло висловлювати свою думку, діяти за словесними інструкціями; запитувати, якщо щось незрозуміло; чітко, зрозуміло і точно відповідати на запитання.

► Показники логіко-математичної компетенції дитини:

- добирає задану кількість предметів (у межах 5) для ігор, виконання різноманітних завдань, у повсякденному житті; використовує знання про величину під час вибору матеріалу для конструювання (*великий кубик, малий кубик; менший, ніж...*);
- кількісно порівнює множини, у яких не більше 5 елементів; визначає, скільки елементів треба додати (вилучити) до множини, щоб кількість елементів у множинах стала однаковою;
- визначає, належить чи не належить об'єкт певній множині, пояснює чому;
- у рухливих іграх і в повсякденному житті вдосконалює уявлення про простір, вправляється у визначенні місцезнаходження певного об'єкта, у напрямку руху відносно себе;
- визначає однаковість сукупностей об'єктів, знаходить об'єкти, які відрізняються від інших об'єктів у групі;
- під час порівняння величини об'єктів використовує способи накладання та прикладання, пояснює власні дії;

- уміє рахувати в межах 5 і розрізняє процес та результат (підсумовує свої дії: “усього 4 трикутники”);
- розрізняє й називає геометричні фігури: круг, квадрат, трикутник, куля, куб;
- визначає положення предметів у просторі відносно себе та в ланцюзі предметів, добираючи відповідне слово;
- має уявлення про частини доби (*ранок, день, вечір, ніч*);
- знає послідовність чисел натурального ряду до 5;
- правильно вживає порядкові числівники (у межах 5);
- орієнтується, яке число більше, яке — менше;
- може порівнювати множини кількісно, якщо кількість елементів множин не більше 5;
- розуміє, що форма, величина, колір є ознаками об’єктів;
- класифікує і систематизує об’єкти за однією властивістю (колір, величина, форма);
- встановлює відсутність у предмета певної якості (*трикутник, не зелений*), наявність кількох якостей (*червоний квадрат*);
- розуміє значення слова *всі*, частки *не*, правильно вживає їх у повсякденному житті;
- діє за словесною інструкцією (*відбери всі великі круги жовтого кольору*).

Конструювання

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Конструювання на площині

Учити викладати нескладні силуети за зразками, не повністю поділеними на геометричні фігури з набору. Учити визначати, як можна повністю розділити на геометричні фігури з набору нескладні силуети, не повністю поділені на геометричні фігури. Учити правильно добирати геометричні фігури за розміром, розвивати відчуття пропорції, учить порівнювати побудований силует зі зразком, не повністю поділеним на геометричні фігури з набору, добирати кольори геометричних фігур. Учити акуратно викладати геометричні фігури, щільно прикладаючи одну до одної, не накладаючи одну на одну.

Учити викладати нескладні силуети із заданого набору (*квадрати, трикутники, прямокутники, круги двох розмірів трьох кольорів*) за зразками, повністю поділеними на геометричні фігури; виправляти допущені помилки, ураховувати їх надалі.

Учити розрізняти геометричні фігури з набору, зіставляти їх із фігурами на зразку, зіставляти викладений силует із силуетом на зразку; складати візерунки із квадратів за зразком, добирати частини і складати розрізані на 2–6 частин картинки.

Конструювання у просторі (конструкторсько-будівельні ігри)

Учити розрізняти і правильно називати основні будівельні деталі (цеглинка, кубик, пластина, гірка (трикутна призма)), зіставляти їх зі знайомими геометричними фігурами (*кубик — куб*). Учити розміщувати деталі горизонтально та вертикально, щільно одну до одної, на певній відстані одну від одної; регулювати відстань між деталями так, щоб конструкція була стійкою; споруджувати нескладні будівлі за зразком вихователя і за малюнком, використовувати їх під час гри. Учити описувати свої дії за допомогою слів: *вище, нижче, між, через певний проміжок, ближче, далі, перед, позаду, поряд, під, над, на*.

Розвиток творчих здібностей

Учити будувати один і той самий силует (конструкцію) з різних геометричних фігур (будівельного матеріалу), шукати різні варіанти виконання завдання. Відповідно до розгортання ігрової ситуації модифікувати конструкції.

Розвиток критичного мислення

Сприяти розумінню, яку інформацію про силует чи конструкцію надає намальований зразок, наданий вихователем зразок; чим зразок на малюнку відрізняється від зразка вихователя, чим словесний опис процесу конструювання відрізняється від намальованих зразків.

► Показники компетенції дитини в конструюванні:

- розрізняє геометричні фігури з набору за розміром та кольором;
- зіставляє викладений силует зі зразком;
- викладає силуети за зразками, повністю поділеними на геометричні фігури з набору, що є в розпорядженні;
- зіставляє побудовану конструкцію зі зразком вихователя;
- самостійно створює подібні конструкції відповідно до ігрової ситуації;
- знаходить предмети, схожі на основні будівельні деталі, у повсякденному житті.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

Створення ігroteки з іграми на зіставлення і протиставлення, вибір за властивостями і відношеннями (формою, розміром, розташуванням у просторі, кольором), спрямовані на розвиток пізнавальних здібностей, а саме:

- на освоєння вмінь співвідносити предмет із зображенням, контуром або силуетом (“Знайди такий же”, “Рамки-вкладки”);
- вибір таких же елементів під час складання цілого із частин (“Склади квадрат”, “Склади картинку”, ігри з пазлами);
- на об’ємне моделювання — спорудження простих будівель з елементів (серії ігор “Кубики для всіх”, конструктори);
- на відтворення візерунків, зображень за зразками або за задумом (“Унікуб”, “Склади візерунок”, LEGO);
- на освоєння вмінь групувати за формою (“такі ж”, “стільки ж”, “всі квадратні”), за формою та розміром (круглі, великі), користуючись логічними блоками Дьенеша тощо;
- у самостійній діяльності добудовувати будівлі, збільшуючи їхню висоту, довжину, ширину; акуратно прикладати одну до одної цеглинка і пластини, розміщувати їх у лінію (*стежинка, майданчик для ігор*), будувати вежі з кубиків, будинок із цеглинок та гірки (трикутної призми); розміщувати цеглинка і пластини вертикально, по периметру прямокутника, розміщуючи деталі щільно одну до одної (*загородка, парканчик*) та на певній відстані (*ворота, калитка, в’їзд*); будувати візерунки з кубиків за зразком.

Освітній напрям “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звукова культура мовлення

Ознайомити дітей із будовою мовного апарату: губи, зуби, язик, піднебіння. Вправляти в розвитку м'язів мовного апарату. Домогтися правильної артикуляції і вимови всіх голосних звуків та звукосполучень [айа], [йе], [йу], [йі], роздільної вимови звукосполучень із йотованими; чіткої вимови звуків [а], [о], [у], [і]. Стежити за твердою вимовою в кінці слова губних приголосних [б], [п], [в], [м], [ф]; дзвінкою вимовою дзвінких приголосних у кінці та всередині слова, за винятком *ні[x]ті, кі[x]ті, ле[x]ко, во[x]кий*; зливою вимовою африкатів [дж], [дз]; пом'якшеною вимовою губного приголосного [в] перед *я*; твердою вимовою звука [р] у кінці слова і м'якою вимовою на початку складу перед *я, ю*.

Домогтися правильної (твердої) вимови шиплячих звуків, проривного звука [г], звука [ц'].

Розвивати фонематичний слух, учити розрізняти на слух близькі за звучанням слова, мовне дихання (довжина видиху дорівнює фразі у 2–3 слова), інтонаційну виразність мовлення (темп, силу голосу, наголошування, інтонаційне забарвлення мовлення).

Ознайомити дітей із поняттями *слово* і *звук* в ігрових вправах. Учити знаходити знайомий звук у слові, інтонаційно його виділяти.

Формування словника

Збагачувати словник дітей новими словами відповідно до тем: “Дитячий садок”, “Ігри”, “Іграшки”, “Сім'я”, “Побутові предмети”, “Одяг”, “Взуття”, “Меблі”, “Тварини”, “Птахи”, “Рослини”, “Овочі та фрукти”, “Продукти харчування”, “Транспорт”, “Пори року”, “Явища природи”, “Свята”. Уводити в активний словник дитини нові узагальнювальні поняття (*птахи, рослини, їжа, овочі, фрукти, транспорт, свята, сім'я, меблі*).

Продовжувати збагачувати словник дітей іменниками: словами, які позначають близьке оточення дитини (*місто (село), метро* тощо), віддалене (*дикі тварини*), далеко (*гори, море, ліс, озеро* тощо); словами, що позначають абстрактні поняття (*щедрість, пустощі*); словами, що характеризують поведінку дитини, як-от: *вереда, пустун, боягуз, забіяка, недбайло*.

Учити правильно користуватися словами, що позначають частини тіла людей і тварин: *руки, ноги — лапи, обличчя — морда, волосся — шерсть, нігті — кігті, шкіра — шкура*.

Збагачувати словник дітей присвійними прикметниками, які означають фізичні якості людини та інших істот, психічні властивості, особливості характеру, відносними і відносно-якісними прикметниками, прикметниками вищого ступеня порівняння, найвищого ступеня із префіксом *най-*.

Збагачувати словник дітей дієсловами, учити розрізняти значення дієслів із префіксами *за-, при-*; правильно вживати дієслова в сполученнях слів.

Поповнювати словник дієприкметниками, дієприслівниками, прислівниками.

Продовжувати розширювати словник дітей синонімами (словами, близькими за значенням), антонімами (словами із протилежним значенням).

Образне мовлення. Збагачувати словник дітей образними поетично-художніми виразами, порівняннями, фразеологізмами, приказками, прислів'ями, звуконаслідувальними словами, вигуками. Засвоїти форми звертання до дітей: називати дитину на ім'я лагідно, розмовляти спокійно, лагідним і привітним тоном, не втручатися в розмову інших дітей.

Граматична правильність мовлення

Продовжувати вправляти дітей у вживанні закінчень непрямих відмінків та узгодженості слів у реченні в роді, числі й відмінку. Звернути увагу на закінчення іменників однини в орудному відмінку без прийменників та з прийменниками; у місцевому відмінку з прийменниками *на, в, у*; у родовому відмінку однини іменників четвертої відміни, у яких під час відмінювання з'являються суфікси *-ен-, -ат-, -ят-*; іменників середнього і чоловічого роду в родовому відмінку, які під час відмінювання змінюють форму іменників множини, та означають назви тварин, птахів і їхніх дитинчат.

Закріплювати кличну форму іменників.

Ознайомити з відмінковими закінченнями слів та невідмінюваними іменниками.

Учити використовувати дієслова доконаного й недоконаного виду, форми дієслів, які зазнають морфологічних змін у корені. Учити утворювати нові дієслівні форми за допомогою префіксів *на-, за-, з-*.

Уживати складну форму майбутнього часу дієслів. Утворювати ступені порівняння прикметників, присвійні прикметники від іменників.

Утворювати займенникові форми. Правильно вживати в реченні прийменники *за, від, до*.

Учити узгоджувати з іменниками слово *один* та іменники зі словами *багато, мало*. Учити вживати в мовленні форми заперечних займенників *ніхто, нікого, ніким, ні до кого, ні з ким, ні на кому, ніякого, ні з якого*.

Учити дітей будувати речення різного типу: а) прості поширені з однорідними членами речення із заперечною часткою *ні*, сполучником *і*; б) із прямим мовленням; в) складносурядні зі сполучниками *а, і, але, та*; г) складнопідрядні зі сполучниками *як, ніби, після того як, для того щоб*.

Прищеплювати навички самокорекції, елементи само- і взаємоконтролю мовлення, розвивати відчуття мови, граматичних помилок.

Зв'язне мовлення

Діалогічне мовлення. Продовжувати формувати навички діалогічного мовлення. Учити вступати в невимушену розмову з дорослими на запропоновані теми: “Знайомство”, “Сім'я”, “Ігри та іграшки”, “Мої друзі”, “У дитячому садку”. Уміти добирати першу репліку (фразу) діалогу (вітання, подяка, вибачення, запитання, прохання, наказ, повідомлення) та своєчасно відповідати, вставляти потрібну репліку, підтримувати запропоновану розмову, діалог. Адекватно відповідати на запитання дорослого і звертатися із запитаннями до дорослих.

Учити дітей спілкуватися одне з одним, звертатися до партнера, вислуховувати співрозмовника, відповідати на запитання інших дітей. Уміти вести вільну розмову в колі двох-трьох дітей. Під час розмови, спілкування дивитися в очі, стояти (чи сидіти), спокійно розмовляти з посмішкою на обличчі, не відволікатися, уникати сторонніх жестів (руками, ногами, головою), дотримуватися відповідного тону, інтонації.

Монологічне мовлення. Викликати в дітей інтерес до різних типів монологічного мовлення: опису, повідомлення, розповідання. Готувати дітей до самостійної розповіді. Відповідати на запитання вихователя двома-трьома реченнями за змістом сюжетних картин, за текстами знайомих оповідань, казок, у процесі розглядання предметів, іграшок.

Закріплювати вміння складати спільні з вихователем коротенькі описові та сюжетні розповіді домовлянням, повторенням і самостійно складеними реченнями про іграшки, картини, власний досвід.

Залучати дітей до переказування змісту добре знайомих літературних творів за допомогою навідних запитань, підказування фраз.

Формувати в дітей уявлення про елементарну структуру висловлювань: описових — назва предмета, його ознаки, якості, властивості, призначення; сюжетних — початок, середина, кінцівка розповіді. Створювати ситуації, що вимагали б від дітей коротенького пояснення (про спосіб виконання дії, конструкцію іграшки, майбутні ігри) для розвитку пояснювального мовлення.

► **Показники мовно-мовленнєвої компетенції дитини:**

- правильно артикулює та вимовляє всі голосні звуки та звукосполучення;
- знаходить знайомий звук у слові, інтонаційно його виділяє;
- правильно користується словами, що позначають частини тіла людей і тварин;
- засвоїла форми звертання до дітей;
- використовує дієслова доконаного та недоконаного виду, форми дієслів, які зазнають морфологічних змін у корені;
- утворює нові дієслівні форми за допомогою префіксів;
- узгоджує з іменниками слово *один* та іменники зі словами *багато*, *мало*;
- спілкується і звертається до партнера, вислуховує співрозмовника, відповідає на запитання інших дітей;
- уміє складати спільні з вихователем коротенькі описові та сюжетні розповіді домовлянням, повторенням і самостійно складеними реченнями про іграшки, картини, власний досвід.

Пропедевтичний курс навчання грамоти

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Формувати чітку вимову, вміння прислуховуватися до звучання звуків різного походження, чути окремі звуки в словах; розвивати слухове сприйняття, фонематичний слух, учить правильно вимовляти загальнозживані слова, не пропускати і не переставляти звуків та складів, вслуховуватися в їхнє звучання, чути окремі звуки в словах; виконувати завдання на знаходження і визначення слів, звуків.

Ознайомити з термінами *слово*, *звук* практично, без визначення. Розвивати фонематичний слух, учить правильно вимовляти загальнозживані слова, не пропускати та не переставляти звуки і склади. Познайомити з літерою, що позначає найбільш уживаний на занятті звук, називати її іменем звука.

► **Показники компетенції дитини із грамоти:**

- виконує завдання на знаходження та визначення слів, звуків, пригадує разом із дорослим літери, які знає;
- чітко вимовляє слова, вслуховується в їхнє звучання, чує окремі звуки в словах.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Організація індивідуального спілкування з дитиною на основі спільної діяльності з іграшками і предметами: вихователь вносить та обіграє нові іграшки, створює ігрові ситуації.
- Під час виконання культурно-гігієнічних процедур вихователь організовує розгляд предметів: під час накривання на стіл — предметів посуду, у процесі

умивання — предметів гігієни, під час підготовки до прогулянки — предметів меблів, під час одягання на прогулянку і підготовки до сну — предметів одягу.

- Стимулювання дітей на прогулянці та в групі до правильного й чіткого називання предмета, його частин, ознак, дій із ним (прагнути до чітких граматично простих формулювань без зайвих слів та додаткових пояснень).
- Організація ігор-драматизацій за добре знайомими творами, стимулювання дітей до відтворення нескладних рольових діалогів (“Півник і двоє мишенят”, “Коза-дереза”, “Про двох жадібних ведмежат” тощо).
- Стимулювання дітей правильно називати себе в ігровій ролі та пояснювати ігрові дії.
- Організація спільного складання розповіді з теми, запропонованої дитиною, з одночасним елементарним малюванням сюжету: дій, персонажів, предметів.
- Залучення дітей до коментування (супроводження мовленням) своїх дій у предметній діяльності, до промовляння подальших дій — до мовленнєвого планування.
- Бесіди з дітьми про цікаві факти і події їхнього життя, про особисті проблеми, близьких людей, персонажів мультфільмів, свійських тварин.
- Створення умов для розгорнутого мовленнєвого звернення дитини до дорослого або однолітка.
- Вправлення у складанні самостійних висловлювань з опорою на події з особистого чи колективного життя.
- Залучення в мовленнєвих ситуаціях дітей до допомоги ігровим персонажам у вирішенні їхніх “проблем” (допомогти ведмедику вибрати кошик потрібної величини, щоб увійшли всі знайдені ним гриби; допомогти ляльці підібрати одяг за розміром; допомогти зайчику вибрати теплу шапочку тощо).
- Коментування процесу діяльності дитини, узагальнення в мовленні отриманого результату, стимулювання висловлювань дітей.

ПОДОРОЖ У ДОВКІЛЛЯ

Програма для дітей середнього дошкільного віку

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА дітей середнього дошкільного віку

Цей вік, як і молодший дошкільний, не має кризових ситуацій розвитку. У ньому гармонійно продовжують формуватися й розвиватися всі види діяльності дитини.

Провідна діяльність

Сюжетно-рольова гра значно збагачується. Зміст її відбиває не тільки зовнішні сторони поведінки дорослих, а й її внутрішню сторону. Дітей цікавить, *із якою метою* виконують ті чи інші дії дорослі, які стосунки між людьми виникають під час реалізації конкретного виду діяльності. Розширюється тематика гри, ускладнюються її сюжети. Зникають багаторазові повторення одних і тих же дій. Розгортанню гри обов'язково передує *задум*. Гра переростає в справжню *спільну гру* дітей. Вони шукають партнерів, домовляються, в яку саме гру вони гратимуть, які ролі виконуватимуть. Серед дітей виокремлюються лідери ігрової діяльності, які її організують, та більш пасивні учасники. Усі учасники гри суворо дотримуються її правил. Роль, яка виконується, не змінюється на іншу до кінця гри.

Велике значення в цьому віці мають дидактичні й рухливі ігри, що сприяють розвитку вміння підкорятися правилам та розвивають пізнавальну сферу дитини.

Інші види продуктивної діяльності

В образотворчій діяльності діти вже використовують колір як обов'язкову ознаку певних предметів і зафарбовують ці предмети в різних малюнках завжди однаково. Різноманітнішою стає тематика малюнків, конструкцій тощо. *Задум* усе ще нестійкий та нечіткий. Проте з'являються перші елементи *композиції* (предмети розташовуються ритмічно в ряд). Діти можуть передати за допомогою малюнка нескладний сюжет, можуть розповісти про те, що вони відобразили. У цілому характерними для образотворчої діяльності є безпосередність, декоративна яскравість, наївність образів, які свідчать про те, що психологічно дитина "ввійшла в образ".

У процесі художньо-мовленнєвої діяльності діти виокремлюють певні образи, елементи сюжету і можуть складати з них власні казки. Дошкільники середнього віку мають деякі *літературні вподобання*: надають перевагу певним персонажам, конкретним літературним творам тощо.

До показників розвитку трудової діяльності в цьому віці можна віднести виконання дітьми *трудових доручень*.

Розвиток пізнавальної сфери

Сприймання. Відбувається подальше оволодіння внутрішніми способами сприймання, воно стає більш розчленованим. Дитина обстежує предмет, послідовно виділяє окремі частини, встановлює зв'язки між ними. Залишається недосконалим сприйняття сюжетних зображень. Коли дитина самостійно будує розповідь за картинкою, то вона обмежується переліком зображених на ній людей та предметів.

Пам'ять. Уперше складається *довільне запам'ятовування*. Найпростіший прийом, який використовується при цьому, — повторення.

Мислення. Надалі розвивається наочно-образне мислення, яке поволі стає *міркуючим*. Дитина може згрупувати предмети за матеріалом, якістю і призначенням; за своєю відношення “частина — ціле”, “рівність — нерівність”; розуміє найпростіші причинні зв’язки, що відомі їй із досвіду; самостійно встановлює зв’язки між окремими фактами; вдається до практичної перевірки, щоб з’ясувати невідоме. Частіше виявляє ініціативу в з’ясуванні питань, роздумах, спонтанних образних асоціаціях (“*Чому листя пожовкло?*”, “*Навіщо поливають квіти?*”).

Уява. Посилюється її стійкість. Доказом цього може слугувати те, що діти можуть досить довгий час грати в одну й ту ж гру, неодноразово повертатися до її певних сюжетів. Образи уяви надзвичайно яскраві, жваві, тісно пов’язані з почуттями. Найвіддаленіша схожість між тим, що сприймає дитина, та її попередніми враженнями викликає бурхливий потік нових асоціацій. Діти надзвичайно довірливо ставляться до цих витворів фантазії. У цьому віці уява все ще тісно пов’язана із зовнішньою діяльністю.

Мовлення. З’являються спроби осмислити значення слів, хоча й не завжди успішно. Зростає інтерес до змісту невідомих слів. Діти вже можуть переказувати невеличкі твори, розповідати про деякі події власного життя, про іграшки тощо.

Емоційний розвиток

Почуття дитини стають дедалі стійкіші. Продовжується *розвиток моральних почуттів*. Дитина здатна співчувати іншим і робить це вже не за вказівкою дорослого, а спонтанно, самостійно. З’являється бажання бути корисною дорослому. Ставлення до ровесників з нейтрального перетворюється на дружлюбне.

Формуються естетичні почуття. Підвищується здатність емоційно *відгукуватися* на зміст літературних та музичних творів. Під час прослуховування літературних творів сприймаються перш за все яскраві зображувальні мовленнєві засоби. Красивим вважається все те, що зрозуміле дитині, ймовірно, моральне (позитивні герої казок завжди красиві).

Розвиток вольової сфери

Саме в середньому дошкільному віці починається формування процесу *усвідомленої постановки мети*. Діти також можуть для досягнення мети виконувати дії, які самі по собі не привабливі.

Інша важлива зміна в розвитку вольової сфери дитини полягає в *усвідомленні* нею *морального змісту правил поведінки* й оволодіння вміннями керуватися ними у власних вчинках. Це усвідомлення формується на основі розуміння узагальненого характеру правил та їхньої загальнообов’язковості. Тому діти можуть скаржитися на порушників порядку в дитячому колективі, які, власне, їх самих не скривдили. У тому випадку, коли дорослі не визнають дитину, ставляться до неї без достатніх почуттів і розуміння, формується недисциплінована, груба, іноді навіть агресивна, поведінка дітей.

Уміння свідомо керувати своєю поведінкою, контролювати її виявляється в тому, що дитина спроможна стежити за своїми рухами та поведінкою. Однак у цьому віці контроль здійснюється за умови спонукання дорослих, за їхніми вказівками, сам процес контролю дискретний у часі, відбувається нібито уривками. Як результат розвитку оцінно-контрольних дій дитини можна вважати зародження в цей час відповідальності за доручену справу.

Починає складатися підпорядкування цілей однієї дії іншій, більш важливій. Довільними, навмисно керованими стають не лише практичні дії дитини, але й частково пізнавальні психічні процеси (пам’ять, мислення).

Розвиток особистості

До основних мотивів поведінки дитини, поряд з ігровими, належать *мотиви встановлення і збереження позитивних взаємин із дорослими та дітьми*, мотиви самоствердження. Нормативним є те, що *самооцінка дітей у цьому віці завищена*. Вони перебільшують усі свої позитивні якості, і це є свідченням нормального особистісного розвитку дитини. Така особливість дитячої самооцінки є наслідком дії психологічного захисту особистості від негативних оцінок оточення. Досвід успіхів та невдач впливає на виконання доцільних цілеспрямованих дій, на бажання їх виконувати або не виконувати, однак не зачіпає позитивного характеру самооцінки. Як показник доброзичливості спілкування дитини з дорослими і ровесниками є *наявність у неї позитивного “образу Я”*. Оцінка власної зовнішності емоційна та цілісна.

У другій половині 5-го року життя різко зростає потреба дитини в спілкуванні з однолітками. Для неї дуже важлива оцінка з боку дитячого колективу. Дитина утримується від учинків, які викликають несхвалення інших дітей. Формуються комунікативні навички, елементи мовленнєвого етикету: привітання, прощання, звернення до іншої дитини на ім'я тощо. Дитина цього віку *самостійна й ініціативна*. Це виявляється в самостійному розв'язуванні завдань, які виникають у процесі гри, у виборі тематики гри, у постановці запитань та судженнях. Починаючи із чотирирічного віку, складаються *вдодання* до занять певними видами діяльності, інтереси до пізнання світу не взагалі, а до певної його сфери. До цього ж періоду відносяться перші переконливі прояви раннього розвитку *здібностей і обдарованості* (художньої, математичної, академічної тощо).

Новоутворення середнього дошкільного віку

Свідомі дії, що контролюють поведінку; усвідомлення морального змісту правил поведінки; бажання бути корисною дорослому; пізнавальні процеси набувають довільного характеру, інтелектуалізуються; сюжетно-рольова гра дітей; чутливість до пояснювального мовлення.

Освітній напрям “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”

ІНВАРІАНТНА ЧАСТИНА

Здоров'я та фізичний розвиток

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Здоров'я та хвороба

Дати елементарні поняття про роботу дихальної, серцево-судинної системи та опорно-рухового апарату і процеси, які відбуваються в них: дихання, харчування, кровообіг; мозок впливає на розвиток тіла, зміцнення фізичного та психічного здоров'я; рухи тіла впливають на роботу мозку.

Поглибити знання про шкіру, її дихальну функцію.

Закріплювати знання щодо проявів відчуттів шкіри: дотик і температура. Тіло людини складається з багатьох різних частин, що працюють разом, узгоджено, досконало, ритмічно.

Поглибити знання про людину як живу істоту, яка разом із такими ж людьми, як і сама, живе серед живої та неживої природи.

Дати знання, що біля дорослого й дитини можуть жити свійські тварини: кішка, собака, корова, коза тощо. Люди повинні доглядати за ними — від цього отримують задоволення, радість, продукти харчування.

Дати знання: щоб тіло було міцним, необхідно рухатися, жити за ритмом, правильно харчуватися, працювати, відпочивати, думати.

Стимулювати природний процес розвитку рухових якостей дітей (швидкість, гнучкість тощо); формувати загальні координаційні здібності; сенсомоторну інтеграцію (координацію рухів).

Підтримувати та активізувати інтерес дітей до результатів руховий дій; формувати працездатність.

Розвивати вміння встановлювати взаємозв'язок між вчиненою дією і станом організму, самопочуттям.

Учити робити прості висновки про повітря: чисте, брудне, із запахом, свіже, прислухатися до самопочуття.

Сформувати уявлення про вплив явищ природи (у різні пори року) на стан частин тіла, його органів (очі, горло, шкіру, ноги тощо).

Звертати увагу дітей на особливості власного організму (*мені потрібно робити це, тому що...; мені не можна їсти це, тому що...*).

Навчити визначати й називати всі параметри свого здоров'я (зріст, масу тіла, температуру тіла, відсутність больових відчуттів).

Познайомити з назвами та основними ознаками розповсюджених дитячих хвороб.

Навчити відчувати радість від здорового тіла; розширити уявлення про складові здорового способу життя.

Сформувати уявлення про існування психічного нездоров'я.

Учити розпізнавати реакцію свого організму на спрагу, голод.

Формувати уявлення про необхідні для організму речовини та вітаміни.

Використовувати основні й допоміжні засоби фізичного виховання (вплив фізичних вправ та природних сил природи) з метою розвитку адаптаційних і функціональних можливостей організму дітей передшкільного віку, розвиток основних органів та систем їхнього організму.

Дати уявлення про правила догляду за хворими, виховувати співчуття, учити характеризувати власне самопочуття.

Гігієна життєдіяльності

Дати знання про наявність мікроорганізмів у тілі.

Навчити більш старанно засвоювати правила догляду за обличчям, руками, ногами, нігтями, ротовою порожниною; самостійно виконувати основні гігієнічні процедури; самостійно керуватися правилами користування милом, рушниками, гребінцем тощо. Учити використовувати мочалку, дитячий шампунь; під час споживання їжі привчатися брати небагато їжі, добре її пережовувати, не розмивати її і не кришити на стіл, на одяг, їсти над тарілкою. Учити правильно користуватися ложкою та виделкою.

Рухова активність і саморегуляція

Сформувати вміння й навички правильного виконання рухів: легко бігати, ритмічно та енергійно відштовхуючись, повністю випрямляючи ноги; стрибати з місця, відштовхуючись обома ногами і змахуючи руками.

Розвивати в дітей здатність до усвідомленого виконання рухів, формувати вміння раціонально користуватися рухами з метою вирішення рухових завдань із урахуванням конкретних умов (побутових, ігрових тощо); розвивати більш тонку диференціацію рухів під контролем власної системи сприйняття.

Навчити: лазити по гімнастичній стінці довільним способом, не пропускаючи щаблів, ловити м'яч кистями рук, приймати правильне вихідне положення під час кидання предметів на дальність та в ціль. Учити бути ведучим у колоні, навчити орієнтуватись у просторі.

Сформувати навички ходьби: високо піднімаючи коліна; з різних положень ступні, на зовнішньому і внутрішньому боці; на носках, п'ятках, малими та широкими кроками; "змійкою" між предметами (кубики, кеглі, м'ячі); з поворотами, із завданнями (руки на поясі, в сторони, за спину тощо); чергувати ходьбу зі стрибками; ходити в колоні, змінювати темп; зі зміною ведучого.

Вправляти в бігу: з різними положеннями ступні (на носках), ніг (високо піднімаючи коліна), широким кроком; у колоні й парами, у різних напрямках: по колу, у колоні змійкою, між предметами, які розставлені на одній лінії на відстані 50–60 см, із середньою швидкістю в чергуванні (три-чотири рази) з ходьбою (пів дистанції — ходьба); на 10 м — із максимальною швидкістю за 3,4–3,7 с; 20 м — за 5,4–6 с; 30 м — за 8,5–9,5 с (наприкінці навчального року); човниковий біг: три рази по 5–8 м.

Навчити стрибків: на правій та лівій нозі на місці; з ноги на ногу; на двох ногах із поворотами навколо себе ліворуч і праворуч на 90° за один стрибок; через чотири-шість мотузків (відстань між ними до 50 см); у довжину з місця (відстань 70–80 см) із приземленням на пісок (траву); з висоти 20–30 см (лави, куба, колоди); із короткою скакалкою (16–20 стрибків).

Сформувати вміння та навички в підкиданні м'яча вгору й ловінні його обома руками (3–6 разів підряд); ударяти м'яч об землю (підлогу) та ловити його; перекидати маленькі м'ячі однією, двома руками через мотузок (з відстані 2–2,5 м), підвішений на рівні голови дітей.

Учити: відбивати м'яч об підлогу правою (лівою) рукою не менше 6 разів підряд; кидати торбинки з піском, м'ячі в горизонтальну ціль (ящик, кошик), у вертикальну ціль (щит, дерево) з відстані 2,5–3 м.

Навчити: повзати по дошці, лежачи на животі і підтягуючись руками, по похилій дошці вгору та вниз; "змійкою" підлізати під предметами, правим і лівим боком, підповзати під них; підлізати під нижньою рейкою гімнастичної лави; лазити по гімнастичній стінці, парканчику, похилій драбинці (заввишки до 2 м) однойменним способом; переходити з одного прольоту гімнастичної стінки на інший приставним кроком вліво та вправо.

Формувати навички рівноваги: виконувати вис (із погойдуванням) на турніку, ходити по гімнастичній лаві (завширшки 20–15 см, заввишки 25–30 см) з предметами на витягнутих долонях, на голові, з різноманітними додатковими рухами (переступанням через предмети, руки в сторони, на поясі, з поворотами тощо); підніматись на гірку, сходити або збігати з неї; робити перекати з п'яток на носки й навпаки, стоячи серединою ступень на гімнастичній палиці.

Удосконалювати координацію рухів під час виконання різноманітних вправ, привчати слідувати за положенням свого тіла.

Учити: додержуватися певних інтервалів під час руху в різних шикуннях, не відставати від дітей, які попереду; бути ведучим у колоні; виявляти рухову активність під час виконання загальнорозвивальних вправ.

Навчити виконувати вправи для рук та плечового поясу: поперемінно піднімати руки вгору-вперед, відводити ривком назад; стискувати й розтискувати кисті, обертати їх, зводити та розводити пальці, витягати їх у положеннях руки в сторони; робити колові рухи зігнутими в ліктях руками; піднімати й опускати зігнуті руки.

Удосконалювати вправи для ніг: присідати повільно (швидко), тримаючи руки на поясі, відводячи руки в сторони, розводячи руки в сторони з положення вперед; відтягувати носки, згинати ступню; піднімати пальцями ніг мотузку із вихідного положення сидячи; захоплювати ступнями ніг та перекладати з місця на місце предмети сидячи; переступати приставним кроком убік, спираючись п'ятками на палицю, канат, носками — на підлогу.

Навчити вправ для тулуба, нахилитися праворуч і ліворуч, тримаючи руки на поясі, за головою, за спиною (у замку).

Учити прокочувати навколо себе м'яч із вихідного положення сидячи на підлозі та стоячи на колінах; піднімати обидві ноги над підлогою в упорі сидячи, руки позаду; згинати й випрямляти, опускати їх на підлогу; сідати та вставати з положення — ноги калачиком; в упорі стоячи на колінах: прогинати й вигинати спину, по черзі піднімати руки.

Навчити перевертатися різними способами: зі спини на живіт із витягнутими руками: уперед, угору, в сторони; піднімати витягнуті вперед руки, плечі й голову із положення лежачи на животі.

Учити та вдосконалювати танцювальні вправи: виконувати крок галопу; рухатись парами по колу в танцях та хороводах; виконувати рухи відповідно до характеру мелодії і змісту пісні; пластичні етюди.

Удосконалювати вміння та навички шикуння і перешиковування невеличкими групами та всією групою в пари, шеренгу; перешиковуватись у ланки; повертатися праворуч, ліворуч, кругом.

Привчати під час рухливих ігор чітко виконувати їхні правила; дати знання про зміст і всі правила кількох із них.

Удосконалювати вміння та навички ходьби, бігу, рівноваги; відпрацьовувати рухи з повзанням і лазінням; знайомити із правилами ігор з киданням та ловінням предметів; учить виконувати стрибки; навчити орієнтуватись у просторі в рухливих іграх. Формувати навички у вправах спортивного характеру.

Катання на санках: учить спускатися з невисокої гірки по одному, гальмувати під час спуску п'ятками ніг.

Навчати ходити на лижах — поперемінним ковзним кроком одне за одним; виконувати поворот переступанням ногами на місці, праворуч, ліворуч, кругом в обидва боки; підніматись на гірку напів'ялинкою, спускатися з гірки; проходити на лижах 800–1200 м (грати в ігри “Ширше крок”, “Ворітця”, “Хто далі проїде”).

Учити кататися на велосипеді (триколісному і двоколісному) по колу, робити повороти праворуч, ліворуч.

Готувати до плавання: ходити по одному на руках вперед та назад (ноги випрямлені): занурюватись у воду по підборіддя, до очей, опускати у воду все обличчя, дути на воду, утворювати хвилі; занурюватись у воду з головою; плавати зручним способом.

Залучати до участі в іграх: “Гойдалка”, “Катання на кругах”, “Покажи п'ятки”.

Пропонувати ходити в пішохідні переходи у природному темпі у два переходи (по 20–25 хв кожний) з активним відпочинком між ними; усвідомлювати значення витривалості для навчання.

Розвиток особистих якостей: цінувати в собі здатність переносити невеликі перенапруження; підтримувати дружні взаємини з однолітками; розвивати вміння бути організованим; розвивати рухову творчість та уяву, самостійність, ініціативність, ефективність у виконанні рухових дій, вміння концентрувати увагу.

Елементи туристичної діяльності

Сформувати уявлення про такі види туризму, як-от: гірський, водний, автомобільний, а також їхній вплив на екосистему.

Формувати поняття про спорядження туриста — ложка, ніж, кухоль, миска; матеріали, із яких вони мають бути виготовлені.

Познайомити із правилами укладки рюкзака, встановлення намету, орієнтирами в лісі.

Залучати до участі у складанні плану дитячого садка, накреслюванні маршруту походу навколо нього з використанням найпростіших топографічних знаків.

Здоров'язбереження

Пропонувати комплекс вправ для попередження порушень постави і плоскостопості (розвивати диференційовану чутливість стоп в ігрових ситуаціях); освоєння психом'язової релаксації та дихальних вправ на основі формування осмисленої моторики, емоційної регуляції.

Формувати поняття корисності загартувальних процедур; правила поведінки у процесі навчання різних видів оздоровлювальних процедур.

Поглиблювати уявлення, знання про валеологічні аспекти національної кухні, рибні та м'ясні продукти.

Дати знання назви основних напоїв (вода, сік, молоко), їхню роль у здоров'ї організму.

Безпека життєдіяльності

Проінформувати про згубний вплив шкідливих звичок на здоров'я; про збереження здоров'я та деякі засоби протидії хворобі; правила захисту органів, частин тіла від непогоди.

Учити відрізняти корисні для харчування рослини від шкідливих, отруйних.

Формувати вміння надавати собі елементарну допомогу, звертатися по допомогу до дорослих при захворюванні, травмі.

► ПОКАЗНИКИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- контролює гігієнічний стан свого тіла і дотримання правил гігієни;
- виконує правила користування гігієнічними засобами;
- виконує комплекс вправ для попередження порушень постави та плоскостопості;
- розуміє корисність загартувальних процедур;
- дотримується правил поведінки під час різних оздоровлювальних процедур;
- називає словами всі параметри власного здоров'я;
- знає назви й ознаки деяких хвороб;
- знає про згубний вплив для здоров'я вживання деяких речовин та продуктів харчування;
- зберігає особисте здоров'я засобами загартування, ранкової гімнастики;
- користується деякими способами зміцнення здоров'я;
- уявляє, що існує психічне нездоров'я;

- знає основні частини свого тіла та тіла дорослого, функції деяких органів;
- має знання про функції шкіри і догляд за нею;
- орієнтується у вікових змінах організму;
- уявляє залежність стану організму від умов життя;
- знає правила захисту тіла від непогоди;
- має деякі практичні навички правильного харчування та культури споживання їжі;
- знає про оздоровлювальну спрямованість українського харчування: корисність печеного гарбуза, картоплі, яблук тощо;
- володіє навичками догляду за обличчям, руками, ногами;
- виконує основні гігієнічні процедури під час умивання;
- координує опорно-руховий апарат, знає основні природні чинники (сонце, повітря, вода);
- має знання про деякі хвороби, про догляд за хворим;
- відчуває радість від здоров'я, співчуває дітям, дорослим із фізичними вадами;
- бере участь у проведенні таких рухливих ігор, як “Знайди схованку”, “Де знаходиться?”, “Помилка топографа” тощо;
- розуміє значення руху для власного оздоровлення й оздоровлення інших дітей, дорослих; виявляє активність та ініціативність в освоєнні рухових дій;
- володіє відповідно до віку основними руховими діями.

Самоставлення. Гендерна соціалізація

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати уявлення про незмінність статі, про спільне та відмінне в будові тіла хлопчика — чоловіка, дівчинки — жінки. Учити визначати й наслідувати в іграх майбутні соціальні ролі відповідно до обраної статі.

Поведінка хлопчиків. Формувати бажання прийти на допомогу дівчинці, захистити її, якщо в цьому є необхідність. Продовжувати формування чоловічих моральних якостей: хоробрості, стійкості, поміркованості, витриманості тощо.

Поведінка дівчаток. Виховувати охайність, бажання підтримувати порядок в ігровому куточку. Продовжувати формування жіночих моральних якостей: тактовності, ввічливості, ретельності, ласкавості тощо.

Хлопчики та дівчатка в спільних видах діяльності. Учити дітей поступатися одне одному під час спільних ігор, бути вдячними за поступливість. Учити визначати емоційний стан протилежної статі: радість, гнів, розпач, образу тощо. Виховувати бажання впорядковувати простір життєдіяльності відповідно до особистісних потреб.

► ПОКАЗНИКИ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- наявні еталони чоловічої (жіночої) поведінки під час установавлення взаємовідносин з однолітками (дівчатками, хлопчиками): хлопчики намагаються бути уважними до дівчаток; дівчатка розповідають хлопчикам про те, що красиве, позитивне вони побачили навкруги;
- виявляє зацікавленість емоційним станом протилежної статі;
- узгоджує свої дії відповідно до потреб протилежної статі: виявляє елементарні чоловічі (жіночі) моральні якості.

ВАРІАТИВНА ЧАСТИНА

Інформаційна культура

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Формування в дитини уявлення про зміст поняття *інформація* (відомості з книжок, газет, розмов, телебачення тощо; інформація допомагає уточнити наші уявлення про об'єкт, дослідити його); про необхідність правдивої інформації для людини; про джерела інформації та способи її передання, якими користується дитина і її батьки; про використання інформації в повсякденному житті; про необхідність зберігання інформації.

Порівняння джерел інформації — книги та зображення, а також джерел інформації, які дитина бачить навколо і якими може користуватися. Порівняння способів передання інформації, якими користується дитина та їхні батьки.

Навчити в найпростіших ситуаціях розуміти, чи правдиву інформацію їй повідомляють; вибрати, на її погляд, кращий спосіб передання інформації і пояснити, чому вибрано саме цей спосіб.

Навчати визначати особливості джерел та способів передання інформації, пояснювати, у яких ситуаціях повсякденного життя ефективнішими мають бути певні джерела і способи передання інформації; добирати доречні в певній ситуації повсякденного життя джерела та способи передання інформації.

Познайомити з найпростішими способами зберігання інформації, якими користуються в повсякденному житті (фотографування, малювання, запис (тексту на папері, звуку)).

► **Показники інформаційної компетенції дитини:**

- дитина розуміє, навіщо потрібна інформація, як її можна передавати і використовувати в повсякденному житті;
- наводить приклади джерел інформації, якими користуються в її найближчому оточенні;
- розуміє можливі наслідки передавання неправдивої інформації для неї самої та людей, з якими живе поруч; втрати інформації в різних ситуаціях повсякденного життя;
- розуміє, що правдивість інформації залежить від її джерела і способів передання;
- пропонує способи зберігання певної інформації; знає, як та де певну інформацію можна використовувати; розуміє необхідність зберігання інформації.

Розвиток духовного потенціалу

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Виховувати в дітей потребу поводитись у групі, на улиці, у громадських місцях відповідно до встановлених правил культурної поведінки. Познайомити із правилами взаємовідносин з ровесниками і дорослими. Учити поступатися своїми бажаннями, прислухатися до побажань та порад батьків. Висловлювати своє поважне ставлення до рідних через культуру звертання, прохання, виконання обов'язків без нагадування.

Формувати уявлення про моральні норми відносин між людьми: доброзичливість, турботливість. Виховувати гуманні почуття: чуйність (уміння запропонувати свої послуги, допомогу, поспівчувати, поступитися), справедливість (під час розподілу ролей, іграшок, обов'язків урахувати інтереси ровесників, правильно оцінювати свої вчинки і вчинки однолітків), чесність (визнавати свою провину, не перекладати її на інших, говорити

правду). Учити налагоджувати доброзичливі стосунки з незнайомими ровесниками, молодшими та старшими дітьми, дорослими.

Розширювати уявлення дітей про традиції святкування свят християнської культури, познайомити з основним релігійним змістом свят, залучати дітей до участі у святах як активних учасників і глядачів.

Створювати відповідні умови для виховання морально-етичних та виявлення позитивних емоцій (повага до близьких, доброзичливість, бажання допомогти одне одному, ввічливість, слухняність, доброта, жаль). Надати дітям орієнтири добра, істини, любові на основі віри, надії, любові; навчити бути чуйними до ровесників і старших, розвивати здатність до співпереживання, уміння вирішувати конфлікти.

► **Показники компетенції дитини з розвитку духовного потенціалу:**

- бережно поводитьься з речами, предметами, що знаходяться у групі та на майданчику;
- дотримується правил культурної поведінки: увічлива з дорослими й дітьми, називає дорослих на ім'я та по батькові; увічливо вітається і прощається не лише з вихователем та нянею своєї групи, а й з іншими працівниками закладу дошкільної освіти, з дітьми; не втручається в розмову старших, не перебиває однолітка, дорослого;
- під час розмови не опускає голови, не відвертається, спокійно вислуховує того, хто говорить, дивиться йому в обличчя; увічливо просить про що-небудь і дякує за послугу; не заважає іграм, заняттям інших дітей; не відбирає іграшок, ділиться ними, допомагає іншим;
- користується у своєму житті знаннями щодо поваги до близьких, доброзичливості, допомоги іншому, ввічливості, слухняності, доброти, жалю;
- користується елементарними знаннями щодо релігійного змісту свят християнської культури, вивчає вірші та декламує їх на святах.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Активна ігрова спільна діяльність із дітьми: сюжетно-рольові ігри “Сім'я”, “Аптека”, “Лікарня”, “Поліклініка”.
- Залучення дітей до ігор-експериментів та ігор-подорожей, пов'язаних з особистою гігієною, режимом дня, здоровим способом життя.
- Використання дидактичних ігор “Мій організм”, “Здорові зуби”, “Режим дня”, “Вуха мити чи не мити”, “Очі”, “Вітаміни” тощо.
- Організація ігор-етюдів за мотивами дитячих віршів; ігрові пошукові й ігрові пізнавальні ситуації.
- Створення ігрового середовища у групі, спрямованого на розвиток ігрової діяльності дітей та ефективна ігрова взаємодія з дітьми.
- Розгляд фотографій дітей, членів сім'ї, зафіксованих у процесі спільного вмивання, одягання, загартовування, прибирання кімнати і квартири.
- Прослуховування аудіозаписів тематичного літературного матеріалу, тематичних дитячих пісень, наприклад: “Зарядка”, “Весела компанія”, “Моя іграшка”.
- Проведення індивідуальних та підгрупових бесід із дітьми, обов'язково з опорою на вітагенний досвід дошкільників середнього віку.
- Розповідання, читання творів дитячої літератури.

- Уведення в спільну діяльність із дітьми нескладних ситуаційних завдань: “Як ти думаєш, що буде далі, якщо хлопчик (дівчинка) не будуть умиватися, спати, гуляти, робити зарядку?”, “Наведи приклад того, що корисно для здоров’я, а що шкодить нашому здоров’ю”, “Знайди помилку (у казці, сюжетній картинці, цьому малюнку тощо)”, “Покажи або розкажи, що буде з лялькою (твоїм улюбленим ігровим персонажем), якщо вона буде дотримуватися / не дотримуватиметься правил особистої гігієни...”, “Придумай гру (загадку) про дівчинку замурзану, про Мийдодіра, про режим дня” тощо.

Освітній напрям “ДИТИНА В СОЦІУМІ”

Соціалізація. Сім’я. Родина

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учити розповідати про себе (стать, вік), приймати різні соціальні ролі, наслідуючи дорослих.

Дати знання про членів сім’ї і привчати називати їх на ім’я; про свої обов’язки в сім’ї та дитячому садку (самостійно їсти, одягатися, прибирати іграшки після гри).

Учити ініціювати розмову в грі з дорослими й однолітками, підтримувати стиль спілкування.

Привчати самостійно добирати іграшки та атрибути для гри. У грі використовувати предмети-замісники, будувати з ними ігрові дії (процесуальна гра).

Допомогти засвоїти первинні гендерні уявлення (хлопчики — сильні і сміливі, дівчатка — ніжні), навчити орієнтуватись на правила гри. Сприяти установам та підтриманню емоційних стосунків з однолітками у процесі діяльності (старшими і молодшими), а також із дорослими за ситуацією.

Сприяти виявленню розуміння загальних правил спілкування та поведінки; здатності до оцінювання власних учинків із точки зору їхніх наслідків для фізичного й емоційного стану іншої людини та самої себе. Учити висловлюватися про стан власних почуттів на певний момент; використовувати в спілкуванні і спільній з іншими дітьми діяльності вербальні та невербальні засоби емоційної експресії для виявлення радощів, захоплення й інших станів.

Сприяти активному виявленню самостійності, оцінюванню вчинків однолітків щодо встановлених правил, за допомогою дорослих адекватно оцінювати власні вчинки, намагатись не повторювати вчинки, оцінені дорослими негативно.

Соціалізація. За межами сім’ї, родини, житла

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати в дітей знання про те, що в кожній людині є своє рідне місто (село), де вона народилася.

Продовжувати формувати уявлення про рідне місто (село), в якому живе дитина, вулицю, на якій вона мешкає, та громадські установи на цій вулиці. Дати знання про назви споруд соціального призначення, що знаходяться на цій вулиці і є об’єктами найближчого оточення (крамниця, пошта, школа, аптека, кінотеатр тощо).

Знайомити дітей з історією міста (села), спираючись на найближче оточення: історія родини, найближчі історичні та природні об'єкти — рельєф, річки, водоймища, рослини, пам'ятки, заповідники, національні пам'ятки.

Знайомити дітей із поняттям *Батьківщина*. Батьківщина — це місце, де народилась і живе людина, де живуть рідні та близькі їй люди. Наша Батьківщина — Україна, головне місто в Україні — це її столиця Київ. Люди, які живуть в Україні, — це український народ.

Продовжувати знайомити дітей зі святами (національними, обрядовими, релігійними).

Використовувати державну символіку, привертати увагу до прапора, гімну, виховувати шанобливе ставлення до них.

Ознайомити із правилами культури поведінки у громадських установах. Дати знання про те, що вулиця складається із проїжджої частини для руху транспорту (автомобілів, автобусів, тролейбусів, трамваїв) і тротуару для пішоходів. Дати знання щодо правил дорожнього руху, навчити керуватися ними.

Формувати уявлення про різні види громадського транспорту. Учити впізнавати, називати та розрізняти його за способом пересування (наземний, повітряний, водний) і за призначенням (вантажний, пасажирський). Дати знання щодо залежності будови машини від призначення, характеру вантажу (самоскид, молоковоз, фургон, поштова машина тощо). Навчити розрізняти та називати головні частини й деякі деталі автобуса. Сформувати поняття про те, що машинами керують спеціально навчені люди різних професій: шофери, водії, машиністи, пілоти, моряки.

Дати знання про деякі види сільськогосподарських машин: трактор, комбайн.

Сформувати уявлення про доцільність поділу міста (села) на вулиці, відведення спеціальних місць для руху людей та транспорту.

Познайомити з телефоном як важливим засобом зв'язку між людьми одного й різних міст, країн завдяки роботі працівників зв'язку.

Дати дітям знання про можливість телефонного зв'язку з батьками в будь-який момент у випадку негайної потреби.

Соціалізація. Дитячий садок

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Дати знання про назви приміщення дитячого садка (музична зала, кабінет лікаря, кабінет медичної сестри, кухня) та кімнати інших вікових груп на своєму поверсі; про призначення приміщення дитячого садка; про вулицю, на якій розташовано дитячий садок. Познайомити із працею дорослих у дитячому садку: музичного керівника, лікаря, медсестри, пралі.

Учити шанобливо ставитися до працівників дитячого садка і ввічливо звертатися до них.

► **ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- має уявлення про себе (ім'я, прізвище, домашня адреса, статеві приналежність, статус у родині);
- зберігає життєрадісний, дружлюбний стан, охоче спілкується, уважна до висловлювань дорослих, виявляє прагнення до позитивних форм поведінки;
- орієнтується в людських відносинах, відчуває та усвідомлює доброзичливе й недобре ставлення до себе тих, хто оточує; помічає зміни настрою, емоційного стану близьких дорослих, однолітків; виявляє увагу, співчуття;

- не ініціює спілкування з незнайомими людьми;
- прагне дістати знання від дорослих про свій організм, свою родину;
- може ідентифікувати свої дії щодо дій однолітків;
- має місце висока загальна самооцінка (“Я — хороший”), більш об’єктивно оцінює інших, ніж себе;
- розуміє, що Україна — це рідна країна, Батьківщина;
- знає та поважає державні символи;
- має уявлення про те, що в родині, рідного міста (села), країни є своя історія.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Різноманітне спілкування і спільна діяльність вихователя з дітьми.
- Організація розвивальних практичних та ігрових ситуацій спільної діяльності, що забезпечують накопичення особистого досвіду культури поведінки і співробітництва в парі або невеликій підгрупі.
- Сюжетно-рольові, режисерські та дидактичні ігри, у яких відображаються соціальні уявлення про життя і відносини дорослих (соціальний та ознайомлення із предметним довкіллям).
- Організація образних ігор-імітацій, ігор-драматизацій, театралізованих етюдів з метою розвитку емоційних проявів і формування уявлень про емоційні стани людей.
- Читання художньої літератури, обговорення подій у творах та вчинків персонажів з метою збагачення моральних уявлень про те, “що таке добре і що таке погано”, пробудження співпереживання персонажам тощо.

Освітній напрям “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”

Природа планети Земля. Світ неживої природи

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Допомагати дітям виділяти суттєве, спільне для всіх об’єктів неживої природи: вода, земля, пісок, глина, каміння, повітря — неживе. Усе неживе не живиться, не дихає, не має потомства, не росте. Проте все живе не може існувати без неживого. Продовжувати вдосконалювати, уточнювати та розширювати уявлення про ознаки і властивості об’єктів неживої природи. Продовжити формування уявлень про значення Сонця, води, землі, глини, піску, каміння для дітей та дорослих.

Розрізняти й називати об’єкти та явища неживої природи за їхніми ознаками. Допомогати зрозуміти взаємозв’язки у природі. Відбивати в мовленні дітей, в образотворчій діяльності результати спостережень, дослідів, порівнянь, використовувати слова-ознаки (*теплий — тепліший, холодний — холодніший, світлий — світліший, темний — темніший*). Навчити дітей виявляти турботу про неживу природу. Дати перші уявлення про природоохоронну діяльність людей.

Вода. Уточнювати уявлення про зовнішні ознаки води на дотик: вода тепла та холодна. На смак — не солодка, не солонка, не кисла (без смаку). За кольором — прозора: якщо покласти у воду предмет, його можна побачити.

Вода тече, збирається в річку, калюжу, море, озеро й інші водоймища. З'ясувати з дітьми поняття *водоймище*. Вода буває чиста та брудна. Учити розрізняти якості чистої (прозора, без запаху, без смаку) і забрудненої води (непрозора, має запах, смак). Чисту воду п'ють люди, тварини; вона потрібна рослинам, її треба берегти. Забруднену воду пити не можна. Дати поняття *фільтрація води*. Експериментально з'ясувати, що вода — рідина. Дощ, калюжі — це вода. Колір калюж залежить від стану неба: у сонячну погоду — світлий, у похмуру — темний.

Зміни води. Вода може нагріватися, у результаті чого вона стає теплою, гарячою, дуже гарячою (кип'яток, окріп). З'ясувати з дітьми поняття *кип'яток, окріп*.

За низької температури вода перетворюється на лід. Властивості льоду: гладенький, прозорий, слизький, крихкий, твердий. Лід твердий, по ньому можна ходити, кататися на ковзанах (разом із дорослими). Розглядаючи лід, запропонувати дітям провести по ньому легенько пальчиком — він гладенький. Якщо лід посипати піском, по ньому важко кататися, так ведуть боротьбу з ожеледицею. Щоб люди не падали в ожеледицю, льодяні доріжки посипають піском. (З'ясувати з дітьми поняття *ожеледиця*). Щоб легко було кататися на санчатах, ковзанах, лід заливають водою. Від холоду вода замерзає, перетворюється на лід (бурульки), а якщо лід кришити — буде сніг. *Сніг* — це маленькі замерзлі краплинки (якщо роздроблені льодинки занести до кімнати — будуть краплі води).

Узагальнення: сніг — прозорі зірочки; лід — прозорий, твердий; вода — прозора (крізь неї видно); від нагрівання, від тепла стає теплою, гарячою, кипить, перетворюється на пару. Від холоду (на морозі) вода замерзає, перетворюється на лід, сніг; від тепла — знову перетворюється на воду.

Сезонна характеристика. Улітку від Сонця вода нагрівається (причинно-наслідкові зв'язки: є Сонце — вода тепла). Восени вода холодна, темна, бо мало Сонця; літом світла, блакитна, бо багато Сонця; узимку — замерзає та перетворюється на лід.

З'ясувати, чому весною багато води (тепло — лід, сніг розтає, перетворюється на воду).

Навчати дітей берегти воду, водоймища.

Порівнювати воду, каміння, пісок за однією ознакою або властивістю (різні контрастні властивості).

Вода у природі. Збагачувати знання дітей про типові для певної місцевості явища природи (дощ, туман). Пояснювати правила поведінки людей, учити дітей дотримуватися цих правил.

Стан неба. Хмари. Хмари бувають різної форми (“*На що схожі?*”), різного кольору: білі, сірі. Хмари рухаються: плывуть швидко чи повільно.

Сонячного тихого дня небом повільно плывуть хмари. Вітряної днини хмари рухаються швидко-швидко. Після сонячних днів настають похмурі, тоді волохаті хмари нависають над землею (з'ясувати поняття *волохаті хмари, нависають*). У різну погоду хмари бувають різні: легкі або важкі (з'ясувати поняття *легка (важка) хмара*). Дати елементарні уявлення: хмари можуть бути світлі або темні, високі або низькі (з'ясувати поняття *високі хмари, низькі хмари*).

Узимку небо вкрите сірими хмарами, холодна імла заповнює навколишній простір. *Купчасті хмари* називаються так, бо тримаються купками.

Повітря. Вітер. Навколо нас є повітря. Воно прозоре, можна далеко бачити; невидиме, легке, переміщується.

Сонце прогріває повітря, тому воно буває тепле (біля батареї, на сонці влітку), холодне — взимку. Розрізняють стани повітря: холодне, тепле, гаряче. Повітря може рухатися; коли повітря рухається, утворюється вітер. Повітрям дихають рослини, тварини, люди. Восени багато вітряних днів. Особливо вітряними днями відзначаються середина й кінець осені, коли вітри холодні, непривітні, пронизливі.

Узимку дмуть холодні вітри, вони бувають сильні, піднімають сніг із землі та переносять його в інші місця. З'ясувати поняття *заметіль*.

Весняний вітер приємний, лагідний, теплий. Дмуть вітри різної сили (слабкий, помірний, сильний). Визначення сили вітру. Бувають урагани ("Що таке ураган?").

Пояснювати дітям правила поведінки у вітряну погоду, учити дітей дотримуватися цих правил.

Грунт, пісок, глина, каміння складаються із дрібних піщинок. Сухий пісок сипучий, суха глина може розсипатися, бути камінням. Із мокрого піску, глини можна ліпити, але глина більш пластична, вироби з неї можна переміщати.

Під впливом низької температури земля замерзає. Замерзла земля — тверда.

Пісок, земля, глина, каміння бувають різного кольору: пісок — білий, жовтий, червоний, сірий; глина — біла, жовта, червона, сіра; земля (грунт) — темно-коричнева, світло-коричнева, сіра, чорно-коричнева; каміння — голубе, жовте, червоне, зелене, одного кольору, на камінні бувають кольорові візерунки. Колір об'єкта змінюється залежно від вологості та освітлення.

Допомогти дітям зрозуміти значення землі для росту рослин. Показати на прикладах, у якій землі вони краще ростуть (м'якій, вологій).

Формувати в дітей уявлення про властивості ґрунту (землі), значення ґрунту для рослин, тварин, людей.

Земля буває м'якою, твердою залежно від вологості. Може бути теплою (на сонці), холодною. У теплій землі ростуть рослини.

Дати дітям уявлення про одну із причин руйнування ґрунтів — витоптування.

Узагальнення в мовленні: усе неживе не живиться, не росте.

Сонце. Спостереження за Сонцем. Навесні і влітку Сонце високо в небі, воно зігріває землю, воду, повітря. Восени та взимку від Сонця йдуть косі промені, тому тепла менше. (Порівняти на малюнку косі й прямі промені Сонця).

Допомогти дітям зрозуміти, що Сонце рухається небосхилом. Узимку шлях Сонця на небосхилі короткий, тому воно не гріє, над Землею піднімається невисоко, дні короткі (з'ясувати поняття *шлях Сонця небосхилом*).

Сонячного осіннього дня запропонувати дітям заплющити очі та повернутися обличчям до Сонця. З'ясувати, чи так Сонце гріє восени, як улітку.

На початку весни Сонце ще не гріє, а тільки яскраво світить, але з кожним днем воно помітно піднімається небосхилом, дужче припікає.

Учити дітей визначати зміну положення Сонця на небосхилі за орієнтиром.

Сезонні зміни. Стан погоди. Сприяти самостійному спостереженню дітей за станом погоди та вчити називати її ознаки: *тепла, холодна, вітряна, безвітряна, хмарна, ясна, дощова*; дати знання про її вплив на поведінку людей, тварин, стан рослин.

Збагачувати знання дітей про типові для певної місцевості явища природи (наприклад: туман, вітер, гроза). Пояснювати правила поведінки людей, учити дітей дотримуватися цих правил.

Спостереження за послідовністю сезонних змін у природі: зміною положення Сонця, стану землі, повітря, рослин, поведінкою тварин, діяльністю людей (сезонна сільськогосподарська праця людей). Дати дітям уявлення про характерні прикмети кожного сезону.

Тепло (влітку) змінюється холодом (восени, взимку); *теплий вітер* — *холод*, *плаття* — *пальто*, *зелені овочі* — *спілі овочі*, *багато птахів* — *мало птахів*, *дерева з листям* — *без листя*.

Стає холодніше, бо Сонце менше гріє; небо похмуре, ідуть дощі, тому люди одягають теплу одягу.

Сезонні зв'язки: коли настає осінь, відбуваються сезонні зміни: стає холодно, птахи відлітають... На Сонці предмети нагріваються, у похмуру погоду — не нагріваються.

Властивості об'єктів. Твердий — м'який. (На снігу залишаються сліди, а на льоду — не залишаються). Тоне — не тоне (чому?). Важкий — легкий. Виділення ваги серед кольору, форми, величини. Гладенький — шорсткий. Звучить — не звучить. Рух у природі (швидко — повільно).

Природа планети Земля. Світ живої природи

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поінформувати про рослини і тварин, внесених до Червоної книги України.

Рослини, які внесено до Червоної книги України

Дерева: кримський ялівець високий, сунічник дрібноплідний, тис ягідний та ін.

Трав'янисті рослини: пролісок складчастий, цикламен, чабер кримський, шавлія, голиця, простріл, ковила, солодка, волошка, тюльпани, крокуси, безсмертник піщаний та ін.

Тварини, яких внесено до Червоної книги України

Тварини: краб, дельфіни: афаліна і білобочка, землерийка мала та ін.

Птахи: білоголовий сип, орлан-білохвіст, чорний гриф, дрохва та ін.

Плазуни: середземноморський гекон, леопардовий полоз та ін.

Комахи: бражник “мертва голова”, кримська зерниста жужелиця та ін.

Осінь

Рослинний світ. Формувати уявлення про вирощування овочів і фруктів. Поповнити знання дітей про кімнатні рослини куточка природи, прийоми догляду за ними. Разом із дорослими пересаджувати рослини, доглядати їх, збирати насіння на квітнику; допомагати старшим дітям та дорослим збирати врожай овочів і фруктів, упізнавати їх за зовнішніми ознаками, визначати назву; доглядати за кімнатними рослинами (поливати, промивати листя), розподіляти працю між собою.

Навчити встановлювати залежність між явищами живої та неживої природи: Сонце гріє менше, стало прохолодно, сохне трава, відцвітають квіти, жовтіє й опадає листя; розрізняти дерева та кущі за основними ознаками: у дерев — один стовбур, гілки — товсті й тонкі, у кущів — кілька тонких стовбурів, вони нижче за дерева; виділяти та називати за стовбуром, формою й кольором листя хвойні та листяні дерева (наприклад: дуб, клен, береза, тополя, липа, сосна (ялина), горобина, акація тощо), кущі (бузок, жасмин, таволга тощо); знаходити й називати кілька видів ягід у ягіднику (в лісі), наприклад: полуниця, малина, смородина, ожина, суниця; гриби, розпізнавати їстівні та неїстівні, отруйні; упізнавати рослини куточка природи, називати їхні частини.

Тваринний світ. Розширювати уявлення дітей про звички диких тварин. Учити встановлювати залежність зовнішнього вигляду від умов життя (наприклад: білка, заєць, їжак, ведмідь, лисиця, вовк). Проводити спостереження за жабою, виділяти частини тіла, покрив, характерні звички; впізнавати метеликів і жуків (засвоїти, що одні жуки тільки

повзають, інші — повзають та літають); називати істотні ознаки мешканців куточка природи, залучати дітей до участі в догляді за ними.

Підгодовувати птахів; розрізняти їх за зовнішнім виглядом, звичками (наприклад: горобці, ворони, сороки, синиці, голуби); засвоїти, що залишилися лише птахи, які зимують, решта (ластівки, шпаки та інші) — полетіли в теплі краї.

Зима

Рослинний світ. Формувати уявлення про умови вирощування рослин із насіння. Учити саджати насіння. Учити вирощувати овес, горох, цибулю; спостерігати за змінами в розвитку кімнатних рослин: відмічати схожість і різницю у формі, величині, кольорі листя, квітів; доглядати за ними.

Тваринний світ. Формувати в дітей уявлення про особливості поведінки свійських тварин, користь, яку вони дають людям, турботу людини про тварин (наприклад: кішку, собаку, корову, козу, свиню, коня, вівцю) та особливості поведінки їхніх малят.

Закріпити знання дітей про мешканців акваріума й догляду за ними (риб годують сухим та живим кормом, виловлюють сачком, доливають чисту воду, витирають стінки акваріума). Учити помічати зміни в поведінці птахів узимку (де живуть, чим живляться, де ховаються від холоду), разом із дорослими підгодовувати птахів на ділянці.

Весна

Рослинний світ. Уточнювати уявлення дітей про будову трав'янистих рослин, про значення коріння в їхньому житті. Учити розрізняти рослини найближчого оточення (на ділянці, на городі, в саду, на лузі, в лісі), називати їх. Разом із дорослими готувати грядки для посадки цибулі та насіння; пересаджувати з дорослими рослини в куточку природи, розглядати коріння рослин; вправлятися в обприскуванні рослин; помічати й милуватися першими весняними квітами, пізніше — розквітаючими деревами; спостерігати за появою сходів, квітів, плодів, їхнім ростом, доглядати їх (знає, що для їхнього росту потрібні волога та тепло).

Тваринний світ. Формувати уявлення дітей про життя диких тварин у природних умовах у весняно-літній період (чим живляться, як улаштовують собі житло, пристосовуються до середовища, дбають про своїх малят), чим відрізняються малята від дорослих тварин (зовнішній вигляд, поведінка).

Збагачувати знання дітей про працю людей із догляду за тваринами. Спостерігати за ящіркою, черепахою, за прильотом птахів, їхнім зовнішнім виглядом і поведінкою навесні; за комахами (наприклад: мурашкою, метеликом, жуком, сонечком, клопом-солдатиком); визначати особливості їхнього зовнішнього вигляду та руху.

Літо

Рослинний світ. Учити розрізняти рослини лук і лісів: у трав'янистих рослин є стебло, листя, квітки, а під землею — коріння; розуміти, що корінням рослина утримується в землі, вбирає вологу та поживні речовини; допомагати дорослим і старшим дітям у догляді та в збиранні врожаю, насіння.

Тваринний світ. Навчити помічати особливості поведінки тварин куточка природи в ставленні до людей; самостійно доглядати тварин; розрізняти за характерними ознаками птахів, які відвідують ділянку дитячого садка (горобці, голуби, шпаки та інші), дізнатися, чим вони живляться; розпізнавати звуки, характерні для комах (коника).

Природа Космосу

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Дати дітям перші уявлення та знання про нашу планету Земля як про наш спільний Дім. Розширювати й поглиблювати уявлення дітей про небо та його вплив на життя планети Земля. Розвивати сприйняття краси і багатоманітності проявів небесної сфери, продовжувати формувати усвідомлення єдності Землі та Космосу як основи цілісного сприйняття довкілля.

Продовжувати спостереження з дітьми на прогулянках за життям Природи. Познайомити з глобусом — моделлю Землі. Показати знімки нашої планети з Космосу, пояснити, що Земля — це спільний Дім для всієї Природи.

Упродовж року спостерігати за небом, Сонцем, кольоровими змінами і проявами неба, вечірнім зоряним небом, Місяцем. Пояснити, як залежить життя людини та Природи від світла й тепла Сонця, наводити приклади із життя. Спостерігати за видимою різноманітністю Сонця, змінами Місяця. Узимку, коли рано темніє, спостерігати за зірками та сузір'ями, упізнавати знайомі й найяскравіші. Поєднувати спостереження з відповідними легендами, казками.

► **ПОКАЗНИКИ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- розповідає про перших героїв-космонавтів, про відвічне бажання людини линути до інших світів, до пізнання Космосу;
- знає про Сонячну систему — сонячну сім'ю планет, до якої належить і наша Земля; розповідає про неї;
- усвідомлює невідокремленість нашого життя від життя Всесвіту, відчуває себе частинкою цього безмежного світу;
- мріє та розмірковує про життя в глибинах Всесвіту, де у Природі, окрім нашої планети, є безліч інших домівок;
- розрізняє об'єкти і явища природи за їхніми ознаками, виокремлює сукупності їхніх сенсорних ознак;
- використовує всі способи сенсорного аналізу, вміє порівнювати об'єкти та явища природи за ознаками, поступово навчається самостійно виокремлювати підстави для порівняння;
- вміє встановлювати різноманітні за змістом зв'язки, узагальнювати об'єкти за сенсорними еталонами, використовуючи моделі;
- складає описові розповіді про тварин і рослини, які їй знайомі, відбиває в мовленні результати спостережень, порівнянь тощо; використовує слова, які з'ясовують міру якості тієї чи іншої ознаки, узагальнення;
- під керівництвом та контролем дорослого здійснює догляд за рослинами і тваринами куточка природи, городу, квітника (поливає, розпушує ґрунт, очищає рослини від пилу різними способами, розмножує рослини цибулинами, великим та дрібним насінням; годує тварин, мис напувалки, годівниці, допомагає готувати корм);
- виявляє деяку самостійність, радіє досягненням, бачить позитивні результати своєї праці;
- виявляє інтерес до особливостей зовнішнього вигляду, способу життя рослин і тварин; співчуття живому організму, якщо порушена його цілісність або завдано шкоди його здоров'ю; доброзичлива та обережна під час ігор у природі;
- цікавиться працею дорослих під час догляду за рослинами і тваринами;
- намагається допомагати дорослому;
- естетично сприймає природу.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Використовувати різноманітність екологічних ігор та вправ (дидактичних, словесних, рухливих, ігор-інсценувань).
- Збагачувати й уточнювати уявлення дітей у процесі читання художньої літератури.
- Уточнювати та закріплювати уявлення дітей у процесі бесід (“Чому осінь називають золотою?”, “Що б ти побачив, сидячи на хмарі?”, “Як живуть дерева взимку?”, “Навіщо білочці пухнастий хвіст?” тощо), складання описових розповідей.
- Заохочувати відображати свої враження від змін у природі в різноманітній продуктивній діяльності (малюнки, вироби із природного матеріалу).
- В осередку художньої діяльності, залежно від пори року, помістити обведення, контури (фруктів, овочів, грибів, дерев, звірів, птахів, сніжинок), тонований папір для зображень, складання пейзажів і натюрмортів; розглядати репродукції.
- Використовувати спостереження природи, її звуки та класичну музику для того, щоб допомогти дітям на емоційному рівні сприйняти і краще усвідомити уявлення про довкілля.

Освітній напрям “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”

Ознайомлення з предметним довкіллям

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Житло. Рідна домівка. Предмети домашнього вжитку

Формувати уявлення про українське житло, розуміння його відмінностей від житла людей інших національностей. Дати знання, що для України характерне традиційне впорядкування житла: прикрашення його вишитими рушниками, виробами народних умільців (українським народним посудом, народною іграшкою, вишивкою тощо). Учити цінувати речі, вироблені руками рідних та інших людей, майстрів.

Виховувати почуття рідного дому, теплоти батьківської хати.

Продовжувати знайомити із предметами домашнього вжитку. Учити називати предмети і їхні складові частини, позначати словами форму, розмір, колір та матеріал, із якого зроблено предмети.

Дати знання про основні властивості деяких матеріалів, що широко використовуються (папір, дерево, скло, метал) для виготовлення предметів (скло прозоре, його легко можна розбити; папір гладкий, м'який, може легко розмокнути тощо).

Учити орієнтуватись у різноманітності предметів одного виду (сукні різного кольору, фасону, розміру). Продовжувати вчити класифікувати предмети на основі однієї ознаки й навчити змінювати критерії, перегруповувати предмети вдруге на основі іншої ознаки. Учити робити узагальнення, диференціювати предмети в межах одного виду (посуд чайний, столовий, кухонний).

Учити звертати увагу на естетичні якості предметів та інтер'єру оселі. Сформувати уявлення про традиційні ознаки українського одягу.

Ознайомити з деякими побутовими приладами (газова плита, пральна машина, м'ясорубка, пиросос, праска тощо), які допомагають людям у домашньому господарстві, і правилами безпеки щодо їхнього використання. Навчити використовувати назви побутових приладів в активному словнику. Виховувати оцінне ставлення до предметного оточення, його оформлення.

Рукотворний світ: практична діяльність

Праця дорослих. Сформувати уявлення про те, що всі речі навколишнього предметного світу вироблено руками людей з різних матеріалів (дерева, паперу, тканини тощо).

Познайомити з конкретними трудовими процесами дорослих, сформувати уявлення про їхню спрямованість на одержання результату праці та задоволення потреб людей.

Дати поняття про структуру трудового процесу, взаємозв'язок його компонентів (від мети праці буде залежати, які предмети, матеріали й інструменти треба взяти для виконання трудових дій та отримання результату, що відповідає його призначенню).

Ознайомити з предметно-схематичною моделлю трудового процесу і вчити розповідати за її допомогою, використовуючи в активному словнику: *“Який предмет вирішили зробити? З якого матеріалу? Які потрібні інструменти? У якій послідовності робили? Що спочатку? Що потім? Що отримали наприкінці роботи?”*.

Учити разом із дорослими встановлювати зв'язок між метою та результатом праці.

Формувати в дітей уявлення, що в дитячому садку працює багато людей, які дбають про них. Розширювати знання про працю вихователя, помічника вихователя.

Ознайомити із працею музичного керівника, лікаря і медичної сестри, пралі. Учити розрізняти трудові дії лікаря (*лікує хворих дітей та дорослих*) і медичної сестри (*міряє температуру, дає ліки тощо*).

Продовжувати знайомити з побутовою технікою, яку використовують удома і в дитячому садку (*овочерізка, м'ясорубка, пральна машина тощо*), їхньою роллю для прискорення отримання якісного результату та полегшення праці людини (*овочерізка швидко нарізає овочі рівними, красивими шматочками; її використовують, коли треба нарізати багато овочів*).

Продовжувати формувати уявлення про роботу працівників транспорту, ознайомити дітей із професіями водія міського транспорту, машиніста електровоза, пілота літака, матроса, капітана.

Продовжувати ознайомлювати із працею будівельників: дати знання про зміст трудових дій та особливості роботи муляра, монтажника-кранівника, водія панелевоза.

Знайомити із сільськогосподарською працею: формувати уявлення, що хліб здобувається наполегливою працею хліборобів — сільських трударів, які обробляють поле, сіють зерно, доглядають посіви, а потім збирають урожай. Учити шанувати працю хліборобів, виховувати бережливе ставлення до хліба. Знайомити дітей із поширеними продуктами харчування, нескладними стравами української кухні.

Праця дітей. Виховувати в дітей бажання працювати, привчати їх до самостійності, відповідальності у виконанні доручень. Виробляти вміння приймати мету, що поставив дорослий; за допомогою вихователя планувати послідовність конструктивних дій, самостійно вибирати обладнання; здійснювати найпростіший контроль ходу роботи, отримувати результат.

Виховувати вміння виконувати колективні доручення на основі елементарних способів співробітництва, прибирати місця після закінчення занять та ігор, бережно ставитись до предметів і засобів праці.

Самообслуговування. Удосконалювати набуті раніше навички одягання, роздягання, взування та роззування, виявляти самостійність, цілеспрямованість дій. Формувати

вміння своєчасно приводити одяг до ладу (чистити, просушувати), виробляти звичку раціонально розміщувати одяг і взуття у відповідних для цього місцях.

Господарсько-побутова праця. Формувати нові вміння щодо підтримання порядку в груповій кімнаті: класти на місце предмети побуту та іграшки, витирати з них пил; підклеювати разом із вихователем книжки, лагодити коробки з-під настільних ігор тощо.

Залучати до участі у прикрашенні групової кімнати. Виховувати емоційно-позитивне ставлення до впорядкованого й художнього оформлення приміщення групи.

Продовжувати вчити дітей виконувати обов'язки чергових по їдальні; учити сумлінно виконувати нові обов'язки чергових під час підготовки до занять.

Залучати до прибирання майданчика.

Викликати потребу підтримувати привабливий вигляд ігрового майданчика. Розширювати обсяг трудових дій залежно від сезону. Заохочувати до спільної праці на території ігрового майданчика.

Праця у природі. Формувати вміння самостійно доглядати за мешканцями куточка природи: поливати рослини, мити годівниці, напувалки, піддони, наливати воду та класти готовий корм, насипати його риbam.

Залучати до участі в саджанні коренеплодів цибулі, великого насіння квітучих рослин.

Учити дітей допомагати вихователю пересаджувати рослини, міняти воду в акваріумі, підгодовувати птахів, які зимують. Залучати до роботи на городі й у квітнику, до планування грядок, посипання доріжок між грядками піском, поливання, розпушування ґрунту, висівання насіння, саджання розсади.

Учити доводити до ладу городньо-садовий інвентар, після користування складати його у відведеному місці.

► **ПОКАЗНИКИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- знає предмети домашнього вжитку та їхні деталі, застосування;
- знає назву рідного міста (села); назву вулиці, де розташовано дитячий садок;
- виявляє інтерес до праці дорослих; сумлінно виконує обов'язки чергового по їдальні і під час підготовки до занять;
- уміє виявляти активність, охайність, самостійність у практичній трудовій діяльності; виявляє увагу, бережно ставиться до праці дорослих; піклується про результат праці;
- уміє додержуватися послідовності в одяганні та роздяганні;
- володіє елементарними правилами поведіння у громадських місцях і вмінням додержуватися правил безпеки на вулиці.

Сприйняття мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Виховувати потребу: в осмисленні різних форм існування краси (природа, побутові речі, людські стосунки, сама дитина та продукти її образотворчої діяльності); у гармонізації простору навколо себе і себе в ньому.

Розвивати сенсорну сферу, яка забезпечує адекватність пояснення краси (зорове, слухове, тактильне, рухове, нюхове сприйняття).

Учити: розуміти естетичну цінність продукту власної образотворчої діяльності; створювати зображення, яке можна впізнати; отримувати знання в різних видах образотворчої діяльності (малювання, ліплення, декоративно-прикладна діяльність, спорудження

з будівельного матеріалу); розуміти основні принципи дій у різних техніках та виражальні можливості кольорової (орнаментальний ритм, відбиток) плями, формоутворювальної лінії, пластичного способу ліплення з доліплюванням деталей, витинання із закріпленням на тлі; плетіння.

Збагачувати уявлення про красу і форми її існування (природа, твори мистецтва, людські стосунки, сама дитина та продукти її образотворчої діяльності).

Сприяти усвідомленню дитиною того, що все, що її оточує, може стати предметом зображення в різних техніках.

Ознайомити із зображувальними матеріалами (папір, фарби, гуаш, кольорові олівці, тканина, природний і покидьковий матеріал) та їхніми зображувально-виражальними можливостями в досягненні образно-естетичної виразності продукту власної образотворчої діяльності.

Знайомити: з видами й жанрами образотворчого мистецтва з метою розвитку рефлексійної діяльності: живопис (натюрморт), графіка (книжкова ілюстрація, техніка формоутворювальної лінії, відбиток), скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура; з різними зображувальними техніками (кольорова пляма, формоутворювальна лінія, відбиток; пластичний спосіб ліплення тощо); з технікою декоративно-прикладної діяльності (орнамент, ліплення, плетіння, витинання тощо).

► **ПОКАЗНИКИ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- самостійно створює умови для визначення задуму, ідеї, теми зображення; вибору зображувального матеріалу і способу зображення; усвідомлює принципи дій, властивих різним технікам; досягає образно-естетичної виразності продукту образотворчої діяльності;
- виявляє пізнавальну зацікавленість проявами краси в усіх формах її існування; уміє знайти та пояснити свій вибір;
- ставить до образотворчої діяльності як до процесу створення краси, як до інтелектуальної діяльності;
- уміє здійснити задум, вибір зображувального матеріалу і способу реалізації задуму;
- використовує колір, форму, композицію як виражальні засоби;
- володіє техніками кольорової плями, формоутворювальної лінії, пластичним способом у ліпленні, плетінні та витинанні, розуміє закони будови і виразні можливості орнаменту;
- уміє творити візерунок, використовуючи закони орнаментального ритму (повторення елементів, чергування за кольором та формою тощо);
- дбайливо ставиться до зображувальних матеріалів.

Образотворче мистецтво

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Познайомити дітей з різними видами образотворчого мистецтва.

Живопис. Створювати інтерес до живопису, до картин художника. Дати знання про те, що художні картини відносяться до мистецтва живопису, необхідність розуміти його відмінності від графіки, емоційно відгукуватися, відчувати настрій художніх образів. Упізнавати й розрізняти жанри живопису: натюрморт, пейзаж.

Скульптура. Учити відрізняти скульптуру від живопису, дізнаватися про особливості її змісту та деяких засобів виразності (об'ємність, маса, статика, рух), значення ма-

теріалу, з якого виконана скульптура. Продовжувати знайомити дітей з анімалістичною скульптурою малих форм.

Графіка. Знайомити з особливостями книжкової графіки, що супроводжує текст. Учити відмічати виразність зображуваних образів, упізнавати їх, співвідносити з відповідним текстом; розуміти деякі особливості малюнка, засобів виразності графіки; усвідомлювати зміст малюнка, звертати увагу на виразні засоби.

Декоративно-прикладне мистецтво. Продовжувати викликати в дітей бажання емоційно сприймати твори народного декоративно-прикладного мистецтва: вишивка, одяг, килими, кераміка, народна іграшка. Розвивати чутливість до гармонії, кольору, виразності лінії та форми васильківської, опішнянської, косівської кераміки, писанок. Знайомити із творами народних митців свого краю.

Рекомендовані твори мистецтва:

Сергій Шишко “Осінь”, Ісаак Левітан “Золота осінь”, Тетяна Яблонська “Весна”, Олексій Шовкуненко “Повінь”, “Конча-Заспа”, Василь Непийпиво “Яблуневий цвіт”, Архип Куїнджі “Березовий гай”, Іван Шишкін “Зима”, “Ліс”; казкові звірі та птахи Марії Приймаченко; українські народні керамічні, дерев’яні іграшки, ляльки.

► ПОКАЗНИКИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- орієнтується в деяких засобах виразності, розуміє, для чого вони використовуються;
- знає вид скульптури (декоративної), її призначення та хто створює; деякі народні іграшки (димківську, опішнянську, яворівську, каргопільську тощо), на елементарному рівні розповідає про них; призначення ілюстрацій і хто їх створює; деяких художників та їхні картини;
- розрізняє жанри живопису (пейзаж, натюрморт);
- висловлює бажання відвідувати музеї.

Малювання

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учити правильно розташовувати зображення на аркуші паперу (вертикально або горизонтально); виділяти плани (по всьому аркушу, два плани — небо і земля); виділяти головне кольором, розміром, розташуванням на аркуші; створювати чітко основні форми; складати зображення з декількох частин; передавати в роботах пози, рух, жести персонажів, деякі деталі (бантик у дівчинки, гудзики на сорочці); співвідносити предмети за величиною.

Створювати ситуації добору дітьми кольору для відповідного зображуваного предмета. Підтримувати бажання використовувати різноманітність кольору, застосовувати колір як засіб виразності; передавати стан, характер образу (*добрий — злий, теплий — холодний*), своє ставлення до персонажа чи явища, ознаки казковості під час малювання за мотивами казок (колірним рішенням, атрибутами).

У сюжетному зображенні вчити дітей передавати просторові й тимчасові відношення. У декоративному зображенні — наочно прикрашати предметну (шарфік, шапочку, вазу, кухоль) та геометричну (коло, прямокутник, квадрат) основи за допомогою ритму плям, геометричних елементів візерунка. Учити співвідносити колір й елементи декору із фоном, створювати нескладну композицію з виготовлених предметів.

Формувати в дітей уміння добирати зображувальні матеріали та інструменти, способи зображення відповідно до створюваного сюжету (за непрямої допомоги дорослого).

Активізувати використання правильних формотворчих рухів для створення образу. Допомогти дітям зрозуміти співвідношення якості руху руки зі створюваним образом (легкість, плавність, розмах, натиск). Розвивати вміння впевнено проводити вузькі й широкі лінії, смуги (кінцем пензлика), малювати кільця, точки, дуги, мазки, трилисник; правильно утримувати олівець, пензлик, фломастери, кольорову та воскову крейду; здійснювати вільні рухи рук у процесі малювання; зафарбовувати малюнки пензлем, олівцем, фломастером, проводячи лінії тільки в одному напрямку, ритмічно роблячи мазки, штрихи по всій формі, не виходячи за межі контуру.

Учити створювати новий колірний тон на палітрі (зелений колір — змішуванням синього і жовтого), накладати одну фарбу на іншу, штрихувати кольоровими олівцями, фломастерами, крейдою, працювати щетинним пензлем, поєднувати деякі матеріали (гуаш та воскову крейду).

Нагадувати про необхідність зберігати правильну позу під час малювання, не напружувати спину і руку, акуратно користуватися матеріалами.

► **Показники компетенції дитини з малювання:**

- сприймає та розуміє художні твори образотворчого мистецтва, висловлює свої почуття;
- володіє раціональною послідовністю зображення предметів простих форм, використовує різноманітні фарбувальні матеріали;
- створює і передає основні ознаки зображуваного об'єкта;
- володіє технічними навичками та прийомами зображення персонажа, предмета;
- створює художньо виразний образ у кольоровому просторі, адекватному цьому образу;
- володіє технічними навичками і прийомами їхнього зображення;
- здатна до вирішення творчих художніх завдань.

Ліплення

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Учити виділяти структурні особливості предмета, передавати їх у ліпленні; створювати нескладні сюжетні композиції.

Розвивати вміння ліпити предмети, іграшки, тварин пластичним та конструктивним способом; ініціативу, творчість у реалізації власного задуму; самостійно застосовувати набуті вміння.

Навчити користуватися прийомами ліплення під час передачі виразності пластичного образу.

► **Показники компетенції дитини з ліплення:**

- відтворює характерні ознаки зображуваного;
- володіє необхідними їй способами і прийомами ліплення предметів, образів;
- відтворює сюжетні композиції;
- поєднує предмети, образи в сюжетні композиції; реалізовує власний задум, самостійно добирає засоби його втілення;
- уміє передавати структурні особливості образів;
- володіє способами та прийомами ліплення у процесі створення пластичного образу;
- реалізує власний задум у роботах із ліплення.

Аплікація

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виховувати зацікавленість до аплікації, ускладнюючи її зміст і розширюючи можливості створення різноманітних зображень. Розвивати вміння складати предмет із декількох частин, навчити розміщувати у візерунку 10–12 форм; розвивати відчуття кольору, вчити добирати розмір, форму відповідно до завдання.

Формувати вміння правильно тримати ножиці та ними користуватися. Засвоїти навички вирізання за прямою й округлою лініями. Учити вирізати круглі форми із квадрата та прямокутника, утворюючи круг і квадрат. Учити перетворювати форми, розрізаючи їх навпіл (круг — на півкола, квадрат — на трикутники).

Формувати відчуття композиції, доповнювати образ деталями, у візерунку заповнюючи кути, сторони і центр.

Закріплювати навички акуратного наклеювання форм та наліпок; учить акуратно користуватися клеєм: намазувати його пензликом на зворотний бік фігури на спеціально підготовленій клейонці, прикладати боком, що змазаний клеєм, до аркуша паперу і щільно притискати серветкою; відривати наліпку від аркуша-заготовки, тримаючи двома руками, впевнено та акуратно притискати до аркуша паперу, дотримуючись композиції аплікації.

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З АПЛІКАЦІЇ:

- створює з паперу й наліпок образи; ураховує особливості матеріалу;
- у процесі розміщення образу предмета орієнтується на площині;
- складає візерунки з рослинних елементів та геометричних форм, ураховуючи кольорові сполучення, форму;
- вирізує частини, викладає й акуратно наклеює зображення;
- виявляє самостійність і творчість у роботі;
- володіє навичками різання та вирізування;
- підтримує порядок, дотримується правил безпеки під час роботи.

Музика

Слухання музики

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати вміння слухати і запам'ятовувати музику. Розвивати емоційне сприйняття музичного твору. Виховувати оцінне ставлення до музики. Формувати музичний смак дітей на основі кращих зразків народної, класичної та сучасної музики.

Розвивати музичні здібності дітей (музикальний слух, пам'ять, мислення). Учити порівнювати музичні твори на одну тему, звучання різних музичних інструментів.

Учити розрізняти висоту, тембр, динаміку музичного звука; визначати характер, жанр (пісня, танець, марш), форму, темпові зміни, особливості ритму музики тощо. Розвивати вміння висловлювати свої думки. Формувати вміння розрізняти звучання різних музичних інструментів (фортепіано, сопілка, скрипка тощо).

Учити відображати рухами зміст музичного твору; переносити конкретні зорові образи, викликані звуками, на папір за допомогою фарб, кольорових олівців або фломастерів, використовуючи нетрадиційні техніки малювання.

Спонукаючи до бажання слухати музику під час самостійної діяльності; одержувати задоволення від улюбленого музичного твору; втілювати у творчих вільних рухах загальний характер музики, її образів.

Використовувати зразки класичної музики для корегування психоемоційних станів дітей.

Добирати сюжетні картинки, твори живопису, мультфільми, твори художньої літератури, які підходять до образу, створеного композитором. Здійснювати проєкцію творів мистецтва на довкілля: порівнювати образи в художній літературі, музичні й живописні образи з тим, що діти бачили чи можуть побачити навколо.

Виконувати ритмічні, танцювальні рухи або рухи імітації гри на музичних інструментах відповідно до характеру музичного твору.

Навчати дітей розрізняти частини музичного твору, регістри, ритмічні особливості, використовуючи різні рухові елементи: постукування, хлопки, піднімання та опускання рук, пантоміму; озвучувати пісню на дитячих музичних інструментах.

♪ **Орієнтовний репертуар для слухання музики:**

Дмитро Кабалецький “Зайчик дразнить ведмедика”, “Клоуни”; Роберт Шуман “Пора збирання винограду — весела пора”, “Сміливий наїзник”; Віктор Косенко “Дощик”; Яків Степовий “Колискова”; фрагменти балету Карена Хачатуряна “Цибуліно” (“Варіація Вишеньки”, “Вихід принца Лимона”, “Будівництво хатинки Гарбуза”); Микола Сільванський “Хуртовина”; Едвард Гріг “Хома гномів”, “В печері гірського короля”; Петро Чайковський “Танець Кота в чоботях і Білої Киці” з балету “Спляча красуня”; Жан-Філіпп Рамо “Перегук птахів”, “Курка”; Микола Римський-Корсаков “Політ джмеля”; Самуїл Майкапар “Бурхливий потік”; Віктор Косенко “Мрії”; Олександр Гречанинов “Котик захворів”, “Котик одужав”.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ ЗІ СЛУХАННЯ МУЗИКИ:**

- уміє уважно, зацікавлено слухати вокальну та інструментальну музику, дослуховує її до кінця;
- упізнає твір за вступом, знає його назву; твір за мелодією, яку зіграють або проспівують без слів;
- розрізняє звучання музичних інструментів і голосів за тембром;
- уміє розрізняти засоби музичної виразності: динамічні (голосно — тихо), темпові (швидко — повільно), регістрові (високо — низько);
- розрізняє контрастні за настроєм музичні твори; марш, танок, колискову.

Співи

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Формувати в дітей навички та вміння зі співу. Учити співати природним голосом, без напруги, не вигукуючи окремі звуки і слова.

Розвивати голос, не допускати монотонного співу, а також гудіння.

Учити дітей співати у правильній позі.

Розвивати вільність артикуляційного апарату; вміння розподіляти дихання, брати його між короткими фразами. Учити дітей інтонаційно правильно передавати мелодію, прислуховуватися до звучання музичного інструмента (фортепіано) або до співу дорослого. Учити співати самостійно чи невеликими групами із супроводом інструмента та без нього. Співати в діапазоні re_1 — si_1 (до2).

Учити імпровізувати різноманітні приспівки на основі засвоєних навичок зі співу, імітувати звукові образи.

Сприяти самостійному використанню знайомих пісень в іграх, хороводах, грі на музичних дитячих інструментах.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ ЗІ СПІВІВ:**

- співає виразно, природним голосом, без напруги;
- уміє співати легко, плавно; брати дихання між короткими фразами;
- промовляє чітко слова;
- уміє інтонаційно правильно передавати мелодію;
- втілює в співах характер музики, виразні елементи;
- уміє злагоджено співати в ансамблі; імпровізує різноманітні приспівки на основі засвоєних навичок зі співу, імітує звукові образи;
- самостійно використовує знайомі пісні в іграх, хороводах, грі на музичних дитячих інструментах.

Музично-ритмічні рухи

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Учити дітей свідомо починати й закінчувати рухи одночасно з початком та кінцем музики, змінювати рухи в кожній частині музичного твору.

Учити дітей змінювати рухи відповідно до регістру (високий — низький), динаміки (тихо — голосно), темпу (помірний, швидкий, повільний), характеру (веселий — сумний) музичного твору.

Учити дітей виконувати найпростіший ритмічний малюнок, відмічати рухами сильну долю такту.

Формувати вміння самостійно розрізняти двочастинну форму музики, рухатись відповідно до кожної частини музичного твору.

Розвивати емоційне ставлення до музики, мімікою і пластикою передавати музичний образ, його характер, настрій.

Учити достатньо виразно передавати відповідні елементи музично-ігрового образу в інсценівках, драматизаціях, сюжетно-рольових іграх; самостійно шукати виразні рухи, не повторюючи рухи інших; з бажанням займатися музичними рухами; активно виконувати творчі завдання.

► **ПОКАЗНИКИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- уміє ходити під музику легко, ритмічно, бігає швидко, легко, високо піднімаючи ноги; підстрибує з невеликим просуванням уперед; перестрибує з ноги на ногу; стрибає на двох ногах, виконує прямий галоп;
- виконує рухи різноманітного характеру із предметами та без них;
- уміє передавати пластикою і мімікою музичний образ;
- самостійно змінює рухи відповідно до двочастинної форми музики;
- уміє самостійно ставати в коло та виходити з нього; зменшує і збільшує коло;
- уміє запрошувати пару до танцю, веде свою пару по колу; уміє ходити та бігати в парі на носочках і тримаючись руками з партнером (руки вперед, навхрест). Дотримується правильного положення в парі (хлопчик спиною до кола, дівчинка — обличчям у коло);

- уміє komponувати танець із декількох фігур;
- уміє виконувати танцювальні рухи: ставити ногу на п'ятку, носок уперед, напівубік; притоптувати однією ногою або тупотіти двома; плескати долонями в такт музики; плескати по колінах; виконувати напівприсідання; плавно піднімати руки вгору — у сторони — вгору; відходити спиною; кружляти в парах, додержуючись правильної постави; робити “вертушки” парами; робити перші спроби щодо виконання елементів народних танців.

Свята та розваги

Свята: Новий рік, Мамин день.

Розваги: різноманітні театри (ляльковий, настільний, пальчиковий, маріонеток, тіньовий, театр іграшок, театр картинок тощо); прослуховування музичних казок; невеличкі музичні концерти силами дітей; невеличкі постанови лялькового театру; ігри-драматизації; День народження; “Мандрівка до казкового лісу”; ігри-забавлянки, “Пори року” тощо.

Театральне мистецтво

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учити: сприймати театральний образ як живе акторське дійство; інсценувати за ролями вірші, казки; розрізняти та передавати інтонації, характери казкових персонажів. За допомогою засобів емоційної виразності (інтонації, міміки, жестів) відтворювати різні риси характеру персонажів.

Розвивати в дітей виразність інтонації, міміки, рухів.

Театралізовано-ігрова діяльність

Драматизувати з дітьми нові для них казки більш складного змісту в музичному супроводі. Стимулювати до самостійних ігор-драматизацій за змістом добре знайомих художніх творів, казок. Спонукаати дітей до вдалої заміни авторських слів своїми словами, інтонаційно виразно передавати діалоги, виразні рухи персонажів.

Продовжувати вчити дітей розігрувати зміст віршів, забавлянок, українських народних пісень, епізоди знайомих казок, оповідань (театралізовані ігри та ігри за змістом художніх творів), творчо імпровізувати їхній зміст у сюжетно-рольових іграх “Наш театр”.

Інсценування

Залучати дітей до інсценування віршованих творів (жартівливих, морально-етичного змісту), написаних у діалогічній формі, дотримуючись дослівного відтворення тексту. До свят і ранків інсценувати зміст знайомих казок із декораціями, костюмами, музикою. Учити дітей імітувати виразні рухи персонажів, інтонаційно передавати їхнє мовлення.

► ПОКАЗНИКИ ТЕАТРАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- має уявлення про театр як вираження життєвих ситуацій в акторській грі, виявляє себе емоційним та естетично чутливим глядачем;
- бере участь у виготовленні атрибутів до ігор-драматизацій (до “Червоної Капелюшки” — ліпити із пластиліну окремі частини, розфарбовувати капелюшок, фартушок, споруджувати ліжко тощо);
- на прохання вихователя показує фрагменти театральних вистав з іграшками, фігурками тварин, розповідає про них, розповідає за окремими кадрами знайомих діафільмів;

- самостійно влаштовує (за підказкою вихователя) ігри в театр (театралізовані ігри та ігри за сюжетами знайомих творів), ігри-драматизації за змістом добре знайомих казок (за наявності ігрових атрибутів);
- інсценує тексти художніх творів.

Художньо-мовленнєва діяльність

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Усна народна творчість

Учити розрізняти і впізнавати жанр малих поетичних форм українського фольклору: забавлянка, українська народна пісня, прислів'я, закличка, мирилка, загадка, лічилка, скоромовка. Учити запам'ятовувати зміст нових фольклорних творів, доречно використовувати їх у спілкуванні. Розігрувати як за вказівкою вихователя на занятті, так і самостійно в повсякденному житті тексти забавлянок, пісень, відтворювати відповідні дії та рухи з іграшками, предметами в самостійній ігровій діяльності.

Залучати дітей до святкових дійств, розваг на матеріалі доступних і знайомих фольклорних творів.

Продовжувати читати та розповідати дітям українські народні казки про тварин, знайомити з новими соціально-побутовими казками. Учити розуміти їхній зміст, співвідносити казкові елементи із соціально-історичними віхами життя українського народу, розуміти алегорію боротьби правди і кривди, добра і зла. Ознайомити дітей з поняттям *українська народна казка*, учити виділяти (відшукувати самостійно) зачин, кінцівку, знаходити повтори, яскраві специфічні образні вирази, визначати мораль казки. Учити відповідати на запитання за змістом казки та ілюстрацій до неї; упізнавати знайомих персонажів казок на ілюстраціях, співвідносити їх зі змістом казки, описувати, пригадувати зміст казкових ситуацій; самостійно розповідати добре знайомі казки на прохання вихователя і дітей.

Ознайомити дітей із жартівливими “надокучливими” казками (“*Розповісти тобі казочку про солом'яного бичка? — Розкажіть. — Ти мовиш “розкажіть”, і я мовлю “розкажіть”. Розповісти тобі казочку про солом'яного бичка?*” тощо) як жанром народної творчості.

Читання

Продовжувати читати дітям твори морально-етичного, гумористичного, розважального змісту. Ознайомити із жартівливим гумористичним жанром віршованих творів: небилиці, твори-жарти, небувальщини, перевертні. Учити співвідносити зміст художнього тексту із власною поведінкою та поведінкою тих, хто оточує, визначати позитивні й негативні риси персонажів, героїв (добрий, злий, смішний, скромний, чемний, чесний, брехливий, підлий, слухняний і т. д.), оцінювати вчинки та поведінку персонажів твору, авторську інтонацію. Учити розрізняти жанр твору (казка, жарт, небилиця). Залучати дітей до бесід різного типу за змістом художнього твору, у зв'язку із прочитаним, твором морально-оцінного змісту. Учити запам'ятовувати автора (ім'я та прізвище письменника, скажімо, Тарас Шевченко, Наталя Забіла) твору. Продовжувати вчити дітей бережно поводитися з дитячою книжкою, розглядати книжку акуратно, чистими руками, обережно перегортати сторінки, розглядати ілюстрації. Залучати до чергування в куточку книги, ручної праці із лагодження книг, влаштування тематичних виставок, святкових куточків, присвячених дням народження письменників. У процесі роботи з книгою та читання художніх творів збагачувати словник дітей новими словами.

Розповідання вихователя з наочним матеріалом

Продовжувати розповідати дітям казки з використанням ілюстрацій і різних видів театрів (іграшок, тіньового, байкового, магнітного, лялькового, театру Петрушок, пальчикового, масок). Залучати дітей до показу фрагментів театралізованих розповідей, розповідання за окремими сценками (передавати діалоги дійових осіб, повтори, пісеньки); спонукати впізнавати знайомих персонажів, казкові ситуації (театралізовані літературні вікторини).

Показувати діафільми (відеофільми) морально-етичного та гумористичного змісту. Залучати дітей до “коментування” змісту окремих кадрів. Організовувати перегляди дитячих кінофільмів.

Виразне читання

Продовжувати знайомити дітей із поезією українських поетів — як класиків (Тарас Шевченко, Леся Українка та ін.), так і сучасних (Грицько Бойко, Павло Тичина, Наталя Забіла, Ліна Костенко, Марійка Підгірянка та ін.). Спонукати запам’ятовувати вірш, його автора, виразно передавати за допомогою інтонації різний характер поетичних творів: задушевність, ліризм, гумор, радість, сум, урочистість, піднесеність; правильно користуватися логічними наголосами, паузами, мовним диханням, дотримуючись відповідного темпу, сили голосу, вдало поєднувати мовні й немовні (жести, рухи, міміка) засоби виразності. Учити знаходити рими в тексті віршів. Спонукати вчити напам’ять та виразно читати вірші різної тематики, співвідносити зміст вірша з його назвою.

► Показники художньо-мовленнєвої компетенції дитини:

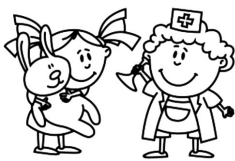
- розрізняє жанрові особливості прозових та віршованих творів, упізнає, називає, знає напам’ять утішки, забавлянки, українські народні пісні, лічилки (3–4), скромовки (3–4), мирилки (1–2), заклички (1–2), прислів’я, приказки (4–5), загадки (4–5);
- влаштовує ігри (розігрує) за змістом знайомих малих фольклорних творів, імітує виразні рухи персонажів твору;
- знає, називає українські народні казки (до 5–6 назв), виявляє інтерес до слухання нових казок, упізнає знайомих казкових персонажів на ілюстраціях;
- визначає і повторює зачини та кінцівки казок, розуміє мораль казки, адекватно оцінює поведінку позитивних і негативних персонажів у казках про тварин;
- за власною ініціативою малює за змістом знайомих казок, супроводжує свої малюнки розповідями епізодів із казки;
- відповідає на запитання за змістом казки, знаходить яскраві образні вирази, розповідає за змістом ілюстрацій, репродукцій художніх картин за змістом казки;
- самостійно розповідає 2–3 казки на пропозицію дорослого чи дітей. Знає 2–3 тексти “надокучливих” казок, використовує їх у спілкуванні з іншими дітьми;
- упізнає твори-жарти, небилиці, оповідання, вірші, знає та називає прізвища письменників і поетів знайомих оповідань, казок, віршів. Упізнає на портреті письменників: Тараса Шевченка, Лесю Українку, Грицька Бойка, Наталю Забілу;
- бере участь у бесідах за змістом уперше прослуханих творів; чергує в куточку книги, складає книжки, допомагає лагодити їх, підклеювати, влаштовувати виставки. Розуміє призначення книжки: книжка дає нові знання;
- знає і виразно читає напам’ять 5–6 віршів українських поетів;
- бере участь у святкових дійствах, ранках.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Спостереження конкретних трудових процесів людей різних професій на цільових прогулянках і екскурсіях.
- Бесіди про професії дорослих з використанням ігрових персонажів та наочності (*“Розповімо Чомусику, хто працює в дитячому садку”*).
- Загадки, читання дитячої художньої літератури.
- Розгляд картин та ілюстрацій про професії дорослих, предмети, інструменти, матеріали як компоненти трудового процесу.
- Дидактичні ігри, що моделюють структуру трудового процесу: мета і мотив праці, предмет праці, інструменти та обладнання, трудові дії, результат праці.
- Створення колекцій родових понять (*“Світ іграшок”, “Світ одягу та взуття”, “Світ посуду”, “Світ інструментів”*).
- Ігрові ситуації щодо навчання дітей процесів господарсько-побутової праці (*“Навчимо Чомусика мити чашку (сервірувати стіл, витирати пил, прати серветку)”*).
- Сюжетно-рольові ігри, які дозволяють дітям відображати у грі світ дорослих.
- Організація життєвих та ігрових ситуацій, що дозволяють дітям накопичувати досвід безпечної й економічно доцільної поведінки.
- Чергування, колективна праця, трудові доручення в умовах дитячого садка та сімейного виховання.
- Експериментування з образотворчими матеріалами (*“У що можна перетворити відбиток долоні?”, “Чи можна малювати вишневим соком (помадомою)?”, “Якого кольору небо?”, “Які бувають лінії?”*), використання сполучень уже освоєних дітьми технік та матеріалів (домалювати гуашевий малюнок кольоровими фломастерами, до малюнка додати елементи аплікації, *“малювати”* пластиліном). Використання різних нетрадиційних технік в аплікації (ватні кульки, шматочки зім'ятого паперу, сіль, пісок, конфеті), у малюванні (відбитки долоньок, ніжок, предметів, картопляних штампів).
- У ліпленні (солоне, кольорове тісто, волога вата тощо).
- Різноманітні ігрові прийоми, які дозволяють зацікавити дітей середнього дошкільного віку майбутньою діяльністю, полегшують визначення задуму майбутньої роботи, активізують обігрування результатів і перехід продуктивної діяльності у гру.
- Розглядання, обговорення, обігрування різноманітних естетично привабливих предметів (предмети народних промыслів, цікаві фотографії, заготовки, наприклад: дерев'яні вироби, одноразові тарілочки для розпису), елементів розпису (альбоми, аркуші), а також *“проектування”* з їхньою допомогою фрагментів середовища (лялькового куточка).
- Настільно-друковані ігри для розвитку вмінь розрізняти, порівнювати візерунки, елементи, форми (*“Народні промысли”, “Знайди форми”, “Добери колір”*), різноманітні пазли.
- Ігри та вправи, спрямовані на розвиток творчих та естетичних здібностей: *“Недомальовані картинки”, “Перетворимо предмети в персонажів казок”, “На що схоже?”*.
- Створення ситуації вправління, для чого в осередку творчості треба передбачити варіанти розмальовок, заготовки (папір із нанесеним малюнком або його частиною), дитячі журнали із творчими завданнями; розміщення на видному місці *“напівготових матеріалів”* (аркушів різної форми та кольору для малювання й аплікації, заготовок з нанесеними фігурами, *“незавершених композицій”* —

художній матеріал для індивідуальної та колективної роботи); використання так званих поопераційних карт (карт або схем складання) у процесі ліплення, аплікації, конструювання.

- Вправи й ігри, що сприяють збагаченню сенсорного досвіду, розвитку дослідницьких дій, аналітичних умінь, освоєння сенсорних еталонів.
- Використання синтезу мистецтв та інтеграції видів діяльності — складання розповіді за картиною, придумування історії, загадки, розігрування сюжету, підбір музичного супроводу, звуків до образу (“озвучування картини”) тощо.
- Використання шумових, саморобних дитячих музичних інструментів, а також металофонів, Орф-інструментів.
- Облаштування предметно-розвивального простору (куточок музичних інструментів, матеріали для виготовлення саморобних шумових дитячих музичних інструментів, атрибути для інсценізацій тощо).
- Рекомендовані твори мистецтва: предмети побуту: розписний посуд, глиняні, дерев’яні іграшки (яворівська, опішнянська, димківська, каргопільська), іграшки із соломи; художні картини: натюрморти із зображенням квітів, фруктів, овочів — Петро Кончаловський “Полуниці”, “Бузок у кошику”; Ілля Репін “Яблука”; Кузьма Петров-Водкін “Яблука”; Ісаак Левітан “Васильки”; пейзажі — Тетяна Яблонська “Яблуні в цвіті”; Сергій Шишко “Осінь”; Микола Глущенко “Зимовий день”; Ісаак Левітан “Осінь”, “Велика вода”; Іван Шишкін “Дубовий гай” та ін.; скульптура малих форм, яка зображує тварин.

Освітній напрям “ГРА ДИТИНИ”

Гра як провідна діяльність

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Збагачувати зміст сюжетних ігор дітей на основі вражень про життя, працю людей, їхні відносини (“Сім’я”, “Крамниця”, “Лікарня”, “Перукарня”, “Дитячий садок”, “Моряки” та інші ігри).

Сприяти відображенню в іграх сюжетів знайомих казок і мультиплікаційних фільмів.

Сприяти перенесенню освоєного в спільній грі з вихователем досвіду в самостійній грі. Підготовляти умови для створення ігрової обстановки з використанням реальних предметів та їхніх замісників. Виховувати доброзичливі стосунки між дітьми, інтерес до спільного задуму й узгодження дій.

Сюжетно-рольова гра. Сприяти скороченню предметних ігрових дій дітей за рахунок позначення частини сюжету в мовленнєвому плані (“Неначе ми вже погодували ляльок і тепер будемо одягати їх на прогулянку”); розвивати ініціативу дітей у створенні ігрового середовища (облаштовує кімнату для ляльок, створює крамницю, перукарню, кабінет лікаря, гараж тощо).

Творчі вміння. Спонукає дітей до різноманітності ігрових задумів у самостійній сюжетно-рольовій грі, до виявлення ініціативи у вигадуванні ігрових подій. Додавати в ігровий сюжет нові події, ролі, творчо вибираючи предмети-замісники і створюючи ігрову ситуацію. Спонукає до комбінування в сюжеті 3–4 епізодів різноманітного змісту,

заохочувати до використання за власною ініціативою в іграх перевдягань, масок, музичних іграшок (бубон, металофон, дудочки-свищики).

Режисерська гра. Розвивати вміння представити готову сюжетну ситуацію та показати її глядачеві (дорослому). Спонукає відтворювати сюжети знайомих казок, привносити в них зміни, що виникають під час здійснення ігрової діяльності. Учити самостійно пересувати іграшки по ігровому полю, озвучувати події, що відбуваються у грі. Спонукає висловлювати припущення про те, що станеться далі, розігрувати продовження ситуації, передавати діалоги персонажів. Допомогати дитині придумувати та створювати за допомогою іграшок і предметів ситуацію-зав'язку сюжету режисерської гри, показувати її вихователю, одноліткам.

Вправляти в коментуванні подій, що відбуваються в режисерській грі, для вихователя, а з другого півріччя — для однолітків; у словесному вираженні оцінки персонажів, їхніх дій (*“Зайчик-боягуз, боїться вовка, побіг”*), навчити орієнтуватись на партнера-дорослого або однолітка.

У *творчих імітаційних іграх* спонукає мімікою, жестами, рухами передавати різний емоційний стан персонажів (*зайчик заблукав, але його знайшли ведмежата, приголубили, відвели додому, і всі сміються, плескають у долоні, радіють*); у жестах та рухах передавати фізичні особливості ігрового образу (*летять великі птахи і маленькі пташки, йде по снігу великий ведмідь та маленька мавпочка*). Сприяти використанню предметів для ряжень, елементів костюмів казкових персонажів, масок тварин, емблем із зображеннями улюблених літературних персонажів. В іграх-драматизаціях самостійно відтворювати епізоди казок, мультиплікаційних фільмів.

Пропонувати *ігри-експериментування* з різними предметами і матеріалами: ігри з водою, снігом, льодом; ігри з мильною водою і піною; ігри зі світлом; експериментування з тінню; ігри зі стеклами; ігри зі звуками.

Дидактичні ігри (ігри з готовим змістом і правилами). Спонукає до прийняття ігрового завдання або висунення самостійно власного завдання в знаомій грі. Діяти за правилами, прагнути до результату, контролювати його відповідно до ігрового завдання.

► **ПОКАЗНИКИ ІГРОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- здійснює вибір ролей;
- усвідомлює себе в певній ролі, виконуючи відповідні рольові дії;
- відтворює діалоги персонажів, передаючи за допомогою інтонації, міміки, жестів, рухів характер образів;
- супроводжує свій виступ пісню або грою на музичному інструменті;
- має інтерес до процесу та результатів гри;
- виділяє й узагальнює у грі предмети, що мають певні ознаки, порівнює їх між собою, може групувати;
- самостійно грається;
- додержується своєї черги діяти, поступається іншому, радіє своїм успіхам та успіхам своїх однолітків;
- виконує роль ведучого, роз'яснює правила гри;
- уміє переходити від відображення у грі послідовності взаємозв'язаних дій до відображення відносин дорослих; гратися наодинці, з іншими дітьми; об'єднуватись у грі на основі спільних інтересів, рольової взаємодії;
- реалізовує ігровий задум за допомогою предметних дій, вербальних і невербальних жестів;
- переходить від рольових дій та відносин до реальних відносин з партнерами по грі;

- уміє оцінювати поведінку партнерів і свою особисту, виходячи із правил гри;
- самостійно добирає та використовує за задумом предмети-замісники, іграшки, атрибути тощо.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Читання, розповідання казок, обговорення дитячого досвіду (відвідування поліклініки, перукарні, крамниці, цирку тощо), розглядання картинок та ілюстрацій.
- У спільних іграх із дітьми розвивати вміння до початку гри визначати тему, 1–2 ігрових події (“У що будемо грати? Що станеться?”), розподіляти ролі до початку гри.
- Мовленнєве стимулювання відповідей на запитання про назву гри, про обрану роль та про ролі інших дітей.
- Створення проблемних ситуацій: втрата будь-якого предмета (у перукарні зникли всі гребінці), неможливість досягти мети (корабель збився з курсу) тощо.
- Ведення різних рольових діалогів: на початку року — у спільній грі з вихователем, а в другому півріччі — у спільній грі з однолітками.
- У спільну гру з вихователем включати рольові діалоги, змінювати зміст діалогу залежно від зміни ролей, обмінюватися ролями з вихователем, діючи відповідно до нової ігрової позиції (діалоги по телефону в різних ролях — матусі, татуся, бабусі, дітей та ін.).

Освітній напрям “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ”

Уведення у світ кількості, геометрії, простору та часу

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сенсорні здібності. Закріплювати вміння лічити (у межах 5) однорідні й неоднорідні об’єкти, абстрагуватися від ознак об’єктів, несуттєвих для виконання певного завдання. Учити порівнювати предмети за кількістю їхніх елементів зіставленням елементів, використовувати слова *однаково*, *більше (менше)*, *більше (менше)*, *ніж...* Нагадувати дітям про ситуації повсякденного життя, де людині необхідно щось рахувати (використовувати різні канали отримання інформації — зір, обмацування, дотик тощо).

Величини. Формувати уявлення про масу об’єктів та речовин, терези, їхнє призначення, використання в повсякденному житті. Учити користуватися терезами, знаходити предмети з більшою (меншою) масою, ніж заданий предмет. Формувати уявлення про зміст понять *важкий*, *легкий*, *однакова маса*, *важчий (легший)*, *ніж...* Учити порівнювати масу об’єктів за допомогою терезів, відчуттів, визначати, коли який спосіб варто використовувати, обґрунтовувати свою думку.

Формувати уявлення про те, що маса в певних ситуаціях може стати показником кількості (у крамниці за масою ми визначаємо, скільки нам потрібно товару), що не

завжди величина і маса пропорційні одна одній (*великий предмет може бути легким, а важкий — маленький*), тому маса допомагає порівнювати кількісно тільки однорідні об'єкти чи однакові речовини.

Формувати уявлення про об'єм об'єкта у просторі як кількісну характеристику величини об'єкта, використання цього поняття в повсякденному житті як місткості внутрішнього простору посудини, коробки тощо.

Формувати уявлення про одиниці вимірювання кількості об'єктів, маси, об'єму, які найчастіше використовуються в повсякденному житті (*кілограм, грам, літр, штука, склянка, столова ложка, чайна ложка*), а також про співвідношення між однорідними одиницями вимірювання. Учити використовувати ці одиниці вимірювання в ігрових ситуаціях (*приготування страв, купівля продуктів тощо*).

Учити порівнювати розміри об'єктів, які суттєво відрізняються за величиною, способом зорового зіставлення, та об'єктів, близьких за величиною, прикладанням і накладанням; визначати, який саме спосіб найбільше підходить для порівняння різних об'єктів.

Учити впорядковувати об'єкти за зростанням (спаданням) значення різних властивостей — *довжини, ширини, товщини, висоти, величини*. Учити оцінювати величину об'єктів: *довгий, короткий, довший, коротший, найдовший, найкоротший; широкий, вузький, ширший, вузьчий, найширший, найвузьчий; товстий, тонкий, товстіший, тонший, найтовстіший, найтонший; високий, низький, вищий, нижчий, найвищий, найнижчий; великий, маленький, більший, менший, найбільший, найменший*. Учити описувати свої дії, відрізняючи об'єкти за допомогою оцінки їхньої величини (*візьми найкоротшу дощечку, поклади біля довшої*). Формування уявлення про те, для яких задач підходить така оцінка, для яких — ні.

Формувати уявлення про ціле та його частини, про те, що ціле завжди більше своєї частини, з усіх частин можна скласти ціле.

Геометричні уявлення

Ознайомлювати з геометричними фігурами на площині — *круг, трикутник, квадрат, прямокутник* — і у просторі — *куля, куб, циліндр*, учити розрізняти їх. Учити знаходити в навколишньому середовищі об'єкти, схожі на знайомі геометричні фігури, порівнювати різні геометричні фігури на площині (у просторі).

Інтелектуальні здібності

Учити орієнтуватись у просторі (в кімнаті, на майданчику для ігор, на вулиці тощо) та на площині (на аркуші паперу, на столі, на ковдрі тощо); визначати й описувати положення об'єктів відносно себе, відносно заданого об'єкта; рухатися в заданому напрямку; розміщувати і знаходити об'єкти за словесними інструкціями.

Учити розрізняти поняття *вчора, сьогодні, завтра*. Формувати уявлення про *світанок, сутінки, південь, північ*, про те, що в різні пори року світає та настають сутінки в різний час (*пізніше, раніше*). Формувати уявлення про поняття *швидко, повільно*, учити наводити приклади об'єктів, що рухаються швидко (повільно), швидкої (повільної) зміни подій.

Учити послідовно називати пори року, визначати попередню і наступну пору року; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки власних дій, подій у довіллі, родині та дитячому садку, пов'язаних із порами року.

Логіко-математичні уявлення

Учити аналізувати й порівнювати об'єкти за 2–3 властивостями. Формувати уявлення про зміст слів *деякі, будь-який, кожний, разом*, учити створювати множини за описом, визначати, чи підходить така множина під певний опис, самостійно описувати множини.

Розвиток творчих здібностей

Спонукаати вигадувати нові, зручніші в певних ситуаціях, одиниці вимірювання маси та об'єму об'єктів і речовин; способи, які дозволяють повідомляти кількість іншим людям.

Учити практично досліджувати об'єкт, самостійно шукати відповіді на запитання, встановлювати причинно-наслідкові взаємозв'язки: причина — дія — наслідки.

Формувати уявлення про об'єкт як цілісну систему — організовану множину взаємопов'язаних елементів будь-якої природи, які функціонують для виконання певних цілей (*дерево: гілки, листя, корінь, стовбур*) — та одночасно як підсистему інших систем (*дерево — ліс*). Учити аналізувати системи, тобто вивчати їхні частини і взаємозв'язки між ними (внутрішні зв'язки), а також взаємозв'язки між системою та зовнішнім світом (зовнішні зв'язки).

Формувати уявлення про функції об'єктів, способи їхнього використання. Учити виділяти головну і другорядні функції предмета, придумувати назву предмета відповідно до його функцій (*лопата — копалка, праска — гладілка*), знаходити різні варіанти використання об'єкта в повсякденному житті.

Учити уявляти предмети, які відповідають мовленнєвому опису, схемі; детально розповідати про уявлене або зображувати уявлені об'єкти. Учити створювати схематичне зображення реальних об'єктів. Розвивати творчу уяву дітей в іграх моделювального характеру.

Активізувати творчу уяву дітей шляхом обговорення нестандартних фантастичних ситуацій (*ми опинилися у країні велетнів (ліліпутів), країні, де все рухається надто швидко (повільно), де будинки та рослини рухаються, де всі предмети можуть рухатися за "власним бажанням"* тощо), спонукаати "ввійти" в ситуацію, описати, як у таких умовах треба поводити себе звичайній людині, що їй буде зручно, а що — ні, пробувати знайти ефективний спосіб усунення незручностей. Спонукаати дітей разом шукати вихід зі складних ситуацій.

Розвиток критичного мислення

Учити визначати, коли множини доцільно порівнювати способом зорового зіставлення, перевіряти правильність висновків. Учити визначати точність результатів порівняння множин різними способами, ситуації, коли не потрібна висока точність. Учити розділяти множини на дві множини з однаковою кількістю елементів без підрахунку елементів множини, визначати, чи завжди це можна зробити.

Формувати уявлення про співвідношення маси і кількості об'єкта (чим більше маса об'єкта, тим більша його кількість), доречність зіставлення одиниць вимірювання, доречність використання одиниці вимірювання в певній ситуації. Учити вибирати серед однорідних одиниць вимірювання ту, яку найзручніше використовувати в певній ситуації повсякденного життя. Учити правильно використовувати одиниці вимірювання в сюжетних іграх (*крамниця, сім'я, кафе* тощо). Формувати уявлення про перехід кількості в якість (*Чебурашка запитав: "Скільки коштує крапелька молока?". "Ніскільки", — відповіли йому. "Тоді накрапайте мені літрову баночку", — попросив Чебурашка*).

Учити визначати, які об'єкти за якою властивістю варто порівнювати та впорядковувати, обґрунтовувати свою думку. Учити виділяти в об'єктах суттєві властивості. Формувати уявлення про те, що в певних ситуаціях деякі суттєві властивості можуть стати несуттєвими і навпаки.

Учити бачити відносність оціненої величини об'єктів, положення об'єктів у просторі та на площині.

Формувати уявлення про те, що *швидко* і *повільно* — відносні поняття. Учити наводити приклади із повсякденного життя про суб'єктивність цих понять.

Учити передбачати результат дій, планувати та узгоджувати дії, спрямовані на виконання певного завдання. Учити експериментувати й аналізувати отримані результати.

Учити перевіряти відповідність плану та реальне розташування об'єктів. Учити виділяти об'єкти, які обов'язково мають бути на плані відповідно до мети його складання, а які непотрібні на плані.

► **ПОКАЗНИКИ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- визначає кількість елементів множини (у межах 5);
- рухається в заданому напрямку: *вперед, назад, вниз, угору, праворуч, ліворуч*;
- відрізняє геометричні фігури (*квадрат, круг, трикутник, прямокутник; куля, куб, циліндр*), показує їхні елементи, описує їх;
- знаходить у довкіллі предмети, схожі на знайомі геометричні фігури у просторі та на площині;
- упорядковує об'єкти за заданими ознаками — *довжина, ширина, висота, величина, товщина*;
- знає, що таке маса предмета, як вона використовується в повсякденному житті;
- знає одиниці вимірювання кількості об'єктів, маси, об'єму, що найчастіше використовуються в повсякденному житті;
- знаходить закономірності в ланцюжках об'єктів за 1–2 якістьми;
- визначає відсутність певної якості чи властивості, використовує в повсякденному житті частку *не*, слово *деякі*;
- використовує на заняттях і в повсякденному житті узагальнювальні слова *всі, кожний, разом*;
- аналізує розташування об'єктів за нескладним планом;
- аналізує предмет, виділяє його частини.

Конструювання

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Конструювання на площині

Учити викладати нескладні силуети за зразками, не поділеними на геометричні фігури з набору, добирати кольори геометричних фігур, ураховуючи наявний набір для конструювання, знаходити різні варіанти розфарбування силуетів та порівнювати їх.

Учити викладати за зразками композиції силуетів: визначати послідовність викладання, планувати власні дії, розміщувати силуети на площині.

Учити використовувати під час конструювання прямокутні трикутники. Учити викладати з рівнобедрених прямокутних трикутників трикутники більшого розміру, квадрати, прямокутники. Формувати уявлення про те, що рівнобедрені трикутники є половиною квадрата, про те, що фігуру поділити навпіл можна різними способами.

Учити з великих і малих прямокутників, великих і малих квадратів та рівнобедрених прямокутних трикутників викладати знайомі геометричні фігури, знаходити різні варіанти викладення геометричних фігур. Учити викладати геометричні фігури, використовуючи вже викладені блоки.

Розвивати геометричну інтуїцію під час розв'язування нескладних задач із паличками. Учити розв'язувати нескладні задачі цього типу, використовуючи палички.

Формувати уявлення про те, що таке мозаїка, її особливості та використання в повсякденному житті. Учити знаходити мозаїку в довкіллі, викладати нескладну мозаїку за схемою.

Конструювання у просторі (конструкторсько-будівельні ігри)

Урізноманітнювати деталі для конструювання (*гірка (трикутна призма), циліндр, брусок (довгий, короткий, широкий, вузький), пластина*) і способи їхнього поєднання. Учити дітей використовувати деталі будівельного матеріалу, враховуючи їхні особливості, вимоги до конструкції, яку треба побудувати (*красота, пропорційність, симетричність, міцність, відповідність зразку, величина, кількість деталей* тощо).

Формування вміння аналізувати зразки будівель (виділяти деталі конструктора, знайомі блоки, описувати їхнє розміщення в загальній конструкції та один відносно одного), планувати свої дії, діяти згідно з планом, працювати в колективі, узгоджувати свої дії з діями інших.

Формувати уявлення про зображення просторових об'єктів за допомогою креслення трьох проєкцій. Учити зіставляти нескладні креслення конструкцій з кубиків і реальний об'єкт, будувати конструкції з кубиків за кресленнями, перевіряти правильність їхнього відтворення.

Ознайомлювати дітей з папером, різними природними матеріалами з точки зору їхньої придатності для конструювання, їхніми особливостями. Учити використовувати властивості природного матеріалу для створення виробів, з'єднувати частини майбутнього виробу, добирати природний матеріал відповідно до задуму.

Формувати уявлення про класичне оригамі, його основні прийоми. Учити складати оригамі за зразком вихователя (вихователь показує кожну дію, коментує її, діти повторюють), "читати" нескладні схеми (алгоритми) складання виробів оригамі.

Формувати уявлення про особливості конструювання з LEGO, відмінності деталей конструктора LEGO від звичайного будівельного матеріалу. Формувати вміння з'єднувати деталі конструктора LEGO, комбінувати їх різними способами. Учити будувати нескладні конструкції з LEGO, об'єднувати їх у композиції, використовувати в сюжетних іграх, змінювати конструкції відповідно до ігровому задуму.

Розвиток творчих здібностей

Учити добувати силуети за недомальованими зразками, знаходити кілька варіантів добувати силуетів, передбачати результат виконання завдання.

Учити добувати композицію силуетів, як відтворюючи вже знайомі силуети, так і самостійно придумуючи нові силуети. Спонукає конструювати без зразка на задану тему.

Учити пояснювати, яких саме деталей не вистачає в наявному будівельному матеріалі для побудови задуманої конструкції. Учити використовувати під час конструювання знайомі предмети (*книжки, коробки, олівці* тощо), які доповнюють наявний будівельний матеріал, відповідають задуму дитини, необхідні для надання конструкції міцності тощо.

Учити зіставляти побудовані конструкції з об'єктами навколишнього світу — *ворота, будинки, віконечка, двері, стежинка* тощо. Учити придумувати назви конструкціям, способи їхнього використання під час сюжетних ігор, будувати власні конструкції відповідно до ігрового задуму.

Підтримувати прагнення дітей зробити конструкцію міцною, функціональною, красивою.

Розвиток критичного мислення

Учити знаходити і виправляти помилки у викладеному силуеті, зіставляючи з намальованим зразком, його пропорціями.

Учити корегувати задуманий силует відповідно до набору геометричних фігур, що є в розпорядженні (враховуючи їхню кількість, розміри, кольори).

Учити описувати алгоритм конструювання, діяти за словесними інструкціями.

Учити відповідно до побутових потреб придумувати та будувати нескладні конструкції, використовуючи підручні матеріали, оцінювати їхню безпечність, надійність, необхідність.

Учити зіставляти інформацію, яку надає про просторовий об'єкт звичайне зображення, з інформацією, яку надають три проєкції. Формувати уявлення про те, що три проєкції є необхідною кількістю зображень для надання достатньої інформації про загальний вигляд просторового об'єкта та для його побудови.

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ В КОНСТРУЮВАННІ:

- дотримується правил викладання силуетів;
- викладає силуети за зразками, не повністю поділеними на геометричні фігури з набору, що є в розпорядженні, композиції силуетів за зразками, нескладні пазли;
- викладає із квадратів та прямокутників великі квадрати і прямокутники, шукає різні варіанти викладання геометричних фігур;
- самостійно трансформує об'єкт (змінює довжину, висоту та ширину конструкцій) відповідно до завдання або ігрового задуму;
- використовує особливості різних матеріалів під час конструювання;
- використовує для скріплення частин конструкції клей і пластилін, тільки якщо це потрібно;
- може дотримуватися правил викладання силуетів (геометричні фігури треба щільно прикладати одну до одної, не накладаючи одну на одну), перевіряти, чи задовольняє викладений силует цим правилам; конструювати за усними вказівками вихователя;
- уміє викладати нескладні силуети з набору геометричних фігур за неповністю поділеними зразками, нескладні пазли за зразком;
- викладає із квадратів та прямокутників великі квадрати і прямокутники, шукає різні варіанти викладання геометричних фігур;
- створює вироби з паперу та природного матеріалу;
- може ділити квадратні і прямокутні аркуші паперу навпіл двома способами (згинанням по діагоналі, згинання паралельно стороні), з'єднувати сторони та кути, приєднувати деталі до основної частини конструкції; виконувати нескладні вироби класичного оригамі;
- уміє зводити споруди з кубиків різного розміру; самостійно будувати конструкції з кубиків за зразком, знаходити різні варіанти побудови одного й того самого об'єкта, порівнювати їх, визначати конструктивні знахідки, використовувати їх у подальших конструкціях; змінювати довжину, висоту та ширину конструкцій; використовувати особливості різних матеріалів під час конструювання;
- виконує нескладні вироби класичного оригамі;
- уміє будувати за допомогою конструктора LEGO, використовує різні способи з'єднання деталей конструктора;
- будує конструкції з кубиків за трьома проєкціями, перевіряє правильність їхнього відтворення.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

Освоєння задач сенсорно-пізнавального розвитку дітей здійснюється в активних практичних діях порівняння, упорядкування, узагальнення, розподілу, як спільно з дорослими, так і самостійно. Ігри, ігрові матеріали сприяють освоєнню рахунку, властивостей та відносин форм, розмірів, тимчасових, просторових і кількісних.

Це ігри:

- на відтворення та зміну за формою, кольором: “Хамелеон”, “Унікуб”, “Кольорове панно”, “Тетріс”, “Маленький дизайнер”;
- на площинне й об’ємне моделювання: “Кубики для всіх”, “Чудо-хрестики”, “Чудо-стільники”, “Танграм”, “Чарівний круг”, “Ігровий квадрат”, “Змійка”;
- на співвіднесення карток за змістом: ігри з пазлами: “Кольори і форми”, “Асоціації”, “Частина і ціле”, “Числа і цифри”;
- на трансфігурацію та трансформацію: “Змійка” (об’ємна), “Квітка лотоса”, “Ігри з паличками” (головоломки), “Геометричний конструктор”, LEGO;
- на освоєння відносин “ціле — частина”: “Дробі”, “Прозорий квадрат”, “Чудо-квітка”, “Теоконт”, “Математичний планшет”, “Граємо разом”;
- ігрові матеріали: “Блоки Дьєнеша”, “Кольорові рахункові палички Кюїзенера” та методичні посібники до них.

Освітній напрям “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звукова культура мовлення

Удосконалювати вимову приголосних звуків [б], [п], [м], [в], [д], [т], [г], [к], [х], [з], [ц], [с], [ф], як твердих, так і м’яких (пом’якшених), у різних позиціях.

Закріплювати вимову шиплячих звуків [ж], [ч], [ш] у різних позиціях.

Учити твердо вимовляти звукосполучення [шч], правильно артикулювати та вимовляти звуки [р] і [р’] у різних позиціях, вибуховий звук [г], дзвінко вимовляти звук [б] у кінці слів.

Стежити за твердою вимовою шиплячих звуків, напівпом’якшеною перед “і” та пом’якшеною вимовою подвоєних шиплячих в іменниках середнього і жіночого роду третьої відміни в орудному відмінку.

Продовжувати розвивати м’язи мовного апарату, рухомість язика, рухливість губ, уміння утримувати нижню щелепу в певному положенні. Розвивати змішаний тип мовного дихання. Учити правильно дихати, робити вдих через ніс, плавний, вільний, подовжений видих.

Привчати дітей говорити без напруження, регулювати силу голосу залежно від ситуації: нормально голосно, тихо, пошепки.

Домагатися нормального темпу мовлення, говорити помірно, чітко, не поспішаючи. Для розвитку темпу мовлення та закріплення звуковимови використовувати скоромовки.

Продовжувати розвивати інтонаційну виразність мовлення (дикцію, тембр, мелодію, фразовий і логічний наголоси).

Залучати дітей до звукового аналізу слів, визначати перший та останній звуки в слові, інтонаційно виділяти потрібний звук у слові.

Дати знання, що слова складаються зі звуків, слова звучать по-різному, звуки вимовляються в певній послідовності, слова є короткі й довгі, придумувати слова з відповідним звуком. Закріпити поняття *слово*, *звук*.

Формування словника

Збагачувати словник дітей новими словами (усі частини мови) відповідно до тем: “Дитячий садок”, “Ігри та іграшки”, “Родина. Родинні стосунки”, “Предмети побуту”, “Взаємовідносини дітей”, “Навколо рідної природи”, “Праця та професії дорослих”, “Транспорт, місто (село, селище)”, “Одяг та взуття”, “Наші найменші друзі”, “Святкові дні”, “Рослини”, “Продукти харчування”, “Ввічливі слова”, “Наша Україна”.

Активізувати словник дітей іменниками, які позначають назви предметів та явищ близького, віддаленого й далекого оточення.

Збагачувати словник іменниками спільного роду (чоловічого та жіночого); іменниками, які мають лише однину або лише множину; складними словами зі з’єднувальними голосними *-о-*, *-е-*, іменниками зі здрібніло-пестливими суфіксами *-атк-*, *-ятк-*, *-ець*, *-ц(е)*, словами, що позначають явища природи, взаємовідносини між дітьми, родинні стосунки, професії дорослих, національну їжу, національний посуд, національні свята та святкову їжу, слова, пов’язані з нашою державою — Україною.

Продовжувати збагачувати словник іменниками, що позначають збірність, абстрактні поняття, час та простір, узагальнювальними словами.

Поповнювати словник прикметниками, які мають коротку форму, присвійними прикметниками, позначеннями ступенів прикметників, словами *більш*, *менш*, *трохи*. Збагачувати словник дітей дієсловами: із суфіксами *-ну-*, *-ону-* (*кричати* — *крикнути* — *крикнути*); із префіксами *про-*, *від-*; дієсловами наказового способу зі словами *хай*, *нехай*, *безособовими*.

Уводити в активний словник дієприкметники, дієприслівники, прислівники із префіксом *по-*, ступені прислівників, прислівники місця, прийменники: *через*, *крізь*, *коло*; частки. Ознайомити дітей з різними значеннями багатозначних слів. Продовжувати збагачувати словник словами-синонімами та антонімами (різні частини мови).

Учити класифікувати предмети, речі, явища за відповідними ознаками, називати складові цілого.

Образне мовлення

Збагачувати словник дітей образними, художньо-поетичними виразами.

Увести в активний словник дитини прислів’я, приказки і фразеологічні звороти, звуконаслідувальні слова та вигуки.

Граматична правильність мовлення

Закріплювати вміння узгоджувати слова в реченні в роді, числі і відмінку, правильно вживати граматичні форми.

Учити дітей утворювати нові форми іменників, що позначають професію людини (чи її діяльність), від іменників, від дієслів; від іменників чоловічого роду утворювати іменники жіночого роду.

Уживати іменники, що позначають назви істот без указівки на стать, назви тварин, які позначаються різними словами залежно від статевої та вікової приналежності.

Утворювати іменники із суфіксом *-к(о)*, назви приміщень із суфіксом *-альн(я)*, посуду із суфіксом *-иц(я)*.

Правильно вживати граматичні форми іменників, які змінюють місце наголосу під час зміни числа, назв різних видів взуття.

Правильно вживати кличну форму іменників із чергуванням приголосних в основі, в іменах, по батькові; невідмінювані іменники.

Учити утворювати дієслова від іменників, від прикметників, за допомогою префіксів *пере-*, *об-*, *обі-*, *о-*, *роз-*.

Правильно вживати форми дієслів *дуги*, *м'яти* в теперішньому часі, у наказовому способі; дієслова умовного способу із часткою *би (б)*, безособові дієслова; форми дієслів минулого, теперішнього, майбутнього часу, 2-ї особи однини і 1-ї особи множини наказового способу.

Учити утворювати дієслова від звуконаслідувальних слів.

Закріплювати вміння узгоджувати прикметники з іменниками в роді, числі та відмінку.

Учити вживати в мовленні ступені порівняння прикметників зі словами *багато*, *набагато*, *куди*, *трохи*, утворювати прикметники з часткою *не-*, складні прикметники.

Узгоджувати кількісні й порядкові числівники з іменниками, збірні числівники *трое*, *четверо*, *п'ятеро*, *обоє*, *обидва (четверо хлопців, двоє хлоп'яток, обидві дівчинки)*, кількісні займенники *скільки*, *стільки*, *котрий (Котра година? Скількох зайчиків не стало? На скількох стільчиках? Скількома ложками?)*.

Правильно вживати відмінкові форми займенника *чий*, неозначених займенників *якийсь*, *чийсь*, *хтось*, *щось*, *кимось*, *чимось*, займенника *кожний*.

Формувати корекційні навички, чуття мови.

Учити дітей будувати різні типи складних речень: складносурядні зі сполучниками *проте*, *однак*, *зате*, складнопідрядні зі сполучними словами *звідки*, *що*, *де*, *якби*.

Зв'язне мовлення

Діалогічне мовлення. Учити дітей вступати з дорослими в невимушену розмову та будувати діалог за допомогою дорослих у тематичних ситуаціях: *“Знайомство”*, *“У колі друзів”*, *“У колі сім'ї”*, *“У дитячому садку”*, *“Ранок”*, *“Вечір”*, *“У їдальні”*, *“У крамниці”*, *“В аптеці”*, *“Запрошуємо до гри”*. Учити використовувати різні форми мовленнєвого етикету, типові для цих стандартизованих ситуацій, розгортати діалог за допомогою мовленнєвих штампів.

Самостійно вступати в невимушену розмову з іншими дітьми, підтримувати запропоновану тему розмови, звертатись із запитаннями до інших, відповідати на запитання інших дітей.

Продовжувати вчити залучати до участі в полілозі (трое-п'ятеро дітей) як у невимушеній розмові, так і під час організованих занять, використовуючи засоби інтонаційної виразності; у тактовній формі висловлювати незгоду, відмову.

Монологічне мовлення. Учити дітей складати описові розповіді про іграшки і предмети за зразком вихователя (1. Назва предмета чи іграшки. 2. Ознаки. 3. Властивості. 4. Будова. 5. Дії предмета чи дії з ним. 6. Оцінка цього предмета, ставлення дитини до нього), описові розповіді за змістом сюжетних картин (спільно з вихователем; вихователь починає, дитина продовжує; наприклад: вихователь описує одне кошеня, а дитина — інше), сюжетні розповіді за змістом знайомих дидактичних картин за зразком вихователя.

Залучати дітей до складання розповідей на основі сюжетів дидактичних картин, розповідей про свою діяльність за зразком вихователя. Учити розуміти композиційну структуру розповіді (*початок, середина, кінцівка*), ознайомити з різними мовними формами початку розповіді.

Переказувати добре знайомі дітям художні твори та казки, дотримуючись інтонаційних засобів виразності, використовуючи пряму мову.

Продовжувати розвивати пояснювальне мовлення (*Спочатку поясни, як ти будеш...*), спонукати дітей до міркування (*Як ти гадаєш, чому так трапилося?*).

Стилі мовлення

Познайомити дітей з різними стилями мовлення, що існують в українській мові: розмовний, літературний.

Збагачувати словник дітей образними, художньо-поетичними виразами. Увести в активний словник дитини прислів'я, приказки і фразеологічні звороти, звуконаслідувальні слова та вигуки.

► ПОКАЗНИКИ МОВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- оволодіває правильною вимовою всіх звуків рідної мови, у тому числі шиплячих і звука [р], хоча ще спостерігається деяка нестійкість у вимові шиплячих та звука [р]. Тип мовного дихання — змішаний;
- диференціює близькі звуки, має добре розвинений фонематичний слух. Темп мовлення нормалізується, регулює силу голосу відповідно до ситуації;
- виділяє з тексту слова з потрібним звуком, у слові виділяє перший та останній звуки, інтонаційно промовляє звук у слові, добирає слова з потрібним звуком, диференціює поняття *звук, слово*;
- створює нові слова від усіх частин мови (*вагонята, куцата, левіки, цухла, чийна, повзук, намолочився*), наприкінці року дитяче словотворення поступово згасає;
- правильно використовує багатозначні слова;
- добирає синоніми, антоніми, класифікує предмети за ознаками, властивостями; недостатньо розуміє переносне значення слів;
- користується образними виразами (*кіт-воркіт, маки-маківочки*);
- знає прислів'я, загадки, скоромовки, приказки, використовує фразеологічні звороти відповідно до ситуації, звуконаслідувальні слова;
- уживає форми словесної ввічливості, мовленнєвого етикету в ситуаціях вітання, прощання, знайомства, подяки, вибачення, прохання без нагадування вихователя;
- у мовленні ще спостерігаються граматичні помилки, особливо під час чергування приголосних;
- утворює нові граматичні форми з допомогою суфіксів, префіксів від інших частин мови, виявляє ініціативу щодо мовних ігор із дорослим (*"Нові слова"*);
- утворює форми однини і множини (але припускається помилок у вживанні іменників спільного роду);
- засвоює рід іменників, кличну форму у зверненні як до дітей, так і до дорослих; наказовий спосіб дієслів;
- будує речення різного типу: прості, складносурядні та складнопідрядні зі сполучниками, сполучними словами, прямою мовою;
- самостійно вступає в розмову з іншими дітьми, дорослими, підтримує діалог у межах ситуації, веде організований (стимульований) діалог на запропоновану тему, полілог (бесіду);

- відповідає реченнями на запитання за змістом картини, художнього тексту;
- уміє складати розповіді за зразком вихователя: описові, сюжетні з власного досвіду;
- переказує знайомі оповідання й казки;
- знає напам'ять вірші, забавлянки, пісні;
- активно вступає в мовленнєве спілкування з дорослими та дітьми, стежить за правильною побудовою речень і вимовою всіх звуків у словах;
- регулює темп мовлення та висоту голосу; правильно й чітко вимовляє звуки мови та всі слова, які є в активному словнику.

Пропедевтичний курс навчання грамоти

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Продовжувати ознайомлювати зі значенням термінів *слово*, *звуки* практично без визначень, тобто вчити розуміти і вживати ці слова під час виконання вправ, у мовних іграх. Знайомити з тим, що слова складаються зі звуків, які звучать по-різному й подібно та в слові вимовляються у відповідній послідовності. Звернути увагу на тривалість звучання слів (короткі й довгі).

Формувати вміння розрізняти на слух тверді і м'які приголосні (без визначення термінів), визначати та ізольовано вимовляти перший звук у слові, називати слова із заданим звуком. Учити виділяти голосом звук у слові: виділяти заданий звук протяжно (*ррак*), голосніше, чіткіше, ніж вимовляється звичайно, називати ізольовано.

Продовжити знайомство із найбільш уживаними літерами, пригадувати та називати їх іменем звука. Підтримувати бажання з'єднувати знайомі літери в склади, невеличкі слова.

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ ІЗ ГРАМОТИ:

- активно вступає в мовленнєве спілкування з дорослими та дітьми, стежить за правильною побудовою речень і вимовою всіх звуків у словах;
- впізнає та називає найбільш уживані літери, позитивно реагує на пропозицію прочитати і читає склади, короткі слова;
- регулює темп мовлення та висоту голосу; правильно й чітко вимовляє звуки мови та всі слова, які є в активному словнику;
- володіє навичками диференціації твердих і м'яких приголосних звуків, виконує завдання на добір слів із заданим звуком.

Культура мовленнєвого спілкування

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Продовжувати вчити дітей культури мовленнєвого спілкування: розмовляти спокійним, лагідним тоном, здійснювати зоровий контакт, без сторонніх жестів та рухів, під час розмови стояти прямо, не крутитися, не тримати руки в кишенях.

З повагою й доброзичливістю ставитися до співрозмовника, уважно його слухати, не перебивати. Пропонувати замінити слова-вульгаризми, жаргонні слова словами літера-

турного мовлення. Продовжувати збагачувати словник дітей новими формами мовленнєвого етикету в ситуаціях вітання, прощання, знайомства, подяки, вибачення, компліменту.

Учити самостійно, залежно від ситуації, влучно використовувати формули мовленнєвого етикету, форми звертання на *Ви* та на *Ти*.

Учити проявляти увагу й гостинність до знайомих та незнайомих людей чи однолітків; чітко і виразно читати вірші напам'ять, контролюючи швидкість мовлення; використовувати стандартні вирази мовленнєвого етикету, коли це потрібно.

Учити проявляти доброзичливість до тих, хто оточує, контролювати власну поведінку; прагнути налаштовувати позитивні взаємини, позитивно вирішувати конфлікти, організовувати спільні ігри тощо; контролювати тон та гучність голосу під час розмови і спілкування з тими, хто оточує; бути уважним слухачем.

► **Показники компетенції дитини з культури мовлення:**

- використовує форми звертання, адекватні ситуації (у межах повсякденного спілкування);
- обмінюється інформацією, невимушено ділиться думками та почуттями в колі добре знайомих людей (дітей або дорослих);
- підтримує етикетні діалоги з тем за програмою;
- почувається впевнено під час спілкування, виявляє симпатію до тих, хто оточує.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Словесні доручення для виконання двома-трьома дітьми (зібрати листя для осіннього букета; навести порядок в ігровому куточку; зробити з конструктора гараж для машини).
- Стимульоване спілкування дітей у процесі сюжетно-рольових і дидактичних ігор (домовитися про розподіл ролей, визначити, хто першим буде ходити у грі тощо).
- Колективні обговорення подій із життя дітей у дитячому садку.
- Запровадження правил, ритуалів і традицій та їхнє обговорення у групі.
- Організація пошукової діяльності (введення наскрізного ігрового персонажа Щедрика) та створення проблемних освітніх ситуацій, що вимагають роздумів і міркування ("дитяча філософія").
- Складання описового оповідання шляхом організації ігрових освітніх ситуацій, що стимулюють інтерес дітей до опису наочно представлених предметів ("Що у тебе, а що у мене", "Відгадай улюблену іграшку", "Відгадай, що задумали"), а потім до опису за схемою та за поданням ("Моя улюблена іграшка вдома", "Подорож до країни загадок" тощо).
- Звертати увагу дітей на властивості і якості предметів, з якими вони діють, організовувати експериментування для виявлення їхніх особливостей.
- У процесі ігрових ситуацій з персонажами настільного та пальчикового театру, іграшками допомагати дітям придумувати закінчення і колективно складати розповіді про тварин, казкові історії про літературних персонажів та іграшки.
- Для розвитку пояснювального мовлення використовувати створення ігрових проблемних ситуацій, елементарне експериментування, загадування загадок ігровому персонажу.

- Активно використовувати описові загадки і загадки з порівнянням.
- Читання (розповідання) дорослого з подальшою бесідою.
- Розгляд ілюстрацій.
- Моделювання — предметно-схематичне зображення в малюнках основного змісту літературного тексту (картки В. Проппа).
- Театралізовані ігри: ігри-драматизації та ігри із фігурками різних видів настільного, стендового і лялькового театрів, що забезпечують вправління дітей у різних видах художньо-мовленнєвої та театральної діяльності за текстами знайомих літературних творів.
- Створення осередку мовленнєво-творчої діяльності, у якому куточок книги доповнюється атрибутами для театралізованої, образотворчої і музичної діяльності дітей, що забезпечує розвиток лінгвокреативних здібностей на основі фольклорних та літературних творів.

СТЕЖИНКИ У ВСЕСВІТ

Програма для дітей старшого дошкільного віку

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА дітей старшого дошкільного віку

Цей вік є періодом розквіту сюжетно-рольової гри. Збагачуються зміст і форми інших видів діяльності дитини. Значну роль відіграє навчання.

Провідна діяльність

Відбувається подальше ускладнення сюжетів гри, зростає їхня різноманітність та розгорнутість. Дітей цікавлять не тільки локальні події з їхнього власного досвіду, а й такі, що мають значення в межах усього людського суспільства. Часто відтворюються епізоди із життя людей різних професій (вихователь, учитель, лікар, рибалка, капітан морського судна, шофер, продавець, директор крамниці, контролер у транспорті). Основне у грі — передача рольових відносин, однак діти не просто передають людські стосунки, а й моделюють їх. Гра дедалі набирає творчого характеру.

Діти самостійно добирають матеріал до гри. Надзвичайно привабливими для дітей стають аксесуари, що позначають роль (бінокль, хустка медсестри). Якщо якийсь матеріал чи аксесуари гри відсутні, то діти самостійно виготовляють їх.

Розвиваються інші види та підвиди сюжетно-рольової гри: *режисерські, ігри-фантазії, ігри з правилами*. У режисерській грі, коли дитина складає сюжет і ролі, роздає їх іграшкам, а потім сама їх пересуває, відбивається прагнення дитини керувати подіями життя, управляти іншими. Бажання втілити у грі надзвичайні, неймовірні образи своєї уяви, здатність створити у фантазії сюжет, до того ж, можливо, нестандартного характеру, та розгорнути його в уявленні породжують гру-фантазію. Гра із правилами в цьому віці доводить, що діти вперше усвідомлюють певною мірою значення виграшу, прагнуть до досягнень, одержують від них емоційне задоволення. Про це свідчить і те, що дітей більшою мірою цікавить *результат гри-змагання*, а не її процес, хоча звичайно у грі діти орієнтовані саме на процес. Гра із правилами важлива в декількох аспектах: вона є фактором подальшого розвитку доволності поведінки та психічних процесів, спеціальних рухових і сенсорних здібностей, формування багатьох властивостей особистості.

У процесі розвитку гри розвиваються стосунки між членами дитячого колективу. Вона згуртовує дітей, збагачує їхній реальний досвід взаємин.

Інші види продуктивної діяльності

Шостий рік життя — вік розвитку малювання. Саме в цей період здійснюється перехід до *сюжетного малювання*. Створенню самих малюнків передують *розгорнутий задум*. Він стає все більш стійким. Наївність та відкритість почуттів — характерні ознаки відтворених образів.

Набуває подальшого вдосконалення конструювання. У п'ять років дитина вже може конструювати як за умовами, що пропонує дорослий, так і за власним задумом. Формуються найпростіші *узагальнені способи побудови образу*: операції просторового мислення, навички просторової зміни або заміни деталей конструкції, поєднання безлічі різноманітних деталей, побудови цілісної основи майбутньої споруди. Як і в малюванні, так і в конструкторській діяльності їй передують задум та складання плану його виконання.

У цей віковий період у дітей спостерігається багатий і різноманітний досвід виразних музичних дій, одночасне орієнтування не на один, а на декілька засобів музичної

виразності (темп, тембр, динаміку). Співочий голос іще досить слабкий, тому можливе виразне виконання лише нескладних пісень.

Для художньо-мовленневої діяльності характерне бажання дитини створювати власні казки, незвичайні історії, вигадки. Вона розповідає ці історії виразним, голосним мовленням з багатими інтонаціями. Під час сприймання літературних творів зовнішні прояви емоційного сприйняття та відгуку на події меншою мірою виражені, ніж у попередні вікові періоди, однак внутрішня емпатія висока. Найбільше розуміння змісту літературного твору відбувається через його програвання.

Спостерігаються значні індивідуальні відмінності в наданні переваги репродуктивним або творчим формам діяльності.

Істотну роль починають відігравати *елементи навчальної і трудової діяльності*. Діти п'яти років можуть систематично виконувати посильні трудові обов'язки. Вони намагаються зробити щось корисне для інших, бути потрібними їм. Зароджується розуміння *суспільного значення праці*. Саме усвідомлення значення власних дій для інших та обов'язковості одержання запланованого результату надає цим діям характеристик трудової діяльності. У процесі праці формуються навички спільної діяльності, а саме: разом планувати дії, підпорядковувати їх поставленій меті, домагатися окресленого результату. Спочатку все це відбувається за участі і під керівництвом дорослого. Організація діяльності дітей, коли діти усвідомлюють, що їхня участь та якість роботи є складовою спільного результату, сприяє формуванню трудових дій.

П'ятирічні дошкільники починають відрізняти навчальні завдання від гри, практичних життєвих ситуацій, з інтересом ставляться до навчання, але сприймають і запам'ятовують тільки ті знання, які можна безпосередньо використати у грі або в художній діяльності. Діти звертаються до дорослих із проханням оцінити правильність виконання навчальних завдань. У старших дошкільників розуміння відмінності між серйозною справою, заняттям та грою набуває ще більш виразного характеру. Цьому сприяє відчуття важливості занять, усвідомлення себе на порозі нового, шкільного життя. *Діти прагнуть навчатися*. З'являється особливий інтерес до читання, навчання математики, потреба виявити себе в цих видах діяльності. Наприкінці дошкільного віку діти не просто "утилітарно" засвоюють знання, які можна було б ужити під час гри, конструювання тощо, а й знання "про запас", які не дають відразу ситуативної користі. Розвиваються навчальні вміння усвідомлення завдання, способу дії, самоконтролю у процесі виконання завдань, самооцінювання навчальних досягнень. Однак переважна кількість дітей, як і раніше, схильна переоцінювати свої можливості.

Процес навчання супроводжується позитивними інтелектуальними емоціями. У цьому діти вбачають шлях до дивовижних відкриттів. Тому неврахування у процесі навчання вікових особливостей дітей, образності їхнього мислення, емоційності (репродуктивні методи навчання, занадто абстрактний характер матеріалу, відсутність ситуацій, сповнених світлою радістю пізнання, тощо) відбивається не тільки на якості навчання, а й у цілому на особистісному розвитку дитини.

Розвиток пізнавальної сфери

Сприймання. У п'ять років обстеження предмета набуває *систематизованого планового характеру*. Воно вже не має глобального характеру, виділяється властивість предмета, і сама ця окрема властивість є об'єктом спеціального розгляду. Властивість предмета називається словом та стає *категорією пізнавальної діяльності* (категорії кольору, величини, форми, просторових відношень). Посилюється усвідомлене сприймання. Завдяки аналітичності і свідомості сприймання діти в змозі послідовно, детально розглядати малюнки, інтерпретувати їх, давати правильні пояснення сюжету. Удосконалюється сприйняття простору та часу.

Наприкінці шостого року сприймання стає ще більш цілеспрямоване, точне й узагальнене. Діти правильно бачать пропорції предметів, виокремлюють просторові, кольорові ритми, бачать перспективні відношення в малюнку. За спеціального навчання вдосконалюється слухове сприйняття мовлення та музики.

Пам'ять — довільна як під час сприйняття і збереження інформації, так і під час відтворення. Діти продовжують оволодівати вмінням виділяти мнемічну мету, тобто самі намічають запам'ятати те, що необхідно. До операцій запам'ятовування відноситься не лише голосне повторювання, а й повторення пошепки. Стає доступним смислове запам'ятовування, що базується на розумінні матеріалу, встановленні значущих зв'язків між частинами інформації. Однак мимовільна пам'ять більш продуктивна, особливо якщо вона пов'язана із проявами інтересів, інтелектуальних, естетичних, моральних емоцій.

Мислення. Відбувається бурхливий розвиток *наочно-образного* мислення. З'являється здатність використання в мисленні *модельних образів*, які за допомогою схем, символів матеріалізують приховані зв'язки між предметами та явищами. Завдяки цій здатності можливі: розуміння відношень різних предметів, їхніх складових, розуміння відношення частини й цілого (наприклад змісту віднімання та додавання), конструювання за простим кресленням (наприклад корабля), розуміння розвитку сюжету казки тощо.

Експериментування з новим матеріалом з метою відкриття нового — ще одна важлива характеристика мислення цього вікового періоду. В дітей з високим рівнем пізнавального розвитку воно має чіткий, послідовний ("крок за кроком") характер. Кожний крок перетворень закінчується аналізом змін, а потім настає новий крок. Сам процес пошуку перетворень матеріалу має всі ознаки творчості: комбінування дій, дивергентність мислення.

Процес експериментування може здійснюватись не тільки наочно, а й подумки. Завдяки експериментуванню дитина несподівано одержує нові знання. Розвинені вміння з експериментування, комбінаторні дії, послідовність і чіткість перетворень — ознаки високого інтелекту та обдарованості.

Можливість високого рівня розвитку експериментування подумки, а також його чітка послідовність свідчать про те, що в цьому віці починає розвиватися *словесно-логічне мислення*. Діти розмірковують про явища, роблять елементарні висновки. Розвивається вміння докладно й послідовно розповідати про ті чи інші події. Однак у дитячій логіці можуть бути помилки, коли дитина не може в сукупності проаналізувати всі деталі ситуації або інтелектуального завдання, виокремити в них основне.

Результатом навчання та розвитку мислення є те, що ситуативні уявлення про світ систематизуються і стають *знаннями*. Серед них розрізняють:

- 1) стійкі та стабільні знання;
- 2) знання-здогадки, гіпотези.

Формуються узагальнені способи мислення: порівняння, відшукування схожості, відмінностей, класифікація, аналіз, поєднання тощо.

Розвивається здатність бачити суперечності в явищі і прогнозувати майбутні події. Запитання дитини здебільшого спрямовані на пізнання світу, отримання знань.

Мовлення. У п'ять років закінчується сензитивний період розвитку мовлення. Це означає, що основні його складові, які виявляються в таких його показниках, як-от: активність, зв'язність (діалогічність), розуміння іншого, тісний зв'язок із мисленням тощо, — мають бути сформовані в цей період. Діти користуються розгорнутими фразами, можуть скласти невеликі сюжетні розповіді.

Наприкінці шостого року мовлення набирає ознак *внутрішнього*, що сприяє розвитку здатності діяти подумки, подумки планувати, контролювати діяльність. З'являється *пояснювальне мовлення*. До шести років діти вільно говорять, висловлюють свої враження та думки, їм доступний звуковий аналіз мовлення.

Уява все більше набирає творчого характеру. Дитина здатна передбачати майбутнє, може уявити не тільки кінцевий результат власної діяльності, а й її проміжні етапи.

П'ять років — період розквіту наївної креативності дитини, що базується, з одного боку, на яскравих образах, емоційності, імпульсивності й жвавості поведінки дитини, а з іншого, на незнанні законів логіки, загальних закономірностей явищ, відсутності жорстко закріплених правил мислення. Разом із тим, розвиток більш тісних зв'язків із мовленням, формування довільності у виникненні продуктів уяви, критичність мислення, прагнення до наслідування інших та нормативності поведінки в дитини старшого дошкільного віку створюють умови виникнення діалектичних суперечностей у розвитку уяви.

Наприкінці старшого дошкільного віку дитина розрізняє уявне й вигадане, фантастичне й реальне.

Увага. Наприкінці шостого року складається довільна увага. Дитина може цілеспрямовано, свідомо виділяти предмети з оточення, які їй потрібні, зосереджуватись на них.

Емоційний розвиток

Діти старшого дошкільного віку більш стримані та менш образливі. Наприкінці шостого року можуть приховати страх, агресію, сльози. Засвоюють “мову” почуттів: міміку, жести, пози, інтонації голосу тощо. Відбувається подальша *диференціація почуттів*. Тепер уже діти здатні відчувати гордість, жалість, ревності, заздрощі. У ставленні до дітей інших вікових категорій виникає специфічне почуття “старшості”.

Сильні переживання в дітей можуть викликати непорозуміння з дорослими й ровесниками. Іншими джерелами почуттів є краса природи, речей, твори мистецтва.

Розвиток вольової сфери

Дитина п'яти років може обмежувати свої бажання, долати перешкоди, правильно оцінювати результати власних дій. Наприкінці шостого року дитина може підкоряти свою увагу вимогам дорослого та усвідомлювати цю необхідність. Розвивається здатність передбачати наслідки дій. Формується почуття відповідальності за свою поведінку, елементи самоконтролю. Дитина підпорядковує свої дії меті, але привабливі обставини можуть відвернути її увагу від намірів. Здатність наслідувати позитивний еталон поведінки краще реалізується за присутності дорослого.

Контролювання власної поведінки стає більш тривале і стійке.

Упродовж старшого дошкільного віку дитина набуває здатності довільно керувати пізнавальними процесами, однак це управління відбувається досить важко.

Розвиток особистості

До старшого дошкільного віку дитина приймає оцінки власної поведінки та особистості на віру. Наприкінці шостого року уявлення про себе стають більш самостійні. Зростає критичність дитячої оцінки. Однак самооцінка все ще залишається завищеною, і це є нормальним виявом психічного розвитку дитини.

У цей період формуються нові якості особистості: почуття справедливості, адекватне переживання удачі або невдачі, здатність регулювати спільну діяльність, колективізм, дисциплінованість, стриманість, відповідальність.

Яскраво виражена потреба в спілкуванні з ровесниками спричиняє мимовільне порівняння себе з іншими, до наслідування дій інших. У цей період також різко зростає прагнення до участі в якій-небудь справі з іншими. Наприкінці шостого року виникають спільноти дітей, які займаються однією діяльністю, грою (3–4 дітей, іноді в хлопчиків — 8–9 осіб). Виявляються елементарні форми групової солідарності. Діти починають вирізняти особисті властивості однолітків: “дуже добрий”, “гарно стрибає” тощо.

Під впливом засвоєння норм та правил формуються етичні еталони поведінки.

Можливі кризисні періоди

Можливості дитини переросли види діяльності, у яких вона задіяна, і насамперед — гру: соціальна ситуація розвитку: “Я великий(а)”, “Я немалий(а)” — домагання ролі дорослого, усвідомлення ролі школяра, прагнення до самостійності. Тому дитина з радістю сприймає перспективу вступу до школи.

Новоутворення старшого дошкільного віку

Становлення ієрархії мотивів діяльності (на перший план виступають мотиви морального змісту); формування диференційованої самооцінки; виникнення потреби в суспільно значущій діяльності; здатність до рефлексії; антиципація (передбачення можливих дій та оцінок із боку інших, попередження тієї чи іншої ситуації).

Освітній напрям “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”

ІНВАРІАНТНА ЧАСТИНА

Здоров'я та фізичний розвиток

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Здоров'я

Розширювати, уточнювати уявлення й елементарні знання про тіло — частини, функції, системи та їхнє фізичне здоров'я.

Уточнювати знання та поняття про настрій.

Продовжувати вчити спостерігати за своїм настроєм і настроєм інших дітей, дорослих.

Формувати нові знання про кістяк дитини: кістки, м'язи, суглоби.

Сформувати уявлення про їхню роль у розвитку та збільшенні тіла, формуванні і зміцненні фізичного здоров'я.

Учити диференціювати відчуття тіла, різних його частин.

Продовжувати розвивати дихання і мовний апарат на основі формування осмисленої моторики, емоційної регуляції.

Закріплювати поняття про людину, її частини тіла, деякі зовнішні та внутрішні органи.

Розширювати функціональні можливості систем дитячого організму за допомогою спрямованого розвитку основних фізичних якостей і здібностей.

Збагачувати руховий досвід за допомогою освоєння базових рухових дій та оволодіння новими рухами і вправами з елементами ігрової та оздоровлювальної спрямованості.

Знайомити з головними умовами довгого життя, які покращують (погіршують) його, — праця, настрої, довкілля, погода, природа, краєвид, сезонність, побут, виробництво тощо.

Розкрити можливості здорової людини.

Розширювати, уточнювати й систематизувати уявлення про: користь живої та неживої природи для здоров'я дитини (людини), вплив її на фізичне і психологічне здоров'я; вплив поведінки дитини (людини) на стан живої та неживої природи.

Розуміти значення природи в житті дитини (житті людини), для її організму, фізичного і психічного здоров'я.

Дати знання про вплив стану Землі, погодних та температурних явищ на здоров'я дитини (людини).

Розуміти залежність дитини (людини), рослин і тварин від стану природи та їхнього ставлення до природи. Установлювати взаємозалежність сезонних змін і самопочуття дитини (людини).

Знайомити з інформацією про вплив комах на здоров'я дитини (людини).

Формувати навички використання рослин у харчуванні.

Рухова активність і саморегуляція

Вправляти в розвитку та зміцненні фізіологічні системи: серцево-судинну, дихальну, нервову, руховий апарат, шкіру тощо.

Розвивати у дітей здатність усвідомленого виконання рухів, уміння раціонально користуватися рухами для вирішення рухових завдань з урахуванням конкретних умов (побутових, ігрових тощо).

Розширювати руховий досвід засобами ускладнення раніше вивчених рухів та вправ і оволодіння новими руховими діями з підвищеною координаційною складністю; виконання вправ на розвиток рухової творчості.

Розвивати доброзичливі взаємини з однолітками у процесі спільної рухової діяльності, формувати в дітей позитивні моральні та вольові риси характеру засобами фізкультурно-оздоровлювальної діяльності.

Забезпечувати якісні перетворення моторної сфери дітей на основі вдосконалення почуттів і рухів, розвитку рухових здібностей.

Формувати навички стрибків у висоту та довжину з розбігу, інтенсивно розбігатися, групувати тіло у процесі польоту, м'яко приземлятися.

Учити нових прийомів гри з м'ячем (мішечками та іншими предметами): підкидати й ловити та вести м'яч (по колу, з відбиванням від землі) однією або двома руками, поєднувати замах з енергійним кидком предмета.

Ознайомити з лазінням по канату як у спортивній залі, так і на майданчику. Тренувати поєднання ходьби по похилій дошці з лазінням по гімнастичній стінці.

Учити чергувати повзання з іншими видами рухів: ходьбою, бігом, переступанням тощо.

Розвивати рухові якості: швидкість, спритність, гнучкість, загальну витривалість, силу.

Навчити аналізувати особисті рухи та рухи однолітків, порівнювати їх зі зразком дорослого. Розвивати в дітей наполегливість і витримку в досягненні мети, прагнення до якісного виконання рухів.

Самостійно розташовувати фізкультурний інвентар на занятті.

Формувати сміливість, дисциплінованість, організованість, самостійність, виявлення почуття дружби, взаємодопомоги. Оволодівати знаннями з різних видів спорту.

Удосконалювати техніку основних рухів, домагаючись природності, легкості, точності, виразності їхнього виконання.

Навчити різних способів ходьби: на носках, п'ятках, на зовнішньому й внутрішньому боці стопи, навприсядки, схресним кроком, спиною вперед, із предметами в руках перед грудьми чи за спиною, приставним кроком.

Ходити в колоні по одному, парами та по 3–4 дитини зі зміною темпу. Ходити із заплющеними очима (3–4 м).

Удосконалювати різні види бігу: з подоланням перешкод — оббігати й перестрибувати предмети (іграшки, кубики, м'ячі) в середньому та швидкому темпі.

Учити бігати: “змійкою”, між розставленими на підлозі предметами в одну лінію, не торкаючись їх; “зигзагом”, “равликом”; вправляти в човниковому бігу 3 x 10 м на швидкість.

Бігати з максимальною швидкістю 20 м за 5,4–6 с, 30 м — за 7,3–7,9 с, у повільному темпі — 2–2,5 хв.

Пробігати повільно 300–350 м по пересіченій місцевості.

Навчити: стрибати на одній нозі, потім — на другій, змінюючи їх поперемінно, просуваючись уперед; застрибувати на предмети: колоду, лаву, куб, пеньок (заввишки до 20 см).

Удосконалювати: стрибки в довжину з місця (відстань 80–90 см), у висоту (35–45 см) з повільного, потім інтенсивного розбігу 6–8 м; стрибки в довжину (на 130–150 см) з розбігу 8 м (повільного, потім інтенсивного).

Формувати вміння й навички стрибати через довгу скакалку, обертаючи її вперед та назад у різних темпах (повільному, швидкому).

Учити перекидати м'яч з однієї руки в іншу в різному темпі (повільному, швидкому).

Закріплювати вміння: відбивати м'яч від землі на місці (не менше 12 разів підряд) у різному темпі і просуваючись уперед поперемінним та приставним кроком (до 5–6 м); перекидати м'яч одне одному обома руками від грудей, із-за голови, стоячи або рухаючись уперед; знизу з відскоком від підлоги, ловити його з різних вихідних положень (стоячи, сидячи).

Формувати вміння й навички кидати великі м'ячі від грудей, знизу та з-за голови обома руками в кільце, прикріплене на відстані 2,2 м. Відбивати м'яч від підлоги (землі) з різною швидкістю і положенням тіла (стоячи на місці або рухаючись повільним, швидким кроком уперед).

Вправлятися: в повзанні на передпліччях та колінах, штовхаючи головою перед собою м'яч (5–6 м); перелізати з похилої дошки (заввишки 30–40 см) на гімнастичну стінку; перелізати через лаву.

Навчити: сидячи на лаві, колоді, пересуватися вперед за допомогою рук і ніг.

Удосконалювати вміння: лазити по гімнастичній стінці однойменним способом у різному темпі; перелізати приставним кроком з одного прольоту стінки на інший у повільному темпі; пролізати в обруч грудьми вперед, лівим та правим боком.

Учити: тримаючись за канат (жердину) з положення сидячи, перехоплюючи його руками, перейти у вис стоячи; піднятися на носки, захопити руками канат над головою, на короткий момент відірвати ноги від підлоги (повиснути); захоплювати канат ступнями ніг; лазити по канату (жердині) довільним способом.

Навчити ходити й бігати по дошці, покладеній похило (завширшки 15–20 см, кут нахилу 15–20 градусів).

Удосконалювати ходьбу по рейці гімнастичної лави, по мотузку (завдовжки 8–10 м), покладеному на підлогу прямо, по колу, зигзагоподібно, “змійкою”, з торбинкою або медицинболлом на голові (маса 500 г) у різному темпі.

Учити: стоячи на гімнастичній лаві (колоді), підніматися на носки, повертатися навколо себе з різними положеннями рук; стояти на одній нозі (друга відведена назад, руки в сторони) впродовж 20–40 с; крутитися парами, тримаючись за руки зі зміною темпу.

Привчати: свідомо ставитися до досягнення чіткості у виконанні фізичних вправ, аналізувати свої рухи, порівнювати їх зі зразком вихователя.

Загальнорозвивальні вправи виконувати з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи) з використанням гімнастичних палиць, обручів, скакалок, м'ячів та інших предметів.

Формувати в дітей правильну поставу, розвивати всі групи м'язів.

Удосконалювати виконання вправ для рук і плечового поясу: розводити руки в сторони, випрямляти вперед, згинати руки в ліктях, піднімати руки вгору, розводити в сторони долонями вгору.

Піднімати руки вперед-угору зі зчепленими в замок пальцями (кисті повертати всередину тильною стороною).

Учити виконувати вправи для ніг: присідати кілька разів підряд, кожного разу нижче, піднімати пряму ногу перед махом.

Робити випад уперед, убік, тримаючи руки на поясі, виконуючи руками рухи вперед, убік, угору.

Розучувати вправи для тулуба: стати до стіни без плінтуса, притиснутися до неї потилицею, плечима, спиною, сідницею з п'ятками, піднімати руки вгору та опускати їх униз.

Притиснувшись спиною до гімнастичної стінки, взятися руками за рейку (на рівні стегон), по черзі піднімати зігнуті й прямі ноги.

Прийняти упор присівши, з нього переходити в упор присівши на одній нозі, відводячи другу вбік.

Стоячи на колінах, робити переكاتи в положення сидячи на підлогу праворуч та ліворуч від колін.

Лежачи на животі, упиратися руками, випрямляти їх, трохи піднімаючи голову і плечі.

Підтягуватися на руках по гімнастичній лаві.

Учити танцювальних вправ: крок галопу, чергування простого та дрібного кроку.

Розходитись і сходитись парами. Творчо застосовувати знайомі танцювальні рухи.

Удосконалювати шиккування та перешиковування: у колони, шеренгу по одному, парами, в коло.

Перешиковуватися з однієї колони у три, чотири через центр трійками, четвірками, повертатися праворуч і ліворуч.

Учити ігор із ходьбою, бігом, рівновагою; вправлятися в повзанні та лазінні; виконувати рухи кидання й ловіння предметів; навчити орієнтуватись у просторі в рухливих іграх.

Учити виконувати послідовно вправи на доріжці перешкод: біг, підлізання під дугу, пролізання в обруч, ходьба по колоді (лаві), стрибок у глибину, швидке повернення на місце до старту.

Навчити правильно тримати ракетку в грі "Бадмінтон".

У грі "Городки" вчити кидати біту збоку, приймати правильне вихідне положення; засвоїти три-чотири фігури.

У грі "Баскетбол" удосконалювати вміння перекидати м'яч одноліткю обома руками від грудей, вести м'яч правою та лівою рукою з відскоком від землі (підлоги). Кидати м'яч у кошик обома руками від грудей, знизу, зверху.

У грі "Футбол" закріплювати удари по м'ячу з місця і з розбігу.

Учити вести м'яч правою та лівою ногою по черзі, ударяти м'ячем об стінку декілька разів підряд.

Влучати м'ячем у предмети (булава), забивати м'яч у ворота. Грати за спрощеними правилами.

У грі "Хокей" ("Флорбол") закріплювати прокочування шайби (маленького м'яча) ключкою в парній грі. Учити забивати шайбу (маленького м'яча) у ворота. Грати за спрощеними правилами.

Відпрацьовувати катання на санчатах із гірки по одному, по двоє.

Закріплювати ходьбу на лижах: наперемінним ковзним кроком із палицями, виконувати повороти на місці переступанням лиж навколо п'яток праворуч і ліворуч, а також у русі.

Сходити на гірку драбинкою, спускатися зі схилу в середній стійці.

Продовжити формування навичок катання на велосипеді: по прямій та з поворотами праворуч, ліворуч.

Учити кататися на самокаті, відштовхуючись правою або лівою ногою.
У плаванні виконувати повзання на грудях, робити видих у воду.
Плавати з надувними іграшками або кругом у руках.
Плавати довільним способом до 10 м.
Залучати до участі в пішохідному переході: ходити у природному темпі в два пере-
ходи (по 25–30 хв кожний).
Удосконалювати вміння переносити мінімальне фізичне перевантаження в корот-
кий проміжок часу.
Навчити сидіти спокійно впродовж 30–35 хв.
Створювати умови для формування гнучкості рухових навичок.

Елементи туристичної діяльності

Дати уявлення як про стандартні, так і про нестандартні види туризму.
Познайомити з розподілом туристських обов'язків, предметами, які звичайно ту-
ристи беруть із собою в похід, взуттям і одягом туристів.
Навчити укладати рюкзак, зав'язувати найпростіші вузли.
Формувати уявлення про великий та малий привал, організацію біваку.
Знайомити з мапою, планом — робота з планом мікрорайону, міста (села). Ознайо-
мити з компасом. Учити впізнавати знайомі місця на мапі міста (села), мікрорайону.
Дати знання про нестандартні види туризму — спелеотуризм, кінний, подорож на
повітряній кулі тощо.
Продовжувати формувати уявлення про активний відпочинок.

► Показники здоров'язбережувальної компетенції дитини:

- має прості уявлення та елементарні знання про тіло: частини, функції, системи;
- робить висновки про те, як стимулюється настрій, якими видами діяльності, як настрій відбивається на потребах, інтересах, діяльності, фізичному і психічному станах;
- знає про свій кістяк: кісті, м'язи, суглоби;
- уміє пов'язувати знання з особистою руховою діяльністю;
- сприймає диференційовані відчуття тіла, різних його частин;
- знає про деякі зовнішні та внутрішні органи людини;
- виконує технічно ходьбу й біг: енергійно відштовхується від підлоги, землі но-
гами, піднімає стегно вгору, збільшує довжину кроку; бігає з різною швидкістю,
поєднуючи біг із подоланням перешкод;
- учиться приземлятися відповідно до виду стрибка та утримувати тіло в правиль-
ному положенні;
- лазить по гімнастичній стінці (драбині) різними способами для рук і ніг (одно-
йменним та різнойменним), акуратно злізає з неї;
- удосконалює навички пролізання в обруч різними способами (лівим, правим бо-
ком, грудьми вперед); підлізає під дугу, куці боком і грудьми вперед; перелізає
через колоду (лаву) довільним способом декілька разів;
- уміє зберігати правильну поставу в різних видах діяльності, зміцнює стопу за
допомогою корегувальних вправ;
- виконує доручення з догляду за фізкультурним інвентарем;
- виявляє: інтерес до особистого виконання фізичних вправ та однолітками; інте-
рес до цікавих подій фізкультурного життя в Україні;

- ходить, змінюючи положення рук (підняті вгору, витягнуті вперед, розведені в сторони), з оплесками в долоні перед тулубом, за спиною;
- бігає: на носках, високо піднімаючи коліна; короткими і широкими кроками; в колоні по одному, парами, трійками; перешиковується на сигнал із бігу врозтіч у колону по одному, парами;
- пробігає швидко відстань 10 м (4–5 разів із перервами);
- стрибає, стоячи на місці, з різних положень ніг: навхрест, нарізно, одна нога вперед, друга назад; перестрибує з ноги на ногу на місці, просуваючись уперед із різними положеннями рук (на поясі, розведені в сторони, підняті вгору);
- перестрибує обома ногами предмети (5–7 предметів) висотою 20–25 см, закріплює підстрибування до предмета, підвішеного на 15–20 см вище від піднятої вгору руки;
- вправляється в стрибках: у глибину (з колоди, лави, куба, пенька заввишки 30–40 см) у зазначене місце; через коротку скакалку (у різному темпі);
- кидає: м'яч угору, об землю з різною швидкістю і ловить його обома руками не менше як 8–10 разів підряд, однією рукою — не менше як 6–8 разів підряд; м'ячі, торбинки з піском (маса 200 г) правою та лівою рукою у вертикальну і горизонтальну ціль із відстані 3,5–4 м; на дальність не менше 6–9 м (наприкінці року), регулюючи силу кидка;
- ловить м'яч із різних вихідних положень (стоячи, сидячи);
- повзає по лаві, колоді, похилій дошці в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук у різному темпі;
- повзає на грудях та животі по лавах різної довжини, рухаючи кінцівками поперемінно з різною швидкістю, чергує повзання з іншими видами рухів — ходьбою, бігом, переступанням тощо;
- підлізає: під дугу, мотузку, палицю, розміщені на висоті 40–50 см, різними способами: головою вперед, боком (лівим, правим); під гілки кущів, дерев грудьми вперед і боком;
- переступає приставним кроком убік на п'ятках, спираючись носками ніг на палицю, канат;
- виконує приставні кроки з присіданням, змінює характер рухів на швидкий, повільний, виконує ритмічний малюнок;
- спритна, смілива під час катання з однолітками на велосипедах;
- може кататися на самокаті за допомогою дорослого;
- самостійно виконує рухи ногами (вгору, вниз) сидячи, лежачи на м'якому та спираючись на руки;
- активно відпочиває між пішохідними переходами, бере участь у рухливих, спортивних іграх;
- може деякий час обходитись без їжі;
- може інформувати словами вихователя про своє перенапруження і почуття дискомфорту від нього;
- відчуває гордість за власні успіхи та досягнення, відчуває задоволення від процесу і результатів рухової діяльності.

Гігієна та безпека життєдіяльності

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Здоров'я та хвороба. Гігієна

Навчити поводитися згідно з хворобливим станом. Формувати вміння характеризувати власне самопочуття. Дати знання про деякі лікувальні процедури: лежати в ліжку, вживати ліки.

Формувати уявлення про правила догляду за хворим чи хворою (піклуватися про нього (про неї), не шуміти, виконувати прохання й доручення). Виховувати співчуття до людей, які хворіють.

Розширити уявлення дітей про професію лікаря, усвідомлено сприймати лікарські приписи, розуміти шкідливість самолікування.

Учити усвідомлювати вплив спраги й голоду на поведінку (власну) людини (дитини) та її діяльність.

Закріплювати знання про наявність в організмі мікроістот (вірусів, мікроорганізмів, бактерій) і які негативні явища вони в ньому викликають.

Навчити правил догляду за обличчям, шиєю, вухами, руками, ногами, нігтями, волоссям, ротом, зубами. Допомогти оволодіти навичками самостійного виконання основних гігієнічних процедур (вимити обличчя, шию, вуха, руки, ноги, тіло, органи виділення, почистити зуби).

Учити користуватися масажною щіткою, ножицями, пилочкою для нігтів. Учити контролювати свою поставу в процесі занять та в повсякденному житті.

Навчити з'їдати всю страву, їсти й пити беззвучно, користуватися виделкою, ножем. Під час їди не заважати одноліткам, за потреби допомагати; без нагадування полоскати рот після їди.

Підвищувати рівень опірності дитячого організму до впливу несприятливих чинників навколишнього середовища.

Засвоювати знання про користь для зміцнення здоров'я та попередження хвороби: загартування, щоденної ранкової гімнастики, плавання, правильного харчування, догляду за тілом.

Розширювати уявлення про визначення якості продуктів, ґрунтуючись на сенсорних відчуттях. Учити дітей виконувати правила безпечної поведінки по відношенню до їжі (не можна куштувати незнайомі речовини тощо).

Навчити найпростіших прийомів загартування: обливання ніг, вологе обтирання тощо.

Реалізовувати навички здорового способу життя: загартування, виконання гімнастичних вправ.

Сформувати уявлення й поняття про те, що людина може жити довго, якщо вона піклується про своє тіло, мозок, настрій.

Дати знання про: зв'язок ваги тіла, його здоров'я з кількістю та якістю їжі; назви напоїв: *кефір, кисляк, йогурт* тощо, їхня роль для організму.

Безпека життєдіяльності

Навчити дітей помічати небезпечні ситуації, які можуть виникнути в різних ситуаціях; передбачити, що може трапитися, якщо не дотримуватися безпечних способів реагування і поведінки; визначати траєкторію руху небезпечного предмета; навчити прийомів безпечного падіння та свого захисту (наприклад: різко присісти, не помітивши відразу великого гілля перед собою, тощо); продовжувати освоювати правила безпечного поводження із предметами, які нас оточують.

Безпека в побуті. Дати знання про правила безпечного користування електронагрівальними приладами (плойками, прасками, кип'ятильниками тощо), печами, камінами; побутовою технікою (холодильниками, пылесосами тощо), слюсарними інструментами, голками, цвяхами, водою (гарячою, холодною). Називати причини виникнення пожеж (пустощі із сірниками, запальничками, вибуховими речовинами).

Уміти робити вибір місця і предметів для гри, безпечного розташування іграшок. Дати знання, як уникнути небезпечних ситуацій за відсутності дорослих (поведінка на балконі, біля вікна, на горищі).

Дати знання про правила поведінки, якщо сторонні намагаються проникнути в житло, виникають вимогання з боку доросліших дітей, про небажаність розповсюдження інформації про купівлю коштовних речей удома; якщо виникають загрозливі зустрічі в ліфті та під'їзді: пропонування незнайомцями ласощів, висловлення бажання прогулятися або поїхати на автомобілі, зайти у квартиру тощо; як необхідно діяти, коли дзвонять у двері, по телефону.

Безпека на ігрових і спортивних майданчиках, під час перебування у групі. Дати знання, як себе поводити під час рухових ігор, спортивних змагань, про правила запобігання травматизму.

Дати знання, що конфліктні ситуації з іншими дітьми — одна з причин можливих травм.

Безпека під час перебування на вулиці. Дати знання про назву мікрорайону, основні дороги, вулиці, розташовані навколо дитячого садочка, безпечний маршрут від дому до садочка.

Розрізняти дорогу та її основні частини: проїжджа частина, тротуар, узбіччя, кювет, їхнє призначення. Навчити орієнтуватися під час руху, розуміти сигнали світлофора.

Дати знання про правила переходу вулиць і доріг регульованими пішохідними переходами, безпечні місця переходу дороги поблизу закладу дошкільної освіти. Називати місця для розваг та ігор на вулицях.

Дати знання, що бруківка не для ігор; називати місця для катання на велосипедах, самокатах, роликах, ковзанах, санках, лижах.

Ознайомити із правилами користування громадським транспортом, правилами очікування громадського транспорту, посадки і висадки пасажирів. Дати знання про правила поведінки пасажирів у салоні транспортного засобу; зупинка громадського транспорту — найнебезпечніше місце для пішохода.

Дати знання про правила поведінки в дорожньому русі під час екскурсій великих груп дітей, користування транспортними засобами (метро, автобус, трамвай, канатні дороги тощо).

Ознайомити із правилами поведінки під час зустрічей із незнайомими людьми, як себе поводити в незнайомих місцях, коли заблукали, уміти повідомити дорослих про небезпеку в разі її виникнення.

Безпека під час поводження із тваринами. Дати знання про правила безпечної поведінки та спілкування із тваринами — знайомими і незнайомими (не можна чіпати, грати тощо); навчити дітей орієнтуватися на стан, настрій, особливості характеру в грі та спілкуванні зі знайомими тваринами. Сформувати вміння виявляти повадки, характер різних тварин. Уміння виявляти прийнятні та неприйнятні способи спілкування із тваринами в різних ситуаціях.

Безпека під час перебування біля водоймищ, грози, повені та інших стихійних лих. Дати знання про правила безпечної поведінки на воді влітку і взимку на льоду; сонячні та водні процедури, їхню користь і шкідливість для організму дитини. Судома: причини виникнення та способи її позбутися.

Пожежна безпека. Електротравматизм. Сформувати уявлення про запалювальні засоби, пожежонебезпечні об'єкти, причини виникнення пожеж.

Дати знання про основні правила пожежної безпеки в житловому приміщенні, під час відпочинку в лісі, на лузі, в степу; попередження пожеж; небезпечність ігор із вогнем.

Навчити безпечно користуватися електроприладами. Дати знання про електромережу й розподіл електроенергії у приміщенні (вимикачі, розетки, перехідники, лічильники тощо).

Сформувати уявлення про небезпеку електротравматизму.

Дати знання про шкідливі звички, що небезпечні для життя та здоров'я. Формувати установки, спрямовані на неприйняття шкідливих звичок.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З ГІГІЄНИ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ:**

- може прийняти рішення в разі екстремальних ситуацій удома; обирати безпечні місця для ігор; безпечно користуватися сірниками; визначати призначення речовин за етикетками; користуватися ігровими комп'ютерними приладами (тривалість роботи, відстань від екрана тощо);
- може вибирати безпечні місця відповідно до змісту гри; уникати небажаних стосунків, уміти відмовлятися від небезпечних пропозицій з боку дорослих; доглядати свій одяг; вчасно використовувати вправи для зняття напруги, якщо стомлені очі, спина, пальці рук; правильно сидіти за столом під час виконання завдань, малювання тощо;
- може користуватися найбільш безпечним маршрутом від дому до садочка (з визначенням небезпечних частин маршруту); переходити вулиці й автомобільні магістралі, користуючись регульованими та нерегульованими пішохідними переходами; рухатися в складі великої групи під час екскурсій і вийти зі скрутного становища в разі відставання від неї; уникати та позбавлятися загрозливих (небажаних) стосунків; відповідно поводити себе, якщо знайдено небезпечні предмети; обирати безпечні місця для ігор удома й на вулиці;
- може організувати безпечні ігри біля водоймищ; купатися під наглядом дорослих, стрибати у воду; правильно користуватися сонячними процедурами; надати допомогу та самодопомогу під час судоми; учити плавати; передбачати екстремальні ситуації; оцінювати ситуацію й надавати оптимальну допомогу та самодопомогу відповідно до своїх можливостей;
- може: викликати по телефону пожежників, службу газу, швидку допомогу, поліцію; користуватися медикаментами: зеленкою, йодом, перекисом водню, лейкопластиром, бинтом, ватою; користуватися дозволеними батьками побутовими приладами й інструментами; зателефонувати батькам на роботу (родичам, сусідам, знайомим); обирати безпечні місця для ігор; правильно діяти, якщо ті, хто оточує, уражені електричним струмом;
- усвідомлює вплив стану тіла на здоров'я, визначає свій настрій;
- знає про вплив умов життя та виховання на стан організму;
- має навички догляду за власним тілом.

Самоставлення. Гендерна соціалізація

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати елементарне уявлення про статеву двоїстість природи, особливості власної тілобудови. Учити орієнтуватися в ознаках власної статевої приналежності, спокійно, природно ставитися до оголеності (власної та інших людей) під час купання, перевдягання, фізіологічних відправлень тощо. Знайомити з майбутніми професіями відповідно до можливостей статі, інтересів і вподобань.

Поведінка хлопчиків. Формувати в хлопчиків уявлення про те, що вони — майбутні чоловіки. Учити брати на себе складні, нецікаві, але необхідні обов'язки, доручення. Виховувати силу, витривалість, уміння долати труднощі, досягати мети, бути спокійними, розсудливими, поважно ставитися до дівчаток, дорослих жінок. Розвивати вміння планувати діяльність та самостійно вирішувати проблеми, що виникають. Формувати уявлення про майбутню соціальну роль: чоловік, батько, дідусь, брат. Виховувати повагу до жінки — матері, дівчинки — майбутньої матері.

Поведінка дівчаток. Формувати в дівчаток уявлення про те, що вони — майбутні жінки. Учити виконувати доручення, пов'язані зі створенням краси, затишку. Виховувати дбайливість, ніжність, чуйність, лагідність, бажання бути привабливими. Розвивати вміння планувати майбутню діяльність. Формувати уявлення про майбутню соціальну роль: дружина, мама, бабуся, сестра.

Хлопчики та дівчатка в спільних видах діяльності. Учити хлопчиків виявляти увагу до дівчаток, виховувати повагу до них, бажання надавати допомогу. Учити дівчаток ділитися з хлопчиками враженнями від красивого й некрасивого, доброго і злого тощо. Формувати вміння слухати одне одного, поважати думку кожного.

У самостійній діяльності стимулювати прояви моральних якостей, які характеризують поведінку хлопчика (дівчинки), в іграх добирати виконання ролей за професією відповідно до можливостей статі. Навчити орієнтуватись в ознаках статевої приналежності; володіти уявленням про те, що він (вона) в майбутньому — чоловік (жінка), поводитися відповідно до цього.

► ПОКАЗНИКИ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- має уявлення про двоїстість природи, визначає спільне й відмінне між хлопчиком — чоловіком, дівчинкою — жінкою;
- для хлопчиків характерною є емоційна стриманість, для дівчаток — вольовий контроль над емоціями. Простежується прояв “чоловічих” (“жіночих”) способів поведінки в різних ситуаціях: хлопчики один з одним поводяться дещо інакше, ніж із дівчатками, вони демонструють силу, розум, гідність, а перед дівчатками — повагу до них, бажання надати допомогу. Дівчатка під час спілкування одна з одною обмінюються думками, міркуваннями про красиві предмети, книги, музику тощо, обмінюються думками із хлопчиками про прекрасне навкруги.

Інформаційна культура

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розширення уявлень дітей про джерела інформації: ознайомлення із джерелами, способами передання, використання та зберігання інформації, яку використовують представники різних професій, їхнє порівняння; визначення наслідків недостатності інформації, передання неправдивої інформації і втрати інформації для представників різних професій та в різних ситуаціях повсякденного життя.

Формування уявлень дітей про способи забезпечення від неправдивої інформації, способи захисту інформації, найпростіші способи перевірки надійності інформації.

Учити перевіряти надійність інформації доступними способами, порівнювати різні способи передання і зберігання інформації, визначати їхню ефективність та надійність у різних ситуаціях повсякденного життя.

► **Показники інформаційної компетенції дитини:**

- розуміє, що різні люди можуть сприйняти одну й ту саму інформацію по-різному, тому під час розповсюдження інформації треба діяти обережно та диференційовано;
- знає, що не завжди всі джерела, способи передання і зберігання інформації доречно порівнювати одне з одним;
- розуміє, чим масова інформація відрізняється від іншої, її особливості та особливості її використання.

ВАРІАТИВНА ЧАСТИНА

Розвиток духовного потенціалу

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Спонукаати дітей додержуватись установлених правил культури поведінки в дитячому садку і громадських місцях, виконувати їх без нагадування та за відсутності дорослих.

Формувати гуманні почуття, сформувати уявлення про доброту, чуйність, сміливість і боягузтво, скромність і зазнайство. Виховувати турботливе ставлення до людей, уміння помічати прикрощі та невдачі в однолітків; прагнення допомогти, стати на захист слабшого.

Виховувати доброзичливість у відносинах із людьми, дружні, товариські стосунки з однолітками. Спонукаати дітей висловлювати своє ставлення до вчинків ровесника, давати об'єктивну й доброзичливу оцінку; справедливо обґрунтовувати свої вимоги, пропозиції; допомагати правильно оцінювати власні вчинки.

Учити дітей ставити загальну мету в спільних іграх, праці, художній діяльності та досягати її, додержуватись правил взаємовідносин, гуманної спрямованості. Посилити увагу до формування основ морально-вольових якостей особистості дитини; організованості, дисциплінованості, самостійності в поведінці, стосунках і спільній діяльності, відповідальності та наполегливості в досягненні цілей.

Закріпити уявлення про доброзичливу поведінку, засвоєні в попередньому віці, познайомити з новими. Учити шанобливо ставитися до рідних, поважати думки й рішення батьків, залучатися до участі у веденні домашнього господарства: учити помірної стриманості в задоволенні своїх бажань.

Залучати дітей до моральних традицій християнської культури на основі зразків із життя конкретних історичних особистостей, допомогти дітям у розкритті для себе особистого смислу високих моральних цінностей, формувати в дітей позицію неприйняття цинічного раціоналізму, жорсткості, непристойності, жадібності, хамства.

Надати дітям орієнтири добра, істини, любові на основі віри, надії, любові; навчити бути чуйними до ровесників та старших, розвивати здатність до співпереживання, уміння вирішувати конфлікти.

Познайомити з книгою життя — Біблією, життям святих як зразком для наслідування у власному житті; увести дітей до кола основних християнських свят, показати їхній тісний зв'язок із народним життям, народним мистецтвом і творчістю.

► **Показники компетенції дитини з розвитку духовного потенціалу:**

- розуміє та називає моральні якості, переживання і стан людини (смілива, добра, сильна, весела, сумна, радісна, сердита, скромна); поважно ставиться до людей, доброзичлива, ввічлива: вітається та прощається, ввічливо розмовляє, запитує, просить про що-небудь, дякує за послуги; дає дорослим дорогу, поступається місцем, піднімає річ, що впала; вислуховує до кінця звернення дорослих, відповідаючи — дивиться в обличчя, охоче виконує їхні вказівки й вимоги;
- піклується про друзів, рахується з їхньою думкою, якщо оцінює свої вчинки та вчинки інших; піклується про малят (допомагає їм одягатися, роздягатися, розважає іграшкою тощо);
- слухає біблейські розповіді, бере участь у святах християнської культури як активний учасник і глядач.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Привернення уваги дитини до фізичних вправ як особливого об'єкта пізнання: педагог використовує показ у поєднанні з поясненням, частковий показ рухів, показ деяких вправ дитиною, вказівки, аналіз, оцінку рухів дитини, спонукає до оцінки рухів однолітка та елементарної самооцінки.
- Розглядання фізкультурних знарядь, виконання рухів з ними відповідно до цих властивостей.
- Використання спеціальних підготовчих вправ, що створюють м'язове відчуття правильного виконання елемента техніки основного руху, спортивної вправи.
- Розвиток фізичних якостей за допомогою рівномірного, позмінного, ігрового, змагального методів.
- Організація підготовчого періоду, спрямованого на розвиток фізичних якостей у дітей перед навчанням техніки найбільш складних основних рухів: стрибків у довжину та висоту з розбігу, лазіння по сходах різнойменним способом, метання вдалину способами “прямою рукою зверху”, “прямою рукою знизу”, “з-за спини через плече”.
- Бесіди, читання дитячої художньої літератури, розглядання картин, фотографій, перегляд відеофільмів, комп'ютерні презентації про різні фізичні вправи, види спорту, спортсменів різного віку, з обмеженими фізичними можливостями.
- Дидактичні ігри, що моделюють структуру основного руху, загальнорозвивальні вправи, що розширюють уявлення про фізичні вправи: ігри “Оживи чоловічка”, “Склади комплекс із карток”, “Що не так?”.
- Створення умов для самостійної здоров'ятворювальної діяльності дітей, ініціювати різноманітні ігрові проблемні й пошукові ситуації щодо прояву здоров'язберезувальної компетенції старших дошкільників.
- Пропонувати дітям ситуаційні завдання: склади режим дня для малюків (свого маленького братика, сестрички); придумай та покажи, як навчити маленьку дитину (брата, сестричку) мити руки, витирати руки насухо рушником, полоскати рот після їди; розкажи, що буде з твоєю улюбленою лялькою, якщо вона перестане мити руки, якщо не буде чистити зуби, якщо відмовиться пити ліки; вибери, які з цих продуктів найкорисніші; подивися на ці картинки і розкажи, які діти вмюють стежити за своїм здоров'ям.

- Організувати разом із дітьми найпростіші практичні ситуації: як вчинити, якщо закладено ніс, захворіло вухо, промокли ноги, як провести гімнастику для очей, як піклуватися про шкіру.
- Залучати дітей до проєктної діяльності, пропонуючи самостійно вирішити завдання, пов'язані зі здоровим способом життя та поведінкою: “Створюємо абетку здоров'я”, “Шукаємо відповідь на запитання “Хто допомагає нам бути здоровим?””, “Придумуємо рекламу корисних для здоров'я продуктів”, “Придумуємо рецепт “салату здоров'я”, “Малюємо плакат для малят “Як допомогти побачити хороший сон””.
- Читати дітям літературні твори відповідної тематики.
- Пропонувати матеріали для образотворчої діяльності, що дозволяє дітям у малюнку відобразити своє ставлення до фізичної культури, свої інтереси.
- Доцільна інтеграція з іншими освітніми напрямками.

Освітній напрям “ДИТИНА В СОЦІУМІ”

Соціалізація. Сім'я. Родина

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати культуру особистості, пропонувати докладно розповідати про себе (події біографії, захоплення) і свою родину, називати не тільки імена батьків, а й пояснювати їхні професійні обов'язки.

Вправляти в шанобливому ставленні до тих, хто оточує, дбайливому ставленні до малюків, літніх людей; привчати допомагати їм.

Надавати можливість самостійно придумувати нові й оригінальні сюжети ігор, творчо інтерпретуючи минулий досвід ігрової діяльності та зміст літературних творів (розповідь, казка, мультфільм), пояснювати одноліткам зміст нових для них ігрових дій.

Залучати до участі в різних театралізованих виставах: ігри в концерт, цирк, показ сценок із вистав; проявляти вміння використовувати засоби виразності (поза, жести, міміка, інтонація, руху) і театральні-ігрові здібності.

Учити врегульовувати ігрові відносини, аргументуючи свою позицію. Учити взаємодіяти з партнерами по грі, прагнути домовитися про розподіл ролей; контролювати дотримання правил (може обуритися несправедливості, поскаржитися вихователю).

Дати знання про правила поведінки та як керуватися ними, взаємодіючи з вихованцями своєї групи, прагнути утримати їх від “поганих” учинків, пояснювати можливі негативні наслідки.

Стимулювати до розповідей про дітей в інших країнах, права дітей у світі (Декларація прав дитини), українські й міжнародні організації, що займаються контролем дотримання прав дитини (ЮНЕСКО).

Поширювати коло спілкування з малознайомими людьми, а саме: у спільній діяльності в м'якій, привітній формі висловлювати свої пропозиції, поради, прохання; надавати емоційну підтримку однолітку в разі утруднень; піклуватися про друзів, які тимчасово не відвідують заклад дошкільної освіти із різних причин; визначати різні емоційні стани

однолітків, дорослих, тварин (у реальному житті та в художніх творах) відповідно до способів вираження ними експресії (міміка, жести, поза, інтонації тощо).

Учити надсилати листа із привітанням, використовувати різні ситуації для спілкування по телефону; за допомогою соціально прийнятих засобів спілкування захищати себе, виявляти почуття власної гідності в ситуаціях, коли партнер у грі кричить, сердиться або командує; використовувати ці вміння як під час спілкування з невпевненими в собі дітьми, так і з однолітками з підвищеною імпульсивністю, проявами агресії.

Допомагати в рольових і режисерських іграх відтворювати стосунки між дітьми у групі закладу дошкільної освіти та дорослими в сім'ї; усвідомлювати необхідність і доцільність виконання правил у взаємодії з людьми різного віку та статі; із задоволенням перебувати серед однолітків і дорослих у закладі дошкільної освіти та вдома.

Сприяти самостійності у використанні отриманих знань у різних видах творчої, продуктивної і комунікативної діяльності.

► **Показники соціальної компетенції дитини:**

- адекватно ідентифікує себе із представниками своєї родини та статі;
- добре орієнтується у правилах культури поведінки, володіє різними формами та засобами спілкування;
- виявляє доброту, турботу, увагу; уміє просити допомоги й надавати її в разі потреби; поважає бажання інших людей; може стримувати себе та заявляти про свої потреби у прийнятній формі; добре орієнтується в новій обстановці; розуміє різний характер ставлення до неї тих, хто оточує; уміє помічати зміни настрою, емоційні стани близьких дорослих й однолітків, урахувати це під час спілкування;
- керує своєю поведінкою, прагне спілкуватися та діяти так, щоб не заважати іншим;
- має позитивну самооцінку і розуміє свою соціальну відповідність у партнерських взаємовідносинах з однолітками.

Соціалізація. За межами сім'ї, родини, житла

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Дитячий садок. Дати знання про адресу, номер, назву дитячого садка та групи, дорогу з дому до дитячого садка.

Учити дітей вільно орієнтуватися у приміщенні дитячого садка і в найближчому мікрорайоні (де розташовані крамниця, аптека, поліклініка, пошта, школа, бібліотека).

Продовжувати формувати уявлення про працю дорослих у дитячому садку, учить правильно називати їхні професії (завідувач, методист, завгосп та ін.). Учити розповідати про дитячий садок, працю дорослих, цікаві події, свята, про дітей своєї групи.

Дати знання про те, що старші діти готуються до школи: їм багато треба вміти, щоб бути добрими школярами. Учатись у школі потрібно для того, щоб бути освіченою людиною, і в цьому учням допомагають учителі. Сформувати уявлення про клас та шкільні речі.

Виховувати бажання йти до школи.

Вулиця, місто (село), область (край). Формувати сукупність уявлень про рідне місто (село), рідний край, які об'єднані історичними зв'язками і географічним розташуванням населеного пункту, особливостями праці дорослих, засобів зв'язку тощо. Познайомити

мити дітей із краєзнавчими об'єктами своєї області: економічними (заводи, господарства, шахти); історичними (пам'ятники, заповідники, пам'ятки природи тощо); культурно-мистецькими (театри, музеї, бібліотеки, заклади освіти тощо).

Сформувати уявлення про зв'язки між окремими явищами (територія будь-якої області велика: на ній розташовано багато міст та сіл; місто більше за село, велике місто має центральну частину і райони (мікрорайони)).

Продовжувати формувати уявлення про місто (село), край, де живе дитина, про походження його назви, про славне історичне минуле (Запорозька Січ, козацька слава тощо) та про трудове сьогодення.

Учити диференціювати поняття *місто, село, область*, знаходити схоже й відмінне. Продовжувати формувати знання щодо орієнтації у своєму мікрорайоні: знання своєї вулиці та прилеглих до неї. Формувати уявлення про те, чим місцезнаходження однієї вулиці відрізняється від іншої. Учити визначати місцезнаходження дому, закладу дошкільної освіти, місця роботи батьків, крамниці, аптеки, поліклініки тощо.

Формувати уявлення про те, що потребу людини в теплі, світлі й воді задовольняють різні технічні комунікації (гідроелектростанції, атомні станції, тепломережі, служби водопостачання тощо).

Продовжувати ознайомлювати з основними соціальними спорудами міста, області та їхнім призначенням, дати знання про людей, які там працюють, їхні професії, роль їхньої праці для всього міста, краю.

Рідний край. Україна. Продовжувати формувати уявлення дітей про рідне місто (село), край. Дати знання про основні пам'ятки історії і природи (річки, водоймища, балки, гори). Знайомити з підприємствами та установами, які знаходяться в найближчому оточенні.

Учити демонструвати уявлення про рідну країну, державні свята, знання про визначні пам'ятки, культуру, традиції рідного краю.

Поширювати елементарні знання про Україну: територія, населення, кордони, сусіди нашої держави. Природа України: великі річки (Дніпро, Десна, Буг), гори (Карпати), моря.

Давня назва України — Київська Русь. Слов'яни — давні народи, які жили на території нашої країни. Давні князі Київської Русі — Святослав, Володимир, Ярослав.

Пам'ятки національної історії України: Запорозька Січ, острів Хортиця, Жовті Води, Канів.

Багатство країни й рідного краю. Армія — захисниця України, вона захищає кордони нашої Батьківщини, охороняє життя, мирну працю, дитинство.

Дати знання про видатних людей рідного краю та України.

Засоби пересування та зв'язку. Ознайомити з підземним транспортом — метро (у великих містах України, як-от: Київ, Дніпро, Харків); навчити групувати, порівнювати види транспорту за способом пересування (наземний, підземний, водний, повітряний тощо).

Учити розрізняти й називати міський транспорт (автомобіль, автобус, вантажна машина) та сільськогосподарські машини (трактор, комбайн, сіялка, бурякозбиральна машина тощо).

Сформувати уявлення про різні види спеціального транспорту, його обладнання механізмами і пристроями для виконання певного виду робіт (поливальна машина, снігозбиральна, пожежна тощо).

Навчити називати, групувати, порівнювати різні види транспорту за способом пересування (наземний, підземний, водний, повітряний), за призначенням (пасажирський, вантажний, спеціальний) та розуміти залежність будови транспортних засобів від способу пересування (у літака округлі форми, щоб долати сильний опір повітря, у корабля гострий кіль, щоб розсікати воду), призначення й характеру вантажу.

Учити розрізняти та називати трудові дії людей на транспорті, продовжувати формувати уявлення про те, хто керує транспортними засобами пересування (шофери, машиністи, капітани, льотчики, космонавти тощо).

Сформувати систему уявлень про характер, значення і взаємозв'язок роботи працівників транспорту: для забезпечення роботи громадського транспорту багато людей різних професій обслуговують пасажирів на вокзалах, станціях, у портах та в дорозі: готують до рейсу літаки, поїзди, автобуси, забезпечують порядок руху транспорту (робота світлофорів, ремонт шляхів).

Навчати порівнювати, знаходити спільне й відмінне в конструкції різних видів пасажирського та вантажного транспорту. Сформувати уявлення про порядок руху пасажирського транспорту (маршрути, рейси, зупинки для входу і виходу пасажирів).

Учити правил користування громадським пасажирським транспортом.

Формувати систему уявлень про різні форми зв'язку.

Дати знання про пошту як установу зв'язку: про її призначення (забезпечити приймання, доставку та пересилання кореспонденції: листи, листівки, бандеролі, посилки, грошові перекази).

Дати знання про взаємозв'язок роботи працівників пошти, про використання машин для полегшення і прискорення обробки та перевезення кореспонденції.

Поглибити знання дітей про працю листоноші (розносить листи, газети, журнали за адресами).

Учити правильно вказувати адреси на конверті: адресу відправника і прізвище одержувача, назву вулиці, номер будинку та квартири, назву міста й/або області, району, села, поштовий індекс.

Сформувати систему уявлень про сучасні засоби зв'язку: пошту, телефон, факс, електронну пошту, радіозв'язок, супутниковий зв'язок.

Ознайомити із засобами комунікацій та друку (телебачення, радіо, газети, журнали) і характером роботи людей, зайнятих у цій сфері.

► **Показники соціальної компетенції дитини:**

- вільно орієнтується у приміщенні дитячого садка та на його території, у найближчому районі (мікрорайоні);
- виконує правила поведінки в транспорті; сумлінно виконує обов'язки чергового, досягає прикінцевого результату згідно з визначеною метою;
- уміє розрізняти міський і міжміський транспорт, називати марки машин;
- користується назвою держави;
- знає, поважає державну символіку;
- орієнтується в місцезнаходженні України на мапі;
- знає, з якими країнами межує Україна: на півночі — Білорусь, на сході — Росія, на заході — Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія та Молдова;
- знає, що у світі живуть різні народи й нації, усі вони прагнуть миру, турбуються про майбутнє своїх дітей, процвітання своєї країни та планети;
- виказує інтерес і доброзичливість до інших народів.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Організація розвивальних проблемно-практичних та проблемно-ігрових ситуацій, пов'язаних із вирішенням соціально і морально значущих питань.

- Особистісне та пізнавальне спілкування вихователя з дітьми на соціально-моральні теми.
- Співпраця дітей у спільній діяльності гуманістичної і соціальної спрямованості (допомога, турбота, оформлення групи, догляд за квітами та інше).
- Спільні сюжетно-рольові і театралізовані ігри, ігри на шкільні теми, сюжетно-дидактичні ігри та ігри з правилами соціального змісту.
- Етичні бесіди про культуру поведінки, моральні якості і вчинки, життя людей у місті, рідній країні, світі.
- Знайомство з елементами національної культури народів та меншин України: національний одяг, особливості зовнішності, національні казки, музика, танці, іграшки, народні промисли.
- Екскурсії містом, спостереження за діяльністю людей і суспільними подіями.
- Ігри-подорожі рідною країною, містом.
- Читання художньої літератури, розглядання картин, ілюстрацій, відеоматеріалів, малювання на соціальні теми (сім'я, місто, праця людей).

Освітній напрям “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”

Природа планети Земля. Світ неживої природи

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Формувати в дітей узагальнені уявлення про неживу природу; уміння виділяти, розрізняти та визначати в мовленні загальні якості об'єктів і явищ природи. Учити тонкої диференціації ознак, групування та класифікації об'єктів і явищ, установлювати причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами та змінами в неживій природі.

Вода. Розрізняти, називати, виділяти властивості води з низки несуттєвих ознак. Розширити уявлення про воду як матеріальне середовище для існування живих істот.

Вода є в річці, озері, морі, ставку, колодязі, водосховищі. Дати дітям уявлення про ставок, колодязь. У морі солоні вода, у річці — прісна (вода без смаку). Тварини п'ють воду з різних водоймищ. Вода входить до складу всіх живих організмів. У надрах Землі є запаси питної води.

Водоймища. Їхній зв'язок із діяльністю людини: водопостачання (дати елементарні уявлення про шлях надходження води до людських осель), рибальство, відпочинок, транспортні магістралі. Різноманітність водоймищ. Природні водоймища: річки, озера, болото (з'ясувати поняття *болото*), штучно створені людиною водоймища: ставки, канали, водосховища. Вода потрібна всьому живому. У воді живуть риби, молюски, комахи, жаби, водорості, біля води — чаплі, лелеки, бобри. Вплив господарської діяльності людини на чистоту водоймищ.

Створення людиною штучних водоймищ, ставків — для розведення риби і водоплавних птахів: качок, гусок. Поведінка людини біля води та на воді. Учити дотримуватися правил обережної поведінки біля води. Вода може бути прозорою, каламутною, чистою, забрудненою. Дати дітям елементарні уявлення, що у природному довіллі вода перебуває в різних станах: рідкому, твердому, газоподібному.

Розширювати знання про воду, здатність її набувати різних станів (твердого, газоподібного) під час охолодження та нагрівання.

Вода у природі. Ознайомити дітей із поширеними для певної місцевості явищами природи: снігопад, хуртовина, льодохід, град, дощ, туман, іній, утворення хмар. Кругообіг води у природі. Вода із Землі під дією Сонця і вітру випаровується та згущується в хмарах, коли краплинки води стають важкими, вони знов падають на Землю. Вранці восени над Землею стеляться тумани. Туман — дрібнесенькі краплини води. Навесні течуть струмки. На річках весною починається льодохід (поняття *льодохід*). Улітку вночі ґрунт, трава, листя охолоджується. Водяна пара, яка є в повітрі, осідає на них, охолоджується та перетворюється на дрібні краплинки води — росу.

Хмари. Стан неба. Дати дітям елементарні уявлення про причини утворення хмар. Ознайомити з деякими видами хмар: перисті, купчасті, шаруваті. Учити встановлювати взаємозв'язок між рухом хмар і станом погоди. Пливуть хмари — вітряна погода. Небо на початку осені прозоре, блакитне, ним пливуть легкі купчасті хмарки. Ближче до зими небо вкривається сірими важкими хмарами. Вони подовгу висять над Землею. З'ясувати, як утворюються хмари. Навесні небо синє-синє. Ним пливуть яскраво-білі пухнасті купчасті хмарки.

Природа планети Земля. Світ живої природи

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Осінь

Рослинний світ. Навчити впізнавати рослини за назвою, характерними особливостями стовбура, гілок, листя, квіток — чагарник, дерева, ягоди, гриби їстівні та отруйні; рослини — трав'янисті, злакові; ознайомити зі змінами, які відбуваються восени (розцвічування листя, листопад, дозрівання насіння, плодів, збирання врожаю овочів і фруктів, ягід, плодів деяких дерев та кущів, які містять вітаміни й інші цінні для здоров'я людини речовини, наприклад: шипшину, горобину, калину тощо).

Знайомити з однорічними та багаторічними рослинами квітника. Залучати до збирання і зберігання разом із дорослими насіння квітів, дикорослих рослин для підгодовування птахів. Учити саджати цибулю на перо та сіяти овес на корм птахам. Знайомити з новим способом догляду за рослинами — підпушуванням.

Тваринний світ. Привчати спостерігати за комахами (наприклад павуками, бджолами), помічати цікаві явища в їхній поведінці (плетення сітки, збирання пилку тощо); спостерігати і помічати зміни в поведінці птахів (збираються в зграї — ластівки, шпаки; відлітають на південь); засвоювати поняття *перелітні птахи*. Птахи, які зимують, наближаються до житла людей у пошуках корму (горобці, галки, синиці, ворони, щогли, омелюхи). Учити впізнавати їх за забарвленням, розмірами, підгодовувати їх. Установлювати взаємозв'язок між зникненням корму та відльотом птахів.

Уточнити знання дітей про мешканців куточка природи (назва, їхні життєві потреби, про особливості і способи догляду за ними; поливання, розпушування ґрунту; утримання в чистоті рослин та тварин, годування).

Конкретизувати знання дітей про диких тварин, робити узагальнення на основі спільних ознак (дикі тварини — лісові тварини, хижаки).

Систематизувати уявлення дітей про осінні зміни у природі: положення Сонця, опади, стан ґрунту, води, рослин, поведінку тварин восени, про підготовку до зими.

Зима

Рослинний світ. Установлювати залежність життєдіяльності рослин від наявності тепла, світла, вологи; познайомити з тим, як зимують трав'янисті рослини.

Знайомити з рослинами; які мають не яскраво виражені ознаки відмінності і схожості (герань, бегонія), різні види стебел, форму величину та колір листя й квіток (наприклад: колеус, плющ, кімнатний виноград тощо), вправляти в обприскування та обрізання листя.

Розширити знання дітей про будову і функції окремих частин рослин, про створення умов для їхнього нормального росту та розвитку.

Познайомити з новим видом догляду — удобренням (підживленням) ґрунту, повідомити деякі правила внесення добрив (час, періодичність, кількість). Учити спостерігати за появою трави і квітів на проталинах.

Тваринний світ. Установлювати взаємозв'язок способу життя та поведінки птахів із сезонними змінами у природі. У процесі догляду за тваринами розповідати про норму, час годування, склад корму. Формувати узагальнені уявлення про свійських тварин за ознаками: живуть поряд із людиною, дають їй користь, людина турбується про тварин.

Учити встановлювати взаємозв'язок між положенням Сонця, станом повітря, ґрунту, води, рослин і появою комах; з'являються комахи, збільшується їхня кількість — повертаються з півдня птахи.

Учити розрізняти та називати поширених у регіоні: метеликів, жуків; дати знання про значення їх у житті природи; мешканців водоймища, наприклад: жаба, слимак-ставковик, катушка, лужанка, жук-плавунець.

Весна

Рослинний світ. Узагальнити й систематизувати уявлення дітей про весняні зміни в неживій природі, рослинному та тваринному світі. Формувати елементи матеріалістичного світогляду.

Уточнити знання дітей про способи розмноження рослин (насінням, цибулинами, діленням куща), познайомити з новим способом — живцювання (живець — частина стебла, гілочка з кількома листочками); учити правильно висаджувати живці.

Тваринний світ. Поглибити знання дітей про залежність способу життя диких тварин від середовища проживання, про вирощування малят тварин, турботу про них.

Уточнити уявлення дітей про домашніх птахів, про характерні особливості зовнішнього вигляду, про пристосування до середовища, де живуть, звички: знаходити спільні й відмінні ознаки.

Літо

Рослинний світ. Знайомити з культурними та дикорослими рослинами, місцем їхнього зростання, запам'ятовувати назви деяких із них.

Учити впізнавати отруйні гриби й рослини, не чіпати їх руками, не брати їхні плоди в рот. Знайомити з деякими лікарськими рослинами (наприклад: грицики, полин, подорожник тощо). Учити збирати їх разом із дорослими, знати, що вони використовуються людиною для зміцнення здоров'я. Знайомити з деякими природоохоронними заходами нашої держави (створення заповідників, охорона рідкісних рослин та тварин).

Тваринний світ. Розширювати знання про комах, наприклад: сонечка, жулики-гурун, довгоносики, златку тощо; про користь деяких із них (бджола, мурашка тощо), про захисні властивості комах (наприклад забарвлення). Спостерігати за пташенятами, які підросли.

Поінформувати про рослини і тварин, внесених до Червоної книги України.

Рослини, які внесено до Червоної книги України

Дерева: кримський ялівець високий, сунічник дрібноплідний, тис ягідний та ін.

Трав'янисті рослини: пролісок складчастий, цикламен, чабер кримський, шавлія, го-рицвіт, простріл, ковила, солодка, волошка, тюльпани, крокуси, безсмертник піщаний та ін.

Тварини, яких внесено до Червоної книги України

Тварини: краб, дельфіни: афаліна і білобочка, землерийка мала та ін.

Птахи: білоголовий сип, орлан-білохвіст, чорний гриф, дрохва та ін.

Плазуни: середземноморський гекон, леопардовий полоз та ін.

Комахи: бражник “мертва голова”, кримська зерниста жужелиця та ін.

Природа Космосу

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвивати вміння дітей спостерігати за природою, робити зіставлення й висновки зі спостережень, проводити аналогії. Розширити знання про небо, його вплив на життя планети. Розвивати сприйнятливості краси та різноманітності небесної сфери.

Привертати увагу дітей до краси й багатоманітності природи нашої планети. Разом із дітьми знаходити те спільне, що об'єднує кожний об'єкт природи. Показувати дітям світлини нашої планети з Космосу, продовжувати знайомити з глобусом, учити орієнтуватися на глобусі, показувати моря, океани, континенти. Організовувати “мандрівки” нашою планетою, знайомити з природою різних континентів.

Продовжувати спостерігати за небом у різні частини доби та різні пори року. Звертати увагу на різні зміни кольорової гами неба, проводити образні порівняння з настроєм людини, користуючись віршами, казками, легендами, різноманітним наочним матеріалом.

Учити спостерігати за зоряним небом; користуватися біноклем; розповідати про дослідження людиною космічного простору, про використання штучних супутників; показувати зображення супутника, знаходити його на нічному небі.

Пояснити, що Всесвіт — це Дім для всього, що існує, для всіх планет, зірок і зоряних світів, розповідати про сім'ю Сонця — планети Сонячної системи, знаходити Венеру на ранковому та вечірньому небі; розказати про посланців далеких світів — метеори — мандрівників, яких можна побачити на нічному небосхилі, застосовувати для цього відповідні книги, казки, легенди, міфи народів світу; разом із дітьми мріяти й розмірковувати про можливе життя в глибинах Космосу, складати свої казки та легенди; пояснити залежність різних змін у житті природи від Сонця, Місяця, зірок.

► ПОКАЗНИКИ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- уміє захоплюватися красою красвидів у різні пори року, передавати її в художніх образах;
- володіє доступними навичками сприйняття чистоти природного довкілля, економного використання води, електроенергії в побуті. Посильно сприяє покращенню якості повітря, ґрунту, води. Виконує правила природокористування. Орієнтується, що в довкіллі кожна рослина, тварина має право на життя;
- уміє доглядати за тваринами, які живуть у помешканні людини, надавати допомогу диким тваринам. Володіє навичками безпечної поведінки у природному довкіллі;
- володіє елементарними вміннями вирощування, догляду за рослинами. Бере посильну участь у збереженні рослин своєї місцевості;

- уміє помічати забруднений стан природного довкілля;
- виявляє радість, задоволення від перебування в екологічно безпечному куточку природного довкілля. Знає, що взаємодіяти з ним треба так, щоб не зашкодити йому й собі. Прагне надавати посильну допомогу дорослим в очищенні природного середовища: прибирати, зменшувати кількість побутових відходів, не забруднювати природне довкілля небезпечними речовинами, предметами;
- усвідомлює необхідність збереження живої та неживої природи, засуджує негативні вчинки дорослих, однолітків.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Цільові прогулянки, екскурсії у природу, що сприяє естетичному, фізичному розвитку, збереженню і зміцненню здоров'я дітей передшкільного віку.
- Обговорення з дітьми правил безпечної поведінки у природі: “Гриби: друзі чи вороги?”, “Чим небезпечні отруйні рослини?”, “Правила друзів природи”, “Що можна, що не можна”.
- Праця на ділянці дитячого садка спільно з вихователем: посильне прибирання ділянки після листопаду, снігопаду, захист кущів та молодих дерев від снігу тощо, розпушування ґрунту, полив рослин, підгодівля птахів.
- Екологічні ігри, що збагачують уявлення про світ: дидактичні (“Плутанина”, “Чиї це ноги?”, “Хто де живе?”, “Дізнайся за слідом”, “Підбери, що підходить” й інші), сюжетні (“Зоопарк”, “Виставка квітів (тварин)”, “Рятувальники”, “Ветеринари”), рухливі.
- Використання різних календарів (погоди, природи, року), що сприяє розвитку вмінь дітей вчитися орієнтуватись у часі (дні тижня, місяць, рік) та сезонах.
- Використання моделі для угруповання природних об'єктів, заповнення екологічних щоденників спостережень.
- Створення разом із дітьми книг-саморобок про природу, випуск дитячих журналів, складання маршрутів у природу.
- Розглядання дидактичних картинок й ілюстрацій, що відображають різноманіття природного світу, його красу.
- Знайомство із фотографіями та відеоматеріалами про життя тварин і рослин у природному середовищі, у різних кліматичних умовах, у різні сезони року.
- Розкриття діяльності людини щодо збереження природи.
- Залучення дітей до збору та складання колекцій насіння, каміння, осіннього листя.
- Виготовлення виробів із природних матеріалів разом із дітьми.
- Відображення образів природи в різних видах образотворчої діяльності.
- Оформлення виставки різних колективних творчих робіт.
- Обговорення разом із дітьми змісту прислів'їв, приказок, загадок про природні явища, народних прикмет, відомостей з народного календаря (розширювати соціальні орієнтації дітей і уявлення про народну культуру).
- Використання для слухання звуків природи та класичної музики (допомагає дітям емоційно сприймати і краще розуміти красу та різноманіття природного світу).
- Реалізація дитячих проєктів, у яких використовується досвід уявлень з різних освітніх напрямів.

Освітній напрям “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”

Ознайомлення з предметним довкіллям

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Житло. Рідна домівка. Предмети домашнього вжитку

Продовжувати формувати уявлення про українське житло, познайомити з характерними особливостями інтер'єру міської квартири й сільської оселі, їхніми типовими атрибутами.

Дати знання про роль житла в житті людини. Ознайомити з оберегами як символами захисту оселі від життєвих негараздів. Навчити цінувати рідну домівку, відчувати її атмосферу добра, теплоти, затишку.

Сформувати розуміння цінностей речей, вироблених руками рідних та переданих у спадщину. Учити бачити красу в побуті. Виховувати бажання прикрашати домівку до свята. Виховувати почуття господарської бережливості для підтримки порядку, родинного добробуту.

Навчати детального сенсорного аналізу предметів, що оточують. Називати словами матеріали, з яких вони виготовлені (пластмаса, тканина, гума, порцеляна, кераміка, бавовна, ситець, шовк тощо), і їхні ознаки, властивості. Учити розуміти зв'язок між назвою, будовою та матеріалом, із якого виготовлено предмети. Учити класифікувати предмети одночасно на основі декількох ознак.

Продовжувати знайомити з українським національним костюмом і сучасним одягом, взуттям, із матеріалами, які використовуються при цьому.

Ознайомити із сучасними та старовинними предметами побуту (шафа — скриня, праска — рубель, качалка тощо); сформувати уявлення про їхнє походження, призначення і способи застосування на основі ознайомлення дітей із системним оператором (методом теорії розв'язання винахідницьких завдань (далі — технології ТРВЗ)).

Дати знання про побутові прилади, які допомагають людині в домашньому господарстві. Дати знання про назви машин, технічних приладів, що полегшують працю дорослих (електром'ясорубка, міксер, картоплечистка, хліборізка, електросоковарка, кухонний комбайн, мультиварка, пароварка тощо), а також предмети культурного вжитку (телефон, мобільний телефон, магнітофон, плеєр, комп'ютер, ноутбук, планшет тощо). Дати знання щодо безпечного користування побутовими приладами.

Ознайомити дітей із правилами ведення домашнього господарства, учити використовувати засоби та інструменти для підтримання чистоти, краси, порядку. Виховувати культуру використання предметів побутового призначення.

Рукотворний світ: практична діяльність

Праця дорослих. Сформувати уявлення про роль праці в житті людей на основі ознайомлення з різними видами виробничої (шиття одягу, виробництво автомобілів, продуктів харчування, будівництво, сільське господарство тощо) та обслуговуючої (медицина, торгівля тощо) праці, характерної для певної місцевості.

Дати знання про існування різних виробництв із виготовлення предметів ужитку, технічних приладів і знарядь, засобів пересування та зв'язку. Знайомити з процесами виробництва та споживання продуктів харчування, одягу, предметів домашнього господарства, парфумерії і косметики, промислового й ремісницького виробництва, предметів

мистецтва. Дати знання про витрати праці та матеріалів на виготовлення необхідних для життя речей.

Формувати уявлення, що більшість дорослих людей одночасно є користувачами (споживачами) одних речей, предметів і створювачами (виробниками) інших. Люди різних професій працюють кожна на своєму робочому місці для того, щоб добре жилося всім людям, щоб вони були здорові, освічені та забезпечені всім необхідним для життєдіяльності і щоб у рідній домівці був добробут.

Дати елементарні знання щодо вимог до людини-трудівника. Сформувати уявлення про те, що людям-виробникам допомагають якісно працювати вчені, інженери-винахідники, які завдяки своїм відкриттям, винаходам удосконалюють сучасне виробництво.

Познайомити дітей з елементами технології ТРВЗ: методами фокальних об'єктів та морфологічного аналізу, чарівним оператором РЧВ (Розмір, Час, Вартість), системним оператором, прийомами розв'язання протиріч, коротким алгоритмом розв'язання проблемних завдань тощо; учити застосовувати елементарні знання технології ТРВЗ у своїй практичній діяльності для її вдосконалення.

Дати знання про те, що дорослі одержують за свою роботу гроші, що їхня кількість обмежена, треба думати, на що можна витратити гроші, а на що не треба. Сформувати уявлення про те, що не всі у світі цінності вимірюються грошима.

Люди-споживачі (дорослі, діти) використовують для задоволення життєвих потреб речі, прилади, побутову техніку тощо — предмети, які створено людьми-виробниками; діти ще маленькі, вони є тільки споживачами, а не виробниками.

Учити диференціювати продуктивну виробничу діяльність дорослої людини (для неї характерним є: впорядковане робоче місце, висока віддача виконавця, завершений кінцевий результат праці) і предметно-практичну діяльність дитини. Дати знання, важливі для дитини-споживача: ознайомити із правильними засобами ведення домашнього господарства. Учити використовувати знаряддя та інструменти для додержання чистоти й порядку, навчати економно, бережливо витрачати воду, газ, електричну енергію та інші матеріали.

Формувати уявлення, як треба прати, чистити одяг, якими засобами, які з них більш економічні; як прибирати приміщення.

Дати знання про те, на що треба звертати увагу під час придбання речей у крамниці, які речі можна виготовити своїми руками і як люди це роблять, якими засобами можна відремонтувати поламані речі. Учити перевіряти надійність предметів, які використовуються.

Виховувати елементарну культуру споживання продуктів праці дорослих. Формувати систему уявлень про різноманітність професій (будівельник, учитель, бібліотекар, сталевар, фермер, лікар, оператор, програміст ЕОМ тощо) на основі узагальнення характерних трудових процесів та результатів праці. Сформувати уявлення про структуру конкретного трудового процесу (мета й мотив, матеріал, інструменти, набір трудових дій, результат).

Учити співвідносити результатів праці та набір трудових процесів із назвою професій: установлювати зв'язки між якістю праці, фізичним зусиллям людини й інструментами, технікою, що були використані.

Формувати уявлення про культуру праці дорослих на всіх етапах трудового процесу (економне витрачання матеріалів, бережне ставлення до інструментів, додержання порядку на робочому місці).

Сформувати чітке уявлення про роль сучасної техніки у трудовій діяльності (електронно-обчислювальні машини, комп'ютери, електронні ваги тощо), про роль машин та механізмів у праці людини (прискорення одержання результатів праці, покращення його якості, полегшення праці).

Познайомити з трудовими обов'язками дорослих у найближчому оточенні: керівника дитячого садка, методиста, завгоспа. Ознайомити з роботою лікаря і медсестри в поліклініці, з працею медичних працівників в аптеці, з роботою лікарів “швидкої допомоги”.

Ознайомити з роботою працівників сфери культурно-побутового обслуговування населення (із працею швачок, прасувальниць, працівників ательє і модельєрів, закрійників), сформувані уявлення про колективний характер праці, взаємозв'язок роботи людей різних професій в одному виробництві. Сформувані уявлення про взаємозв'язок праці, обмін результатами праці людей на різних виробництвах (машинобудівники — фермери; робітники харчової промисловості — продавці тощо).

Знайомити із працею касира, директора крамниці, працею робітників будинків побуту; людей, які створюють книги: письменників, художників, друкарів. Формувати уявлення про деякі найближчі підприємства та установи культурно-побутового обслуговування населення рідного міста (села): хімчистка, крамниця, бібліотека, театр, Будинок культури, лікарня тощо; про призначення цих закладів і основні професії людей, які там працюють.

Дати знання про те, що треба успішно працювати, стати висококваліфікованим спеціалістом, треба багато вміти, сумлінно вчитися, тому всі діти ходять до школи, де вчителі навчають їх читати, писати, лічити. Виховувати повагу до праці вчителя. Знайомити з іншими працівниками школи, з приміщеннями (клас, фізкультурна зала, актова зала, їдальня тощо). Виховувати бажання йти до школи.

Познайомити з деякими видами праці, враховуючи місцеві умови. Познайомити з двома-трьома підприємствами свого міста (села), з їхніми назвами, з тим, яку продукцію там випускають (на автомобільному заводі працюють слюсарі, свердлильники, токарі, складальники, інженери-конструктори та багато інших. Кожен із них виконує свою частку роботи, а всі разом створюють багато автомобілів).

Сформувані уявлення про будівництво як важливу галузь господарства, ознайомити з професіями мулярів, монтажників, теслярів, екскаваторників, електриків, електрозварників, архітекторів, інженерів.

Продовжувати знайомити з професіями працівників транспорту (провідник, бортпровідник, штурман, механік, буфетниця, черговий у камері схову, радист, диктор, диспетчер, стрілочник, механік, оглядач вагонів, черговий по станції).

Сформувані уявлення про сільське господарство як важливу галузь виробництва, що постачає населенню продукти харчування. Ознайомити зі змістом праці селян на полях, у садах, тваринництві. Учити називати професії мешканців села та основні сільськогосподарські професії: хлібороб, тваринник, овочівник, садівник, пасічник. Розкрити значення праці селян для міського населення, взаємозв'язки міста й села (село постачає місту продукти харчування та сировину, місто селу — машини тощо).

Ознайомити із сучасними професіями людей, робота яких має відношення до засобів комунікації і друку: телебачення, радіо, журнали, газети (редактор, диктор, журналіст, фотограф, відео- та кінооператор, монтажер, звукооператор, програміст і оператор електронно-обчислювальної машини тощо).

Виховувати повагу до людей праці, гордість за успіхи рідного села, міста, краю, країни.

Формувати загальні уявлення про те, де і ким працюють батьки дітей, у чому полягає цінність їхньої праці.

Виховувати повагу до професійної праці батьків.

Праця дітей. Виховувати в дітей бажання та вміння працювати, самостійність, ініціативність, сумлінність, готовність виконувати доручення дорослих.

Розвивати потребу в реалізації власних творчих здібностей під час праці, навчати одержувати задоволення від процесу і результатів своєї діяльності.

Сформувані уявлення про те, що виробленню предметів завжди передують мета, план діяльності, елементарний проєкт, а для того щоб досягти кінцевої мети, треба спочатку поставити близьку мету та спланувати дії.

Виховувати культуру праці: уміння ставити близьку і більш віддалену мету праці, планувати хід роботи, намагаючись співвіднести власні можливості з бажаннями (визначити, що та в якій послідовності робити).

У процесі досягнення мети вміти добирати потрібний матеріал й обладнання, технічні засоби і знаряддя, добирати раціональні методи та прийоми роботи, здійснювати трудові дії в певній послідовності; дотримуватись правил безпеки праці й особистої гігієни, економити матеріал, час, підтримувати порядок на робочому місці, здійснювати контроль якості кінцевого результату праці, ліквідувати недоліки у виробі; упорядковувати робоче місце та обладнання.

Учити під час роботи виявляти вигадку і фантазію, творчість. Пробуджувати бажання відійти від шаблону, експериментувати, удосконалювати, виявляти винахідливість, на практиці застосовувати деякі елементарні знання технології ТВРЗ із метою досягнення оригінального якісного результату.

Навчати орієнтуватись у критеріях результату: розуміти, що показником продуктивності праці є якість та кількість зробленого, а також вкладені в роботу зусилля виконавця.

Формування уявлення про те, що якість продукту визначається ступенем його придатності для використання, зовнішньою привабливістю. Учити без зовнішніх спонукань перевіряти зроблене, за необхідності вносити корективи для покращення результату власної праці.

Навчати виявляти вимогливість і критичність під час оцінки власного продукту праці, виділяти його достоїнства та вади. Учити співвідносити задум із показниками кінцевого результату і на цій підставі робити висновок про себе як виконавця, про власну умілість.

Учити об'єктивно оцінювати продукти праці інших, співвідносити з власними, відрізнити власний виріб від твору мистецтва.

Виховувати бережне ставлення до рукотворних виробів, бажання зробити приємне власними руками рідним та близьким.

Учити під час колективної праці дотримуватися засвоєних правил культури, спілкування та співробітництва. Виховувати почуття гордості за власні успіхи й успіхи однолітків у праці, бажання долати посильні труднощі, досягати кінцевих результатів праці, розподіляти обов'язки у процесі виготовлення спільного виробу, погоджувати трудові дії тощо.

Самообслуговування. Продовжувати формувати звичку самостійно, у певній послідовності, у потрібному темпі вдягатися, роздягатися, взуватися, роззуватися. Формувати навички користування ложечкою для взуття та щітками для одягу, носовичком, особистим гребінцем. Учити пришивати гудзики, петлі. Привчати користуватися робочим одягом: фартушками, нарукавниками, беретами, косинками. Залучати дітей до зміни білизни, привчати своєчасно прати й прасувати стрічки, носові хустинки тощо.

Господарсько-побутова праця. Підтримувати порядок у груповій кімнаті, приміщенні закладу дошкільної освіти та на майданчику. Виховувати бажання працювати на спільну користь, звичку до охайності, до художнього оформлення приміщення групи букетиками квітів, самостійно виготовленими виробами, піклуватися про менших, лагодити іграшки, мити іграшки, будівельний матеріал, прати й прасувати для ляльок. Допомогати дорослим мити овочі, фрукти, чистити варені овочі, нарізати їх, перебирати ягоди для компоту, робити печиво (з готового тіста).

Праця у природі. Прищеплювати дбайливе ставлення до рослин і тварин, учити доглядати їх. Організувати працю в куточку природи та на ділянці, на городі, у квітнику залежно від сезону. В догляді за птахами, тваринами самостійно готувати корм, стежити за дотриманням періодів годування, годувати птахів, тварин, чистити клітки й годівниці. Підгодовувати птахів, які зимують, залучати до участі у виготовленні та розвішуванні годівниць.

Ручна праця. Формувати інтерес до ручної праці, бажання виготовити власними руками коробку, іграшку, сувенір, прикрасу. Навчити виготовляти із природного, допоміжного матеріалів, паперу і картону, з тканини іграшки-саморобки для сюжетно-рольових ігор, сувеніри в дарунок батькам, співпрацівникам дитячого садка, малюкам.

Учити економно та раціонально витрачати матеріали, берегти продукти своєї праці. Учити робити дрібний ремонт книг, одягу, іграшок, виготовляти деякі прості посібники для занять.

► **Показники культурологічної компетенції дитини:**

- знає про рукотворне походження предметного світу, цінує працю людей;
- володіє системою уявлень про професії дорослих у сучасному світі;
- володіє навичками культури споживання продуктів праці дорослих;
- використовує за призначенням основні предмети, знаряддя праці, речі, прилади, знає місце і правила дбайливого зберігання кожного;
- знає про існування різних виробництв із виготовлення предметів ужитку, технічних приладів та знарядь, засобів пересування та зв'язку;
- уміє з'ясовувати мету, скласти план своєї трудової діяльності й організувати хід роботи з обов'язковим досягненням якісного кінцевого результату;
- виявляє винахідливість, вигадку, фантазію завдяки знанням елементів технології ТРВЗ; творчо застосовує елементарні технології ТРВЗ для вдосконалення власної трудової діяльності;
- одержує задоволення від якісного результату праці;
- упорядковує власний гардероб; самостійно добирає засоби догляду за одягом та взуттям;
- підтримує порядок у груповій кімнаті, на ігровому майданчику групи;
- виявляє культуру праці і співробітництва в колективній праці;
- виявляє вимогливість та критичність в оцінці власного продукту праці;
- уміє реалізувати власні творчі задуми і здібності у практичній діяльності;
- уміє одержувати задоволення від процесу та результатів своєї діяльності.

Сприйняття мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Стимулювати потребу в осмисленні краси об'єктів і явищ природи, творів мистецтва, людських стосунків, власної особистості та продуктів власної образотворчої діяльності.

Підтримувати індивідуальний стиль гармонізації простору навколо себе і себе в ньому.

Виховувати сенсорну культуру: учити розрізняти відтінки кольору, звуку, фактури матеріалу, руху, жести, міміки, аромату.

Учити: адекватно оцінювати естетичну цінність продукту власної образотворчої діяльності; досягати образно-естетичної виразності в малюванні, ліпленні, декоративно-прикладній діяльності, конструюванні з будівельного матеріалу, використовуючи зображувально-виражальні можливості та властивості матеріалу різних технік; осмислювати красу об'єктів і явищ природи, творів мистецтва, людських стосунків, власної особистості та продуктів власної образотворчої діяльності.

Збагачувати знання про види і жанри образотворчого мистецтва (живопис: пейзаж, портрет, натюрморт, побутовий жанр; графіка: книжкова ілюстрація, плакат рекламний, листівка або поштова картка, марка; скульптура: монументальна, декоративно-паркова, станкова, кругла та рельєф; декоративно-прикладне мистецтво, архітектура).

Знайомити з різними зображувальними техніками і їхніми виражальними можливостями: живопис, графічна техніка (формуотворювальна лінія, штрих, відбиток, гратаж); пластичний спосіб ліплення, витинання; техніки декоративно-прикладної діяльності (флористика, інтарсія, орнамент, розпис, плетіння тощо); конструювання з будівельного матеріалу тощо.

Виховувати ставлення до образотворчої діяльності як засобу самовираження, самоусвідомлення, самоствердження, саморуху.

Сприяти розумінню дитиною того, що предметом зображення можуть бути не тільки реальні об'єкти, але й власні фантазії.

► **ПОКАЗНИКИ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- охоче спілкується із приводу краси у всіх формах її існування;
- адекватно оцінює естетичну цінність продукту власної образотворчої діяльності;
- ставить до образотворчої діяльності як до творчого процесу самовираження;
- уміє здійснити задум та реалізувати його, досягаючи образно-естетичної виразності;
- діє сміливо, рішуче, із задоволенням, вільно орієнтується в зображувальних матеріалах і техніках; адекватно використовує виражальні засоби (колір, композицію, форму, декор);
- самостійно створює умови для осмислення виражальних можливостей зображувальних матеріалів, різних технік;
- усвідомлює себе як творця краси; милується продуктом власної образотворчої діяльності.

Образотворче мистецтво

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Продовжувати знайомити дітей з різними видами й жанрами мистецтва, уявлення про які в них розширюються.

Графіка

Знайомити: із графікою та її видами (книжкова графіка, станкова, або естамп, плакат), засобами виразності; з виражальними засобами книжкової графіки, а також формувати прості уявлення про засоби художньої виразності.

Учити: розуміти, що призначення ілюстрації — супроводжувати літературний текст; розуміти специфіку праці художника-ілюстратора книги; розуміти, що художник, створюючи ілюстрацію, враховує жанр літературного твору (це казка, чи гумористичний твір, чи потішка).

Живопис

Розширювати й закріплювати знання дітей про жанри живопису: натюрморт, пейзаж, портрет, побутовий жанр. Формувати інтерес та емоційне ставлення до творів мистецтва. Учити на елементарному рівні аналізувати твір мовою мистецтва, визначати його емоційний настрій, характеризувати засоби художньої виразності, розуміти художні образи, створювати їх у власних роботах; передавати той самий художній образ різними засобами мистецтва.

Знайомити з різними видами натюрморту і пейзажу за змістом та засобом виразності; з портретом і його видами (автопортрет, дитячий портрет, сімейний, історичний); типами портретів (погрудний, поясний, поколінний, на весь зріст тощо). Дати знання, що потрібно уважно розглядати обличчя, міміку, руки, позу, щоб зрозуміти внутрішній стан, настрої людини, її соціальну характеристику.

Скульптура

Дати знання про скульптуру малих форм. Знайомити з монументальною, декоративною, станковою скульптурою, об'ємною та рельєфною. Продовжувати знайомити зі специфікою цього виду мистецтва, його призначенням, засобами виразності, особливостями праці скульптора; учити використовувати одержані знання в особистій творчій діяльності.

Архітектура

Знайомити: з архітектурою як одним із видів образотворчого мистецтва, як мистецтвом створення споруд, а також комплексами, які необхідні людям для життя і діяльності; різними видами архітектури (промислова, суспільна, житлові приміщення; спорудження мостів, оформлення майданів, набережних, пам'ятників); із функціями архітектури (доцільність, міцність, краса).

Матеріали, що використовують у будівництві: дерево, камінь, глина, скло та інші. Особливості конструкції, стійкість, надійність, зручність (на ознайомлювальному рівні, на конкретних прикладах). Особливості архітектурних споруд, будівель: колірна гама, ритм колон, балконів, вікон, поверховість та силует будівлі, величина та протяжність, розташування по вертикалі або горизонталі. Декоративні елементи: скульптура, рельєфи, настінний живопис, решітки, мозаїка (на доступному рівні й конкретних прикладах). Гармонія об'єкта з навколишнім простором: проспекти, площі, вулиці. Естетичний образ міста, своєрідність вигляду міста.

Знайомити з архітектурою Києва, свого міста та інших міст України.

Відвідування музею

Музей (виставка, галерея) як скарбниця цінностей і творів мистецтва. Правила поведінки в музеї. Цінність музейного предмета. Експонати та колекція. Учити розрізняти за зовнішнім виглядом різні об'єкти світової архітектури (храми, замки, житлові будинки тощо) різних країн.

Декоративно-прикладне мистецтво

Продовжувати знайомити з різними творами як українського народу, так і російського, білоруського. Учити розуміти призначення й особливості цього мистецтва, відмічати його зв'язок із народним побутом, природою, культурою, традиціями та звичаями.

► ПОКАЗНИКИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- сприймає лінію, колір, композицію, ритм як вираження настрою та стану художнього твору; дає їм емоційно-образну характеристику; виражає свої почуття колористичною гамою, композиційним рішенням, ритмічною послідовністю, формотворенням;

- знає, із якого матеріалу роблять народну іграшку, розуміє виразні засоби (уміє розповісти про форму, пропорції, додаткові деталі, які роблять іграшку красивою, привабливою); різновиди скульптури (монументальна, станкова, малих форм);
- упізнає скульптури на фотографіях, слайдах;
- уміє розглядати скульптуру, звертати увагу на виразні засоби;
- розглядає фотографічні ілюстрації, які відображають різні споруди, учиться сама будувати споруди, мости, вулиці міста, побутові споруди, використовуючи одержані знання в малюванні, аплікації;
- знає і називає деякі види архітектурних споруд;
- розуміє, що побудові будь-якого архітектурного об'єкта передує задум, створений план, вибір матеріалу;
- використовує всі доступні засоби образотворчого мистецтва, створює зразки архітектурних споруд, бере участь у створенні колективних споруд.

Малювання

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розширювати та урізноманітнювати тематику образотворчої діяльності дітей, яка має бути близька дитячому досвіду, субкультури, освоєним умінням і уявленням про навколишній світ.

Предметне зображення: люди, казкові персонажі, герої мультфільмів та дитячих фільмів, реалістичні і казкові будівлі та архітектурні споруди, транспорт, рослини і тварини, предмети побуту (меблі, посуд, техніка), іграшки; цікаві явища (фєєрверк, туман, капіж, сніжинка, веселка, снігопад тощо).

Сюжетне зображення: епізоди казок та історій, значущих для міста і країни соціальних (карнавал, святкування Нового року) та історичних подій, подій “дитячого світу” (життя дитячого садка, сімейні свята і будні, епізоди дитячої діяльності), фантазійні сюжети.

Декоративне зображення: прикраса різноманітних предметних (меблі, посуд, одяг, предмети побуту та аксесуари — фоторамки, альбоми, гудзики тощо) і геометричних (плоских та об'ємних) основ, використання образів, елементів розпису за мотивами народних промислів і самостійно придуманих.

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З МАЛЮВАННЯ:

- розрізняє жанри живопису, виражальні засоби художнього зображення;
- сприймає, емоційно реагує на художній образ у творах образотворчого мистецтва;
- знаходить різноманітні композиційні рішення, виділяє головне в малюнку;
- створює живописні композиції, передає особливості художніх образів персонажів, деталей їхнього одягу, аксесуарів, предметів побуту залежно від сюжету та зміни конструктивного простору;
- має уявлення про особливості образотворчого мистецтва, знає його види;
- самостійно добирає способи зображення, використовує виразні засоби, прийоми сюжетного і декоративного малювання;
- створює художній образ, інтегруючи різні способи зображення для передачі окремих характеристик об'єкта;
- може: зацікавлено, естетично сприймати художні образи в різних видах образотворчого мистецтва;

- знає особливості, специфіку, засоби художньої виразності різних жанрів живопису;
- уміє на елементарному рівні аналізувати твір образотворчого мистецтва, дає йому емоційно-образну характеристику;
- здатна до малювання просторових відношень об'єктів, визначає їхні естетичні ознаки;
- використовує багатопланові просторові взаємовідношення об'єктів у композиції за власним задумом зображення;
- володіє комплексом технічних навичок та вмій, здатна мотивувати самостійний вибір матеріалу;
- уміє виявляти ініціативу, власну пошукову зацікавленість під час образотворення.

Ліплення

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Учити дітей створювати художній образ засобами виразності пластичного матеріалу, передавати форму, характерну будову, рух.

Навчати користуватися різними способами і прийомами ліплення, використовувати природний матеріал для передачі виразності, особливостей образу.

Учити планувати, обмірковувати задум, мотивувати вибір матеріалу під час ліплення сюжетних та декоративних робіт.

Розвивати в дітей почуття композиції під час створення індивідуальних і колективних робіт.

Розвивати творчі здібності у процесі створення образу, самостійно добирати та застосовувати набуті вміння в ліпленні для відбиття своїх вражень.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З ЛІПЛЕННЯ:**

- створює образ у ліпленні, передає характерні особливості тварин, людей, надає фігуркам виразності;
- володіє технічними способами і прийомами ліплення предмета, образу;
- використовує природний та допоміжний матеріал;
- планує свою діяльність під час виконання сюжетних і декоративних робіт;
- може ліпити та поєднувати в невеличкі скульптурні групи декілька фігурок; створювати образи за мотивами казок, свят, народних іграшок; добирати й застосовувати набуті вміння;
- володіє різними способами та прийомами ліплення, передає виразність образу;
- уміє передавати образ у ліпленні (враховує пропорції частин, показ руху); визначати й планувати етапи роботи над реалізацією задуму, самостійно добирати матеріал;
- знаходить композиційні рішення в індивідуальних та колективних роботах;
- створює образи, скульптурні групи за власним задумом.

Аплікація

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Закріплювати вміння розрізати папір на короткі та довгі смужки, вирізати, користуючись різноманітними прийомами: по прямій у різних напрямках, із закругленнями, з

паперу, що складений удвоє, створюючи симетричні зображення (ваза, квітка і т. д.). Учити перетворювати одні геометричні фігури в інші: квадрат — у 2–4 трикутники, прямокутник — у смужки, квадрати або маленькі прямокутники, створювати із цих деталей зображення різноманітних предметів або декоративні композиції. Познайти з новим способом вирізання — силуетне за шаблоном; із прийомом створення форми шляхом обривання країв паперу для передачі особливостей фактури зображення — пухнастість снігу, м'якість котиків верболозу.

Навчити складати предмет із декількох частин та компоувати їх на крузі, квадраті, прямокутнику з рослинних і геометричних форм. Розвивати композиційні вміння у виконанні декоративного візерунка, у складанні предметів із декількох частин у сюжетній аплікації; акуратно наклеювати форми та наліпки, дотримуючись композиції аплікації. Учити використовувати нові кольори (фіолетовий, оранжевий), різноманітні бліді та темні відтінки кольорів.

Удосконалювати навички акуратного наклеювання форм і наліпок; дотримуючись композиції аплікації.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З АПЛІКАЦІЇ:**

- створює образ предметів, художній образ із паперу та наліпок;
- уміє виконувати предметну і сюжетну аплікаційну роботу, володіє способами вирізання та прикріплення;
- складає декоративно-орнаментовані композиції на різних площинах за формою, фактурою, кольором;
- бере участь у колективній роботі. Використовує свою аплікацію чи виріб в оформленні стін творчості, прикрашає групову кімнату до свят, вечорів розваг тощо;
- послідовно виконує етапи роботи, економно використовує матеріал.

Музика

ІНВАРІАНТНА ЧАСТИНА

Слухання музики

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Удосконалювати в дітей навички слухати, сприймати та емоційно відгукуватися на музику, різну за характером і жанром; упізнавати та називати музичний твір.

Надати дітям стислі відомості про композиторів.

Розвивати вміння слухати вокальну та інструментальну музику. Розрізняти звучання різних інструментів симфонічного оркестру за тембром. Закріплювати здатність відчувати особливості звучання.

Акцентувати увагу дітей на засобах музичної виразності, закріплювати елементарні знання музичної грамоти.

Учити розрізняти образи в музиці, встановлювати зв'язок між ними та засобами музичної виразності.

Закріплювати знання дітей про жанри і характер музики. Виховувати в дітей стійкий інтерес та любов до різних видів музики. Учити розрізняти класичну, народну та сучасну музику.

Створити фонд улюблених дитячих творів.

Поєднувати чотири види мистецтва — живопис, музику, художню літературу, танець — для пізнання навколишнього світу. Зіставлення і порівняння різних образів об'єкта. Здійснювати проєкцію творів мистецтва на довкілля: порівнювати образи в художній літературі, музичні та живописні образи з тим, що діти бачили чи можуть побачити навколо.

Орієнтовний репертуар для слухання музики:

Лео Деліб “Піцикато” з балету “Сильвія”; Фридерік Шопен, Вальс *Des-dur* op. 64, № 1; Дмитро Кабалевський “Галоп” із сюїти “Комедіанти”; “Рондо-марш”; Георг Фрідріх Гендель “Контрданс”; Йоганнес Брамс “Угорський танець” № 5; Сергій Рахманінов “Італійська полька”; Сергій Прокоф'єв “Марш” з опери “Любов до трьох апельсинів”; Вольфганг Амадей Моцарт “Турецький марш”; “Маленька нічна серенада”; Йоганн Штраус “Марш Радецького”; Франц Шуберт “Музичний момент” *As-dur* op. 94, № 2; Каміль Сен-Санс “Карнавал тварин”; Петро Чайковський, цикл “Пори року”, “Дитячий альбом”, уривки з балету “Лускунчик”; Антоніо Вівальді, цикл “Пори року”; Едвард Гріг, сюїта “Пер Гюнт”; Йоганн Себастьян Бах “Жарт”; Микола Римський-Корсаков “Море”; Клод Дебюссі “Морські етюди”; Микола Лисенко, уривки з опери “Коза-Дерева”.

Українські народні пісні.

Сучасна українська музика: Олег Скрипка “Щедрик”, “Несе галя воду”; “Океан Ельзи”: “Іду додому”, “Все буде добре”; Наталя Май “Колискова Україні”, “Веснянка”; Дзідзьо “Старий рік минає”; Руслана “Дикі танці”; Тіна Кароль “Україна — це ти”; Леся Горова — пісні для дітей.

► Показники компетенції дитини зі слухання музики:

- уміє впізнавати знайомі твори за вступом, закінченням;
- знає автора й назву знайомого твору;
- розрізняє вокальну та інструментальну музику;
- сприймає твори тричастинної форми;
- уміє виділяти окремі фрази, частини в інструментальному музичному творі;
- виділяє приспів, заспів у пісні;
- розрізняє музику за характером (спокійна, весела, урочиста, сумна, тривожна, ніжна, ігрова, легка, рухлива, жвава тощо);
- може слухати музику в дитячому садку і вдома, емоційно відгукуватися на неї, самостійно розрізняти засоби музичної виразності; розповідати про свої враження від почутої музики;
- уміє використовувати свої знання про музику в самостійній художній діяльності; передавати у творчих рухах та малюнках настроїв, характер музичного образу, зміст твору;
- виділяє засоби музичної виразності: темп, динаміка, регістр. Розрізняє їхні нюанси (повільно — швидко, прискорено — уповільнено, голосно — тихо, дуже голосно — дуже тихо, високо — низько, вище — нижче);
- розрізняє й називає жанр незнайомих творів (танок, марш, колискова);
- знає різні види танців: народні, бальні, сучасні; розрізняє їх;
- уміє давати оцінку знайомій музиці в цілому та окремим уривкам;
- висловлюється про музику, уміє пов'язувати зміни в музиці з розвитком образу;
- знає, що є музика народна, класична, сучасна; називає деякі з цих творів.

Співи

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати в дітей співочі уміння й навички (дихання, звукоутворення, дикція, чистота інтонування, динамічні відтінки, темп та характер музики).

Розвивати музикальний слух. Привчати розрізняти правильний і неправильний спів, висоту звуків, їхню тривалість.

Формувати правильне звукоутворення, співати, округлюючи звук.

Зберігати правильну співацьку поставу, співати стоячи та сидячи. Учити правильно брати дихання (між музичними фразами, не брати дихання посеред слова). Розвивати голос, розширювати діапазон. Співати в діапазоні (до1) ре1 — до2 (ре2).

Поєднувати вокальну роботу з руховою, ігровою, театралізованою діяльністю.

Підбирати високохудожній цікавий музичний репертуар, доступний дітям відповідного передшкільного віку.

Використовувати вправи для розвитку вокальних здібностей дітей (артикуляційну гімнастику, ігри та вправи для правильного співацького дихання, ритмодекламація тощо).

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ ЗІ СПІВІВ:

- співає виразно, дзвінким голосом, легким рухливим звуком;
- уміє співати співуче, плавно, мелодійно;
- бере дихання перед початком співу, між музичними фразами. Уміє розподіляти дихання самостійно, без нагадування музичного керівника;
- чітко промовляє слова, правильно передає приголосні звуки наприкінці слів;
- чисто інтонує мелодію пісні, точно передає ритмічний малюнок;
- уміє співати з музичним супроводом і без нього;
- співає в різному темпі, уміє посилювати чи послаблювати звучання;
- має навички злагодженого співу в ансамблі;
- може виконувати пісні самостійно;
- може самостійно складати пісеньку на слова знайомих та улюблених віршів або на заданий текст; імпровізувати музичні запитання й відповіді;
- уміє використовувати знайомі пісенні образи в сюжетно-рольових іграх, самостійній художній діяльності; одержувати задоволення від музичної імітації звукових образів.

Музично-ритмічні рухи

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Продовжувати вчити дітей самостійно починати рухи після вступу, закінчувати рухатися одночасно з музикою. Учити самостійно змінювати рухи відповідно до музичних фраз. Закріплювати вміння виразно та невимушено рухатися відповідно до характеру (бадьорий, веселий, рухливий тощо), темпу (швидкий, помірний, повільний), динаміки (голосний, тихий), регістру (високий, низький) музичного твору. Формувати вміння самостійно розрізняти тричастинну форму музичного твору, рухатись відповідно до кожної частини. Закріплювати вміння відмічати в рухах метр, акцент і нескладний ритмічний малюнок.

Закріпити поняття *жанр* (марш, пісня, танок, полька, вальс, народний танок). Учити дітей виразно виконувати різноманітні рухи, поповнювати запас танцювальних рухів, працювати над технікою виконання; засвоювати назви танцювальних термінів.

► **Показники музично-ритмічної компетенції дитини:**

- уміє виконувати основні види рухів: ходить бадьоро, урочисто, м'яко, плавно, з носка широко, стрибає з ноги на ногу, робить підскоки із просуванням уперед, виконує прямий та боковий галоп; бігає швидко, повільно, легко, сильно, м'яко, обережно, стрімко;
- виконує гімнастичні вправи із предметами й без них відповідно до ритму музики;
- виконує вправи із шиккування. Добре орієнтується у просторі, уміє ходити в шерензі, по колу в колоні та в парі (трійці, четвірці), додержуючись інтервалів руху; уміє зменшувати й розширяти коло, розходитись із пари, ходити змійкою;
- уміє самостійно запрошувати пару до танцю, веде пару по колу, дотримується правильної постави в парі;
- може самостійно імпровізувати, придумувати нові варіанти образних рухів в іграх, танцях, інсценівках тощо;
- уміє залучати до участі в інсценівках, драматизаціях, сюжетно-рольових іграх, де має змогу виявити свої вміння та навички з музично-ритмічних рухів;
- достатньо впевнено почуває себе в музичних рухах, виконує їх виразно й невимушено. Уміє володіти своїм тілом, користується жестом, мімікою, пластикою для відображення характеру, динаміки розвитку образу;
- уміє komponувати танець із декількох фігур;
- виконує такі танцювальні рухи: крок польки; змінний крок; приставний крок; приставний крок із присіданням; крок із притупуванням; різноманітні рухи руками (плавні та напружені; м'які та тверді; широкі та м'які); ритмічно плескає в долоні;
- уміє виконувати елементи українського народного танцю: бігунець, колупалочка, присідання з викидом ніг;
- знає назви танцювальних термінів.

Гра на дитячих музичних інструментах

► **Зміст і завдання освітньої діяльності**

Ознайомити дітей із духовими (сопілка, тріола, духова гармонь), ударно-клавішними (металофон) та клавішно-язичковими (гармоніка, баян, акордеон) інструментами; навчити основних прийомів гри на дитячих музичних інструментах (правильно тримати інструмент, сидячи чи стоячи; правильно дихати у процесі гри на духових інструментах, знати назви нот на пластинках металофону), вміти виконувати найпростіші пісеньки, поспівки, мелодії, знати основні музичні терміни. Звернути увагу дітей на гігієнічні умови користування духовими інструментами. Ознайомити їх із правилами користування та зберігання музичних інструментів. Підтримувати інтерес до гри на музичних інструментах, бажання самостійно виконувати музичні твори.

► **Показники компетенції дитини з гри на музичних інструментах:**

- самостійно вибирає найбільш виразні за тембром звучання музичні інструменти;
- може грати в ансамблях чи оркестрі на різних дитячих музичних інструментах нескладні мелодії знайомих народних пісень (у межах октави);
- підбирає на слух знайомі народні примовки, лічилки, колісанки, забавлянки;
- бере участь у самостійній грі в “Оркестр”.

ВАРІАТИВНА ЧАСТИНА

Елементи музичної грамоти

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Познайомити дітей із нотним станом і звукорядом.

Навчити читати ритмічну партитуру та відтворювати звучними жестами простий ритм відповідно до тривалостей нот (короткі “ті-ті”, довгі “та”).

Учити розрізняти основні динамічні відтінки (форте — голосно, піано — тихо).

Учити читати ритмічну партитуру та відтворювати ритмічний малюнок звучними жестами.

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З МУЗИЧНОЇ ГРАМОТИ:

- може розрізнити й проспівати різні за висотою звуки (2–3);
- уміє визначати, скільки зіграно звуків одночасно — один, два чи три, між якими звуками більша відстань;
- розрізняє довгий та короткий звук;
- уміє проплескати або вистукати на ударних інструментах невеликий ритмічний малюнок;
- уміє використовувати умовні позначки для зображення ритмічного малюнка коротенької пісеньки;
- визначає напрямок руху мелодії (угору — вниз). Показує напрямок мелодії рукою або викладає графічно;
- уміє розрізняти звуки, які знаходяться один біля одного (під час руху мелодії) — “звуки-сусіди”;
- уміє розрізняти коротенькі приспівки (без слів) за звучанням інтервалів (“Труба”, “Гойдалки”);
- самостійно знаходить тоніку (останній заключний звук). Уміє закінчити пісеньку;
- знає, що таке нотний стан. Називає ноти першої октави; знає, де вони знаходяться. Уміє їх проспівати й викласти на фланелеграфі;
- розрізняє регістрові ключі (скрипковий, басовий);
- може самостійно використовувати музично-дидактичні ігри; отримувати задоволення від самовираження в цих іграх;
- уміє переносити набуті музично-сенсорні вміння та навички в самостійну художню діяльність.

Свята та розваги

Свята: Новий рік, Мамин день, Випускний ранок.

Розваги: різноманітні театри (ляльковий, настільний, пальчиковий, маріонеток, тіньовий, театр іграшок, театр картинок тощо), підготовлені дорослими або силами дітей; “Пори року”, “Зелений вогник”, “Ми — юні пожежники”, “День казок”, інсценівки, драматизації пісень, День іменинників; музично-літературні концерти, конкурси; виступ дитячого оркестру, фольклорні свята, спортивні свята (розваги), вечори гумору тощо.

Театральне мистецтво

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Знайомити з поняттями *театр, актор, глядач*.

Учити: використовувати музично-пластично-пісенний досвід у театралізації творів різних літературних жанрів; володіти пластикою, мімікою, жестами; продовжувати виготовляти атрибути та декорації до театральних ігор.

Формувати художньо-мовленнєві виконавчі вміння, розвивати здібності до творчого перевтілення.

Театралізовано-ігрова діяльність

Спонукаючи дітей до самостійних ігор-драматизацій, театралізованих ігор й ігор за змістом знайомих художніх творів, влаштовуючи ігри в “Театр”.

Продовжувати вчити дітей драматизувати зміст нових казок та віршів у музичному супроводі. Залучати до читання-розігрування віршованих творів за ролями на літературних ранках. Відповідно до інтересів дітей залучати їх до роботи в драматичних гуртках.

Інсценування

Продовжувати вчити дітей інсценувати нові художні твори, готувати інсценівки до тематичних занять, свят, літературних ранків, вечорів розваг. Доручати промовляти авторський текст (від автора). Залучати дітей до виготовлення декорацій, атрибутів, костюмів.

► **ПОКАЗНИКИ ТЕАТРАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- має уявлення про театр як вираження життєвих ситуацій в акторській грі, виявляє себе емоційним й естетично чутливим глядачем;
- співпереживає персонажам, розуміє зміст дійства, вистави, усвідомлює колективний характер дієтворення;
- розуміє театральний образ як живу акторську дію з використанням засобів мовлення, міміки, жестів, рухів, музики, танцю, співу для передачі образу, ідентифікує почуття та вчинки персонажів із власними;
- виявляє особистісну позицію в процесі перевтілення в сценічний образ, запам'ятовує сюжетну послідовність, своєчасно включається в дію. Володіє навичками зображення позитивного та негативного образів персонажів; використовує музично-пластично-пісенний досвід у театралізації різних літературних жанрів;
- розрізняє різні види театру (настільний, пальчиковий, тіньовий, ляльковий); театралізує творчу сюжетно-рольову гру, вигадує казку й засоби її театральної реалізації, обирає ролі та виконавців для вистави;
- здатна театралізувати творчу сюжетно-рольову гру;
- вигадує казку й засоби для її театральної реалізації, обирає самовираження в діях під музику;
- може самостійно показати виставу театру іграшок, картонажного, тіньового за знайомими сюжетами;
- самостійно і за вказівкою вихователя організовує театралізовані ігри та ігри за сюжетами добре знайомих художніх творів, ігри-драматизації;
- бере участь в інсценуванні знайомих казок, виготовляє разом із вихователем атрибути, костюми, декорації, влаштовує ігри в “Театр”.

Художньо-мовленнєва діяльність

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Усна народна творчість

Продовжувати прилучати дітей до слухання, вивчення напам'ять і розігрування малих поетичних фольклорних творів. Організовувати тематичні вечори розваг, присвячені українській народній творчості (фольклорні заняття). Ознайомити дітей із щедрівками, колядками, посівалками, спонукати запам'ятовувати їхній зміст, розігрувати “різдвяні розваги”.

Стимулювати до самостійного загадування загадок у відповідних побутових та життєвих ситуаціях. Вправляти в розумінні змісту приказок, прислів'їв, співвіднесенні їх із реальними життєвими ситуаціями.

Продовжувати знайомити дітей з новими соціально-побутовими і фантастичними казками. Учити розуміти, сприймати виразні засоби.

Казки: фантастичні перетворення, чарівні речі, афористичність мови, повтори, вставні пісеньки, зачини, кінцівки. Допомогти зрозуміти, що казка — це фантастика, олюднення тварин, речей. Спонукати до вивчення напам'ять кількох зачинів, кінцівок, самостійного їхнього використання у процесі розповідання знайомих казок. Учити відповідати на запитання за змістом казки, самостійно розповідати знайомі казки у вільний час, висловлювати своє ставлення до персонажів казок, оцінювати їхні вчинки. Учити впізнавати назву казки за описом персонажів, ілюстраціями та уривками з тексту казки (казкові вікторини). Спонукати самостійно знаходити й називати в тексті казки зачин, кінцівку (заміняти їх іншими на прохання вихователя), знаходити повтори, називати чарівні предмети, фантастичні події. Продовжувати знайомити дітей з “надокучливими” казками, спонукати використовувати їх у спілкуванні з іншими дітьми. Ознайомити з народними казками інших народів (російські, англійські, французькі тощо).

Читання

Читати дітям твори українських класиків літератури та сучасних українських письменників.

На тематичних заняттях (узагальнювальні бесіди) ознайомити дітей з портретами, життям і творчістю двох-трьох письменників-класиків, одного-двох сучасних українських письменників та поетів. Учити впізнавати їх на портретах, упізнавати їхні твори, які вже знайомі дітям, ознайомити з їхніми назвами. Читати оповідання письменників інших країн. Навчати усвідомлювати особливості оповідання як літературного твору (коротка розповідь, здебільшого реалістичного змісту, з наявністю оповідача). Прилучати дітей до аналізу засобів художньої виразності твору, застосовуючи прийоми уявленої ситуації, словесного малюнка, словесної гри, елементів драматизації та інсценування, уявленого діалогу з персонажами творів, інтонаційного перефразування, до етичних бесід. Учити впізнавати персонажів твору, назву й автора оповідання за змістом ілюстрацій чи за уривком твору. Залучати дітей до тривалого чергування (впродовж тижня) в куточку книги; влаштовувати “групову бібліотеку”, залучати дітей до роботи в ній. Організовувати самостійну діяльність дітей у куточку книги з лагодження книг, виготовлення альбомів, влаштування виставок книг. Збагачувати словник дітей новими словами.

Продовжувати знайомити дітей з будовою дитячої книжки: на обкладинці є малюнок, зазначено прізвище автора — того, хто написав книжку, назву книжки.

Розповідання вихователя з наочним матеріалом

Продовжувати розповідати дітям казки та казкові сюжети-сценарії в супроводі картин-ілюстрацій, репродукцій, слайдів, фотографій; показу театрів (іграшок, картонажного, тіньового, байового, магнітного, лялькового, пальчикового). Залучати дітей до показу фрагментів іграшкових театрів за знайомими сюжетами, супроводжуючи покази розповідями.

Показувати дітям діафільми, відеофільми.

Ознайомити з будовою фільмоскопа, залучати дітей до самостійного показу знайомих діафільмів, розповідання їхнього змісту.

Виразне читання

Ознайомити дітей з поезією поетів-класиків (Тарас Шевченко, Леся Українка, Яків Щоголів, Олександр Олесь), сучасних поетів (Василь Симоненко, Ліна Костенко та ін.), творчістю поетів свого регіону (Петро Ребро — Запоріжжя; Марійка Підгірянка — Прикарпаття, Ольга Тимофєєва, Степан Жупанин — Закарпаття та ін.). Спонукаючи запам'ятовувати тексти віршів, виразно їх читати, називати назву, автора вірша; знаходити художні засоби виразності: рими, повторення звуків (голосних, приголосних), переносне значення слів, образні вирази.

Ознайомити дітей з новим поетичним жанром — байкою, з байками Леоніда Глібова, сучасних байкарів (Олександр Виженко), учити розуміти мораль байки. Залучати дітей, відповідно до їхніх інтересів, до роботи в поетичному гуртку.

► **Показники художньо-мовленнєвої компетенції дитини:**

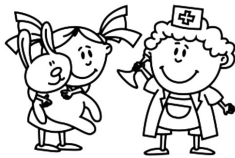
- добре орієнтується в жанрах фольклорних творів, легко впізнає їх, називає жанр;
- знає напам'ять і розповідає забавлянки, українські народні пісні (5–7), лічилки (3–4), скоромовки (4–5), мирилки (1–2), заклички (3–4), прислів'я, приказки (5–7), загадки (5–6), щедрівки, колядки, посівалки (3–4);
- самостійно розіграє зміст забавлянок, українських народних пісень, використовує малі жанри фольклору в сюжетно-рольових іграх та мовленнєвому спілкуванні з дорослими, з однолітками;
- розрізняє казковий жанр народного епосу; знає і називає українські народні казки про тварин (4–5), соціально-побутові (2–3), фантастичні (2–3), “надокучливі” (2–4), казки інших народів (2–3);
- визначає у структурі казки зачин, кінцівку, повтори, чарівні предмети, образні вирази, звернення;
- упізнає за описом персонажів (чи за ілюстраціями) назву казки, добре розуміє мораль різних типів казок, використовує реалістичні оцінки вчинків та поведінки казкових персонажів, зіставляє вчинки казкових персонажів із власною поведінкою і поведінкою однолітків;
- бере участь в етичних бесідах за змістом та у зв'язку зі змістом казок, у казкових літературних вікторинах, у вечорах української казки;
- самостійно розповідає на прохання дорослого чи дітей 3–4 добре знайомі казки;
- обізнана з творчістю українських письменників-класиків (Михайла Коцюбинського, Степана Васильченка, Івана Франка, Павла Грабовського), поетів (Тараса Шевченка, Лесі Українки, Леоніда Глібова, Олександра Олесь, Сидора Воробкевича та ін.), сучасних письменників і поетів, дитячих письменників свого регіону, області, міста;

- впізнає на портреті Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Павла Тичину, Платона Воронька, знає та називає їхні твори для дітей;
- відповідає на запитання різного типу за змістом одного чи двох художніх творів (одного чи двох авторів на одну тему), бере участь у бесідах різного виду: етичних, за запитаннями автора щодо художніх засобів виразності, композиції або жанру твору, за змістом твору;
- чергує в куточку книги, лагодить книги, бере участь у влаштуванні виставки, виготовленні альбомів, “працює” у груповій бібліотеці; звітує про чергування в куточку книги;
- знає та виразно читає 6–7 віршів українських поетів, 1–2 байки, знає автора вірша, байки, їхню назву;
- уміє користуватися фільмоскопом, показувати діафільм, розповідати за його кадрами, самостійно влаштовувати сюжетно-рольову гру “Кінотеатр”.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Розглядання, обговорення, естетична оцінка різноманітних привабливих об’єктів: різноманіття і виразність форм, відтінків, візерунків, фактури.
- Бесіди про мистецтво, естетичні об’єкти, образотворчі техніки та інструменти.
- Читання пізнавальної літератури, розглядання барвистих енциклопедій.
- Розглядання естетичних об’єктів, створення виставок, виробів для прикрашання групи, предметів для ігор, залучення дітей до дизайн-діяльності.
- Цільові прогулянки, екскурсії, бесіди, читання дитячої художньої літератури, розглядання картин і репродукцій, перегляд відеофільмів про професії дорослих.
- Дидактичні ігри, що моделюють структуру трудового процесу та розширюють уявлення про світ професій, їхні взаємозв’язки.
- Образотворча діяльність і сюжетно-рольові ігри, що дозволяють дітям відтворювати в малюнку або грі світ дорослих, а також включати реальні трудові процеси (шиття лялькового одягу, виготовлення меблів) в ігровий сюжет.
- Розглядання предметів, інструментів, матеріалів (“Світ тканини”, “Світ дерева і металу”) як компонентів трудового процесу; експериментування з матеріалами.
- Обговорення реальних подій з дитячого життя, організація життєвих та ігрових ситуацій, що дозволяють дітям накопичувати досвід економічно доцільної поведінки.
- Чергування, колективна праця, трудові доручення в умовах дитячого садка і сімейного виховання.
- Організація дитячих мінімайстерень та студій для продуктивної дозвільної діяльності.
- Організація досліджень, дитячі ігрові проєкти (“Веселка в коробці з фарбами”, “Загадкові інструменти художника”, “Які бувають натюрморти?”).
- Бесіди “Що б ти хотів(ла) побачити ще (де побувати)?”, “Чи знаєш, як можна отримати такі відтінки?”, “Який музей у нашому місті найперший?”, “Як предмети потрапляють до музею? Чи може звичайний гудзик із твого плаття (сорочки) опинитися в музеї?”.
- Екскурсії до художніх і краєзнавчих музеїв, галерей, на виставки (діти відвідують музеї разом із батьками).

- Організація дитячо-батьківських ігрових проєктів “Наш улюблений музей”, “Як ми подорожували...”, “Музей у нас удома: наша сімейна колекція”.
- Створення ситуацій індивідуальної та колективної творчості, що сприяють розвитку вміння співвідносити свої інтереси з бажаннями інших дітей, прагнення домовлятися одне з одним, радіти спільному результату.
- Використання сучасних інформаційних технологій: ресурсів віртуальних екскурсій і музеїв, видових відеофільмів, електронних каталогів та ігор, творчих сайтів для дітей.
- Пропонування вправ та ігор, що розвивають естетичні, сенсорні і творчі здібності (ігри “Знайди пару”, “Підбери палітру”, “Перетвори фігури”, вправи “Домальовування фігур”, “Ляпки”), ситуації на розвиток асоціювання, естетичної синестезії.
- Використання синтезу мистецтв та інтеграції видів діяльності у процесі освітніх ситуацій, що передбачають порівняння образів, створюваних різними видами мистецтва — музикою, літературою, образотворчим мистецтвом (образи Снігуроньки, Весни, Зими, Баби Яги, птахів і тварин).
- Створення творчих робіт із використанням різних видів діяльності, образотворчих технік та матеріалів: фантазування на теми “Звуки фарб”, “Осінні мелодії”, “Танці форм”, “Кольори смутку і радості”.
- Поєднання малювання та аплікації, малювання та ліплення, аплікації та ліплення; застосування нетрадиційних образотворчих технік (колаж, паперопластика, пластилінографія, іоніти (крихітні кульки, що збільшують розмір, вбираючи в себе воду) тощо).
- Рекомендовані твори мистецтва: види прикладного мистецтва, його об’єкти, образи й декор стають більш різноманітні. Це іграшки з глини (опішнянська, косівська, димківська, філімонівська); дерева (яворівська, петриківська, богородська, вологодська); авторські іграшки (Ольги Шиян, Омеляна Залізняка), іграшки із сиру, природного матеріалу. Відбувається знайомство з петриківськими виробами та його розписом; із ткацтвом, ковроткацтвом України, Росії, Білорусі, Молдови, плетінням, аплікацією, орігамі, чеканкою.
- Інтегрування змісту розділу з іншими освітніми напрямками.

Освітній напрям “ГРА ДИТИНИ”

Гра як провідна діяльність

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Творчі ігри. Стимулювати дітей до самостійного створення ігрової обстановки з урахуванням теми гри та уявної ситуації, залучати до виготовлення іграшок-саморобок і предметів-замісників до гри або під час неї.

Підтримувати інтерес дітей до сюжетно-рольової гри, до ігор із продовженням сюжету впродовж декількох днів. Спонукаати дітей до відображення в сюжеті побутових дій та трудових процесів дорослих, подій із казок або мультфільмів, фантастичних подій.

Сприяти прагненню дітей об'єднувати в одному сюжеті побутові, літературні і фантазійні події.

Розвивати вміння дітей передавати дії, відносини, характери та настрої персонажів (вимогливий учитель, любляча мама, примхлива дочка), використовувати засоби виразності (міміка, жести, рухи, інтонація).

Вправляти дитину в називанні своєї ролі до початку гри, звертанні до партнера на ім'я ігрового персонажа, вступати в рольовий діалог з однолітком, виявляти ініціативу в рольовому діалозі з однолітком, змінювати інтонацію голосу залежно від ролі, характеру і настрою ігрового персонажа.

Учити використовувати різноманітні ігрові дії: предметні ігрові дії та дії з предметами-замісниками, образотворчі ігрові дії (дія-рух без використання предмета, супроводжувана мовним коментарем). Учити промовляти частину ігрових подій і називати місце дії. Сприяти самостійному або з невеликою допомогою вихователя погодженню спільного ігрового задуму з використанням різноманітних способів (лічилки, жеребкування, договору за бажанням), установленню домовленості про розвиток сюжету та вибір ролей під час гри.

Надавати дітям можливість створювати ігрову обстановку залежно від задуму гри, виявляти творчість у створенні ігрової обстановки; використовувати образотворчу або продуктивну діяльність у створенні ігрової обстановки, дитячого колекціонування (театральні програмки, квитки, листівки, значки й інше).

Надавати можливість для прояву творчості під час створення обстановки для режисерської гри: у підборі необхідних іграшок та предметів-замісників, оформленні ігрового поля (ліс, чарівна поляна, будинок тощо).

Визначати місце для “сцени” (огороджувати, ставити ширмочки), створювати ігрову обстановку (готувати найпростіші декорації — будиночки, силуети дерев; кольоровими шнурами або стрічками зображувати “річку”, “доріжку”), узгоджувати свої дії з діями інших “артистів”. Навчити виразно й детально передавати різноманітні ігрові образи, імітувати характерні рухи, передавати в міміці та жестах різні емоційні стани (ведмежа побачило метелика і побігло за ним; матуся-ведмедиця шукає ведмедика, горює, прислухається до звуків лісу, знаходить ведмедика, пестить його, радіє; ведмежа щасливе).

Учити самостійно використовувати різні джерела (екскурсії, художню літературу, фільми, життєвий досвід) у створенні та реалізації ігрових задумів; відтворювати взяті на себе роль, вступати в рольову взаємодію з іншими персонажами чи учасниками гри; вільно використовувати різні засоби ігрового заміщення (дії з реалістичними й умовними іграшками, предметами-замісниками, виразні жести, слово тощо).

Надавати можливість самостійно організувати змістовні сюжетно-рольові ігри (виробити чи придумати сюжети для гри, створити та змінити відповідно до задуму предметно-ігрове середовище, виконати ігрові дії й володіти ігровою поведінкою); усвідомлювати доцільність виконання правил; для реалізації ігрового задуму використовувати різні форми гри.

Театралізована гра. Надавати дітям можливість виступати перед однолітками, батьками та іншими людьми.

Розвивати самостійність дітей в організації театралізованих ігор: у виборі казки, вірша, пісні, у підготовці необхідних атрибутів і декорацій, розподілі ролей.

Учити розподіляти текст на змістові частини, де проявляються особливості поведінки персонажа.

Учити дітей використовувати в театралізованій діяльності різні види театру (пальчиковий, ляльковий, бібабо тощо).

Розширювати елементарні уявлення дітей про театр, театральні професії, про різні жанри мистецтва.

Навчити використовувати різні зображувальні засоби у грі: міміку, жести, виразне мовлення, рухи тіла; створювати предметно-просторове середовище для гри; залучати до участі в оформленні гри (атрибути, допоміжний матеріал, реквізит).

Навчити організувати театралізовану гру: вибирати твір, здійснювати вибір ролей, розподіляти між собою ролі в грі, готувати необхідні атрибути та декорації до гри; уявляти персонажа твору, його переживання.

Ігри з правилами. Формувати в дітей уміння самостійно організовувати ігри. Учити дітей співвідносити свої дії з діями ведучого й інших учасників гри.

Розкривати перед дітьми правила гри, формувати ставлення до них як обов'язкових для всіх учасників гри, контролювати їхнє виконання.

Учити придумувати нові варіанти гри.

Формувати бажання діяти з різними дидактичними іграми та іграшками (народними, електронними, комп'ютерними іграми тощо).

Навчити використовувати правила черговості й різних типів жеребкування під час організації гри та вибору ведучого; прагнути виграти у грі; пояснити зміст і правила гри одноліткам; самостійно оцінювати свої дії та дії інших дітей.

Сприяти самостійному організуванню гри, об'єднуванню в невеликі групи (2–4 дитини); творчому і самостійному вирішенню ігрового завдання; контролюванню як своїх, так і чужих дій у грі відповідно до правил.

► **Показники ігрової компетенції дитини:**

- змістовно грається наодинці; може об'єднуватись у грі на основі особистих уподобань, ігрового задуму;
- уміє самостійно розгорнути гру, творчо відобразити діяльність та взаємини дорослих;
- дотримується рольових способів поведінки, етичних норм спілкування;
- взаємодіє з партнерами в ході гри, підкоряється правилам;
- свідомо використовує для розгортання сюжету іграшки-замісники, саморобки, предмети. Творчо використовує предметно-ігрове середовище для реалізації задумів;
- самостійно знаходить засоби рішення конструктивних завдань;
- вільно грає в різноманітні ігри (сюжетно-рольові, режисерські, драматизації);
- розподіляє ролі у грі, якісно їх виконує, імпровізує;
- володіє прийомами ляльководіння;
- володіє навичками театральної культури (знає назву театру, театральні професії, правила поведінки в театрі);
- відображує отримані враження (від художньої літератури, театральних вистав, від навколишнього життя) в самостійній театралізованій діяльності, включає інсценування в сюжетно-рольові ігри;
- самостійно обирає різні засоби художньої виразності щодо передачі образу;
- самостійно організовує ігри з однолітками;
- виконує правила гри як обов'язкові;
- підкоряється у грі вимогам гравців;
- прагне виграти;
- виконує ролі ведучого, погоджує свої дії з діями партнерів;
- має адекватну самооцінку.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Спільна гра вихователя з дітьми, організація розвивального середовища для самостійної ігрової діяльності.
- Збагачення змісту сюжетно-рольової гри у процесі спілкування та співтворчості вихователя і дітей, спрямованого на підготовку до гри: накопичення змісту для ігор, придумування можливих ігрових ситуацій, творчого створення обстановки для ігор.
- Читання дитячої художньої та пізнавальної літератури, бесіди за змістом прочитаного, малювання, “словесне малювання” представників різних професій.
- Спостереження за діяльністю і відносинами людей різних професій; придумування ситуації взаємодії між людьми, події.
- Об’єднання в сюжеті реальних та фантастичних персонажів, фіксування придуманих ситуацій, подій за допомогою малюнків, піктографічного письма, записування сюжетних подій вихователем під диктовку дітей тощо.
- Збагачення змістовної сторони сюжетної гри відбувається за рахунок читання й обговорення творів художньої літератури, бесід із дітьми, в яких є уточнення вражень дітей про довкілля, “мозкового штурму” для ініціювання нових пропозицій та ідей.
- Пропонувати ігри-експериментування з різними матеріалами: ігри з водою, льодом, снігом; ігри зі світлом; ігри з магнітами, склом, гумою; ігри з папером.

Освітній напрям “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ”

Уведення у світ кількості, геометрії, простору та часу

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Сенсорні здібності. Формувати уявлення про протилежні напрямки лічби — *зліва направо і справа наліво, зверху вниз і знизу вгору*. Учити знаходити ці напрямки в довкіллі (наприклад: *вагони потягу, поверхи та вікна в будівлях* тощо). Створювати ситуації повсякденного життя, де дітям необхідно щось рахувати (використовувати різні канали отримання інформації — зір, обмацування, дотик тощо).

Величини. Формувати уявлення про умовну міру, послідовність дій під час використання умовної міри, пояснювати правила використання умовних мір (*як вибрати умовну міру, куди та як її прикладати* тощо). Формувати уявлення про обмеженість використання умовної міри (переважно умовна міра використовується для порівняння предметів, перевірки результатів зорового зіставлення об’єктів); про те, що не кожний параметр об’єкта можна вимірювати умовними мірами (наприклад: власне масу вимірювати умовними мірами неможливо).

Формувати уявлення про те, які параметри об’єктів варто вимірювати (*довжину, висоту, товщину, ширину*); що є умовні міри, якими можна вимірювати одразу кілька параметрів об’єктів. Учити використовувати еталонну масу для визначення умовної

маси заданого предмета, описувати результат вимірювання словами — *така сама, однакова, така ж, більша (менша), майже однакова, набагато більша (менша)*.

Формувати уявлення про одиниці вимірювання маси, об'єму, довжини — *кілограм, грам; літр; метр, сантиметр*; їхнє використання в повсякденному житті, прилади для вимірювання (*терези, лінійка, мензурка*) параметрів об'єктів, їхня точність; переваги та недоліки цих одиниць вимірювання порівняно з умовними мірами.

Учити розділяти об'єкти навпіл способом зорового зіставлення, за допомогою орієнтирів на об'єкті, умовної міри, згинання. Формувати уявлення про те, що не всі об'єкти цими способами можна розділити навпіл. Учити визначати, які об'єкти яким способом можна розділяти, комбінувати різні способи відповідно до поставленої задачі.

Геометричні уявлення. Учити розрізняти геометричні фігури на площині — *трикутник, квадрат, прямокутник, трапеція, ромб, чотирикутник, п'ятикутник, багатокутник, круг* — і геометричні фігури у просторі — *куб, трикутна призма, багатогранник, куля, конус, циліндр*.

Ознайомити з основними елементами геометричних фігур на площині — *сторона, кут, вершина, центр* — та у просторі — *кут, вершина, грань, ребро, бічна поверхня, основа, центр*.

Показати розмаїття випуклих і невипуклих багатокутників, зосередити увагу на спільному.

Дослідити з дітьми кількісний зв'язок між елементами багатокутників та багатогранників: кількість кутів, вершин, сторін; кількість кутів, вершин, ребер, граней.

Формувати уявлення про спільне й відмінне між площинними геометричними фігурами, замкненими кривими та замкненими ламаними. Учити помічати замкнені й незамкнені криві та ламані в докільлі.

Інтелектуальні здібності

Удосконалювати навички орієнтування за планом, учити змінювати план відповідно до змін у докільлі, удосконалювати вміння знаходити суттєві для розв'язування певної задачі предмети в докільлі, відображати їх у плані. Учити схематично зображувати об'єкти докільля, використовуючи знайомі геометричні фігури і виділяючи суттєві для виконання поставлених завдань їхні елементи, дотримуватись природних пропорцій під час зображення на плані. Учити використовувати плани під час обговорення та виконання завдань.

Формувати уявлення про минулий, теперішній і майбутній час. Учити добирати слова для позначення кожного часу та слова, які можуть позначати різний час (*нізніше, раніше, давно, недавно, скоро*). Формувати уявлення про різницю між словами, які відповідають одному часу, — *тепер, сьогодні, зараз*.

Формувати уявлення про *тиждень, місяць, рік*, співвідношення між ними.

Учити послідовно називати дні тижня, відносно поточного дня тижня зіставляти інші дні тижня зі словами, які позначають часові відношення (*сьогодні, учора, позавчора, завтра, післязавтра*).

Учити послідовно називати місяці, зіставляти місяці й пори року, називати кількість місяців кожної пори року, кількість тижнів у кожному місяці. Звертати увагу дітей на те, що зазвичай у місяці 4 тижні та ще кілька днів, іноді 3 тижні та кілька днів. Формувати уявлення про те, що в місяці буває різна кількість днів. Учити називати найдовші місяці року, найкоротший місяць року, користуватися календарем.

Формувати уявлення про терміни здійснення або завершення подій, учити зіставляти їх із днями тижня — *через день, через два (три, чотири тощо) дні, день тому, ми-*

нулого дня, наступного дня, два (три, чотири тощо) дні тому — і певним місяцем — через місяць, через два (три, чотири тощо) місяці, місяць тому, минулого місяця, наступного місяця, два (три, чотири тощо) місяці тому. Учити використовувати таке позначення часу в повсякденному житті.

Учити встановлювати послідовність днів тижня та місяців року з опорою на порядкові числівники (“Сьогодні четвертий день тижня — четвер”, “Зараз другий місяць року — лютий”).

Формувати уявлення про необхідність точного визначення часу. Звертати увагу на ситуації повсякденного життя, у яких необхідно точно визначати час. Формувати уявлення про одиниці вимірювання часу — секунда, хвилина, година, доба, — співвідношення між ними, про ситуації повсякденного життя, коли необхідно визначити абсолютний і відносний час. Учити дізнаватися про абсолютний та вимірювати відносний час за допомогою годинника.

Формувати уявлення про різні види годинників (електронний, механічний), особливості позначення ними часу, їхню точність. Звернути увагу на побутові пристрої, до складу яких входить годинник, призначення годинника в різних пристроях. Учити дізнаватися про абсолютний час із точністю до години за допомогою різних годинників, відповідати на запитання: скільки хвилин пройшло від заданого часу. Учити зіставляти частини доби й відповідний абсолютний час.

Формувати уявлення про проміжки часу, які часто використовуються в повсякденному житті, — *чверть години, пів години, півтори години*. Учити вимірювати ці проміжки часу за допомогою механічних годинників.

Формувати уявлення про періодичність подій та її точне визначення (наприклад: *через кожні 6 днів неділя, щороку ми святкуємо день народження* тощо). Учити визначати періодичність подій, користуючись словами: *щодня, щотижня, щороку, кожного дня (тижня, місяця, року), через кожні ... днів (тижнів, місяців, років)*.

Формувати уявлення про те, що не всі події є періодичними. Учити визначати, чи є певна подія періодичною, знаходити в довірлі періодичні й неперіодичні події, наводити приклади періодичних та неперіодичних подій. Звертати увагу на необхідність знань про періодичність подій.

Логіко-математичні уявлення. Учити відрізками розділяти задану геометричну фігуру відповідно до умови задачі (наприклад: *розділити прямокутник на два однакових трикутники*), перевіряти відповіді, спонукати шукати й порівнювати різні варіанти, якщо це має сенс.

Учити порівнювати задані множини за 2–3 властивостями їхніх елементів, класифікувати та систематизувати об’єкти за 2–3 властивостями, визначати властивості, за якими варто класифікувати і систематизувати об’єкти.

Формувати уявлення про послідовність дій (алгоритм) виконання завдання, про те, що не для всіх завдань можна скласти таку послідовність дій. Учити знаходити алгоритми в повсякденному житті, виконувати лінійні алгоритми, складати лінійні алгоритми дій, які вже виконували кілька разів. Формувати уявлення про те, що алгоритм складається для певного виконавця, тому всі його кроки (окремі дії) мають бути зрозумілі для цього виконавця; одна й та сама послідовність дій може бути по-різному записана для батьків, дідухів та бабусь, братиків та сестричок.

Формувати уявлення про те, що алгоритми можна малювати: алгоритмом може бути один малюнок (наприклад: *зразок побудови споруди з кубиків*), кілька малюнків (наприклад: *послідовність малюнків для складання оригамі*). Учити знаходити намальовані алгоритми на заняттях і під час різних видів діяльності (математика, образотворча діяльність, фізкультура, конструювання, хореографія тощо) та в повсякденному житті. Учити розв’язувати задачі з використанням алгоритмів, наданих у графічному і словес-

ному вигляді (наприклад: *знайди будинки для геометричних фігур, користуючись мапою міста*), зображувати нескладні алгоритми.

Учити розв'язувати нескладні логічні задачі, використовувати знаки “<”, “>”, “=”, які відображають кількісні відношення між об'єктами, та знаки математичних дій “+”, “-”; розуміти зміст слів *не, всі, і, або, кожний*, використовувати ці слова під час розв'язування задач і в повсякденному житті.

Формувати уявлення про зміст сполучень слів *не більше, ніж..., не менше, ніж...,* відрізняти їх від змісту сполучень слів *більше, ніж..., менше, ніж...,* використовувати ці сполучення слів під час опису навколишніх об'єктів та в різних ситуаціях повсякденного життя.

Розвиток творчих здібностей

Учити знаходити властивості об'єктів, які відрізняють їх від інших схожих об'єктів, образно і яскраво описувати об'єкти, наголошуючи на знайдених відмінностях. Учити складати загадки про об'єкти та явища навколишнього світу. Учити складати сюжетні задачі на 1–2 дії, задачі на знайдення закономірностей у ланцюжках геометричних фігур і складних об'єктів.

Учити знаходити зручні умовні міри в довкіллі відповідно до поставленої задачі.

Учити описувати об'єкти навколишнього світу як сукупність взаємопов'язаних підсистем, описувати функцію кожної підсистеми, визначати головну та другорядні функції кожної підсистеми, розглядати об'єкти навколишнього світу як підсистеми інших систем.

Формувати уявлення про моделі об'єктів, їхнє використання, про те, що модель — це не зменшена копія об'єкта, у ній відображено тільки найсуттєвіші для розв'язування певної задачі підсистеми об'єкта і взаємозв'язки між ними.

Учити знаходити моделі об'єктів у довкіллі, порівнювати різні моделі одного й того самого об'єкта, створювати найпростіші моделі, розуміти їхню умовність та сферу використання.

Учити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки за серіями сюжетних малюнків, бачити причини і наслідки власних дій у повсякденному житті, передбачати наслідки своїх дій, корегувати дії так, щоб їхні наслідки були позитивні.

Розвиток критичного мислення

Формувати уявлення про те, що позначаючи числівником місце предмета, треба враховувати напрямок лічби. Звертати увагу дітей на ситуації, коли під час лічби у двох протилежних напрямках місце розташування об'єкта позначається одним числівником.

Учити експериментувати та аналізувати отримані результати.

Формувати уявлення про те, що не кожний предмет (кілька предметів) може бути необхідної маси, підібрати необхідну масу можна, тільки розрізаючи предмет (якщо це можливо), насилаючи/відсилаючи речовини, матеріали, продукти тощо, відливаючи/доливаючи рідини тощо. Вживати в мовленні відповідні слова: *долити, досипати; відлити, відсипати, забрати* тощо.

Учити порівнювати інформацію, яку зберігає план і малюнок об'єкта. Формувати уявлення: для розв'язування яких задач потрібний план, а для яких — малюнок. Учити використовувати особливості цих двох способів передавання інформації.

Надати дітям уявлення про часові пояси, про співвідношення часу в різних часових поясах, про місця на Землі, де день починається раніше (пізніше), ніж у нашій країні.

Формувати уявлення про те, що неможливо зіставити точний час зі словами *потім, скоро, швидко зроблю* тощо; про те, як люди домовляються про терміни виконання певного завдання (*зроби сьогодні, на завтра, через тиждень, на 7.00 вечора завтрашнього дня* тощо), різницю між згаданими вище поняттями. Учити визначати строки виконання певної дії в різних ситуаціях повсякденного життя.

Формувати уявлення про те, що точність показань приладу залежить не тільки від точності його вимірювань, а й від того, як людина користується приладом, наскільки правильно може провести вимірювання та зафіксувати показання.

Формувати уявлення про події, які необов'язково відбудуться, — імовірні події (*скоро піде дощ, зараз пташка сяде на цю гілку, ігровий кубик повернеться гранню з однією точкою доверху* тощо). Учити помічати такі події, наводити приклади таких подій. Формувати уявлення про поняття, які позначають різну ймовірність того, що подія відбудеться, — *напевно, скоріше за все, вірогідно, дуже вірогідно, ймовірно, малоймовірно*. Формувати уявлення про зміст поняття *ймовірніше, ніж...* Учити порівнювати ймовірність подій, розуміти суть приказок про ймовірність подій (наприклад: *коли рак свисне*).

► **ПОКАЗНИКИ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- вимірює предмет за допомогою умовної міри;
- має уявлення про ознаки об'єктів, відрізняє суттєві ознаки об'єкта від несуттєвих для розв'язання певної задачі;
- може класифікувати і систематизувати об'єкти за заданими ознаками, добирає ознаки для класифікації та систематизації нескладних об'єктів, пояснює свої дії;
- упорядковує об'єкти за заданою властивістю;
- визначає послідовність дій під час виконання нескладних завдань;
- уміє лічити в межах 10 у прямому і зворотному напрямках, установлює відповідність “кількість — число — запис числа”;
- визначає відношення між числами в межах 10: рівні, більше, менше, користується знаками “>”, “<”, “=” для запису цих відношень;
- додає та віднімає числа в межах 10, користуючись дидактичним матеріалом, записує найпростіші вирази, користуючись знаками “+”, “-”;
- уміє розв'язувати задачі на одну дію;
- орієнтується в натуральному ряду чисел;
- розуміє зміст понять *до, після, між, на ... більше (менше)*, використовує їх у повсякденному житті;
- знаходить у довкіллі об'єкти, схожі на геометричні фігури, пояснює свій вибір;
- класифікує об'єкти за двома властивостями, розуміє зміст і користується логічними операціями “не”, “і”;
- розуміє, що таке модель об'єкта, знаходить моделі в довкіллі, може робити нескладні моделі об'єктів.

Конструювання

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Конструювання на площині

Учити викладати з рівнобедрених прямокутних трикутників, квадрата та прямокутника знайомі геометричні фігури — *квадрати, трикутники, трапецію, ромб, чотирикутники, п'ятикутники, різні багатокутники*, використовувати блоки з геометричних фігур для виконання завдань, шукати різні варіанти викладання геометричних фігур. Учити змінювати розмір викладених геометричних фігур, використовуючи знайомі блоки.

Звертати увагу дітей: скільки і яких геометричних фігур витрачено на викладення кожної фігури. Учити визначати, чи можна викласти із заданих геометричних фігур певну

фігуру (наприклад: *із трьох квадратів можна викласти прямокутник, а от квадрат — не можна*), планувати свої дії.

Учити викладати силуети за зразками, не поділеними на геометричні фігури, що є в розпорядженні.

Учити розв'язувати задачі на добудовування фігур та перекладання паличок. Учити викладати задані фігури, використовуючи мінімальну кількість паличок. Учити викладати багатокутники з паличок. Учити передбачати, чи можна із заданої кількості однакових паличок викласти заданий багатокутник.

Учити викладати мозаїку з різних елементів за схемою, створювати схеми виконання мозаїки, перевіряти, чи можна викласти мозаїку із заданого набору елементів за заданою схемою; знаходити мозаїку навколо.

Навчити використовувати під час викладання силуетів без зразка прямокутні трикутники, враховуючи їхні особливості; знаходити різні варіанти викладання геометричних фігур.

Навчити добудовувати силуети за недомальованими зразками; викладати маленькі пазли (до 54 елементів) без зразка; розв'язувати задачі із паличками (під час розв'язання нескладних задач — користуватися малюнками, складних — паличками).

Конструювання у просторі (конструкторсько-будівельні ігри)

Ознайомити з новими деталями для конструювання, їхніми особливостями — різноманітними за формою і величиною пластинами (довгими та короткими, вузькими та широкими, квадратними та трикутними), брусками і циліндрами. Учити використовувати нові деталі під час конструювання, комбінувати нові деталі з уже знайомими, створювати моделі об'єктів.

Формувати уявлення про розгортку геометричних фігур у просторі (куб, конус, циліндр), про те, що в кожній фігурі може бути кілька правильних розгорток. Учити креслити розгортки та створювати моделі геометричних фігур у просторі. Учити змінювати розгортки так, щоб можна було створити потрібний предмет відповідно до ігрового задуму (наприклад: *коробочку, крісло, стілець, шафу* тощо).

Формувати вміння використовувати різноманітний природний матеріал для створення виробів. Учити бережливо використовувати природний матеріал, збирати його, не шкодячи природі.

Формувати уявлення про модульне орігамі, різноманітність модулів, особливості їхнього з'єднання. Звернути увагу на аналогію модулів в орігамі і блоків у конструкціях на площині та у просторі. Створювати нескладні вироби модульного орігамі за детальним описом вихователя паралельно з показом процесу створення виробу. Учити розбирати схеми виробів модульного орігамі, створювати вироби за поясненнями і показом вихователя, нескладними схемами.

Формувати вміння створювати прості креслення за побудованими конструкціями, за недомальованими проєкціями, виправляти помилки у кресленнях.

Учити лічити кількість будівельного матеріалу, необхідного для створення конструкцій, визначати за кресленням, який будівельний матеріал необхідно підготувати для конструювання, планувати дії, користуючись кресленням.

Учити змінювати наданий зразок відповідно до власного бачення конструкції, використовувати знайомі прийоми конструювання в будівлях, створених за власним задумом.

Учити розповідати про майбутній виріб, конструкцію, силует, а також їхні композиції. Добирати матеріали для їхнього створення, корегувати задум відповідно до наявного

матеріалу для конструювання. Створювати конструкції однієї й тієї ж будівлі відповідно до наявного матеріалу. Учити створювати вироби або композиції виробів із природного матеріалу відповідно до потреб сюжетної гри. Скріплювати деталі виробу клеєм чи пластиліном за необхідності, закріплювати фігурки на підставці, оформлювати підставку відповідно до тематики виробу. Створювати нескладні композиції виробів із природного матеріалу.

Створювати споруди за нескладними кресленнями, перевіряти правильність виконання завдання, виправляти помилки. З'єднувати елементи конструктора LEGO, добирати елементи для створення конструкцій за зразком. Конструювати за зразком у LEGO.

Розвиток творчих здібностей

Учити створювати композиції із силуетів за власним задумом. Спонукаючи залучати до участі в колективній діяльності (мініпроектах) зі створення композицій силуетів. Учити співпрацювати, радитися, планувати дії в колективі, розподіляти роботу, прислухатися до думок інших.

Розвивати фантазію дітей, учити добирати природний матеріал відповідно до задуму, за необхідності замінювати один природний матеріал іншим відповідно до задуму або зразка виробу.

Учити будувати різні конструкції із заданого будівельного матеріалу, знаходити різні варіанти побудови конструкцій, порівнювати їх, знаходити найкращий варіант за заданим критерієм. Учити доповнювати наявний будівельний матеріал підручними матеріалами, створювати міцні конструкції, перевіряти їхню міцність.

Спонукаючи викладати мозаїку за власним задумом.

Створювати композиції конструкцій із LEGO відповідно до ігрового задуму. Учити з'єднувати вже готові конструкції, якщо це доречно (наприклад: *два будинки з'єднує арка*).

Розвиток критичного мислення

Учити оцінювати складність завдань із конструювання: дослідити з дітьми, від чого залежить складність виконання завдань; навчити передбачати, складним чи легким є запропоноване завдання; навчити спрощувати завдання, розбиваючи заданий зразок на вже відомі блоки.

Учити аналізувати зразок для конструювання, виділяти знайомі блоки, визначати, чи можливо побудувати їх із наявного конструктора; використовувати підручні матеріали, коли є потреба, планувати власні дії; перевіряти результати виконання завдання.

Учити конструювати за малюнком, фотографією, схемою, словесними інструкціями, нескладним кресленням трьох проєкцій; порівнювати надану на них інформацію; визначати, якої інформації не вистачає для побудови конструкції; комбінувати різні способи подання алгоритмів для отримання найповнішої інформації.

Учити порівнювати різні джерела інформації, знаходити найякісніше джерело інформації, використовувати різні джерела інформації для перевірки виконання завдання.

Учити оцінювати побудовані конструкції за заданими критеріями.

► ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ В КОНСТРУЮВАННІ:

- використовує під час викладання силуетів без зразка прямокутні трикутники, враховуючи їхні особливості;
- знаходить різні варіанти викладання геометричних фігур;
- викладає силуети за зразками, не поділеними на геометричні фігури з набору, що є в розпорядженні;

- уміє складати папір навпіл, ділити аркуш паперу на 2, 4, 8, 16 однакових частин;
- вирізає нескладні симетричні фігури для аплікацій або інших виробів;
- креслить розгортки і створює моделі знайомих геометричних фігур у просторі, об'єднує їх у композиції;
- бережливо ставиться до природи, доцільно використовує різноманітний природний матеріал, добирає його з урахуванням властивостей, форми, кольору, відповідно до задуму;
- конструює з підручних матеріалів, комбінує різний будівельний матеріал;
- робить нескладні іграшки з поролону, враховуючи його властивості;
- створює композиції різноманітних об'єктів на площині та у просторі;
- уміє працювати в колективі, бере участь у колективних проєктах.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Створення розвивальних й освітніх ситуацій, розваг і дозвілля у процесі виконання дитячих проєктів, як у вільній самостійній діяльності в умовах предметно-просторового середовища, так і в спеціально організованих ігroteках, ігрових осередках, осередках експериментування.
- Насичення осередків іграми та матеріалами, які цікавлять дітей і спрямовані на розвиток їхніх пізнавальних та інтелектуальних здібностей.
- Забезпечення іграми на пізнання залежностей і відносин: “Логічні ланцюжки”, “Логічний будиночок”, “Дробини”, “Ціле — частина”; іграми та вправами з логічними блоками Дьенеша і кольоровими рахунковими паличками Кюїзенера; на оволодіння діями моделювання на площині та в об'ємі, відтворення цілого із частин: головоломки, “Чудо-стільники”, “Маленький дизайнер”, “Кубики для всіх”, LEGO; й освоєння вмінь перетворення (трансфігурації та трансформації): “Ігровий квадрат”, “Змійка”, ігри-головоломки з використанням рахункових паличок.
- Інтеграція математичного змісту з іншими розділами програми забезпечує можливість перенесення освоюваних дитиною способів пізнання (еталонів, моделей, обстеження) в інші умови, розширює і стимулює прояви самостійності та творчої ініціативи, робить процес навчання більш природним, життєво спрямованим.
- Використання схем і моделей різного ступеня складності, вимірювання, порівняння за допомогою чисел; аналіз конструкції з точки зору пропорцій співвідношення частин, розміщення у просторі, відповідності стилю та естетичним вимогам.
- Запровадження дитячих ігор-проєктів “Ми — шукачі скарбів”, “Ігри для малюнків”, “Рахуй, думай, розв'язуй” тощо.
- Створення сприятливих умов для інтеграції з іншими освітніми напрямами.

Освітній напрям “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звукова культура мовлення

Закріпити знання дітей про будову мовного апарату: губи, зуби, язик, спинка язика, кінчик язика. Язик може бути широкий (лопаткою), вузький (трубочкою); губи можуть посміхатися (*i-i-i*), бути трубочкою (*u-u-u*), округлюватися (*o-o-o*), розтягуватися (*a-a-a*); зуби верхні, нижні; губа верхня й нижня; пухирці за верхніми зубами, піднебіння (стеля хатинки).

Домагатися чіткої вимови шиплячих звуків [ж], [ч], [ш], сонорних [р], [р'], [л], [л'], звукосполучень [йа], [йу], [йе], [йі], уточнення рухів органів артикуляційного апарату, промовляння ізольованого звука, у слові (в різних позиціях), у фразовому мовленні.

Розвивати м'язи мовного апарату.

Розвивати змішаний тип мовного дихання (довжина видиху дорівнює лічбі до 5). Учити говорити короткою фразою на один видих, говорити помірно, чітко, не поспішаючи, підвищувати та понижувати голос під час вимови фрази, щоб мовлення набирало різних відтінків (співучості, ніжності, м'якості, лагідності).

Розвивати тембр (звукове забарвлення мовлення): сказати весело, сумно, тривожно, здивовано, незадоволено, задоволено; фразовий і логічний наголос.

Диференціювати на слух (в іграх та вправах) схожі звуки і звукосполучення: [з] — [с], [з] — [с] — [ц], [ж] — [ш], [г] — [г], [г] — [к] — [х], [ц] — [ч], [с] — [ш], [з] — [ж], [х] — [ф] — [хв] — [кв], [л] — [р].

Продовжувати вчити дітей вимови звуків у словах відповідно до літературних норм: ненаголошений [е] вимовляється наближено до голосного [и], ненаголошений [и] наближається у вимові до [е].

Учити правильно вимовляти звук [ф] у словах іншомовного походження, звуконаслідувальних словах, у власних іменах; звукосполучення [хв] та [кв]. Удосконалювати тверду вимову звука [л] у кінці слова, складу, перед голосними [а], [о], [у]; звуків [з], [с], [ц] перед голосними [е], [и]; проривного звука [г].

Учити вживати слова з подвійним наголосом (від зміни наголосу значення цих слів не змінюється); слова, у яких від зміни наголосу змінюється значення слова.

Заучувати скоромовки із шиплячими і звуками [р], [л].

Формування словника

Активізувати, уточнювати і збагачувати словник дітей словами відповідно до тематики словникової роботи попереднього вікового періоду та в межах нових тем: “Взаємини між людьми”, “Гостинність”, “Доброзичливі сусіди”, “Дорожній рух”, “Машини-помічники”, “Спортивні розваги”, “Народні вироби”, “Народні національні символи”, “Українські традиції та обряди”, “Державні символи”.

Продовжувати збагачувати словник дітей іменниками, що означають взаємовідносини між людьми, правила поведінки людей на вулиці, правила дорожнього руху; складними словами, що означають назву машин, які полегшують працю людей; словами, що означають спортивні ігри, розваги.

Увести в словник дітей іменники-назви державних і народних символів, традицій, виробів, збірні іменники, що означають сукупну множину, скорочені слова, словосполучення.

Продовжувати збагачувати словник дітей синонімічними іменниками, словами-антонімами, узагальнювальними родовими поняттями другого порядку.

Учити розуміти слова-омоніми; переносне значення слів; слова, що називають предмети, близькі за призначенням.

Збагачувати словник дітей дієсловами недоконаного виду, які означають завершену дію, безособовими дієсловами, словами близького значення.

Учити доречно й точно добирати дієслова відповідно до ситуації спілкування.

Уводити в словник дітей прикметники вищого та найвищого ступенів зі словами *найбільш*, *найменш*, *занадто*, *дуже*.

Учити добирати до іменників якісні, відносні і присвійні прикметники.

Поповнювати словник дієприкметниками, формами минулого часу, незмінними предикативними формами на *-но*, *-то*, дієприслівниками, числівниками, прислівниками, прийменниками, частками.

Стилі мовлення. Стимулювати та активізувати вживання дітьми лексики стилів мовлення, засвоєних у попередніх групах (розмовний, літературний). Познакомити зі стилем газет, журналів, телебачення (публіцистичний). Продовжувати збагачувати словник дітей художньо-поетичними виразами, порівняннями, образними словосполученнями, звуконаслідувальними словами, вигуками.

Продовжувати збагачувати словник прислів'ями, приказками, фразеологічними зворотами, образними виразами.

Граматична правильність мовлення

Удосконалювати навички вживання граматичних форм, які діти засвоїли раніше. Вправляти дітей у правильному вживанні відмінкових форм іменників: родового відмінка однини, місцевого відмінка однини із чергуванням приголосних в основі, паралельних форм закінчень іменників чоловічого роду в давальному відмінку “-ові” — “-еві”, “-у” — “-ю”; у кличній формі іменників чоловічого роду із суфіксами *-ець*, *-ак*.

Учити утворювати форму однини іменників, що вживаються переважно в множині; форму іменників від дієслівних форм, від прикметників; утворювати від іменників однини різні множинні та збірні форми.

Закріплювати навички вживання іменників, які мають лише форму множини, форму однини.

Утворювати нові іменники-назви приміщень від іменників: *свиня* — *свинарник*, *корова* — *корівник*, *птаха* — *пташник*, *кура* — *курник*, *шпак* — *шпаківня*, *вівці* — *вівчарня*, *овечник*, *пес* — *псарня*, *кінь* — *конюшня*, *кріль* — *крільчатник* (кролятник).

Утворювати ступені порівняння прикметників зі словами *більш* — *менш*, *що*, *як*, різні форми складних прикметників. Вправляти в утворенні нових дієслівних форм із префіксами *про-*, *на-*, минулого часу із суфіксом *-ут-*. Закріплювати форми дієвідмінювання дієслів із чергуванням приголосних в основі. Утворювати наказові форми дієслів із часткою *-но*, прислівників.

Учити будувати фрази з прийменником *від* (*од*) у різних значеннях.

Правильно відмінювати заперечні займенники із прийменниками (*ні до кого*, *ні до чого*, *ні в чому*, *ні в кому*, *ні з якою*, *ні з яким*, *ні на якому*, *ні з ким*, *ні з чим*).

Продовжувати вчити вживати речення різного типу: прості, складні, зі сполучниками, сполучними словами, прямою мовою, однорідними членами. Учити дітей будувати безособові речення (*Надворі тепло. Взимку холодно. Світає. Смеркає*), речення зі вставними словами *по-перше*, *по-друге*, *по-третє*, *на жаль*, *шкода* (*Шкода, але я не можу сьогодні прийти до тебе на гостину. По-перше, я хвора, по-друге, у мене немає санчат*).

Учити помічати й виправляти граматичні помилки, мовні огріхи в мовленні однолітків, лялькових персонажів, розвивати мовленнєве чуття.

Зв'язне мовлення

Діалогічне мовлення. Учити виявляти ініціативу в спілкуванні з дорослими, звертатися із запитаннями різного типу (*Чому? Як? Навіщо? Для чого? Як ви гадаєте? А як на ваш погляд?*); підтримувати розмову, запропоновану дорослими. Учити вести діалог на запропоновані теми: *“У транспорті”, “У бібліотеці”, “Запрошення”, “Привітання”, “Зустрічі на вулиці”, “Новачок у групі”*.

Учити починати розмову (знаходити першу репліку діалогу), використовуючи вставні слова та речення: *дивіться (дивись), бачите (бач), прошу вас (тебе), даруйте, перепрошую, глянь (гляньте), кажуть, по-моєму, я думаю, я гадаю, уявіть собі*. Своєчасно відповідати на першу репліку, використовуючи стверджувальні слова-речення (*так, так-так, саме так, авжеж, атож, еге ж, аякже*), заперечні слова-речення (*Ні! Ой, ні! Ні в якому разі! Не можу! Не вийде*).

Формувати вміння проводити розпитування (*“Розпитай Незнайка, що він любить”*). Уникати грубих, зневажливих слів. Засвоїти ласкаво-лагідні форми звертання (*Катруся, Іванку, Михайлику, Оксаночко*). Будувати різні форми діалогу між двома-чотирма дітьми на пропозицію вихователя як на заняттях, так і в повсякденному житті.

Учити дітей виявляти ініціативу в розмові з незнайомими дорослими та дітьми (форми звертання, перші репліки). Учити будувати діалог, використовуючи різноманітні діалогічні єдності, такі як: повідомлення — доповнення (уточнення); повідомлення — підтвердження (заперечення); повідомлення — прохання; запит інформації — задоволення запиту; запит інформації — контрзапитання; прохання — згода (незгода); наказ — уточнення (згода, незгода) тощо.

Монологічне мовлення. Учити дітей логічно й послідовно будувати розповідь, без повторів, пауз, жестів (розвивати контекстне мовлення); виділяти в розповіді початок, середину, кінцівку; придумувати назву до розповіді. Учити дітей у всіх видах розповідей вживати образні художньо-поетичні вирази, приказки, фразеологічні звороти, звертання, вигуки, вставні слова, пряму мову (діалогічні єдності).

Учити дітей будувати описові розповіді за планом вихователя, за змістом сюжетних картин, ігрових ситуацій, про іграшки, предмети, речі, предметні картинки, дотримуючись послідовної структури описової розповіді, складати описові загадки про іграшки, тварин, овочі, фрукти.

Учити складати сюжетні розповіді за змістом дидактичних картин, за зразком та планом (друге півріччя) вихователя; придумувати свою назву до картин, розповідати про події, які передували зображеному на картині, й ті, які могли б відбутися з персонажами після зображеного на картині; складати розповіді за частинами картини (за вказівкою вихователя), об'єднуючи окремі розповіді в єдину цілу розповідь (колективна розповідь); розповіді у зв'язку зі змістом картини, за сюжетом картини, із власного досвіду; поєднання описової й сюжетної розповіді за змістом картини, розповіді за серією картин з одним сюжетом, що розвивається.

Учити складати розповіді з власного досвіду про спогади дитинства, вихідний день, літній та зимовий відпочинок, дитячі ранки та свята, діяльність дітей за зразком та планом вихователя.

Складати сюжетні творчі розповіді на запропоновану тему, за опорними словами, за однією іграшкою та сюжетною ігровою обстановкою, продовження розповіді (казки), розпочатої вихователем. Розвивати поетичні здібності старших дошкільників, здібності

до словотворення шляхом використання в освітньому процесі нетрадиційних методів і прийомів (складання синквейнів, лімериків тощо).

Учити переказувати оповідання та казки близько до тексту за планом вихователя, самостійно, продовжувати переказ інших дітей; емоційно передавати діалоги персонажів твору, використовувати емоційне забарвлення мовлення дійових осіб, використовувати авторські текстові образні вирази, порівняння, метафори, примовки, звертання, вигуки, частки, виявляти творчу імпровізацію за текстом.

Розвивати оцінювальне (розповіді-оцінки) та пояснювальне мовлення (пояснення майбутньої гри, будови малюнка, орієнтації на вулиці); стимулювати розповіді-міркування на різні теми (*Чому падає листя з дерев? Чому ведмідь узимку спить? Чому деякі люди працюють уночі?*).

Учити дітей контролювати й оцінювати послідовність викладу думок, відповідність розповіді попередньому плану, запропонованій темі, опорним словам.

► **ПОКАЗНИКИ МОВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- оволодіває чіткою вимовою всіх звуків рідної мови та звукосполучень відповідно до орфоепічних норм; має розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонеми; оволодіває мовними і немовними засобами виразності та прийомами звукового аналізу слів; усвідомлює звуковий склад рідної мови;
- оперує узагальненими словами різного порядку, стійкими загальнозживаними словосполученнями; мовлення дітей набуває образності; за кількісною та якісною характеристикою словник дитини сягає такого рівня, що вона може легко спілкуватися з дорослими й іншими дітьми, підтримувати розмову на будь-яку тему в межах свого розуміння;
- вживає (неусвідомлено) граматичні форми рідної мови згідно із законами та нормами граматики (рід, число, відмінок, дієвідміна, клична форма тощо), має розвинене чуття граматичної форми; наявні корекційні навички щодо правильності вживання граматичних форм і порядку слів у реченні;
- ініціює та підтримує розпочату розмову в різних ситуаціях спілкування, відповідає на запитання співрозмовника і звертається із запитаннями, орієнтується в ситуації спілкування, вживає відповідні мовні та немовні засоби для вирішення комунікативних завдань; дотримується правил мовленнєвої поведінки і мовленнєвого етикету та коректно виявляє власне емоційне ставлення до предмета розмови і співрозмовника, корегує його залежно від ситуації спілкування;
- володіє навичками розгорнутого, послідовного, логічного, зв'язного мовлення; складає різного типу розповіді, імпровізує, розмірковує про предмети, явища, події, друзів; доходить елементарних узагальнень, висновків; висловлює зв'язні самостійні оцінні судження стосовно різних явищ, подій, поведінки людей, персонажів художніх творів; виявляє словесну творчість у різних видах мовленнєвої діяльності;
- комплексно застосовує мовні та немовні засоби з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміє орієнтуватися в ситуації спілкування, виявляє ініціативність, стриманість у спілкуванні;
- оволодіває культурою мовленнєвої комунікації.

Українська мова як державна

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Допомогти зрозуміти, що в Україні українська мова є державною; розрізнити близькі, але не однакові звуки рідної та української мов (якщо ці мови різні).

Учити розпізнавати нові звуки; правильно й чітко вимовляти всі звуки української мови та наголошувати слова відповідно до орфоепічних норм української мови.

Учити слухати і розуміти мовлення дорослих, казки, оповідання, вірші, запам'ятовувати їх. Допомогти оволодіти діалогічним мовленням: ініціювати, продовжувати та завершувати діалог, використовуючи етикетну українську лексику; переказувати невеличкі тексти і казки, складати різні типи розповідей (описові, сюжетні, з власного досвіду тощо) як за зразком вихователя, так і самостійно; спілкуватись українською мовою залежно від ситуації.

► **ПОКАЗНИК МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:**

- спілкується українською мовою залежно від ситуації.

Підготовка руки дитини до письма

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Ознайомити із зошитом. Учити орієнтуватись у зошиті.

Учити правильно тримати олівець, кулькову ручку.

Розвивати п'ясті рук, дрібні м'язи пальців. Навчити координації рухів руки, пальців, очей, передпліччя; окоміру (вміння визначити центр, середину). Уміти підпорядкувати рухи руки, очей контролю самосвідомості. Сформувати просторові уявлення (ліворуч, праворуч, знизу, зверху, над і під лінією, між лініями тощо).

Уміти проводити впродовж 0,5 хв безвідривні лінії олівцем на папері, у зошиті.

Учити малювати, штрихувати прямими (вертикальними та горизонтальними лініями) геометричні фігури і предмети різних форм.

Учити штрихувати похилими (косе штрихування), уривчастими короткими, спіральними лініями; лініями з петлями у вигляді трикутника, овалу, кола.

Навчити використовувати набуті навички під час самостійного малювання, штрихування; складати орнаменти, візерунки, бордюри тощо.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З ПІДГОТОВКИ РУКИ ДО ПИСЬМА:**

- уміє використовувати набуті навички під час самостійного малювання, штрихування; складати орнаменти, візерунки, бордюри тощо;
- правильно сидить, тримає ручку (олівець) під час письма; рухає руку вздовж рядка, орієнтується на сторінці зошита; зображує й розташовує в робочому рядку запропоновані елементи візерунків, літер тощо;
- записує друкованими літерами на слух букви, склади, слова, вимова та написання яких збігаються.

Навчання іноземної мови

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвивати металінгвістичні здібності дитини. Прищеплювати елементарні навички усного мовлення іноземною мовою (розуміння та говоріння), сприяти накопиченню дитиною лінгвістичних знань у сфері фонетичної, лексичної, частково морфологічної і синтаксичної будови іноземного мовлення. Формувати комунікативні навички. Знайомити з мовою та культурою іншого народу, формувати позитивне ставлення до них. Виховувати в дитини почуття усвідомлення себе як особистості, яка належить до певної мовної і культурної групи. Підготувати до подальшого усвідомленого засвоєння іноземної мови.

Навчити розрізняти мовлення іноземною та рідною мовами; правильно вимовляти всі звуки (як ізольовано, так і в складі, слові, реченні), самостійно використовувати навички правильної звуковимови. Учити самостійно орієнтуватись у комунікативній ситуації, слухати, за власною ініціативою говорити; під час спілкування поводити себе адекватно ситуації, бути впевненою в тому, що зможе висловити власну думку іноземною мовою.

► ПОКАЗНИКИ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ:

- розрізняє мовлення іноземною й рідною мовами;
- правильно вимовляє всі звуки (як ізольовано, так і в складі, слові, реченні), самостійно використовує навички правильної звуковимови;
- самостійно орієнтується в комунікативній ситуації, уміє слухати, за власною ініціативою говорити;
- під час спілкування вміє поводити себе адекватно ситуації, бути впевненою в тому, що зможе висловити власну думку іноземною мовою;
- ситуативно розуміє мовлення дорослого та інших дітей;
- виконує розпорядження під час гри або іншої діяльності;
- уміє формувати запитання, відповідати на них, коротко описує предмети, розповідає вірші, лічилки, співає пісеньки.

Пропедевтичний курс навчання грамоти

ІНВАРІАНТНА ЧАСТИНА

► ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Продовжувати вчити визначати на слух місце звука в слові (перший, другий, третій), інтонаційно промовляти звук у слові, розрізняти на слух тверді і м'які приголосні звуки. Здійснювати звуковий аналіз слів, використовуючи моделювання (схеми).

Удосконалювати фонематичний слух та навчати звукового аналізу мови. Учити правильно вживати терміни: *слово, звук, голосний звук, приголосний звук, м'який приголосний звук, твердий приголосний звук*.

Формувати уявлення про слово (на відміну від звука, складу тощо), склад і речення. Учити поділяти слова на склади, речення — на слова, використовуючи моделювання (схеми). Учити складати речення із 2–4 слів. Закріплювати знання про те, що звуки та склади в слові, слова в реченні вимовляються в певній послідовності. Практично ознайомити з реченням, учити визначати кількість слів у реченні, їхнє місце (перше, друге,

третє); виконувати складовий аналіз слів (аналізувати дво-, трискладові слова), визначити наголос у слові (наголошений, ненаголошений склад).

Познайомити дітей з голосними і приголосними звуками, учити визначати їхнє місце в слові за допомогою схем та фішок.

Познайомити з буквами українського алфавіту, навчити співвідносити букви з відповідними голосними і приголосними звуками.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З НАВЧАННЯ ГРАМОТИ:**

- уміє визначати на слух місце звука в слові (перший, другий, третій), інтонаційно промовляти звук у слові, розрізняти на слух, використовувати моделювання (визначати місце звука в слові за допомогою схем та фішок); визначити наголос (наголошений, ненаголошений склад);
- членує речення на слова, слова на склади, знаходить наголошений склад;
- розрізняє на слух за артикуляційними особливостями голосні та приголосні звуки, тверді і м'які приголосні;
- послідовно називає звуки в словах різної структури;
- моделює (умовно позначає в зошиті та на дошці) речення і звуко-складову структуру слів;
- впізнає та називає букви українського алфавіту, співвідносить букви з відповідними голосними і приголосними звуками.

ВАРІАТИВНА ЧАСТИНА

► **ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Навчити читати склади простої структури (двобуквені відкриті та закриті — МА, АМ, трибуквені без збігу приголосних — МАН, РПІ, потім — зі збігом приголосних — ТРА, ОСК тощо), слова зі складів різної структури (поняття *відкритий* і *закритий* склади дитина не одержує).

Ознайомити з різними видами інтонації в реченнях (розповідна, питальна, оклична), учити читати різні за інтонацією речення, розуміти значення розділових знаків у кінці речень. Дати початкове уявлення про деякі правила запису слів у реченнях і текстах (велика літера на початку речення; крапка, знак оклику чи питальний — наприкінці; слова пишуться окремо одне від одного, імена, назви міст та інші власні назви пишуться з великої літери тощо).

Заохочувати до читання коротких текстів (мікротекстів). Формувати вміння відповідати на запитання за змістом прочитаних речень і мікротекстів; переказувати прочитане за допомогою запитань та без них.

Закласти основи для усвідомленого, виразного читання невеликих текстів. Заохочувати бажання дитини читати слова, короткі речення, фрагменти текстів із книжки.

► **ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНЦІЇ ДИТИНИ З НАВЧАННЯ ГРАМОТИ:**

- читає дво- і трибуквені склади різної структури, слова із ними;
- робить спроби читати речення та короткі тексти;
- розуміє прочитане.

Основні шляхи реалізації освітнього напрямку

- Стимулювання інтересу до спілкування з однолітками й дорослими: створення ситуації, у яких дитині необхідно ставити запитання, цікавитися думкою інших, розпитувати про їхню діяльність та події їхнього життя.
- Використання дитячих проєктів, теми яких можуть бути різноманітні відповідно до інтересів дітей, подій у дитячому садку і групі.
- Використання колективних творів, загадок, казок, оповідань, поетичних чотири-віршів.
- Організація ігор-драматизацій, спектаклів настільного, пальчикового театру, створення умов для гри-фантазування.
- Привертання уваги до мовлення як особливого об'єкта пізнання: використовувати ігри на словотворчість (*“Придумай назву казковому предмету”*, *“Придумай ім'я казковому персонажу”*).
- Використання чистомовок, віршів, загадок, скоромовок, ігрових вправ із піктограмами, спонукаючи дітей використовувати питальну, окличну, оповідальну інтонації.
- Організація ігрових освітніх ситуацій (*“Незнайко знайомиться з дітьми”*, *“Незнайко говорить по телефону”*, *“Незнайко приймає гостей”* тощо).
- Читання (розповідання) дорослого, який охоче та зацікавлено знайомить дітей передшкільного віку із літературним текстом.
- Читання дитячої художньої та пізнавальної літератури, бесіди за змістом прочитаного, малювання, “словесне малювання” почутого.
- Об'єднання в сюжеті реальних і фантастичних персонажів, фіксування придуманих ситуацій, подій за допомогою малюнків, піктографічного письма, записування сюжетних подій вихователем під диктовку дітей тощо.
- Прослуховування записів і перегляд відеоматеріалів, на яких майстри художнього слова, читці та артисти виконують тексти, беруть участь у постановках.
- Читання із продовженням розвиває в дітей стійкий інтерес до книги, викликає радість від зустрічі з улюбленими персонажами, мотивує на запам'ятовування прослуханого змісту, надає можливість пофантазувати про те, “що буде далі”.
- Бесіди про книги, у яких із дітьми обговорюється зовнішній вигляд видання, діяльність письменника і художника-ілюстратора, художника-оформлювача, процес виготовлення і друкування книг, правила поводження з книгами.
- Запровадження методу проєктів: “Дитяче книговидавництво” — виготовлення книжок-саморобок із малюнками та розповідями про твори, переказами та творчими розповідями за аналогією зі знайомими текстами; створення тематичних журналів і дитячих енциклопедій на основі знайомства з літературними творами (*“Казка — брехня, та в ній натяк”*, *“Як письменник мені допоміг зрозуміти...”*, *“Що дізналися ми з книги”* тощо); “Дитяча бібліотека” — організація бібліотеки із саморобних книжок, а також оформлення та систематизація книг дитячої бібліотеки у групі; “Виставки книг” — підготовка тематичних виставок для дітей різних вікових груп (*“Казки нашого дитинства”*, *“Улюблені літературні герої”*, *“Поети і художники про природу”* тощо).
- Вечори літературних розваг, літературні свята і театралізовані виступи.
- Тематичні виставки в книжковому осередку та осередку художньо-творчої діяльності (теми визначаються знаменними датами “календаря свят” і пам'ятними датами життя письменників та поетів).
- Створення сприятливих умов для інтеграції з іншими освітніми напрямками.

ТЕЗАУРУС

Варіативна частина освітньої програми відбиває в змісті освіти регіональні, етносоціокультурні та індивідуальні особливості розвитку дитини передшкільного віку.

Завдання — це, як правило, конкретизовані або більш деталізовані цілі; це головний шлях, спосіб досягнення мети. Мета, подібно до віяла, розгортається в комплекс взаємозв'язаних завдань. Розмежування цілей і завдань завжди відносно, тобто в одному випадку це може бути мета, в іншій ситуації — завдання.

Інваріантна частина програми визначає обов'язкову для дітей певного віку міру засвоєння знань, понять, забезпечує єдність освітнього простору України, створює необхідні умови для розвитку, виховання та навчання дітей незалежно від місця й умов проживання, типу закладу дошкільної освіти тощо.

Індивідуальна освітня програма розуміється як індивідуальний освітній маршрут виховання, проектується з урахуванням його схильностей та індивідуальних можливостей і є реалізацією принципу особистісної орієнтації освітнього процесу.

Компетентність дитини передшкільного віку — одна з базисних характеристик особистості дитини передшкільного віку. Містить комунікативну, соціальну, інтелектуальну компетенції та компетенцію в плані фізичного розвитку. *Компетенція комунікативна* виявляється у вільному вираженні дитиною своїх бажань, намірів за допомогою вербальних і невербальних (жести, міміка) засобів. *Компетенція соціальна* дозволяє дитині розуміти різний характер ставлень до неї дорослих та однолітків, які її оточують, обирати лінію поведінки відповідно до ситуації. Дитина вміє покликати на допомогу й надати її, враховує бажання інших людей, може стримувати себе, промовляти прохання, пропозиції, незгоду в соціально прийнятній формі. *Компетенція інтелектуальна* характеризується здатністю до практичного та розумового експериментування, знакового опосередкування та символічного моделювання, мовленнєвого планування, логічних операцій. Дитина виявляє обізнаність із різних сфер діяльності людей, знає про деякі природні явища й закономірності, знайомиться з універсальними знаковими системами — алфавітом, цифрами. *Компетенція дитини в плані фізичного розвитку* виражається в тому, що дитина має уявлення про свій фізичний вигляд та здоров'я, володіє своїм тілом, різними видами рухів; може повідомити про нездужання, коли його відчуває; володіє культурно-гігієнічними навичками і розуміє їхню необхідність.

Креативність дитини передшкільного віку — одна з базисних характеристик особистості дитини передшкільного віку, характеризує активну позицію дитини, готовність до спонтанних рішень, допитливість, здатність до мовленнєвого коментування процесу та результату своєї діяльності, стійку мотивацію досягнень, розвинуту уяву, а також здатність до створення творчого образу, який є оригінальним, варіативним і рухливим.

Мета припускає опис ідеального прикінцевого результату спільної діяльності. Вона має бути сформульована конкретно, бути зрозуміла, доступна та прийнята учасниками діяльності — членами педагогічного колективу і батьками як основними соціальними замовниками та партнерами.

У науці встановлено, що в спільній роботі наявність загальних, усіма прийнятих узгоджених цілей є необхідною умовою організованості, згуртованості, інтегрованості

загальної діяльності, множення індивідуальних потенціалів її окремих учасників, тобто мета виступає як могутній координатор та інтегратор. Відсутність же чітких бажаних результатів призводить до безлічі дефектів, непродуктивних витрат, до низької якості роботи і незадоволеності її учасників.

Освітнє середовище — продукт відносин між суб'єктами освітнього простору; комплекс додаткових чинників та допоміжних послуг, що забезпечують дітям комфортні умови розвитку, навчання і виховання: збалансований розклад, зручність та забезпеченість ігровими приміщеннями.

Освітній простір — це динамічна єдність суб'єктів освітнього процесу і системи їхніх відносин.

Освітній процес — це багатокомпонентна система, що містить у собі безліч суперечностей (зовнішніх, внутрішніх, об'єктивних та суб'єктивних), характеристик, функцій, рушійних сил, законів, закономірностей, принципів; що характеризує цей процес як складну, відкриту і динамічну систему; спеціально організована взаємодія педагогів та вихованців, зміст освіти, що реалізується із застосуванням певних засобів і методів навчання та виховання, спрямований на задоволення вимог суспільства і самої особистості. В освітньому процесі зливаються процеси розвитку (становлення, формування, саморозвиток), навчання, виховання, самовиховання та самоосвіти особистості разом зі всіма умовами, формами і методами їхнього протікання.

Освітній рівень — мінімально необхідний обсяг змісту дошкільної освіти, засвоєння якого приймається як норма освіченості особистості дитини, що забезпечує їй рівність прав та можливостей для продовження й отримання освіти на першому ступені загальної середньої освіти.

Освітній стандарт — на дошкільному ступені (як первинній складовій частині системи безперервної освіти в Україні) покликаний виступати як гарант базової дошкільної освіти дітей, забезпечувати готовність випускників ЗДО до освіти на наступному ступені — у початковій школі.

Освітня програма — структурна та функціональна одиниця освітнього простору, метою якої є вирішення конкретних освітніх завдань.

Освітня програма закладу дошкільної освіти — це нормативно-управлінський документ, який характеризує специфіку змісту дошкільної освіти конкретного закладу й особливості організації освітнього процесу, тобто це короткий виклад багатокомпонентного змісту освіти в межах певного тимчасового простору. Залежно від термінів реалізації освітні програми поділяються на: *короткострокові* (оперативні, комплексно-цільові), термін реалізації — менше року; *поточні* — упродовж 1–2 років; *середньострокові* — від 3 до 5 років; *перспективні* (стратегічні, проблемні) — від 5 до 10 років.

Освітня система — різновид соціальної системи, що характеризується як штучна, динамічна, відкрита й діяльнісна система. Виступає як найзагальніша педагогічна система, побудована відповідно до соціальних вимог, які висувуються до неї, є конкретною та централізованою. Соціальні інститути, що виконують освітні (розвиток, навчання й виховання) функції та поєднані в єдиний освітній простір, є підсистемами освітньої системи.

Педагогічне середовище — це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні.

Планування — це завчасне визначення порядку, послідовності здійснення освітнього процесу зі вказівкою необхідних умов, використаних засобів, форм, методів. План — це, перш за все, цілепокладання. Основа для планування — програма (або програми), за якою працює група.

Прогнозування — дослідження (розробки), що систематично й послідовно проводяться з метою з'ясування перспектив розвитку індивідуальних особливостей дитини. Зазначимо, що *план* — це заздалегідь окреслена система заходів, які передбачають порядок, послідовність та терміни виконання роботи.

Програма — це комплекс заходів щодо створення нового унікального продукту або надання послуги; схема дій, діяльності; виклад мети і завдань закладу.

Проектування буквально — складати проєкт (*проєкт* — розроблений план, задум, образ того, що планується здійснити).

Проектування розвитку — створення проєкту, в якому: предметом проектування є розвиток систем(и); закладено механізм та етапи розвитку системи (її еволюції) до “прикінцевого стану”, що відбиває ступінь вирішеності проєктних завдань і є етапом розвитку системи.

Соціокультурне предметно-просторове середовище розвитку дитини є чинником природного (спонтанного) та спеціально організованого (регульованого) процесу її становлення як людини культури. Об'єднання понять “соціокультурне” і “предметно-просторове” пов'язано з посиленням думки про єдність духовно-ціннісного та “речового” світу в житті дитини, яка росте. Це середовище, що охоплює предмети, речі, знаки, образи, відносини, у яких кристалізується, відображається і відтворюється культура та індивідуальний досвід дитини.

Спрямованість освітньої програми — це узагальнене, ідеальне визначення результату — підсумку (цілі) реалізації освітньої програми, від якого залежить зміст, методи, технології, форми організації освітнього процесу в конкретному закладі дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. Минск: Университетское образование, 1990. 560 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Наказ МОНмолодьспорт України від 22.05.2012 № 615 “Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (нова редакція)”. URL: http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/bazovij_komponentdoshkilnoji_osviti_v_ukrajini/ (дата звернення: 05.02.2020).
3. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
4. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: [монографія]. Київ: Університет, 2011. 320 с.
5. Богініч О. Л., Беленька Г. В., Машовець М. А. Здоров'я дитини — від родини. Київ: СПД Богданова А. М., 2006. 220 с.
6. Бочек О. Основні рухи. Види, техніка рухів. Методичні рекомендації з навчання основних рухів дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ “ЛПКС” ЛТД, 2019. 26 карт.
7. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Ноологія особистості: навч. посіб. Львів: Сполом, 2007. 217 с.
8. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрение ребенка // Выготский Л. С. Психология личности: в 2-х т. Самара, 1999. Т. 2. С. 160–165.
9. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
10. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ “ЛПКС” ЛТД, 2010. 324 с.
11. Дошкільна освіта в контексті нових цілей української школи: колективна монографія / за наук. ред. проф. Валентини Кушнір. Nameln : InterGING, 2020. 260 с.
12. Енциклопедія інновацій / за заг. ред. Романа Дяківа. Київ: Міжнародна економічна фундація, 2012. 600 с.
13. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
14. Закон України “Про дошкільну освіту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 19.05.2020).
15. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: в 2-х т. Т. 1. Психологическое развитие ребенка / под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. М.: Педагогика, 1986. 316 с.
16. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ: Освіта, 1998. 239 с.
17. Крутій К. Л. Дошкільна лінгводидактика: словник-довідник: понад 600 термінів, понять та назв / упор. А. М. Богуш, К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ “ЛПКС” ЛТД, 2014. 200 с.
18. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2-х ч. Частина друга. Концепція, Програма розвитку та освітні програми ДНЗ. Запоріжжя: ТОВ “ЛПКС” ЛТД, 2009. 284 с.
19. Крутій К. Л. Стежинки у Всесвіт: хрестоматія для дітей старшого дошкільного віку / укладач К. Л. Крутій. Харків: Гімназія, 2011. 384 с.
20. Крутій К. Л. Термінологічне поле дошкільної дидактики: дизайн, сценарій чи все-таки конспект заняття // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2013. № 1. С. 4–12.
21. Крутій К. Л. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт. Концептуальні засади парціальної програми формування культури мислення в дошкільників // Інформаційний збірник для директора та завідувача дитячого садочка. 2017. № 9–10 (62), травень. С. 57–76.

22. Крутий К., Гавриш Н. Новий закон України “Про освіту”: які зміни очікують на дошкільня? // Дошкільнє виховання. 2017. № 11. С. 2–6.
23. Кудрявцев В. Т. Тропинки. Концепция проекта развивающего дошкольного образования. М., 2006. 176 с.
24. Машовець М. А. Математичні орнаменти: зошит для розвитку логіко-мат. здібностей дітей ст. дошк. віку [з картинками і завданнями]. Київ: Генеза, 2015. 39 с.: кольор. іл.
25. Обов’язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи: зб. метод. матеріалів / авт.-упоряд.: О. В. Низковська, О. П. Долинна, А. П. Бурова, Т. П. Носачова. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 480 с.
26. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. 288 с.
27. Петровский В. А. Субъектность: новая парадигма в образовании // Психология детства. 1996. № 3. С. 100–109.
28. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.
29. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф. та ін. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник. Київ: Либідь, 1994. С. 27–57.
30. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453 “Про затвердження Державної соціальної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2021 року”. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-nacionalnij-plan-dij-shodo-realizaciyi-konvenciyi-oon-pro-prava-ditini-na-period-do-2021-roku> (дата звернення: 21.05.2020).
31. Семенович А. В. В лабиринтах развивающегося мозга. Шифры и коды нейропсихологии. М.: Генезис, 2010. 432 с.
32. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе. М., 2000. С. 95–99.
33. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 “Дошкільна освіта” галузі знань 01 “Освіта / Педагогіка” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (дата звернення: 19.05.2020).
34. Фельдштейн Д. И. Феномен Детства и его место в развитии современного общества // Мир психологии. 2002. № 1 (29). С. 9–20.
35. Якименко Ю. Орф-педагогіка: інтеграція музичного мистецтва з іншими навчальними дисциплінами // Учитель початкової школи. 2020. № 2. С. 14–17.

НОРМАТИВНЕ ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ
(електронна версія друкованого видання)

Стежинки у Всесвіт

**Комплексна освітня програма
для дітей раннього та передшкільного віку**

Схвалено Міністерством освіти і науки України

Науковий керівник
КРУТІЙ Катерина Леонідівна

Відповідальний за випуск *І. Я. Крайній*
Підготовка малюнків до тексту *Л. Ю. Кулакова*
Дизайн обкладинки *В. С. Зесенко*
Комп'ютерне верстання *М. М. Пасічна*
Коректура *М. М. Пасічна*

Формат 60×84 1/8. Гарнітура “Times”. Обл.-вид. арк. 24,9.

Товариство з обмеженою відповідальністю “ЛІПС” ЛТД
вул. Цитрусова, 6а, м. Запоріжжя, 69071.
Тел. 097-954-74-70, 099-972-04-60, 073-072-74-79
e-mail: zplips@gmail.com
сайт: <https://lips.in.ua/>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 1592 від 04.12.2003р.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>